حسبنا الله ونعم الوکیل وعلی الله توکلت

سپاس بیقیاس مر خالق جن و انس را که درین زمان سعادت اقتران کتاب المستطاب المسمی بہ

واوان سلطنت حضرت پادشاه اسلام پناه

الله ملک الله در عهد دولت

تفسیر یعقوب چرخی

مع تفسیر روضة المآرب

لمولوی ولی محمد خجندی

قندهاری عفی عنه و

عن والدیه سنه ۱۳۳۱ هـ

الامیر ابن الامیر ابن الامیر

واتبعت ملة آبائی ابراهیم واسحق ویعقوب ما کان لنا ان نشرک بالله من شیء

در مطبع اسلامیه پریس لاهور طبع گردید

حاجی عبد الغفار و پسران تاجران کتب ارک بازار قندهار افغانستان فون ۲۲۳۰

Haji Abdul Ghaffar & Sons, Book-sellers, Ara Bazar, Qandhar, Afghanistan - Phone : 2230

15/-

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نوالی لالای حمد وثنا و غرر سپاس بے منتہی نثار بارگاہ کبریاء حکیمی کہ عقول عقلیہ عقلاء
عالم بقعر عاقول عمیق حکمتش نرسند بیت پر از حکمت و حکم او شد جہان ٭ بحکم آشکارا
بحکمت نہان ٭ علوم عالیہ علماء اعلام در ادراک اسرار معلوماتش بجہل منسوب اند
قدیری کہ در یک طرف بدو حرف ہژدہ ہزار عالم را از طرف زاویہ نیستی بطرف عرصہ
ہستی کشیدند کریمی کہ از مائدہ انعام عامش وظیفہ خواران انس و پری بامرغ و ماہی
بہرہ اند و زجاویدانہ محمودے کہ افصح عرب و عجم یعنی رسول اکرم صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم از
اداء ثناء صفات عالیات جمال و جلالش خود را بعجز منسوب ساختہ کہ لا احصی ثناء علیک
کما اثنیت انت علی نفسک پس این بی بضاعت را چہ یارا کہ باین خنگ لنگ خرد
بے فرہنگ آرزوئی سطے مراحل بے انتہاء بیداء ثنایش کند کہ خیال محال است

فَلَهُ الْحَمْدُ كَمَا هُوَ اَهْلُهٗ لاجرم ازین امر لایطاق عنان تاب شده اقدام بدرود نامعدود
غیر محدود بر ذات احمد محمد علیه الصلوات واتم التسلیمات والیه اکمله التحیات نمودم که
سروریست که ذات سامی صفاتش منشاء و منبع ایجاد موجودات است بمصداق کلام
علام لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْاَفْلَاكَ وَلَوْلَاكَ لَمَا اَظْهَرْتُ الرُّبُوْبِيَّتَ بیت محمد کازل
تا ابد هر چه هست ✤ بآرایش نام او نقش بست ✤ چراغے که تا او نیفروخت نور ✤ ز چشم
جهان روشنی بود دور ✤ نقطهٔ وحدت چو قد افراخته ✤ از پئے احمد الفی ساخته ✤ کرد چو
قطر آن الف مستقیم ✤ دائره هاء هوئت دو نیم ✤ نیمی از آن دائره قوس کمال ✤ نیمی
دگر ممکن رود در زوال ✤ واین گستاخی ست که خود را وصف جمالش انگارم که انبیاء
عظام و اولیاء کرام مداحان صفات کمالش باشند بلکه خالق اکبر صفات اطهرش در کلام
انور مکرر آورده است بیت وصف خُلقِ کسی که قرآن ست ✤ خَلق را وصف او
چه امکان است ✤ اما بعد از تنظیم گوهرهاے حمد حضرت باری جل شانه و پس از تعریض
جواهر ثناء ایزد متعالی عم نواله معروض ضمائر اخوان دینی و برادران ملتی آنکه چون کتاب
تفسیر یعقوب چرخی مرغوب ترین تفاسیر کلام مجید بود و اشهر ترین آنها بود در ما بین
مردم اما اکثر عالم از جهت کثرت غلط و خطاها که از دست کاتبان در و واقع شده بود
محروم از فایدهٔ آن بودند و بی نصیب از نفع او پس لاجرم مَنْ اَحْقَرَ الْعِبَادِ وَاَفْقَرَهُمْ

Marfat.com

الی اللہ تعالیٰ فی کل المآرب والمقاصد ولی محمد بن ملا مروت بن ملا محمد عظیم خجندی قندھاری
ثم محلجاتی اغرقہم اللہ تعالےٰ فی بحر الرحمۃ کمر خود را در تصحیح کتاب مذکور با تفسیر البسم و تکفل
این امر عظیم شدم تا شاید کہ ہر کس از معانی قرآن مجید با نصیب گردد و بہرہ مند شود پس بسیار
نسخہاء این کتاب را از ہر گونہ قلمی و چاپی با بسیار تفاسیر دیگر بدست آوردم و اصل
نسخۂ این کتاب را بحسب زعم خود از آنہا کشیدم با تفسیری کہ انشاء اللہ تعالیٰ ہر کسی
از منتہی و مبتدی از آن بی نصیب و ناراض نخواہد شود و امید دارم کہ این امر موجب
رضاء حق سبحانہ و تعالیٰ گردد و سبب نجات از غضب حق جل و علا شود اللّٰہم اجعلہ موافقا
لمرامی و این امر را از دار دنیا حرث آخرت (ای کشت ۱۲) گرفتم و بسیار توقع دارم از اخوان و برادران
کہ طالبان و شائقان کتاب مذکور باشند کہ این احقر و احوج را از دعاء خیر فراموش
نگرداند **بیت** بضاعت نیاوردم الا امید * خدایا ز رحمت مکن ناامید * کار خود را
بخدا باز گذار * کہ نمی بینم ازین بہتر کار * و این حقیر ازین کار روی بفراغ نہاد و رنج
و مشقت مذکور را باتمام رساند در سنہ یک ہزار و سہ صد و سی از ہجرت حضرت رسالت
پناہ صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم و در زمان فرمان روائی حضرت پادشاہ مسلمین زیور تاج
و نگین سراج الملۃ والدین الامیر ابن الامیر ابن الامیر ابن الامیر امیر حبیب اللہ خان صانہ اللہ المنان و
ادخلہ الجنان کہ جناب جلالتمآب سردار محمد عثمان خان محمد زائی نائب سالار ملکی سردار درجہ دویم نائب الحکومۃ قندھار بود

۴

Marfat.com

بسم الله الرحمن الرحيم

لك الحمد يا من بيده الملك وهو على كل شيء قدير والصلوة والسلام
على جميع الانبياء والمرسلين خصوصا على رسولنا وسيدنا محمد بن السراج
المنير وعلى آله واصحابه وتابعيه اجمعين اما بعد فيقول العبد
الفقير الحقير الراجي يعقوب بن عثمان بن محمود بن محمد الغزنوي ثم
الجرخي ثم السروزي رحمهم الله الرحمن قد التمس مني زمرة من
الاحباب والاصحاب ان اكتب لهم تفسير الفاتحة وسورة الملك
الى آخر الكتاب منتخبا من تفسير الكشاف والكواشي وغيرهما
بالفارسي لتنتفع به الخواص والعوام من الناس فاجبتهم الى ذلك و
ان لم يكن مقامي هناك والله تعالى هو المستعان وعليه التكلان

Marfat.com

قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم مفتاح القرآن التسمیۃ وقال ابن عباس رضی اللہ تعالی عنہما اجلال القرآن اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم ومفتاح القرآن بسم اللہ الرحمن الرحیم ○ بدان ای عزیز کہ عبد اللہ بن عباس کہ شاہ مفسران ست روایت میکند کہ اجلال القرآن یعنی بزرگ داشتن قرآن اعوذ باللہ گفتن ست وکلید قرآن بسم اللہ گفتن ست ودر حدیث دیگر نیز وارد

شده است که کلید قرآن نام خدا گفتن ست یعنی بسم الله گفتن این فقیر میخواهد که افتتاح
سخن وعده باین دو مزین گردانیده شود و فوائد دیگر که در اعوذ بالله و بسم الله باشند
به بندگان خدا و امت نبی رسانیده شوند اهل معرفت گفته اند که اعوذ بالله تا آخر
کلمه ایست که متقربان باو قربت جویند و ترس گاران باو عصمت یابند و گنهگاران
باو پناه گیرند و گریزندگان باو بحضرت الوهیت باز گردند و محبان باو مباسطت جویند
و حضرت عزت جل ذکره مر نبی خود را فرمود فَاِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ
مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ ○ یعنی ای محمد چون خواهی که قرآن بخوانی پس بگو اَعُوْذُ
بِاللّٰهِ الخ یعنی پناه میخواهم و نگهداشت میخواهم و یاری میخواهم و فریادرسی میخواهم از
خدای عز و جل از دیوی که دور از رحمت خدا است اگر شیطان مشتق از شطن باشد
ای بعد قال الشاعر ✤ شعر فاصبحت بعد ما وصلت بداره ✤ شطونا
لا تعاد و لا تعود ✤ معنی شیطان برین تقدیر این بود دیو دور از رحمت افتاده و
اگر مشتق از شاط باشد یعنی هلاک معنی او هلاک شونده بغضب خدای تعالی در دنیا
و آخرت کما قال الشاعر مصرعه و یشط علی الرجال البطن ✤

فوائد متعلق اعوذ بالله

الرَّجِيْمِ رانده شده یا نفرین کرده شده وروی ابن عباس عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنَّهُ قَالَ اِنَّ الْمُعَلِّمَ اِذَا قَالَ لِلصَّبِيِّ قُلْ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

ای لعنت ۱۲

شروع است در بیان فواید بسم الله الرحمن الرحیم

فوائد بسم الله

Marfat.com

رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ستر ما بين اعين الجن وعورات بني آدم اذا نزعوا ثيابهم ان يقولوا بسم الله الرحمن الرحيم والاشارة فيه انه اذا صار هذا الاسم حجابا بينك وبين اعدائك من الجن في الدنيا افلا يصير حجابا بينك وبين الزبانية في العقبى (التاسعة) مر عيسى بن مريم عليه السلام على قبر فرأى ملائكة العذاب يعذبون ميتا فلما انصرف من حاجته مر على القبر فرأى ملائكة الرحمة معهم اطباق من نور فتعجب من ذلك فصلى ودعاء الله تعالى فاوحى الله تعالى اليه يا عيسى كان هذا العبد عاصيا ومذ مات كان محبوسا في عذابي وكان قد ترك امرأة حبلى فولدت ولدا وربته حتى كبر فسلمته الى الكتاب فلقنه المعلم بسم الله الرحمن الرحيم فاستحييت من عبدي ان اعذبه بناري

١٠

في بطن الارض وولده يذكر اسمي على وجه الارض (العاشرة) قيل بسم الله الرحمن الرحيم تسعة عشر حرفا وفيه فائدتان (احديهما) ان الزبانية تسعة عشر فالله تعالى يدفع باسمه بهذه الحروف التسعة عشر (الثانية) خلق الله تعالى الليل والنهار اربعة وعشرين ساعة ثم فرض خمس صلوات في خمس ساعات فهذه الحروف تقع كفارات للذنوب التي تقع في تلك الساعات التسعة عشر (الحادي عشرة) لما كانت سورة التوبة مشتملة على الامر بالقتال لم يكتب في اولها بسم الله الرحمن الرحيم وايضا السنة ان يقال عند الذبح باسم الله والله اكبر ولا يقال بسم الله الرحمن الرحيم لان وقت القتال والقتل لا يليق به ذكر الرحمن الرحيم فلما وفقك لذكر هذه الكلمة في كل يوم سبع عشرة مرة

تتمه صفحه ٩ مرض لبعضهم جار يهودي قال فدخلت عليه للعيادة وقلت له اسلم فقال على ماذا قلت من خوف النار قال لا ابالي بها فقلت للفوز بالجنة فقال لا اريدها قلت فماذا تريد قال على ان يريني وجهه الكريم قلت اسلم على ان تجد هذا المطلوب قال لي اكتب بهذا خطا فكتبت له بذلك خطا فاسلم ومات من ساعته فصلينا عليه ودفناه فرأيته في النوم كانه يتبختر فقلت له يا شمعون ما فعل بك ربك قال غفر لي وقال لي اسلمت شوقا الي (واما السين) فهو مشتق من اسمه السميع يسمع دعاء الخلق من العرش الى ما تحت الثرى روي ان زيد بن حارثة خرج مع منافق من مكة الى الطائف فبلغا خربة فقال المنافق ندخل ههنا ونستريح فدخلا ونام زيد فاوثق المنافق زيدا واراد قتله فقال زيد لم تقتلني قال لان محمدا يحبك وانا ابغضه فقال يا رحمن اغثني فسمع المنافق صوتا يقول لا تقتله فخرج من الخربة ونظر فلم ير احدا فرجع واراد قتله فسمع صائحا اقرب من الاول يقول لا تقتله فخرج فرأى فارسا معه رمح فضربه الثالثة واراد قتله فسمع صوتا قريبا يقول لا تقتله فخرج فرأى فارسا معه رمح فضربه الفارس ضربة فقتله ودخل الخربة وجل وثاق زيد وقال له اما تعرفني انا جبريل حين دعوت كنت في السماء السابعة فقال الله عز وجل ادرك عبدي وفي الثانية كنت في السماء الدنيا وفي الثالثة بلغت الى المنافق واما الميم فمعناه ان من العرش الى ما تحت الثرى ملكه وملكه

قال السدي اصاب الناس قحط على عهد سليمان بن داود عليهما السلام فاتوه فقالوا له يا نبي الله لو خرجت بالناس الى الاستسقاء فخرجوا واذا بنملة قائمة على رجليها باسطة يديها وهي تقول اللهم انا خلق من خلقك ولا غنى لي عن فضلك قال فصب الله تعالى عليهم المطر فقال لهم سليمان عليه السلام ارجعوا فقد استجيب لكم بدعاء غيركم (اما قوله الله فاعلموا ايها الناس اني اقول طول حياتي الله فاذا مت اقول الله واذا سئلت في القبر اقول الله واذا جزت الصراط اقول الله واذا دخلت الجنة اقول الله واذا اخذت الكتاب اقول الله واذا وزنت اعمالي اقول الله واذا جئت يوم القيامة اقول الله واذا رأيت الله قلت الله (الثامنة) وعن ابي هريرة انه عليه الصلوة والسلام قال يا ابا هريرة اذا توضأت فقل بسم الله فان حفظتك لا تبرح ان تكتب لك الحسنات حتى تفرغ واذا غشيت اهلك فقل بسم الله فان حفظتك يكتبون لك الحسنات حتى تغتسل من الجنابة فان حصل من تلك الواقعة ولد كتب لك من الحسنات بعدد نفس ذلك الولد وبعدد انفاس اعقابه ان كان له عقب حتى لا يبقى منهم احد يا ابا هريرة اذا ركبت دابة فقل بسم الله والحمد لله يكتب لك الحسنات بعدد كل خطوة واذا ركبت السفينة فقل بسم الله والحمد لله يكتب لك الحسنات حتى تخرج منها وعن انس بن مالك ان

عنه في الصلوات المفروضة دل ذلك على انه ما خلقك للقتل والعذاب وانما خلقك للرحمة والفضل والاحسان والله تعالى الهادي الى الصواب ١٢ من تفسير كبير

واقعہ بجہ اور والا عذاب والے کا

Marfat.com

فقال الصبی بسم اللہ الرحمن الرحیم فکتب اللہ براءۃ للصبی
ای کاغذ نجات ۱۲
وبراءۃ لابویہ وبراۃ للمعلم من النار یعنی چون اُستاد بگوید کودکی را کہ
بگو بسم اللہ الرحمن الرحیم وکودک بگوید بسم اللہ تا آخر حق تعالیٰ فرشتگان را فرماید کہ
کہ برائی نویسید کہ این کودک را با آتش دوزخ کار نباشد ونیز اُستاد وی را و
مادر وپدر وی را بیک بار بسم اللہ گفتن چہار کس از دوزخ خلاص شوند وعبد اللہ
بن مسعود گوید ہر کہ خواہد کہ از نوزدہ فرشتۂ عذاب کہ بر دوزخ موکل اند کہ علیہا
ای از عذاب شان ۱۲ و د
تسعۃ عشر نجات یابد بگوید بسم اللہ تا آخر کہ نوزدہ حرف ہست باخلاص تمام تا
خلاص شود ودر روایت دیگر آمدہ کہ اول چیزی کہ قلم در لوح محفوظ نوشت
بسم اللہ الرحمن الرحیم بود واول چیزی کہ بآدم علیہ السلام آمد بسم اللہ بود وبسم اللہ
الرحمن الرحیم امان اہل آسمان ہست واہل زمین وکلمۂ جواز ہست یعنی برکت
از آفات وبلیات ۱۲ و د — ای کلمۂ گذشتن ہست ۱۲ و د
او بندۂ مومن از پل صراط بسلامت بگذرد بسم اللہ الرحمن الرحیم مُہر قبول حق است
مر موحد انرا واز جابر بن عبد اللہ انصاری روایت کردہ شدہ است کہ چون بسم اللہ
فرود آمد بآدم علیہ السلام ابرہا از روی آسمان دور شدند وطرف مشرق رفتند
وبادہا سخت ومخالف بودند ساکن شدند ودریاہا روان شدند وستوران منقاد
وفرمان بردار شدند ودیوانرا از آسمان دور کردند حضرت پروردگار سوگند یاد کرد

قولہ بسم اللہ فی المختارات
کلمۃ اللہ ھو الاسم الاعظم
فان سأل سائل وقال ان
من شرط الاسم الاعظم
ان دعی اللہ بہ اجاب واذا
سئل بہ اعطی فنحن ندعو بہ
ونسأل فلم نری الاجابۃ فی
اکثر الاوقات قلنا ان اللہ عالم
بان شرائط الاستجابۃ
ای ایمان ۱۲
۱۱
الصلوۃ کذلک فاول
شی اقطع اصلاح الباطن
بالقمۃ الحلال وقیل للعلم
مفتاح السماء واسنانہ لقمۃ
الحلال واخر شرائطہ
الاخلاص وحضور القلب
کما قال اللہ تعالی فادعوا اللہ
مخلصین لہ الدین
من روح البیان ۱۲

Marfat.com

بعزت وجلال من کہ بر ہر بیماری نام مرا باخلاص بگویند شفا دہم بہر ظلم مرا بگویند باخلاص
برکت دہم در آن چیز و ہر کہ بسم اللہ را باخلاص بگوید در آید در بہشت و اہل معرفت گفتہ اند کہ
بسم اللہ[1] کلمۂ قدسیہ است از گنج کنز ہدایت و خلعت ربوبیت است از ضلع
ای پاک از نقصانات ۱۲ و د — لفظ گنج بضم کاف ست ۱۲ و د
ولایت و وصل ست و قرب است مر اہل کتائب را و رحمت خاص ست مر
اہل[2] حقایق را و روایت کردہ شدہ است از امام جعفر صادق رضی اللہ تعالیٰ عنہ
کہ ہمہ کتب سماویہ مودع است در قرآن و ہمہ قرآن مودع است در فاتحہ و ہمہ
ای امانت است ۱۲ و د
فاتحہ مودع است در بسم اللہ و ہمہ بسم اللہ مودع است در باء بسم اللہ ای بی[3]
کَانَ مَا کَانَ وَبِیْ یَکُوْنُ مَا یَکُوْنُ یعنی ہر چہ بود بمن بود و ہر چہ باشد بمن باشد
پس اشارت بود باین کہ وَاللّٰہُ بِکُلِّ شَیْءٍ مُّحِیْطٌ ۔ انصرام یافت روایت کردہ
شدہ است از رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ در بہشت چہار دریا باشد دریائے
از شیر و دریائی از آب و دریائی از عسل و دریائی از خمر و ازین چہار دریا جوئہا
روان میشوند در منازل بہشتیان کَمَا قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی فِیْھَا اَنْھَارٌ مِّنْ مَّاءٍ
غَیْرِ اٰسِنٍ وَاَنْھَارٌ مِّنْ لَّبَنٍ لَّمْ یَتَغَیَّرْ طَعْمُہٗ وَاَنْھَارٌ مِّنْ خَمْرٍ لَّذَّۃٍ لِّلشّٰرِبِیْنَ
ای بدمزہ ۱۲ و د
وَاَنْھَارٌ مِّنْ عَسَلٍ مُّصَفًّی ۔ و روایت کردہ شدہ است کہ بر ساق عرش نوشتہ
است بسم اللہ الرحمن الرحیم ۔ چشمۂ آب از میم بسم و چشمۂ شیر از ہاء اللہ و چشمۂ خمر از میم

الرحمن وچشمہ عسل از میم الرحیم نقل کردہ شدہ است از تفسیر تیسیر بسم اللہ الرحمن الرحیم
آغاز میکنم بنام خدائی نیک مہربان ونیک بخشاینده الله یعنی بالوہیتش شناختند
عارفان الرحمن یعنی بمہربانیش روزی یافتند عالمیان الرحیم یعنی بخشش
او نجات یافتند گناہ گاران آغاز کتاب حق سبحانہ وتعالیٰ باین سہ اسم است از
بہر آنکہ بندہ در سہ حالت است این جہان وگور وآنجہان چون معبود وی الله
است درین جہان کارساز وی اوست ورحمن مہربان بروی در گور است
ورحیم بخشاینده در آن جہان آمرزندۂ گناہ وی اوست بیت نام اورا
بگور خواہم برد۔ زانکہ او یار مہربان من است ٭ وعلما گفتہ اند کہ مر الله تعالیٰ را
سہ ہزار نام است وازین جملہ ہزار نام است کہ فرشتگان میدانند وبس وہزار دیگر
را پیغمبران میدانند وبس وسہ صد نام وی در توریت است وسہ صد در انجیل است
وسہ صد در زبور ونود ونہ نام در قرآن است ویک نام است کہ جز حضرت حق کسی
آنرا نمیداند وباز گشت معنی آن سہ ہزار نام باین سہ نام است بسم الله الرحمن
الرحیم پس ہر کہ این سہ نام را بداند وخدائی تعالیٰ را باین سہ نام بخواند گویا کہ خدائے
تعالیٰ را بآن سہ ہزار نام یاد کردہ است سورۃ الفاتحۃ مکیۃ وھی سبع آیات
بدانکہ بعضی از علماء گفتہ اند کہ سورۂ فاتحہ تعلیم است از حق تعالیٰ مر بندگان خود را

Marfat.com

Marfat.com

جہانیان ست الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ○ نیک مہربان وبخشاینده است و
بعضی گفته اند که این اخبار است از حق تعالی باینکه همه حمدها وثناها مر خدای
تعالی راست بدانکه نزول این سورت بقول امیر المؤمنین علی وعبد الله
بن عباس رضی الله تعالی عنهم در مکه معظمه بوده است واوّل سورت که فرود
آمد در مکه معظمه اینست رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمود که چون بصحرا میرفتم
آوازی می شنیدم که یا مُحَمَّدُ اَنَا جِبْرِیْلُ وَاَنْتَ نَبِیُّ هٰذِهِ الْاُمَّةِ وَاَرٰی
شَخْصًا نُوْرَانِیًّا عَلٰی سَرِیْرٍ مَذْهَبٍ بَیْنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ ومن میگریختم
تا مرا ورقه بن نوفل گفت چون آواز بشنوی مگریز وگوش دار تا هرچه میگوید همچنان
کن چون آواز آمد که یا محمد گفتم لبیک گفت بگو که اَشْهَدُ اَنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ
اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهٗ وَرَسُوْلُهٗ باز گفت الحمد لله تا آخر سورت وآواز
کننده جبرئیل بود علیه السلام ورسول علیه السلام فرمود که انّ فی سورة فاتحة
الکتاب سبعین شفاء وفی روایة فاتحة الکتاب شفاء من کل
داء الا السام ای الموت یعنی در فاتحة الکتاب از هفتاد درد شفاست و

شان نزول

در روایت دیگر فاتحہ شفاء ہمہ دردہاست مگر نہ مرگ را و در فضیلت این سورہ احادیث بسیار ست و رسول علیہ السلام فرمود کہ اگر این سورہ در توریت بودے قوم موسیٰ علیہ السلام گمراہ نشدندی و اگر در انجیل بودی قوم عیسیٰ علیہ الصلوٰۃ و السلام گمراہ نشدندی یعنی خوک و حمدونہ نشدندی و ہر مسلمانی کہ این سورہ را یک بار بخواند گویا کہ ہمہ قرآن را خواندہ است و گویا کہ با ہمہ مؤمنان و مسلمانان صدقہ دادہ است الحمد للہ رب العلمین الرحمٰن الرحیم ہمہ ثناہا خدائی را سزد کہ ہر چہ کند حکیم است شکر و بر او واجب است کہ از وی بیشمار نعمت است ثنائی او گوی ای بندہ تا ستایی و شکر او گوی تا عطا یابی راست شو تا دیدار وی را یابی کہ بخشایندہ در دو جہان وی است و مہربان در بہشت جاودان بر دوستان وی است مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ ○ پادشاہ روز جزا است یعنی قیامت کہ

دوستانرا نواز و بلطف و دشمنانرا گداز و بقهر در وقت دادن جزا و سزا إِيَّاكَ

نَعْبُدُ بگوییم ای بندگان که مرترا بندگی میکنیم و بس اهل معرفت گفته اند العبادة

Marfat.com

شُغْلُ كُلِّكَ بِهِ وَهُوَ شُغْلُ الْقَلْبِ بِمَعْرِفَتِهِ وَشُغْلُ الرُّوحِ بِمُشَاهَدَتِهِ وَشُغْلُ التَّقْصِيرِ بِخِدْمَتِهِ وَشُغْلُ اللِّسَانِ بِمَدْحَتِهِ یعنی عارفان گفته اند معنی عبادت آنست که بنده همه اعضائی خود را بعبادت حق تعالی مشتغل دارد دل را بمعرفت و روح را بمشاهدت و نفس را بخدمت و زبان را بمدحت نَعْبُدُ از عبادت است یعنی بندگی کردن و یا از عبودت یعنی بنده بودن نیز میشاید که باشد یعنی ترا بنده می باشیم و بس پس دادن مال برای زکوة وصدقه دادن عبادت است و رضا دادن بنده بگرفتن مال وی بظلم عبودت است و عبودت را درجه بسیار است و در حدیث آمده است که یک درم که ظالم بظلم بگیرد ثواب آن بهتر است از سی صد هزار درم که بنده بصدقه بدهد عبودت

است بر عبادت ۱۲ ولی محمد رح

۱۸

بندہ بودن است وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِيْنُ ○ علمائی ظاہری
گویند بندگی کن تا غایتی کہ ترا مرگ بیاید و علمای باطن میگویند بندگی کن تا
غایتی کہ ترا یقین شود و بعد از آن بندہ باشی و چون بندہ ترا رضا باید دہی بآنچہ
مولی تعالی بتو بکند بیت باد قبلہ در رہ توحید نتوان بر دراہ + یار رضای دوست
باشد یار رضای خویشتن + و قہر و لطف محبوب حقیقی یکسان بود بیت عاشقم
بر قہر و لطفش من عجب + ای عجب من عاشق این ہر دو ضد + شیخ محقق سعید کابلی
رحمۃ اللہ علیہ میگوید نظم گر مراد و زرح بسوزد خاکساری گو بسوز + ور مرا جنت
نباشد بوستانے گو مباش + من سگ اصحاب کہفم بر در مردان مقیم + گر دہم در
می نگردم استخوانی گو مباش + و این مقام محبت ذاتی است اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا وَ

Marfat.com

عبودیت مقام رضاست بقضاء بیت اگر کمال طلب میکنی چو کار افتاد بقضای عمر کنی و رضا دہی بقضاء ٭ و ترک چون و چرا کن چون شرف بندہ بودن یافتہ شد تاج کرامت و خلعت امامت وجود گرفت سُبْحَانَ الَّذِیْ اَسْرٰی بِعَبْدِہٖ لَیْلًا اشارت بآنست یَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَیْکُمُ الْیَوْمَ وَلَا اَنْتُمْ تَحْزَنُوْنَ نتیجۂ آن است کہ حکیم سنائی غزنوی رحمۃ اللہ علیہ میگوید رباعی در گہ خلق ہمہ زرق و فسون است و ہوس ٭ کار درگاہ خداوند جہان دارد و بس ٭ بندۂ خاص ملک باش کہ با داغ ملک ٭ روزہا ایمنی از شحنہ و شبہا ز عسس ٭ وَاِیَّاکَ نَسْتَعِیْنُ ۝

اردف ایاک نستعین ازالۃ لہ وافناء للنخوۃ ففی الجمع بینہما افتخار و افتقار فالافتخار بکونہ عبدا عابدا والافتقار الی معونتہ وتوفیقہ وعصمتہ وفیہ ایضا تحقیق لمذہب اہل السنۃ والجماعۃ اذ فیہ اثبات الفعل من العبد والتوفیق من اللہ کالخلق ففیہ رد الجبریۃ النافین للفعل من العبد بقولہ ایاک نعبد ورد المعتزلۃ النافین للتوفیق والخلق من اللہ بقولہ ایاک نستعین ثم تحقیقہما من العبد ان لا یخدم غیر اللہ ولا یسأل الا من اللہ حکی عن سفیان الثوری رحمہ اللہ تعالی انہ ام قوما فی صلوۃ المغرب فلما قال ایاک نعبد وایاک نستعین خر مغشیا علیہ فلما افاق قیل لہ فی ذلک فقال خفت ان یقال فلم تذہب الی ابواب الاطباء والسلاطین اھ من روح البیان وایاک نستعین ای منک نطلب المعونۃ علی عبادتک وعلی جمیع امورنا فان قلت الاستعانۃ علی العمل انما تکون قبل الشروع فیہ فلم اخر الاستعانۃ علی العبادۃ وما الحکمۃ فیہ قلت ذکروا فیہ وجوہا احدہا ان ہذا یلزم من یجعل الاستطاعۃ قبل الفعل ونحن بحمد اللہ نجعل التوفیق والاستطاعۃ مع الفعل فلا فرق بین التقدیم والتاخیر الثانی ان الاستعانۃ نوع تعبد فکانہ ذکر جملۃ العبادۃ اولا ثم ذکر ما ہو من تفاصیلہا ثانیا الثالث کان العبد یقول شرعت فی العبادۃ فانا استعین بک علی اتمامہا فلا یمنعنی من اتمامہا مانع الرابع ان العبد اذا قال ایاک نعبد حصل لہ الفخر وذلک منزلۃ عظیمۃ فیحصل بسبب ذلک العجب فاردف ذلک بقولہ وایاک نستعین لیزول ذلک العجب الحاصل بسبب تلک العبادۃ اھ

خازن فان قیل لم قدمت العبادۃ علی الاستعانۃ اجیب لتوافق رؤس الآی ولیعلم منہ ان تقدیم الوسیلۃ علی طلب الحاجۃ ادعی الی الاجابۃ ۱۲ خطیب

۲۰

واز تو یاری میخواهیم وبس ردّ اعتقاد جبری ومعتزلی است جبری میگوید اختیار ندارم
ومعتزلی میگوید اختیار تمام دارم وموجد افعال خودم سنی میگوید بندگی میکنم وتوفیق
از تو میجویم چنانکه در کلام مجید است اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۝ ودلائل
عقلیه ونقلیه همه را از تو میدانم واز طریق فلسفی وجبری ومعتزلی بیزارم مثنوی
ای بسا علم وذکاوات وفطن ✤ گشته رهزن را چو غول راهزن ✤ بیشتر اصحاب جنت
ابله اند ✤ تا ز شر فیلسوفی میرهند ✤ خویش را عریان کن از فضل فضول ✤ تا کند رحمت
ترا هر دم نزول ✤ زیرکی ضد شکست است ونیاز ✤ زیرکی بگذار وبا گولی بساز ✤

زیرکی شد دام بُرد و طمع گاز + تا چه خواهد زیرکی را پاک باز + زیرکان باصنعتی
قانع شدند + ابلهان از صنع در صانع شدند + زانکه طفل خرد را مادر نهاد + دست و
پا باشد نهاده در کنار + وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ ○ و از تو یاری میخواهیم و بس و
الحصر مستفاد من التقديم اى نطلب منك العون وقال بعض
اهل المعرفة الاستعانة طلب العين اى نسئلك ان تجعلنا
عابدين لك كانا نعاينك یعنی عین الیقین میطلبیم از تو چون علم الیقین داوی
مر العین الیقین نیز برسان مثنوی گوش دلال است و چشم اهل وصال چشم صاحب

حال وگوش اصحاب قال ٭ در شنید گوش تبدیل صفات ٭ وز عیان دیدہا تبدیل ذات ٭
ذاتش از علمت یقین شد از سخن ٭ پختگی جو در یقین منزل مکن ٭ تا نسوزی نیست آن عین
الیقین ٭ آن یقین خواہی در آتش در نشین ٭ و شیخ سفیان ثوری رحمۃ اللہ علیہ در نماز شام

Marfat.com

امامت میکرد و چون اِیَّاکَ نَعْبُدُ وَاِیَّاکَ نَسْتَعِیْنُ ○ گفت بیہوش شدہ افتاد چون
با خود آمد گفتند یا شیخ چہ حال بود گفت ترسیدم کہ مرا بگویند کہ چون ما را بندگی میکنی و بس و از ما
یاری میخواہی و بس چرا از طبیب داروی جوئی و از سلطان یاری میخواہی دروغ چرا
میگوئی و اہل معانی و بیان میگویند درین آیت التفات ہست از غیبت بخطاب و اہل
شوق میگویند درین اشارت ہست مر اہل طلب را کہ نومید میباشید کہ کرم من از غیبت
بخطاب ندا میکند بیت ہلہ نومید نباشی کہ ترا یار براند گرت امروز براند نہ کہ فردات بخواند
عجب حیرت ہست اگر عاشق رَبِّ اَرِنِیْ اَنْظُرْ اِلَیْکَ گوید خطاب آید کہ لَنْ تَرَانِیْ و اگر
نومید وار بگوشہ بنشیند گوید ای نفس چہ بوالفضولی ست کہ تو میکنی مَا لِلتُّرَابِ وَرَبِّ الْاَرْبَابِ
ندا آید کہ اُدْعُوْنِیْ اَسْتَجِبْ لَکُمْ فبقیت ارواح المشتاقین بین الرد والقبول
والصرف والوصول بیت چند روزی میبرد بخت بد از کوی توام سوی خود میخوانیم
چون آمدم می رانیم ✤ من خود ندانم چون کنم درماندہ کوی توام ✤ در خم می غرقم کنی گر قصد ہشیاری
کنم ✤ گر دست بر کاری نہم زنجیر بر دستم نہد اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِیْمَ ○ بنمائی ما را راہ راست

Marfat.com

یعنی استقامت وپایداری دہ مارا براہی کہ نمودۂ وہذا قول علیؓ بن ابی طالب رضی اللہ عنہ

قال امام القشیری رحمہ اللہ علیہ اھدنا الیک واجعل اقبالنا علیک

وکن علیک دلیلنا ویسر الیک سبیلنا یعنی راہ نمائی مارا بمشاہدۂ جمال خود و

ای باش برخود مایانرا دلالت کنندہ ۱۲ ود

بگردان توجہ مارا بجناب جلال خود وباش مارا دلیل برخود وآسان کن مارا سبیل وقال علماء

ای راہ وصال ۱۲ ود

المعانی والبیان المراد بالصراط المستقیم دین الاسلام علی طریق الاستعارۃ

المصرحۃ وقال اھل المعرفۃ الاستقامۃ علی ثلاثۃ اقسام الاقوال والافعال

والاحوال وقال سید الطائفۃ جنید رحمۃ اللہ علیہ کن طالب الاستقامۃ

ولا تکن طالب الکرامۃ فان الرب تعالی یطلب الاستقامۃ لقولہ تعالی

ای طالب امر خارق عادت ۱۲ ود

فاستقم کما امرت والنفس تطلب الکرامۃ استقامت ظاہرہ رعایت حدود

شرعیہ است واستقامت باطنہ نفی ماسوی اللہ است درین آیت کہ اِنَّ الَّذِیْنَ قَالُوْا

رَبُّنَا اللّٰہُ ثُمَّ اسْتَقَامُوْا فَلَا خَوْفٌ عَلَیْہِمْ وَلَا ہُمْ یَحْزَنُوْنَ ○ مژدۂ عظیم است مر

اہل استقامت را صِرَاطَ الَّذِیْنَ اَنْعَمْتَ عَلَیْہِمْ بدل من قولہ الصراط المستقیم یعنی بنمای

الذین بصلتہ وغیر المغضوب علیہم وہم الیہود ولا الضالین وہم النصاری ونکتۃ البدل افادۃ ان المہتدین لیسوا یہودا ولا نصارا اھ جلالین قولہ علیہم لفظ علیہم الاولی فی محل نصب علی المفعولیۃ وعلیہم الثانیۃ فی محل رفع نائب فاعل بالمغضوب اھ شیخنا قولہ ویبدل من الذین بصلتہ الخ ای بدل کل من کل وعبارۃ السمین وغیرہ بدل من الذین بدل نکرۃ من معرفۃ وقیل نعت للذین وہو مشکل لان غیر نکرۃ والذین معرفۃ واجابوا عنہ بجوابین بقیہ حاشیہ بر صفحہ ۲۶

حاشیہ نمبر ۵ صفحہ ۲۴ قولہ اھدنا الصراط المستقیم ای ثبتنا علی الہدایۃ التی وہبتہا منا ونظیرہ قولہ تعالی ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ ہدیتنا ای ثبتنا علی الہدایۃ فکم من عالم وقعت لہ شبہۃ ضعیفۃ فی خاطرہ فراغ وذل وانحرف عن الدین القویم والمنہج المستقیم اھ من تفسیر کبیر اھدنا الصراط المستقیم بیان للمعونۃ المطلوبۃ فکانہ قال کیف اعینکم فقالوا اھدنا والہدایۃ الدلالۃ بلطف ولذلک تستعمل فی الخیر فان قیل لم قال اللہ تعالی فاھدوہم الی صراط الجحیم اجیب بانہ وارد علی التہکم فان قیل لم ما معنی طلب الہدایۃ وہم مہتدون اجیب بانہم طلبوا زیادۃ ما منحوہ من الہدی والثبات علیہ کقولہ تعالی والذین اہتدوا زادہم ہدی اھ خطیب قولہ اھدنا الصراط المستقیم ای ارشدنا الیہ ویبدل منہ صراط الذین انعمت علیہم اھ جلالین قولہ اھدنا الصراط المستقیم ای زدنا ہدایۃ الیہ او ادمنا مہتدین الیہ والا فنحن مہتدون بحمد اللہ تعالی قولہ ویبدل منہ ای بدل کل من کل وہو فی حکم تکریر العامل من حیث انہ المقصود بالنسبۃ ۱۲ من جمل قولہ المستقیم ای المستوی والمراد بہ طریق الحق وقیل ملۃ الاسلام وہذان القولان مرویان عن ابن عباس وہما متحدان صدقا وان اختلفا مفہوما ۱۲

۲۵

Marfat.com

مارا راه آنانکه نیکی کرده بر ایشان بدادن ایمان و عرفان غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ نه خشم
گرفته شده بر ایشان بعد از یافتن راه راست یعنی همچو جهودان مگردان مارا که اول راه راست
یافتند و آخر غضب کرده شد بر ایشان چون ایمان نیاوردند بقرآن و بسرور پیغمبران وَلَا
الضَّالِّينَ ○ نه گمراهان و بی راهان یعنی مارا مگردان همچو ترسایان که اول راه راست
یافتند و آخر گمراه شدند چون ایمان نیاوردند بقرآن این فقیر میگوید والله اعلم که حاصل
این دعا اینست که بنمای مارا راه راست که در وی ترس و بیم نباشد و این راه عاشقان
و دوستان حضرت باری تعالی است لقوله تعالی أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ چون مقصود شان جز محبوب حقیقی نیست از عرش تا تحت الثری نثار
ایشان کرد التفات بآن نکردند مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ اشارت بآن است و مولانا
جلال الدین رومی میفرماید رحمة الله علیه در بیان حال شیخ محمد غزنوی سرزی رحمة الله

ای تجاوز نکرد بما سوی الله ۱۲ ود

علیه که مدت هشت سال در بیابان ها میگشت و سبزه و علف میخورد و از خدای تعالی دیدار
می جست مثنوی گنجهای خاک با هفتم طبق ✤ عرضه کرده بود پیش شیخ حق ✤ شیخ گفتا
خالقا من عاشقم ✤ در بجویم غیر تو من فاسقم ✤ هشت جنت گر درآرم در نظر ✤ ور کنم خدمت من از
خوف سقر ✤ مومنی باشم سلامت جوی من ✤ زانکه این هر دو بود حظ بدن ✤ عاشق گر عشق
رحمان خورد قوت ✤ صد عدن پیش بود یک تره توت ✤ بنده دایم خلعت او را رجوست
خلعت عاشق همه دیدار اوست ✤ حکمت واجب بودن خواندن سوره فاتحه در هر رکعت از نماز این
باشد که دائما باید که بنده طالب وصال بود و راه عاشقان را جوید تا از ایشان باشد باعی
تا در طلب گوهر کانی کانی ✤ تا زنده بهوی وصل جانی جانی ✤ فی الجمله حدیث مطلق از من بشنو
هر چیز که در جستن آنی آنی ✤ والله اعلم الهی ما را از عاشقان جمال و جلال خود گردان در رتوات
کوفیان آمده است که این از قرآن نیست و در مصاحف نباید نوشت که از قرآن نیست و در
مصحف نوشته نشود و این چنین باد توفنا مسلمین والحقنا بالصالحین وصلی الله
علی خیر خلقه محمد واله واصحابه اجمعین برحمتك یا ارحم الراحمین

سورة الملك مكية وهي	بسم الله الرحمن الرحيم ○	ثلاثون آية وفيها ركوعان

تبارک بزرگ است و پاینده است و نیکی بسیار است و همه چیزها از وست الذی

آن خدائے کہ بیدہ بفرمان وقدرت وی ہست الملک پادشاہی وبعضی میگویند کہ
مراد از ید اینجا صفت ہست از صفات خدائے تعالیٰ واز متشابہات ہست ایمان آریم بآن
ومشغول نشویم بکیفیت آن وبعضی میگویند ید عبارت ہست از تصرف وقدرت یعنی در
تصرف وقدرت اوست ملک دنیا وآخرت نصیب درویش اینست کہ از غیر او نترسد ومر
غیر او را نپرستد واز غیر او طمع نکند وارباب ملک را مقہور او داند ودر بلاہا باو بگریزد وعطاہا از و
جوید وبندۂ خاص او شود تا از شر ملوک مجازی خلاص یابد وحکیم سنائی غزنوی میفرماید
بیت بندۂ خاص ملک باش کہ با داغ ملک ٭ روزہا ایمنی او شحنہ وشبہا ز عسس
وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ واوست بر ہمہ چیزہا توانا توکل بر وکن ای مؤمن چونکہ
دانستی کہ معبودے چنین داری زہد وتقوی وفتوی را بحطام دنیا مفروش وبمناصب ارباب
ملک دنیا را التفات منمای حکیم غزنوی گوید بیت مسازید از برای نام ودام کام چون
مردان ٭ جمال نقش آدم را نقاب نفس شیطانی ٭ بیت منگر بہر گدائی کہ تو خاص
از آن مائی ٭ مفروش خویش ارزان کہ تو بس گران بہائی ٭ باز صفت دیگر خود را
بیان کرد وگفت نِ الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ آن خدائی کہ بیافرید مرگ را و

٢٨

زندگانی را لِيَبْلُوَكُمْ تا بیازماید شما را أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا کیست از شما نیکوکارتر
آفریدن مرگ و زندگانی دلیل است ظاهر بر هستی خدای قاهر حکیم علیم قادر دنیا دار بلاست
و گور جای بلی است و قیامت جای جزا و سزا است بدانکه حضرت عزت جل قدرته از آزمودن
منزه است پس مراد اینست که آفرید مرگ و زندگانی را تا پیدا شود از شما باختیار شما آنچه دانسته
است بعلم قدیم هر که عمل نیک کند به بهشت رسد و هر که عمل بد کند بدوزخ رسد نصیب
مؤمن اینست که مرگ را دایم در نظر دارد و استعداد آن بکند و از سرای غرور نفور کند حضرت
شیخ ابن فقیر میفرمودند که هر روز چهل بار خود را بگور شان می برم و حساب خود میکنم قال
النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ نَسِيَ الْمَقَابِرَ وَالْبِلَى وَبِئْسَ الْعَبْدُ
عَبْدٌ نَسِيَ الْجَبَّارَ الْأَعْلَى و نکته در تقدیم موت بر حیوة شاید که این باشد والله تعالی
اعلم باز صفت دیگر خود را یاد کرد و گفت جل جلاله وَهُوَ الْعَزِيزُ ○ و اوست غالب بر همه
چیز که میسر نشود از وی گریز نصیب درویش اینست که روی بطاعت آرد و عزت و نصرت
از وجود الْغَفُورُ و اوست نیک پوشنده گناه مومنان بدکردار اگرچه بود بیشمار هر کرا خواهد
نصیب تو اینست که هر چند گناه که داری از رحمت بی نهایت او نومید نباشی **مثنوی**
الهی رحمت دریای عام است + از آنجا قطره بار انام است + اگر آلایش خلق گنه کار +
فرو شوئی ازین دریا بیک بار + نگردد تیره آن دریا زمانی + ولی روشن شود کار جهانی +

Marfat.com

غیر از کرم او چه داریم باز صفت دیگر خود را بیان کرد که الَّذِیْ خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ
طِبَاقًا ط آن خدائے که آفرید هفت آسمان را طبقها بر زبر یکدیگر یعنی ته بته کعب الاحبار
گفت آسمان دنیا از موج آب است و دوم از دُر سفید و سوم از آهن است و چهارم
از مس است و پنجم از فضه است و ششم از زر است و هفتم از یاقوت سرخ است مَا
تَرٰی فِیْ خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفٰوُتٍ ط نه بینی تو اے محمد و یا هیچ بیننده در آفریدن خدائے
بخشاینده هیچ تفاوتی یعنی هیچ عیبی نه بینی در آسمان ها یا در هیچ مخلوقے از مخلوقات خدای
تعالی خللی نه بینی همه را بحکمت کامله حواله کنی اگرچه بکنه او نرسی نصیب تو اینست که بدانی
که هفت آسمان را بالائی یکدیگر بداشت بی ستون و بقدرت کامله ترا نیز ضایع ننماید و رحمت
بر تو شامل کند امام حمزه و کسائی مِنْ تَفَوُّتٍ خوانده اند تفاوت الامر و تفوت دیگرگونه شدن
یعنی نه بینی در مخلوقات حضرت خدائے تعالی اضطرابی و اختلافی و تناقضی هر کرا نبی آفرید یا ولی

عم الخ از تتمه معنی اول است ۱۲ ولی محمد

یا مومن یا کافر یا فقیر یا غنی یا انسان و یا غیر آن مختلف الالوان صحیح الابدان و معیوب الارکان
همه بموجب حکمت بودی همچنین است اوضاع عالم و بهشت و دوزخ و اهل آن عارف را
باید که همه را بحکمت او حواله کند و بچشم انکار نظر نکند در خلقت او نظم هر آن نقشی که در عالم نهادیم
تو زیبا بین که ما زیبا نهادیم ٭ ز زلف خود سر موئی نمودیم جهان اندر پی غوغا نهادیم ٭
وَرَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ○ بخوانند چون
خبر کرد که هیچ تفاوتی و عیبی نیابی در مخلوقات او باز فرمود فَارْجِعِ الْبَصَرَ پس بازگردان
چشم در آفرینش آسمان هَلْ تَرٰى هیچ می بینی مِنْ فُطُورٍ ○ از شکافها جمع فطر شکافتن
ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ پس بازگردان چشم را باری پس از باری یعنی بارها تامل
کن در آسمان اگر هر چند تامل و نظر کنی يَنْقَلِبْ باز گردد إِلَيْكَ بسوی تو الْبَصَرُ
چشم تو خَاسِئًا خوار و دور از یافتن عیبی وَهُوَ حَسِيرٌ ○ و آن چشم مانده و کند شده
باشد از یافتن عیبی در دیدن آسمان و بعضی میگویند ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ باز در زمین و جمله
مخلوقات نظر کن تا هیچ عیبی نیابی بلکه همه بر قضیه حکمت است و دلیل بر وجود واجب الوجود
و وحدانیت و قدرت و علم و ارادت او باشند پس عارف شوی بصفات ظاهره در

ملک و ملکوت و راه یابی بعلم جبروت باز اشارت باستدلال بصفت دیگر کرد جل جلاله
ای بر هستی و قدرت کامله خود ۱۲ و د
وَلَقَدْ زَيَّنَّا و بدرستی که هر آئینه بیاراستیم السَّمَاءَ الدُّنْيَا آسمان را نزدیک تر بزمین
بِمَصَابِيحَ بستارگانی که همچون چراغهای درخشانند وَجَعَلْنَاهَا و گردانیدیم آن
ستارگان را رُجُومًا انداختنیها جمع رجم بمعنی مراجم باشد آنچه بوی اندازند یعنی تیرها
مراجم ۱۲ ح
لِلشَّيَاطِينِ مر دیوان را چون خواهند که بر آسمان بر آیند تا سخن فرشتگان شنوند بدانکه
از اول سورت تا اینجا صفات بصنعت خود یاد کرد یعنی منم ملک بزرگوار و ملک دار قادر
قهار عزیز غفار خالق هفت آسمان بی عیب و ضرار و مزین آسمان دنیا بستارگان بیشمار
و گرداننده آن مراجم شیاطین حقار تا استدلال کرده شود ازین صفات عظام بذات
ای از برای خواری شان ۱۲ و د
ذو الجلال والاکرام که آسمان را بقدرت برداشته است و بچندین هزار کواکب ثواقب بنگاشته
صفت ذات ذو الجلال ست ۱۲ و د
عوارف این همه را مظاهر نور دانسته مصرعه ای تابش نور از تو وی نازش حور از تو
ای درویش زینت بام زندان اینست تا دانی که زینت دل دوستان بشمس العرفان

حاشیه نمبر ۹ و ۱۰ بر صفحه ۳۳

Marfat.com

چون باشد بدانکه اهل علم هیئت و نجوم نه فلک اثبات میکنند و در قرآن هفت آسمان
و عرش و کرسی مذکور است و میگویند که کواکب سیاره هفت است زحل و مشتری و مریخ
و شمس و زهره و عطارد و قمر و هر یکی ازینها بر فلکی اند هم برین ترتیب و غیر این هفت ثابتات
گویند و گمان ایشان اینست که ثابتات بر فلک هشتم است و امام ابو المعین نسفی صاحب
تبصرة الادلة گفته است که این گمان ایشان ظاهرا خلاف این آیت است وَلَقَدْ
زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ و گفته اند مذهب اهل
تفسیر اینست که همه در آسمان دنیا است و در بعضی تفاسیر نیز آورده است که این آیت دلیل
است بر بطلان قول منجمان ظاهرا از بهر آنکه نجوم رجوم شیاطین اند در آسمان دنیا اگر در فلک
هشتم باشند رجم ایشان میسر نمیشود و در تفسیر لسان التنزیل آورده است که فلک چرخ آسمان
است که ستارگان در وی گردند و این قول حق است قال تعالی وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ
يَسْبَحُونَ ○ فاما آن سخن که میگویند که آسمان میگردد خلاف نص قرآن است و باطل
است بدانکه بیشتر اهل تفسیر برین اند که چون میشود از ستاره نوری همچون شعله آتش و بر شیاطین
میزند فاما ستاره بر جای خود است و امام قتاده گفت آفریدن ستارگان از برای زینت
آسمان و رجم شیاطین است و شناختن راه ها و شناختن قبله در بیابان است فاما اعتقاد
منجمین برین که ستارگان مختار و مؤثر در سعادت و شقاوت اند تکلیفی است بعلم آن

وبدانکه علماء معانی وبیان انتقال را در کلام از غیب بخطاب یا بتکلم یا بعکس صنعت
التفات گویند چنانکه درین آیت است که وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ بنسبت
ماقبلش و ذکر مصابیح و ارادت نجوم را و مانند این استعارهٔ مصرحه گویند چون دلائل عظام را
یاد کرد بر وجود واجب الوجود طائفهٔ منکر را از دیوان و آدمیان که اقرار ندارند بآن و اعراض
کرده اند و کفران نعمت نموده اند مخصوص کرد ثنا را بعذاب نیران و فرمود در حق ایشان که
أَعْتَدْنَا لَهُمْ و آماده کرده ایم مر ایشان را یعنی دیوان را عَذَابَ السَّعِيرِ ○ آتش سوزان
این آیت دلیل است بر اینکه دوزخ حالیا موجود است وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ و مر آن کسانی
را که کافر شدند بخدای خود عز و جل با وجود چندین دلائل عَذَابُ جَهَنَّمَ و عذاب دوزخ است
وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ○ و بد جای بازگشتن است وی که دوزخ است المصیر گشتن
صفت بدی او را یاد کرد و گفت جل جلاله إِذَا أُلْقُوا چون افگنده شوند کافران فِيهَا
در آن دوزخ سَمِعُوا شنوند لَهَا مر آن دوزخ را شَهِيقًا بانگ زشت سهمناک چون بانگ
خر یعنی بشنوند از دوزخیان که پیش از ایشان در آمده باشند یا از خود یا از دوزخ وَهِيَ و این دوزخ
تَفُورُ ○ می جوشد بر این کافران همچون جوشیدن دیگ مسین که آتش تیز باشد و دانه در
وی اندک و آب بسیار تَكَادُ نزدیک باشد این دوزخ تَمَيَّزُ بطرد مِنَ الْغَيْظِ از خشم
یعنی از خشم خدای تعالی یا از خشم مالک دوزخ و فرشتگان عذاب یا از خشم خود بر دشمنان

خدای تعالے كُلَّمَا أُلْقِيَ هر باری که انداخته شود فِيهَا در دوزخ فَوْجٌ گروهی سَأَلَهُمْ
پرسند شانرا خَزَنَتُهَا جمع خازن یعنی نگهبانان دوزخ مالک و دیگر ربانیه دوزخ أَلَمْ
يَأْتِكُمْ آیا نیامده بود شمارا نَذِيرٌ ○ بیم کننده نذیر یعنی منذر باشد یعنی پیغامبری نیامده بود
بشما تا شمارا ازین روز و ازین عذاب دوزخ خبر کردی تا شمارا ایمان بودی و عمل نیک
بودی و ازین دوزخ خلاصی بودی این پرسیدن برای سرزنش بود ایشانرا قَالُوا گویند
دوزخیان در جواب بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ ○ بلی آمده بود بما پیغمبران بیم کننده ما را خبر کرده
بودند ازین روز و ازین عذاب فَكَذَّبْنَا پس ما ایشانرا دروغ گو داشتیم و با ایشان ایمان
نیاوردیم وَقُلْنَا و گفتیم مَا نَزَّلَ اللَّهُ نه فرستاده است خدای تعالے مِنْ شَيْءٍ هیچ چیز
از آنچه شما میگوئید گفتیم پیغمبرانرا إِنْ أَنْتُمْ نیستید شما إِلَّا فِي ضَلَالٍ مگر در گمراهی کَبِيرٍ
بزرگ از برای آن مبتلا شدیم در آخرت بعذاب بزرگ ای برادر ترا نیز خواهند پرسید که هیچ
واعظ و پند دهنده بتو نیامد و نگفت که حرام کدام است و حلال کدام چه باید کرد و چه نباید کرد
هر چند وعظ بیشتر می شنوی و عمل نمیکنی کار تو دشوارتر میشود و علم بسیار حاصل کردی بی عمل و
بر تو باد تا چند بدرگاه ظالمان روی و اهل دنیا را ملامت کنی وَقَالُوا و بگویند دوزخیان
لَوْ كُنَّا اگر بودمی مَا نَسْمَعُ که بشنودمی سخن پیغامبر انرا و فرمان برداری کردمی علمای خفانی
را و پیروی ایشان کردمی أَوْ نَعْقِلُ یا تعقل کردمی سخن ایشان را و عقل را بکار داشتمی مَا كُنَّا

٢٥

قوله سألهم ای ذلک الفوج
وضمیر الجمع باعتبار المعنی
روح البیان ٤ قوله قالوا
بلی اخرج جمع ابن جریر
الجواب ونفس جملة المفادة
بتاکید الذلو انصرا علی
بلی نفس المعنی ولکنهم صرحوا
بلی تنبیها لذلک دیباج خسرا
ویعطفوا علیه قولهم فکذبنا الخ
اهـ ٢ الخطیب ٥ قوله ان
انتم الا فی ضلال کبیر یحتمل
ان یکون من کلام الملائکة
للکفار حین اخبروا بالتکذیب
وان یکون من کلام الکفار
للنذار ١٢ جلالین

نبودمی ما فی اَصْحَابِ السَّعِیْرِ ○ در یاران دوزخ یعنی اہل دوزخ نبودمی اگر سخن اہل
حق را شنیدمی و در دلائل وحدانیت سمعی و عقلی نظر کردمی و ایمان آوردمی و عمل نیک کردمی
تا دوزخی نبودمی حق تعالے فرمود فَاعْتَرَفُوْا پس اقرار کنند دوزخیان بِذَنْبِهِمْ
بگناہان خود و ہیچ فایدہ نکند ایشان را فَسُحْقًا پس دوری باد از رحمت خدا تعالی
لِاَصْحٰبِ السَّعِیْرِ ○ مر دوزخیان را امام کسائی فسحقا بضم سین و حا خواندہ است ای
فَاَلْزَمَهُمُ اللّٰهُ سُحْقًا اَوْ فَاَسْحَقَهُمُ اللّٰهُ سُحْقًا ای ابعادا اَلسَّحِیْقُ دور یعنی
دور کرد ایشان را حق تعالی دور کردنی نصیب تو اینست کہ ایمان آری چنانکہ شرط اوست
و سخن اہل حق را بشنوی و قبول کنی و در ملک و ملکوت تامل کنی و از خلق بخالق راہ بری
و دل را بنور قرآن و ذکر رحمن روشن کنی و در دنیا پیش از مرگ بتوبہ و استغفار عذر بخواہی
و رد مظالم بکنی تا از عذاب آخرت خلاص یابی بیت گفتند و شنودیم و بکردیم بہ آمد گفتیم و
شنودند نکردند و بد آمد چون از اول سورہ بیان کرد دلائل عظام را بر ہستی خود و قدرت
خود چنانکہ گذشت و طائفہ کافران را کہ ایمان نیاوردند بآن و عذاب ایشان را یاد کرد و از
بدی حال ایشان را خبر کرد بعد از آن حال مومنان را و ترسگاران را بیان کرد و گفت جل جلالہ
اِنَّ بدرستی و راستی کہ اَلَّذِیْنَ آنانکہ یَخْشَوْنَ می ترسند رَبَّهُمْ از پروردگار خود
بِالْغَیْبِ یعنی خدای را جل جلالہ نادیدہ میترسند لَهُمْ مر ایشان را است مَغْفِرَةٌ آمرزیدن

Marfat.com

گناهان وَاَجْرٌ و مزد کَبِیْرٌ ○ بزرگ یعنی بهشت جاودان و بعضی می گویند میترسند از خدای
تعالی بآشکارا و نهان یعنی در پیش خلق و خلوت بدانکه این بهشتیان را حق تعالی یاد کرد
بترسیدن نه بایمان یعنی گفت اَلَّذِیْنَ یَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ و نه گفت اَلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا تا بدانی
که مقصود بزرگ از ایمان ترس خدای است عز و جل قَالَ النَّبِیُّ عَلَیْهِ السَّلَامُ مَنْ قَالَ
لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ مُخْلِصًا دَخَلَ الْجَنَّةَ قَالُوْا وَمَا اِخْلَاصُهَا قَالَ
اَنْ تَحْجُزَ عَنِ الْمَحَارِمِ تا معلوم شود که ایمان آوردن بی اخلاص نتیجه نمیدهد و اخلاص کلمهٔ
طیبه باز ایستادن است از حرامها از ترس خدای تعالی نصیب تو اینست که ترس خدای
تعالی را شعار خود سازد از اول قرآن تا آخر قرآن تامل کنی تا مرتبهٔ خدای ترسان را بدانی
گفته نشده که مر دانشمندان را یا شیخان را یا بازرگانان را مزد بزرگ است باز حضرت پروردگار
بیان علم خود می کند و می فرماید جل جلاله وَاَسِرُّوْا و پنهان دارید ای مؤمنان و ای کافران

Marfat.com

قَوْلَكُمْ گفتار خود را اَوِ اجْهَرُوا بِهٖ یا آشکارا کنید گفتار خود را بهر حال که باشید او تعالی بداند
اِنَّهٗ بدرستی که خدای تعالی عَلِيْمٌ نیک دانا است بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ۝ بآنچه در سینها و
در دلها است پس اسرار مؤمنان و کافران را و احوال ایشان را بداند و جزای آن بدهد شان را
و بعضی میگویند که اَسِرُّوا امر است لفظاً و خبر است معنی یعنی اِنْ اَخْفَيْتُمْ كَلَامَكُمْ اَوْ
اَعْلَنْتُمْ فَاِنَّهٗ عَلِيْمٌ و بعضی میگویند که این آیت در حق کافران قریش بود بزبان و دل و
پنهان و آشکارا رسول صلی الله علیه و آله و سلم را دشمن میدانستند قصد بدی میکردند بوی با یکدیگر
گفتند که دشنام و ناسزای پیغمبر علیه الصلوة والسلام را آهسته و پنهان گوئید تا خدای محمد نشنود
و نداند پس این آیت آمد که من خدایم پنهان و آشکارا را بدانم پس گفت جل جلاله اَلَا يَعْلَمُ آیا نداند
مَنْ آن خدای که خَلَقَ بیافرید همه چیزها را چون نداند حال ایشان را یا چون نداند مخلوق
خود را و حال اینست که وَهُوَ و اوست اللَّطِيْفُ دانا بکارهای پنهان و رساننده نیکی
ع است به بندگان و قیل اللطیف دوربین و قیل باریک بین و شیرین کار الْخَبِيْرُ ۝ آگاه
است بهمه چیزها و خبر کننده است از آن عارف را باید که ظاهر و باطن خود را پاک دارد و از التفات
بغیر حضرت الوهیت دور باشد تا باطن او چون ظاهر او باشد بی مکر و حسد و خدیعت بدانکه اول
اشارت بدلیلی کرد که در آفرینش آسمانها بود و گفت اَلَّذِيْ خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ تا آخر و
عذاب منکران و جای ایشان را یاد کرد و حال مؤمنان را نیز یاد کرد و علم خود را بیان کرد باز

تتمه صفحه ۳۷
يسمع الله محمد فانزل الله
هذه الآية من الوجه الثاني
خطاب عام لجميع الخلق في
جميع الاعمال والمراد ان قولكم
وعملكم على اي سبيل وجد
فالحال واحدة في علمه تعالى
بها فاحذروا من المعاصي سرا
كما تحترزون عنها جهرا فانه
لا يتفاوت ذلك بالنسبة الى
علم الله تعالى وكما بين انه تعالى
عالم بالجهر والسر بين انه عالم
بخواطر القلوب ثم انه تعالى لما
ذكر كونه عالما بالجهر وبالسر و
بما في الصدور ذكر الدليل
على كونه عالما بهذه الاشياء
فقال تعالى الا يعلم من خلق
وهو اللطيف الخبير معنى
الآية ان من خلق شيئا
لا بد وان يكون عالما
بمخلوقه وهذه المقدمة كما
انها مقررة بهذا النص وهي
ايضا مقررة بالدلائل العقلية
وذلك لان الخلق عبارة عن
الايجاد والتكوين على سبيل
القصد والقاصد الى الشيء
لا بد وان يكون عالما بحقيقة
ذلك الشيء فان الغافل
عن الشيء يستحيل ان يكون
قاصدا اليه تفسير كبير

Marfat.com

اشارت بدلیلی کرد که از زمین باشد و فرمود جل جلاله هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ یعنی او آن
خدائی است که گردانید از برای شما الْأَرْضَ زمین را ذَلُولًا نرم و فرمان بردار الذل رام
شدن یعنی رام کرد که توان رفت بروی چون چنین است فَامْشُوا پس بروید فِي مَنَاكِبِهَا
در کنارهای وی یا در کوههای بلند وی یا در راههای وی یقال ذل البعیر ذلا
رام شد وهو ذلول المنکب هو الغارب یعنی کتف وفیه استعارة مصرحة
منکب بالفتح وکسر کاف دوش آدمی ۱۲ غیاث ای دوش ۱۲
او تخیل علی ما لا یخفی وَكُلُوا و بخورید مِنْ رِزْقِهِ از روزی خدای تعالی که از
زمین بیرون میآرد از برای شما وَإِلَيْهِ و بآن خداست جل جلاله النُّشُورُ ○ زنده کردن
شما را و پراگنده کردن از گور در قیامت از برای جزا یعنی دلیل بر هستی من که خداوندم آن است
که آسمان را بیافریدم تا نظاره کنید در وی و زمین را از برای شما رام گردانیدم تا باشید و زراعت
کنید در وی و از بهر تجارت روید بروی و بخورید از نعمتهای وی باز جمع کنم شما را چون
بمیرید در وی و پراگنده کنیم از وی چونکه منم قادر حی و بر بالای شما آسمان و ستارگان دلیل و
در زیر قدم شما زمین دلیل و بیرون آوردن نعمتها از وی دلیل و خوردن نعمتهاء نرم آن دلیل
پس زنده کردن شما آسان است بر رب جلیل ایمان آر و عرفان تا شوی عزیز و کافر و فاسق
ای مؤمن و عارف شو ۱۲ و
مشو تا نشوی ذلیل چون دلائل عظام نمود بر قدرت و حکمت و علم و انعام و اکرام و آنرا قبول
نکردند بیان عذاب کرد که اگر خواهد بزمین فرو برد ستانرا یا بلائی از آسمان فرستد و گفت جل

Marfat.com

جلاله ءَاَمِنْتُمْ آیا ایمن شدید شما مَنْ فِی السَّمَاءِ ازان خدائی که در آسمان است قدرت و
سلطنت او و قیل که در آسمان است بادشاهی و عرش و کرسی او و یا از فرشتگان عذاب و
رحمت او اَنْ یَّخْسِفَ بِکُمُ که فرو برد شما را الْاَرْضَ بزمین فَاِذَا هِیَ پس آنگاه زمین
تَمُوْرُ ○ می جنبد و فرو می برد شما را بخود و میگردد بشما چون آب که کسی را غرق کند یعنی عذابی
کند شما کافران را چنانکه قارون را کرد و بزمین فرو برد ش اَمْ اَمِنْتُمْ آیا ایمن شدید مَنْ فِی
السَّمَاءِ ازان خدائی که در آسمان قهر و قدرت او است اَنْ یُّرْسِلَ ازانکه فرستد عَلَیْکُمْ بر شما
حَاصِبًا ابری یا بادی که در وی حصبا باشد یعنی سنگ ریزه یا بیندازد سنگ را بر شما
فَسَتَعْلَمُوْنَ پس زود باشد که بدانید کَیْفَ چگونه است نَذِیْرِ ○ ترسیدن من و عذاب من
پس یاد کرد حال منکران را و گفت جل جلاله وَلَقَدْ کَذَّبَ و بدرستی و راستی که دروغ گوی
داشتند اَلَّذِیْنَ آن کافران که مِنْ قَبْلِهِمْ پیش ازین کافران بودند پیغمبران خود را چنانکه
این کافران ترا یا محمد فَکَیْفَ کَانَ پس چگونه بود نَکِیْرِ ○ عذاب من ایشان را بسبب انکار
کردن ایشان پیغمبران مرا و قبول ناکردن ایشان حکمهای مرا و قیل نکیری انکار من افعال
ایشان را و گردانیدن من احوال ایشان را بعضی را بزمین فرو بردیم و بعضی را بلائی از آسمان
آمد سنگها و بادهای با سنگ و بعضی را حمد و نه گردانیدیم و بعضی را خوک گردانیدیم پس شما ای کافران
مکه زود باشد که عذاب مرا در دنیا به بینید باز دلیل قدرت خود را یاد کرد که در میان زمین

Marfat.com

وآسمان است وگفت جل جلاله أَوَلَمْ يَرَوْا آیا نمی نگرند یعنی بنگرند إِلَى الطَّيْرِ بسوی مرغان
فَوْقَهُمْ که می پرند بالای ایشان صَافَّاتٍ باسطات أجنحتهن یعنی کشایندگان پرهای ایشان
را وصف کنندگان پرهای شان را در هوا یعنی گاه بال باز کرده می پرند که بال را نه جنبانند
وگاه بال می جنبانند و می پرند و پرها را بر هم می زنند در پریدن وَيَقْبِضْنَ و قابضات
وفراگیرندگان بالهای شان را در پریدن عطف على الفعل الدال عليه صافات
تقديره يصففن اجنحتهن في الهواء ويقبضنها بعد البسط مَا يُمْسِكُهُنَّ
باز نمیدارد این مرغان را و نگاه نمیدارد شان را در هوا در حالیکه پر کشاده جنبند و در حال
جمع کردن پرهای شان إِلَّا الرَّحْمَٰنُ مگر خدای بخشاینده إِنَّهُ بدرستی که خدای تعالی
بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ○ بینا است بهمه چیزها دانا است بصلاح هر چیزی چون حق تعالی
مرغان را در هوا میدارد بقدرت خود اگر علت پر بودی بایستی که مرغ خانگی همچنین بودی
و شب پره چنین نبودی چون پرندارد پس خداوند تعالی قادر است بر همه چیزها که خواهد
از عذاب و رحمت و بر زنده کردن بعد از مردن اگر عذاب کند کیست که شما را یاری کند
چنانکه فرمود جل جلاله أَمَّنْ آیا کیست هَٰذَا الَّذِي آنکه هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ او لشکریست مر

شمارا یَنْصُرُكُمْ یاری کند تان مِنْ دُوْنِ الرَّحْمٰنِ بجز از خدای تعالی اِنِ الْكٰفِرُوْنَ
ای غیره یدفع عنکم عذابه ای کافر لکم ۱۲ جلالین
اِلَّا فِیْ غُرُوْرٍ ○ نیستند کافران مگر در فریفتن نفس و شیطان و دنیا مر ایشان را باز فرمود
اَمَّنْ هٰذَا الَّذِیْ آیا کیست آن یَرْزُقُكُمْ که روزی دهد شمارا اِنْ اَمْسَكَ رِزْقَهٗ
اگر باز دارد خدای تعالی روزی خود را از شما یعنی از بتان شما کدام است که شکر باشد شمارا و
یاری دهد شمارا اگر بلائی از خدا یتعالی بیاید و کدام است از بتان شما که روزی دهد شمارا اگر
حق تعالی روزی را از شما باز دارد و چون عاجز شدند از جواب حق را گردن نهادند
حق تعالی فرمود بَلْ لَّجُّوْا فِیْ عُتُوٍّ وَّنُفُوْرٍ ○ بلکه ستیهیدند در گردن کشی و رمیدن
از حق و اقرار کردن بحق ای درویش حق را از اهل حق قبول کن و عناد و تمرد را دور کن
تا از دوستان او شوی و اگر قبول نکنی از دشمنان او شوی چونکه حق تعالی بیان کرد
حق را و باطل را بعضی حق را قبول کردند و بعضی بی حال ایشان را بیان کرد و گفت جل
جلاله اَفَمَنْ آیا پس آنکس که یَّمْشِیْ میرود مُكِبًّا عَلٰی وَجْهِهٖ بروی افتاده الاکباب
بر روی افتادن اَهْدٰٓی راه راست یافته تر است اَمَّنْ یَّمْشِیْ یا آنکه میرود سَوِیًّا
راست و ایستاده بر پای بی آفت عَلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ ○ براه راست یعنی کافر
برابر نیست در راه راست یافتن بمومن حال مومن چنان است که کسی براه راست برود
بر پای خود و نیفتد بروی و حال کافر چنان است که کسی برود در راه ناهمواری و بر

۴۲

ترجمه علی صراط مستقیم از خوف الفاظ تعذر ورف دل علیه خدا لا دلی ای اهدی والمثل فی المؤمن والکافر ۱۲ ع بل یجوا بلکه ستیز کردند و رفتار نفرت ای عتو فی تمرد و نفور ای نفرة عن الحق ۱۲ حسینی

روی افتد وبلغزد وحال مؤمن همچون کسی بینا است که میرود بر راه راست و حال کافر همچون
کور است که در راه ناهموار میرود می افتد یا کافر که در دنیا ایمان نیارد حق تعالی ویرا
در قیامت بروی روان کند بدوزخ و مؤمن خرامان خرامان میرود در بهشت و بعضی گویند
ازین آیت ابوجهل مراد است و رسول صلی الله علیه وآله وسلم یا امیر المؤمنین حمزه رض با همه کافران
ومؤمنان فی الکلام تمثیل حال عارف وزاهد است وحال اهل هوا واهل رضا وحال
متشرع ومبتدع وحال عالم وجاهل همین وان بیت سیر عارف هر دمی تا تخت
شاه - سیر زاهد هر مهی یک روزه راه چون عارف بمحبت وشوق بندگی میکند وزاهد بخوف
علت بیت سابق است ۱۲ ود
وطمع **مثنوی** چون بجوئن بخواندی در نبی - با بجهم قرین در مطلبی پس محبت وصف
حق وان عشق نیز خوف نبود وصف یزدان ای عزیز وصف حق کو وصف مشت
خاک کو - وصف حادث کو و وصف پاک کو نصیب و اعظ انیست که خلق را براه راست
ای از حدوث ۱۲ ود

بخواند و بر سینهٔ خود رحم کند همچون بینا که بر نابینا رحم کند و عصا کشی کند مر کوران معنی را
بوعظ و نصیحت و تحمل آن بکند چون در آیت گذشته گفت که کیست که لشکر و نصرت باشد
مر شما را و کیست که روزی دهد شما را در این آیت فرمود مر حبیب خود را علیه الصلوة والسلام جواب
گوید قُلْ بگو ای محمد هُوَ آن نصرت دهنده شما را الَّذِیْ آن خدایست که اَنْشَاَكُمْ
بیافرید شما را بقدرت خود الانشاء آفریدن و آغاز کردن و پدید آوردن وَجَعَلَ و گردانید
لَكُمُ از برای شما السَّمْعَ گوش شنوا را وَالْاَبْصَارَ و چشمهای بینا را وَالْاَفْئِدَةَ و دلهای
دانا را دلیل هستی او در نفس شما است و بعضی را کر و کور و بی عقل آفرید و بعضی را شنوا و بینا و دانا
آفرید تا شکر گویند مر خالق را بسیار پس شما قَلِیْلًا مَّا تَشْكُرُوْنَ ○ اندکی شکر میگوئید
یا خود هیچ شکر نمی گوئید قلت بمعنی عدم است نصیب تو نیست که هستی خود را و هستی همه
اعضای خود را و همه اشیا را و علم خود را از حضرت حق عزوجل دانی **مثنوی** از کجا جوئیم علم از
نزک علم ـ از کجا جوئیم سلم از ترک سلم ❊ از کجا جوئیم هست از نزک هست ـ از کجا جوئیم دست از ترک دست

هم تو تانی کرد یا نعم المعین - دیدهٔ معدوم بین را هست بین ٭ و چونکه کافر شدند و بتان را پرستیدند
و خدای تعالی را هیچ شکر نه گفتند باز فرمود مر حبیب خود را علیه الصلوة والسلام تا جواب روشن تر
بگوید پس فرمود قُلْ هُوَ الَّذِیْ بگو آن نصرت دهنده شما را در جنگها و روزی دهنده شما را
در دنیا آن خدائیست که ذَرَاَکُمْ بیافرید شما را از عدم فِی الْاَرْضِ در زمین و آن خدائیست
که وَاِلَیْهِ باو تُحْشَرُوْنَ ○ حشر کرده شوید از پس مردن و زنده شدن بازگشت شما
برحمت او یا بعذاب او باشد دوستان او مؤمنان را در بهشت جای دهد و کافران را و
دشمنان را در دوزخ نصیب عارف آن است که شنوائی و بینائی و دانائی و زندگی و مردگی
همه از و داند و خلائق را مظاهر شناسد چنانکه عارف رومی میفرماید بیت تا چو سرنای
منی بی دم من ناله مکن تا چو چنگت ننوازم ز نوا هیچ مگو مثنوی ذرهٔ کو محو شد در آفتاب
جنگ او بیرون شد از وصف و حساب ٭ چون ز ذرهٔ محو شد نفس و نفس جنگش اکنون جنگ

Marfat.com

خورشید است وبس ✤ رفت از وی جنبش طبع وسکون - انچه او آنا الیه راجعون ✤ مایه بحر

نور خود راجع شدیم - وز رضاع اصل مسترضع شدیم ✤ در فروع راه ای مانده ز غول

لاف کم زن از اصول ای بی اصول ✤ جنگ تا وصلح با در نور عین - نیست از ما هست

بین الاصبعین ✤ چون از اول سوره تا اینجا از عذاب کافران ورحمت مؤمنان وزنده

شدن ایشان در روز قیامت خبر کرد وکافران بطریق مسخرگی وانکار از محمد ومحمدیان

ای از ذره ۱۲ اورد

ای بدا حق تعالی ۱۲ اورد

فی اقتدر حرکت طبعی وسکون طبعی ازوی یم ودریا زحمت رجوع او باو تعالی وفنای او در او تعالی ۱۲ ولی محمد ✤ قولها بحر نور خود راجع شدیم - وز رضاع اصل مسترضع شدیم ✤ المعنی ✤ بجنبش طبع الهی در وقت فنا ✤ قولها بحر ✤ فی شرح مثنوی ✤ قولها بحر ✤ الذهاب کلا من وصوله ✤ لحرکة الوصلة والتسلیم ۱۲ ✤ راجعون وما کان هذا ✤ بجناب ذهب عن انا الیه ✤ فان قلت من ای شیء ذهب ✤ ممنا طبع الحرکة والسکون ✤ المعنی ✤ تلک الذات ذهب ✤ وسکون سایه از آنا الیه راجعون ✤ قولها بحر

الاصول فان قلت ما اصول الطریقة الخلوة من الاصول ✤ یا من انت بلا اصول لا تتوقف من الاصول ✤ عما سوی الله تعالی والامتلاء بمحبة الله تعالی والوصول ✤ بجناب الله تعالی فکل من وصل الی الاصول وهذا التعریض لمن زوجه القدرة والرسوخ فی الاصول ✤ والفروع ووصل الاصل الاصول ✤ العلوم الظاهرة وفی هذا تنبیه ان الوصول الی الله ولا یسر بالفروع ولا بالاصول ولا بغیرها من الفنون لان العلم لا صلاح احوال ظاهر الطاعات ووسیلة لا صلاح احوال الدین الموجبة للوصول الی الله ولا بد الطریقة من الحقیقة لان النفس والشیطان طرقا وهی الحرص والطمع والحسد والغضب والشهوة والزنا فوجب بالکاه والعز والرفعة والکبر والعجب والبخل والبغض ولا حذر از عنها واجب وما نجا منها الا القلیل قال الله تعالی فی سورة النور ولولا فضل الله علیکم ورحمته ما زکی منکم من احد ابدا ✤ المعنی ✤ حرمنا وصلحنا فی نور ✤ قولها بحر ✤ ولی محمد ✤ قولها بحر ✤ نور خود راجع شدیم - وز رضاع اصل مسترضع شدیم ✤ المعنی ✤ از علم اصول کامن عالم بعلم اصول ازیرا کم علم اصول مقصد صلاح با در نور عین نیست از ما هست بین الاصبعین ✤ المعنی ✤ قلوب بنی آدم بین اصبعین من اصابع الرحمن یقلبها کیف یشاء فاذا کان الامر کذا اللائی بنا افناء الوجود والوصول الی مقلب القلوب وهذه الحال بعنده حاشیه بر صفحه ۱۲ اورد ولی محمد ✤ قولها بحر ✤ قولها بحر ✤ نور خود راجع شدیم - وز رضاع اصل مسترضع شدیم ✤ المعنی ✤ بجناب الله تعالی ۱۲ اورد ✤ قولها بحر ✤ نور خود راجع شدیم - وز رضاع اصل مسترضع شدیم ✤ المعنی ✤ از اصل الاصل ✤ والمسترضع اسم فاعل بمعنی المستفیض والخطاب لله تعالی والمراد من الجنة قوته تعالی والطفل قوته وقد زینه وارادته بید الربیة وکذا الاولیاء المربیة لهم وانتفاعهم من مربیة احسانه وهذا الربیة لغیر الله تعالی فهم بمنابة اطفال احق وال الله تعالی لیلا ولم یکن له ولیا ولم یکن له متبوع کفوا احد ۱۲ شرح شیخ ✤ قولها بحر ✤ نور خود راجع شدیم ✤ المعنی ✤ مالک بعد از فنا بدر بقا ✤ قولها بحر ✤ قدرت حق تعالی راجع شد بیرا ✤ قادر بقدرت او تعالی راجع شد بیرا ✤ وز لطف واحسان او تعالی راجع شد بیرا ✤ تنبیه بر ۱۲ اورد ولی محمد ✤ قولها بحر ✤ نور خود راجع شدیم ✤ المعنی ✤ از اصول ای نزل ملک کن از اصول ای ✤ تبعی طریقک من الفروع ✤ یا من ✤ الشیطان وسوسة الفضول ✤ بعجز او لم تصل لتصدیک ✤ الا تصرح لا الطالب ✤ الا تعالی ✤

رؤيته العذاب فاعلم المحذوف لكون سيئت جواب فلما رأوه الخ ۱۲ قنوی

می پرسیدند از آن نیز خبر کرد و گفت وَيَقُولُونَ و میگویند کافران مَتَىٰ کی باشد هٰذَا
این الوعد وعده کردن و آمدن قیامت خبر کنید مارا ازین اِنْ کُنْتُمْ اگر هستید شما
صٰدِقِيْنَ ○ راست گویان نصیب عارف نیست که از انکار منکران خسته دل نشود
چون ازین پیش گذشته که به بهتران از ما بدتر ازین کرده اند آنچه کرده اند و شکر گوید که از منکران
نیست خطاب شد مر حبیب را علیه الصلوٰة والسلام تا بگوید جواب ایشان قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ
عِنْدَ اللّٰهِ بگوی ای محمد بدرستی و راستی که نیست دانستن آمدن روز قیامت نزدیک
هیچ کس مگر نزد خدای تعالیٰ وَاِنَّمَا اَنَا و بدرستی و راستی که نیستم من مگر نَذِيْرٌ بیم دهنده
و خبر کننده از قیامت مُّبِيْنٌ ○ پیدا کننده آنچه بر من فرستند مرا فرا باید تا بگویم من
نمیدانم که کی خواهد بود یا نیستم من مگر رسول پیدا و رسول ظاهر و کلمه مبین لازم و متعدی
یعنی ذات من در میان شما پیدا است و از دروغ گفتن و خیانت کردن مبرا است
من محمد ام و رسول هستم و چون شمع منیرم بباد انکار منکران نمیرم بیت چراغی را
که ایزد بر فروزد هر آنکس تف زند ریشش بسوزد ○ فَلَمَّا پس چون رَاَوْهُ ببینند آن
وعده را یعنی عذاب قیامت را زُلْفَةً ای مُزْلَفًا ای نزدیک سِيْئَتْ غمگین گردد

قوله من كفر والالتفات بالضمير وانما لم يقل يا ايها الذين كفروا تنبيها على ان كفرهم سبب لما نزل بهم من العذاب

قوله مَتَىٰ هٰذَا الوعد ای الحشر الموعود كما يفهم عنه قوله تعالى والمستحثون فاوعد بوعد وقيل ما خوفوا به من الخسف والحاصب واختار الاستقبال اما لان القصد بيان ما يوجد من الكفار من هذا القول في المستقبل واما لان المعنى وكانوا يقولون ۱۲ روح البيان

قوله صٰدِقِيْنَ خطاب للنبي والمؤمنين لانهم كانوا مشاركين له في الوعد والتلاوت الايات المتضمنة له وجوابا لمن طعن وقت ۱۲

قوله سيئت مبني للمفعول والاصل ساء وجوههم العذاب ورؤيته اى احزنها وساءت هنا ليست هي المرادفة لبئس اه

Marfat.com

وقیل زشت کرده شود یعنی سیاه شود السوء والمساءة غمگین کردن وُجُوهَ الَّذِينَ كَفَرُوا
رویهای آن کسانی که کافر شده باشند وَقِيلَ وگفته شود مر ایشانرا هَٰذَا الَّذِي بین آن
عذابی است كُنتُم که بودید شما بِهِ تَدَّعُونَ ○ که آرزو می بردید او را و میگفتید که کی باشد
این وعده قیامت الادعاء خواندن و دعوی کردن و آرزو کردن و بعضی میگویند چون
مؤمنان میگفتند که ما را خدای تعالی نصرت خواهد داد در دنیا و شما را عذاب خواهد کرد در دنیا بدست
ما و در قیامت بدوزخ ایشان مسخرگی میکردند و میگفتند که کی خواهد بود این عذاب حق تعالی
این آیت فرستاد که چون کافران عذاب ایشان بینند در دنیا چنانکه در روز بدر دیدند غمگین شوند
و سیاه روی شوند و فرشتگان که جان ایشانرا بگیرند گویند این آن عذابی است که شما مسخرگی
میکردید بر مؤمنان و میگفتید که کی خواهد بود و حق تعالی فرمود قُلْ بگوای محمد مر این کافرانرا
که مسخرگی میکنند بتو و بیاران تو و هلاک ترا و ایشان را طلبند أَرَأَيْتُمْ آیا می بینید ان
اگر أَهْلَكَنِيَ اللَّهُ هلاک کند مرا خدای تعالی وَمَن و هر کسی را که مَعِيَ با من اند از مؤمنان
و نصرت و غلبه بدهد ما را فَهُمْ أَوْ رَحِمَنَا یا رحمت کند بر ما در آخرت و نصرت دهد ما را بر شما در

تعالی ۱۲ صاوی

قل وقیل ای قال الخزنة
هو هذا ای العذاب
الذی کنتم به تدعون
تدعون انکم تستعجلون
هذه حکایة حال ثانیة
عینا بطریق المضی تحقق
وقوعها له جلا لین قوله
وقیل ای قال الخزنة
وقیل ای قال الخزنة
الدعوی کما اشار له بقوله
انکم تدعون وبه متعلق
بتدعون والباء سببیة
تقدیر مضاف کما قدره الشارح
ای ادعیتم عدم البعث وانکرتم
البعث بسبب انذارکم وتخویفکم
به وقیل من الدعاء ای تطلبون
وتستعجلونه قوله وهذه حکایة
حال الخ اشارة الی قوله فلما
رأوه زلفة الخ والتانیث باعتبار
انه آیة الخ والتانیث باعتبار
وقیل الخ ای تخالهم والقائلون
الزبانیة وایراد المجهول لکون
المراد بیان المقول
لا بیان القائل ۱۲ روح البیان
قوله هذا
مبتدأ اشیر به الی
ما رأوه زلفة وخاطبوه قوله الذی
کنتم به تدعون ۱۲ روح البیان
قوله بتدعون ۱۲ احمد
قوله تطلبون وتستعجلون
تفتعلون من الدعاء ای
تطلبون من الدعوی
ان لا بعث هم
ان البیضاوی ۱۲ روح البیان
ای تستعجلون العذاب انما
هو الاستهزاء لا بعد فان
کان من الدعاء بکون الباء فی به
صلة الفعل لتضمینه معنی
الاستعجال ولذا قال یطلبونه
ویستعجلون به وان کان
من الدعوی فالباء للتسبب

دنیا فَمَنْ پس کیست که یُجِیْرُ برهاند و امان دهد الْکَافِرِیْنَ کافران را مِنْ عَذَابٍ
اَلِیْمٍ ○ از عذاب دردناک در دنیا و آخرت یعنی ما را معبود که الله است و قادر است و
رحیم است اگر نصرت ندهد شما را در دنیا و عقبی معبودان معیوبان شما کی توانند نصرت داد چونکه
مگس را از خود دور نمی توانند کرد باز فرمود که قُلْ بگو ای محمد هُوَ الرَّحْمٰنُ آن معبود ما نیک
بخشاینده است اٰمَنَّا بِهٖ ایمان آوردیم بوی وَعَلَیْهِ تَوَکَّلْنَا و بروی توکل کرده ایم و
کار خود را بوی باز گذاشته ایم امید میداریم که ما را فرو نگذارد و بر دشمنان ما را غلبه و نصرت دهد چونکه
مهربان بر مؤمنان و کارگذار دوستان است التوکل تکیه کردن یعنی پشت بکسی باز نهادن
نصیب درویش آن است که از درگاه او تعالی روی نگرداند و بهیچ کس پناه نگیرد و بداند که او
رحیم است دوستان را فرو نگذارد بیت نقش جفا کی کند پشت بما کی کند پشت ندارد
یعنی ما را نگذارند از رحم و نصرت ۱۲ ود
چو شمع چون همگی روست او فَسَتَعْلَمُوْنَ پس زود باشد ای کافران مکه که بدانید که
مَنْ هُوَ کیست او فِیْ ضَلٰلٍ در گمراهی مُّبِیْنٍ ○ پیدا یعنی زود باشد که دوستان را بر
دشمنان غلبه دهیم در دنیا و برحمت برسانیم در عقبی چنانکه کردیم بمحمد و محمدیان در روز بدر جبرائیل و
میکائیل را با دیگر فرشتگان در مدد ایشان فرستادیم و ابوجهل و یاران او را کشته و خسته کردیم نصیب
درویش اینست که صبر بکند بجفای منکران تا حق تعالی نصرت او کند و همه منکران بدانند و
روی براه آورد بعضی بتحقق و صدق و بعضی بتقلید و طمع دنیا و رزق و سنت الهی باین رفته

سله قوله یجیر ای ینجی و یخلص قال فی تهذیب المصادر الاجارة زینهار دادن و فی القاموس اجاره انقذه و اعاذه ۱۲ روح البیان سله قوله و روی براه آورد ای براه آورد که اقرار کنند که درویش برحق است ۱۲ ولی محمد رح

Marfat.com

است چنانکه مشاهده کرده شده است در وقت انبیاء و اولیاء باز حضرت مولی تعالی فرمود
قُلْ أَرَأَيْتُمْ بگوای محمد باین دشمنان و بیان کن بایشان نعمت ما را و دلیل هستی و قدرت
ما را اِنْ اگر اَصْبَحَ مَاؤُكُمْ گردد آب رودها و چشمه ها و چاههای شما غَوْرًا ای غائر فرو
ع روندهٔ بزمین و خشک گردد فَمَنْ پس کیست يَأْتِيكُمْ بیارد شما را بِمَاءٍ مَعِينٍ ۝
آب روان و پیدا یعنی اگر آب شما معبود ما بزمین فرو برد کدام بت معبود شما بیارد آب را
برای شما و آن خدائی که شما را با وجود کفر و کافری آبهای شیرین از چاه ها در رودها میدهد
ما را که ایمان آورده ایم بوی و توکل کرده ایم بر وی کجا فرو گذارد و قیل اگر آب چشمهای تا زیر زمین
کیست که آنرا بیارد یکی از بی باکان و ناپاکان که طبیب بود و نادان چون این آیت را بخواند
گفت ما آب را از زمین به بیلها و تیشها بر آریم و چاه ها بکنیم در حال کور شد و آوازی شنود که آب
سیاه را از چشمت بر آر آب سفید را پیدا کن به بیل و تیشه و در شرح کشاف سید یمنی آورده
است که این طبیب محمد ابن زکریا بود و نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ ذٰلِكَ نصیب درویش نیست که قبول
ورد خلق را از حق تعالی بیند و عزت در طاعت او داند و خواری و مذلت در پیغمبانی او شناسد
بدانکه رسول صلی الله علیه و آله و سلم گفت إِنَّ سُورَةً فِي الْقُرْآنِ ثَلٰثُونَ آيَةً شَفَعَتْ لِرَجُلٍ
حَتّٰى غُفِرَ لَهُ وَهِيَ تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ
هِيَ الْمَانِعَةُ هِيَ الْمُنْجِيَةُ تُنْجِيهِ أَيِ الْقَارِئَ مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ تَعَالٰى يَعْنِي فِي

Marfat.com

القبر وروى انه عليه الصلوة والسلام كان لا ينام حتى يقرء الم تنزيل وتبارك الذى هكذا فى المصابيح والله تعالى اعلم

سورة القلم مكية وهى اثنان وخمسون اية وفيها ركوعان

بسم الله الرحمن الرحيم

ن بدانکه حروف ها که از اول سوره های قرآن اند در آن دو مذهب است یکی آنکه از متشابهات اند دوسری انداز اسرار الهی ایمان آوردیم بآنها و مشغول نشویم بکیفیت آنها و این قول امیر المؤمنین ابوبکر صدیق است رضی الله تعالی عنه و مذهب دیگر آن است که تاویل این حروفها کرده اند علما و عرفا و در کتب نوشته اند ابن عباس رضی الله تعالی عنه گفته است که مراد از نون آن ماهی است که زمین بر پشت وی است و نام او بهموت است و ضحاک گفت که دوات است و غیر این نیز گفته اند بدانکه آسمان هفت است و زمین نیز هفت است چنانکه حق تعالی در قرآن می فرماید اَللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ وَّمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ و در کشاف آورده است که میان هر آسمانی مقدار پانصد ساله راه است و سطبری هر آسمانی نیز مقدار پانصد ساله راه است و زمین ها نیز چنین است و ابن عباس رضی الله عنه گفت در زمین ها مخلوقات حق تعالی هستند و در تفسیر دیگر آورده است که ضحاک گفت در آن زمینها هیچ کس نیست مگر در این زمین که ظاهر است و در تفسیر دیگر آورده است که این هفت زمین بر سر فرشته ایست که یکدست وی بمشرق است و دیگر دست وی بمغرب و کرانهای زمین بر دو دست وی است و دو پای

Marfat.com

این فرشته بر پارهٔ زمر است و سطبری این زمرد پانصد ساله راه است و این پارهٔ زمرد بر پشت
گاوی است و پایهای این گاو بر سنگی است و بزرگی آن سنگ و سطبری وی همچون هفت
آسمان و زمین است و در قرآن در قصهٔ لقمان مذکور است یَا بُنَیَّ اِنَّهَا اِنْ تَكُ مِثْقَالَ
حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِیْ صَخْرَةٍ اَوْ فِی السَّمٰوٰتِ اَوْ فِی الْاَرْضِ یَاْتِ بِهَا اللّٰهُ
یعنی ای پسرک من اگر نیکی و بدی باشد اندازهٔ سپندانه و آن سپندانه در صخره باشد یا در آسمانها
باشد یا در زمینها بیاورد و حاضر گرداند آنرا خدای تعالیٰ از برای حساب و کشاف و گوشی
آورده است که این صخره سنگی است در زیر زمین هفتم که نامهای کفار و فجار در آن می باشد و
نام وی سجین است وَفِی الْحَدِیْثِ اِنَّ سِجِّیْنًا اَسْفَلُ مِنْ سَبْعِ اَرْضِیْنَ و
این سنگ بدین بزرگی بالای گردن ماهی است و باقی پشت ماهی خالی است و زیر این
ماهی دریای بزرگی است ایستاده و زیر این دریا باد است و آن باد را الله تعالیٰ بقدرت
خود نگاه میدارد تا بدانی که بناء عالم بر باد است وَالْقَلَمِ و بحرمت آن قلم که بوی در لوح محفوظ
نوشته شده است هرچه بود و باشد تا قیامت و آن قلم از نور است بالای او پانصد ساله راه است
(ای کدا و ۱۲)
و لوح تخته است از یک دانهٔ مروارید سفید و درازی او همچون آسمان تا زمین و پهنای او از مشرق
تا مغرب و کرانهای او مرصع بجواهر غلاف او از یاقوت سرخ سر او بعرش رسیده است و پایان
(ای پوش او ۱۲)
او در کنار فرشته ایست که نام وی طربون است در کشاف و گوشی آورده است که لوح بر لای

Marfat.com

آسمان هفتم است یا بحرمت قلم که بآن نویسند فرمان وَمَا و بحرمت آنچه يَسْطُرُونَ ○
می نویسند فرشتگان از خیر وصلاح یا همه نویسندگان خیر چون قرآن و حدیث و علوم شرعیه و
فواید دینیه سوگند یاد کرد حق تعالی وگفت بحرمت نون یعنی آن ماهی معین و بحرمت قلم و بحرمت
نوشته که مَا أَنْتَ نیستی تو ای محمد بِنِعْمَةِ رَبِّكَ ای بانعامه نیکی پروردگار تو بر تو بپیغمبری
و سروری و مهتری بِمَجْنُونٍ ○ دیوانه نیستی بلکه برگزیده مائی وَإِنَّ لَكَ و بدرستی که مر
ترا است لَأَجْرًا مزدی غَيْرَ مَمْنُونٍ ○ نبریده شده و نه بپایان رسیده یعنی ترا ثواب ازلی
است و کمالاتی است که آنرا هیچکس نداند مگر خدای تعالی وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ○
بدرستیکه تو ای محمد بر خوی بزرگی و خلق او بر موافقت قرآن بود یعنی عمل کردن بقرآن خلق
نیکوی محمد علیه الصلوة والسلام است و همه خلقهای نیکو که در قرآن است از امر و نهی و آداب
و مکارم اخلاق پیغمبران چون صفوت آدم و فهم ادریس و شکر نوح و جود هود و خلت خلیل و
زیادت بر آن نیز داری چنانکه گفت لقد ادبنی ربی فاحسن تادیبی مصرع آنچه
خوبان همه دارند تو تنها داری شیخ جنید رحمة الله علیه گفت که خلق عظیم این بود که همت او

Marfat.com

جز رضای خدای نبود و ابو الدرداء رضی الله عنه گفت که در قیامت در ترازوی بنده هیچ
چیز گران تر از خلق نیکو نباشد و جبریل گفت مر رسول را علیهما الصلوة والسلام
اَتَیْتُكَ مَكَارِمَ الْاَخْلَاقِ اَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ وَتُعْطِیَ مَنْ حَرَمَكَ وَ
تَعْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمَكَ وهذا الحدیث فوائد کثیرة سبب نزول این سورت آن بود
که چون وحی آمد و مصطفی علیه الصلوة والسلام اظهار کرد دین خود را و خدیجه و ابوبکر و علی رضی
الله تعالی عنهم ایمان آوردند و نماز گذاردن را پیدا کردند کافران گفتند که محمد دیوانه شده است
حق سبحانه و تعالی این سوره فرستاد و سه سوگند یاد کرد که محمد دیوانه نیست بلکه برگزیده من و مخصوص
ما است بانعام عام و اخلاق کرام و اجر تمام نصیب درویش آنست که همچون ماهی خاموش و
همچو قلم مکسور القلب باشد تا مظهر علوم مستوره و غیوب مستوره گردد بیت خاموش شو چو ماهی و
صافی چو آب بحر تا زود بر خزینه گوهر شوی امین ٭ و دیوانه وار سر برسوم اهل دنیا فرو نیاورد
بیت با خلائق چون ندارم الفتی خلق پندارد که ما دیوانه ایم ٭ و جز لقای مولی تعالی
هیچ چیز مطلوب او نباشد تا مشرف شود بسیر فی الله که آن متناهی نیست مزد غیر مقطوع
مر محمد و محمدیان را است که بعمر سرمدی بسیر و سلوک در صفات و ذات صمدی در آخرت مشغول
و مشتغل باشند مسکین ابلهی است که از چنین حضرت باندک حطام دنیا قناعت کرده
باشد و ازین سیر و سلوک محروم مانده باشد قوله تعالی مَنْ كَانَ فِی هٰذِهٖ اَعْمٰی فَهُوَ فِی

قوله مسکین ابلهی است الخ ای خوار آن بیعقل است که از چنین درگاه که درگاه حق تعالی است باندک مال

۵۴

الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيْلًا اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الْوَاصِلِيْنَ الْمُشَاهِدِيْنَ
فَسَتُبْصِرُ پس بینی تو ای محمد وَيُبْصِرُوْنَ ○ و بینند کسانی که ترا دیوانه میخوانند و بدانند که
بِاَيِّكُمُ کدام شما الْمَفْتُوْنُ ○ دیوانه است و کلمه با زائد است یا مفتون بمعنی فتون باشد و فتون
جنون است و معنی این باشد که زود باشد که بدانی تو و ایشان که بکدام شما دیوانگی است یعنی دیوانه
ایشانند نه تو ای محمد نصیب درویش نیست که در انکار منکران صبر کند تا جزای ایشان را حق تعالی
بدهد بیت خرمی بوستان عارفان هست از آب چو یار منکران ✦ اِنَّ رَبَّكَ بدرستی که پروردگار
تو هُوَ اَعْلَمُ او داناتر است بِمَنْ ضَلَّ بآن کسی که گمراه شده است عَنْ سَبِيْلِهٖ از
راه راست و دین حق که حق تعالی پیدا کرده است وَهُوَ اَعْلَمُ و او داناتر است بِالْمُهْتَدِيْنَ ○
بکسانی که راه راست یافته اند الاهتداء راه راست یافتن یعنی بعلم قدیم دانسته است که گمراهی
را که اختیار خواهد کرد و بدوزخ که خواهد رفت و راه راست که قبول خواهد کرد و به بهشت که خواهد رفت
سخن پیر هرات است که هر کس از روز آخر ترسند و عبد الله از روز اول همه از تو ترسند و عبد الله
از خود زیرا که از تو نیکی دیده ام از خود بدی فَلَا تُطِعِ چون کار چنین است که شنیدی فرمانبرداری
مکن الْمُكَذِّبِيْنَ ○ دروغ گوی کنندگان را و کافران را و بمراد ایشان کار مکن چونکه کافران
گفتند ای محمد در دین ما در آی و بتان را سجده کن تا ترا مال بسیار دهیم و کلان تر خود گردانیم
و عروسان صاحب جمال دهیم این آیت آمد که وَدُّوْا دوست میدارند این کافران لَوْ

Marfat.com

تُدْهِنُ که چربی و نرمی کنی و مدارا کنی با ایشان فَيُدْهِنُونَ ○ پس ایشان چربی
و نرمی کنند و مدارا کنند بتو مداهنت را از دهن گرفته اند یعنی چرب کردن سخن و بخوش آمد سخن
گفتن و حق را پوشیدن نصیب متشرع آنست که بفجار و اصحاب بدعت و ضلالت
چربی و نرمی نکند قال النبی صلی الله علیه وسلم اذا لقیت الفاجر فالقه بوجه
مُكْفَهِرٍ یعنی فاسق را بروی ترش بین و در حقائق التفسیر آورده است که قال سهیل
ابن عبد الله من صحح ایمانه واخلص توحیده فانه لا یانس الی مبتدع و
لا یجالسه ولا یواکله ولا یشاربه ویظهر له من نفسه العداوة ومن داهن
مبتدعا سلبه الله تعالی حلاوة السنن ومن تحبب الی مبتدع نزع
نور الایمان من قلبه یعنی مومن را باید که انس نگیرد بمبتدع و با وی نه نشیند و طعام و
آب نخورد هر کس که دوستی کند با وی نور ایمان و اسلام را بگیرند از وی حکیم غزنوی میفرماید
بیت گرد نعل اسپ سلطان شریعت سرمه کن - تا بود نور الهی با دو چشمت مقترن +
مژه در چشم سنائی تیز بادا چون سنان - گر زمانی زندگی خواهد سنائی بی سنن + چون توانگر ترین
کافران ولید ابن مغیره بود و هم کلان تر ایشان بود تخصیص کرد و ویرا بعد از تعمیم و گفت وَلَا
تُطِعْ و فرمان برداری مکن ای محمد كُلَّ حَلَّافٍ هر سوگند خورنده را مَّهِينٍ ○ خوار و حقیر
و دروغ گوی و ضعیف در دین حق تعالی هَمَّازٍ عیب کننده مردمان و غیبت کننده ایشان

Marfat.com

مَشَّاءٍ سخن رونده درمیانِ خلق بِنَمِيمٍ ○ سخن چینی یعنی درمیانِ خلق سخن رامی برد
ومردمان رادرمی اندازد ودرحدیث است کہ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ صَاحِبُ نَمِيمَةٍ یعنی
خبرکش رادربہشت درنمی آرند مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ سخت بازدارندۂ نیکی یعنی سخت بخیل وبازدارندہ
خلق ازایمان آوردن مُعْتَدٍ سخت ازحد درگذرندہ درظلم وستم اَثِيمٍ ○ سخت گناہ گار
عُتُلٍّ سخت بدخوی وناپاک بَعْدَ ذٰلِكَ ازپس این عیبہا عیبی دیگر دارد کہ آن اینست
زَنِيمٍ ○ حرام زادہ ازمادر زائیدہ است ووی را پدر معین نبود وبعد ازہژدہ سال مغیرہ اورا
بفرزندی قبول کرد وگفت کہ من بمادر وی زنا کردہ بودم این ولید ازآن متولد شدہ است
حق تعالیٰ دوست خود را می گوید این دشمن مرا کہ عیبہای اورا شنیدی فرمان برداری مکن
اَنْ كَانَ ازبرای آنکہ باشد وی ذَا مَالٍ بامال وَبَنِينَ ○ وبا پسران یعنی ازبرای
توانگری وی وقوت وشوکت وپسران با قوت وی کہ دہ پسر بود مردی را فرمان وی مبر
ومیل باو مکن کہ او دشمن ماست چونکہ کتاب ما را قبول نمی کند اِذَا تُتْلٰى چون خواندہ شود عَلَيْهِ
بروی اٰيَاتُنَا آیتہای قرآن کہ فرستادۂ ماست قَالَ اَسَاطِيرُ میگوید این افسانہا و
نوشتہ شدۂ الْاَوَّلِينَ ○ پیشینیان است ودروغ است امام حمزہ وابوبکر کہ راوی امام
عاصم است اَئِنْ كَانَ بدو ہمزہ خواندہ اند وباقی قرا بیک ہمزہ خواندہ اند تقدیرہ علی الاول
اَئِنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ تُطِيعُهُ یعنی لا تفعل ذٰلك وعلی الثانی تقدیرہ

لَا تُطِعْهُ لِأَنَّ كَانَ چون این کافر را یاد کرد و عیبهای بد او را یاد کرد و جزای او را یاد کرد
گفت جل جلاله سَنَسِمُهُ هر آئینه زود باشد که داغ نهمش الوسم داغ نهادن عَلَى
الْخُرْطُومِ ○ بر بینی وی در قیامت یعنی روی وی را سیاه کنیم خرطوم گفت مراد
همه روی است بدانکه بیشتر مفسران بر این اند که این کافر ولید ابن مغیره است و بعضی گویند که
ابوجهل است و بعضی گویند مراد همه کافرانند نصیب درویش نیست که ازین عیبها که یاد کرده شد
(که متصف بصفات مذکوره باشد) او
درین آیت دور باشد سوگند بسیار نخورد و دروغ نگوید و غیبت کسی نکند و سخن چینی نکند
و بخیل نباشد و گناه گار بی پشیمانی نباشد و زناکار نباشد و از فرمانهای خدای تعالی
سرکشی نکند و کسی را از برای مال و قوت فرمانبرداری بخلاف فرمان حق تعالی نکند و از
حق گوئی باز نه ایستد و باید که با دوستان حق تعالی دشمنی نکند که ملعون ابدی گردد و رسوای
دنیا و آخرت شود **بیت** جمله عالم زین سبب گمراه شد کم کسی ز ابدال حق آگاه شد بدانکه
حق تعالی ببرکت مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم اهل مکه را عزیز گردانید در روی زمین و از بلای
اصحاب فیل و غیر آن نگاه داشت و کعبه را قبله ساخت و نعمتها بر ایشان بسیار کرد چون شکر را
نگفتند و قدر وی را ندانستند و بوی ایمان نیاوردند وی را از میان ایشان بمدینه برد
و قبله را گردانید و مسجد اقصی را قبله کرد و نعمتهای شانرا برد و در جنگ بدر هلاک کرد و شان را
و بعد از آن هفت سال در میان ایشان قحط شد تا غایتی که استخوانها را آرد میکردند و میخوردند

کافران خوار و ذلیل شدند ان طغوی و قوله جل جلاله عالم از ین سبب گمراه شدند که با دوستان حق تعالی دشمنی میکنند و دوستان حق تعالی را دشمنی نمایند و کسی باشد که ابدال حق را دشمنی نماید و کم کسی باشد که ابدال حق را دشمنی نماید و ولی محمد

وهر جا که میرفتند بی عزت و بی حرمت و ترسان می بودند و از ایشان غارت می کردند
و بیماری بسیار بر ایشان پیدا شده بود حق تعالی ازین حال خبر میدهد و میگوید اِنَّا بدرستی
و راستی که ما بَلَوْنَاهُمْ آزمودیم اهل مکه را و نعمتها دادیم و باز از ایشان گرفتیم یعنی آنچه بعلم قدیم
از ایشان دانسته بودیم پیدا کردیم کَمَا بَلَوْنَا چنانکه آزمودیم اَصْحٰبَ الْجَنَّةِ خداوندان
آن بوستان معین را که در ولایت یمن بود که اول ایشان را عطا دادیم چونکه شکر نگفتند بلا دادیم
چنانکه اهل مکه را و قصهٔ آن بوستان این بود که پیر مرد صالح مسلمان بود در ولایت یمن
بجائی که آنرا ضروان گویند از صنعای یمن بمقدار دو فرسنگی دور و او را باغی بود و در وی از
صنعا شهری است در یمن که پای تخت یمن است ۱۲ و د
هر نوع میوه و نعمتها بود و زراعتها بود چون وقت چیدن آن میوه ها و درو کردن زراعتها
شدی فقیرانرا بسیار دادی و حق خدای تعالی را میدادی در وقت درو کردن و برداشتن
غله و در وقت آرد کردن و نان پختن چهار بار عشر دادی حق تعالی وی را برکت داده بود
ای مرد صالح را ۱۲ و د
که تا سال دیگر وی را نعمتها بس میکرد چون وی فوت شد از وی سه پسر ماند گفتند ما را
ای مرد صالح را ۱۲ مرد صالح ۱۲
زن و فرزند بسیار است ما نتوانیم کرد چنانکه پدر ما میکرد برادر اوسط یعنی نیکوتر ایشان یا
میانگی ایشان گفت چنین مکنید بندگی حق تعالی کنید و بر طریق پدر بروید سخن او را نشنیدند
و بعده همه اتفاق کردند برین و سوگند خوردند چنانکه حق تعالی گفته اِذْ اَقْسَمُوْا چون سوگند
خوردند که لَيَصْرِمُنَّهَا ببریم میوه های آن باغ را و بدرویم کشت او را مُصْبِحِيْنَ ۝

۵۹

قوله اذ اقسموا الخ اذ تعلیلیه و ظرفیه بنوع تسمح لان الاقسام کان قبل ابتلائهم اه شیخنا ۱۲ جمل عه قوله بدرستی و راستی ای بتحقیق و صدق ۱۲ و د

Marfat.com

چون بامداد کنندگان باشیم یعنی در بامداد پگاه که فقیران وگدایان نداشتند پنهان از ایشان
چنین کنیم وَلَا يَسْتَثْنُونَ ○ وان شاء الله نه گفتند وقصد نفع خود کردند ورضای حق
تعالی را طلبیدند فَطَافَ پس گرد گشت عَلَيْهَا بر آن بوستان و باغ ودهقانیهای
ایشان طَائِفٌ گرد گردنده مِنْ رَبِّكَ از بلاهای پروردگار تو یعنی بلاهاء خدایتعالی
بوی رسیدند وَهُمْ نَائِمُونَ ○ وایشان در خواب بودند فَأَصْبَحَتْ پس گشت آن
بوستان كَالصَّرِيمِ ○ همچون شب تاریک بسوخت بآتش آسمانی وهیچ درخت ومیوه
وغله نماند ویا چون خاکستر سیاه شد بقول ابن عباس رضی الله تعالی عنهما فَتَنَادَوْا پس آواز
دادند یکدیگر را مُصْبِحِينَ ○ داخلین فی الصبح یعنی در وقت صبحدم أَنِ اغْدُوا
که بامداد کنید وپگاه بروید عَلَىٰ حَرْثِكُمْ بر کشت خود وبوستان خود إِنْ كُنْتُمْ اگر هستید
صَارِمِينَ ○ برندگان میوهای خود را وزراعتها را پگاه تر بروید تا گدایان ومسکینان
نیایند چنانکه آموخته شده اند پیش ازین که پدر ایشان بمقدار قوت سالیانه میگرفت وباقی
ایشانرا میداد وهرچه بر تاک می ماند وهرچه خوشه میشد ودر تگ خرمن میماند همه بفقیران
میداد وفقیران را چیزی بسیار جمع میشد فَانْطَلَقُوا پس جمع شدند در آخر شب نزدیک
بصبح رفتند سوی آن بوستان خود وَهُمْ يَتَخَافَتُونَ ○ وایشان با یکدیگر سخن آهسته ونرم
نرم می گفتند التخافت سخن آهسته ونرم گفتن أَنْ لَا يَدْخُلَنَّهَا که در نیایند در آن بوستان

٦٠

اَلْيَوْمَ امروز عَلَيْكُمْ بر شما مِّسْكِيْنٌ ○ گدائی یعنی میرفتند وسخن را آهسته میگفتند در
شب تا فقیران نشنوند وبا ایشان یک جائی در آن بوستان نروند وچیزی از آن میوها نگیرند
وحاصل آنکه فقیران را در آن بوستان نگذارند وایشانرا چیزی ندهند وَّغَدُوْا وبامداد کردند
رفتند عَلٰى حَرْدٍ بر منع کردن فقیران از میوهای آن بوستان یا بر غضب فقیران وکینه
بر ایشان قٰدِرِيْنَ ○ توانایان الحرد منع کردن وغضب کردن وقصد کردن یعنی
در بامدادان رفتند سوی آن بوستان خود بقصد اینکه گدایان را چیزی ندهند از آن میوها و
غله ها ودر گمان ایشان اینکه ما می توانیم که چنین کنیم فَلَمَّا پس چون رَاَوْهَا دیدند آن
بوستان را سوخته شده وسیاه گشته قَالُوْٓا گفتند اِنَّا بدرستی که لَضَآلُّوْنَ ○ گم کردگانیم
راه بوستان را واین بوستان ما نیست زیرا که ما ازین بوستان خود چون بخانه خود رفتیم دیده وز
پر میوه بود وسوخته وسیاه شده نبود پس این بوستان ما نیست چون تفحص کردند نشانیهای
بوستان خود را شناختند که این بوستان ماست وما را گم نکرده ایم گفتند بَلْ نَحْنُ
مَحْرُوْمُوْنَ ○ نیست که ما را گم کرده باشیم بلکه ما محروم مانیم از نعمتهای این بوستان
بسبب نیت بد که کرده ایم که بر فقیران رحم نکنیم وهمچنانکه پدر ما می کرد نکنیم وبخیلی کنیم وبرادر
نیکو تر ایشان که گفته بود که چنین مکنید سخن وی را نشنوده بودند بادشان داد قَالَ گفت اَوْسَطُهُمْ
مهتر ایشان یا میانگی ایشان اَلَمْ اَقُلْ لَّكُمْ آیا نگفته بودم شما را پیش ازین لَوْلَا چرا

قوله وغدوا الجای سارواالیها غدوة وقوله تعالی حرد فی الحقد وقیل حرد قادرین خبر غدوا وان کانت بمعنی اصبحوا ولهم ان یکون تامة وهو منصوب علی الحال قوله علی حرد فی الحقد وقیل حرد قادرین خبر غدوا وان کانت بمعنی اصبحوا ولهم ان یکون تامة وهو منصوب علی الحال قوله علی حرد فی الحقد

Marfat.com

تُسَبِّحُوْنَ ○ بپاکی یاد نمی کنید خدای تعالے را و انشاء الله و سبحان الله نمی گوئید و
کار را بخدای تعالی نمی گذارید و چرا نماز نمی گذارید که بشومی آن این بلا را بشما رسانید که
بخیلی کردید و نماز نمی گذاردید و بخاطر این فقیر میرسد که شاید که معنی این باشد که چرا گمان
بد می برید بحق تعالی که شما را عوض ندهد بآنچه گدایان می برند چنانکه پدر ما را میداد چرا حضرت
او را منزه نمی گردانید ازین گمان بد زیرا که جوان مرد اعتماد بکرم حق تعالے میکند جزاش میدهد
یکی را هفت صد و زیاده اگر خواهد و بخیل گمان بد می برد بحضرت کبریا و از برای این در حدیث
آمده است که قَالَ النَّبِیُّ عَلَیْهِ السَّلَامُ اَلْبَخِیْلُ لَا یَدْخُلُ الْجَنَّةَ وَلَوْ کَانَ عَابِدًا
وَالسَّخِیُّ لَا یَدْخُلُ النَّارَ وَلَوْ کَانَ فَاسِقًا پس چون سخن برادر نیکوتر را شنیدند قَالُوْا
گفتند سُبْحَانَ پاکی از همه عیبها و ازین که جزا ندهد جوانمردان را رَبِّنَا مر پروردگار ما راست
اِنَّا کُنَّا بدرستی که ما گناهگار بودیم پیش ازین به نیت بد کردن ظَالِمِیْنَ ○ ظالم و ستم کنندگان
بودیم بر درویشان به نیت بد کردن و رفتار پدر خود را گذاشتن و ترک توکل بر حق تعالے
چون اقرار به بدی خود کردند فَاَقْبَلَ پس روی آورد بَعْضُهُمْ بعضی از ایشان عَلٰی بَعْضٍ
بر بعض دیگر یَتَلَاوَمُوْنَ ○ ملامت می کردند یکدیگر را که این چه بدکرداری بود که ما کردیم
و رفتار پدر را گذاشتیم و سخن حق را نشنودیم چون پشیمان شدند قَالُوْا گفتند یَا وَیْلَنَا ای
وای بر ما اِنَّا کُنَّا بدرستیکه بودیم طَاغِیْنَ ○ از حد بندگی درگذشتگان و ظالمان و

عاصیان و بیفرمان بودیم چون گناه خود را دانستند و پشیمان شدند امید رحمت حق تعالی
داشتند گفتند عَسٰی شاید و باید و قیل مگر که رَبَّنَا به پروردگار ما امید میداریم اَنْ
یُّبَدِّلَنَا که بدل دهد ما را خَیْرًا بهتر مِّنْهَا از آن بوستان و میوه های وی اِنَّا بدرستیکه
اِلٰی رَبِّنَا بسوی رحمت پروردگار خود یا به پروردگار خود رَاغِبُوْنَ ○ رغبت کنندگانیم
برحمت او و امید میداریم که ما را ضائع نگذارد توبه بجد کردند و امید رحمت داشتند که بهتر از آن
از رزق ۱۲ و د — ای بصدق ۱۲
بوستان بدهد ایشان را پر نعمت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه گفت که بمن رسیده است که چون
ایشان توبه باخلاص کردند حق تعالی ایشان را در عوض آن بوستان دیگر داد که خوشه انگور
ای غیر از بوستان اول ۱۲ و د
سیاه وی چون مردی بودی بر پای ایستاده در تفسیر بصائر آورده است که هم در آن شب
که توبه کردند باز آن بوستان را بهتر از آن که بود ساخت و حق تعالی خبر داد از عذاب خود مر
ای بوستان اولین را ۱۲ و د
عاصیان را در دنیا و گفت کَذٰلِكَ همچون عذاب ایشان است اَلْعَذَابُ عذاب
هر که شکر نعمت من نگوید و کفران آرد بمن در دنیا همچنین عذابش میکنم وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ
ای کفران نعمت بمن کند ۱۲ و د
و هر آئینه عذاب آخرت مر کافران را و عاصیان را اَكْبَرُ بزرگ تر است ازین عذاب که در دنیا
کردم اهل مکه را و اهل بوستان را لَوْ كَانُوْا اگر باشند که یَعْلَمُوْنَ ○ بدانند حقیقت کار را از
کافران و عاصیان ۱۲ و د
گناهان باز ایستند و حق خدای تعالی را بدهند بدرویشان و حکمهای او را قبول کنند نصیب
درویش ازین قصه آنست که شکر نعمتهای ظاهره و باطنه حق تعالی بجای آرد تا زوال

۶۳

وقف لازم

ع

Marfat.com

نیابد و نعمت بزحمت بدل نگردد چون عذاب کافران و عاصیان را در دنیا و آخرت
بیان کرد از حال متقیان نیز خبر کرد و گفت جل جلاله اِنَّ لِلْمُتَّقِيْنَ بدرستی و راستی که
خدای ترسانرا عِنْدَ رَبِّهِمْ نزد پروردگارشان در آخرت جَنّٰتِ النَّعِيْمِ ○
بهشتهای پر نعمت است که آنرا خدایتعالی داند که بر خاطر هیچ کس نگذشته است و چشم هیچ
کس ندیده است در دنیا مانند آن نصیب درویش آنست که تقوی را شعار خود سازد
(ای جامه خود ۱۲)
بدانکه در همه قرآن وعدهای نیکیها مر خدای ترسان راست نه مر دانشمندانرا و مفتیان را
و نه شیخان را و نه زاهدانرا و نه حاجیانرا و نه غازیانرا و نه خواجگان را که از حرام گیرند و مکر کنند
و نان دهند و خلق را صید خود کنند کافران مکه می گفتند که اگر قیامت باشد و بهشت
و دوزخ باشد چنانکه محمد میگوید علیه الصلوة والسلام ما را بهشت بهتر خواهد بود چنانکه در
دنیا حال ما بهتر است از مؤمنان و اگر حال ما بهتر نباشد برابر باشد حق تعالی این آیت
فرستاد اَفَنَجْعَلُ آیا پس گردانیم ما الْمُسْلِمِيْنَ مسلمانان را در روز قیامت
كَالْمُجْرِمِيْنَ ○ همچون کافران گنه گار یعنی جزای مسلمانانرا نعمتها و بهشت گردانیم
و جزای کافرانرا عذابها و دوزخ گردانیم هرگز برابر نباشد الاستفهام للانکار باز عتاب
و انکار کرد حق تعالی بر کافران برین سخن که گفته بودند و فرمود مَا لَكُمْ چه بوده است مر
شما را كَيْفَ چگونه تَحْكُمُوْنَ ○ حکم باطل میکنید که دوستانرا همچون دشمنان جزا دهیم

Marfat.com

هرگز چنین نخواهد بود چون حکم ایشان باطل بود بطلان ایشان را بیان کرد و گفت جل جلاله
أَمْ لَكُمْ یا مر شما راست کِتَابٌ نامه و کتابی منزل از آسمان که من فرستاده باشم فِيهِ درین
کتاب تَدْرُسُونَ ○ میخوانید الدرس والدرس علم خواندن إِنَّ لَكُمْ فِيهِ بدرستی مر راست
که شما راست در آن کتاب لَمَا تَخَيَّرُونَ ○ هر آینه آنچه می گزینید و اختیار میکنید از برای
خود و این کتاب هرگز نفرستاده ایم بشما پس از هوای نفس خود حکم باطل میکنید أَمْ لَكُمْ یا مر شما راست
أَيْمَانٌ سوگندها و عهدهای مؤکده بقسم عَلَيْنَا بر ما که خداوند شمائیم بَالِغَةٌ به نهایت رسیده است
این سوگند درست و استوار است و باقیست إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ تا روز قیامت
إِنَّ لَكُمْ بدرستی که مر شما راست در آن سوگند و عهد لَمَا هر چه تَحْكُمُونَ ○ حکم کنید از برای
خود این نیز هرگز نبوده است پس حکم شما باطل باشد و از هوا و افترا باشد سَلْهُمْ بپرس یا محمد
این کافران را أَيُّهُمْ کدام است از ایشان بِذَٰلِكَ باین حکم باطل زَعِيمٌ ○ کفیل و ضامن
یعنی این حکم ایشان باطل است و هیچ کدام از ایشان آنرا نمی تواند کرد و کفیل نمی تواند شد چون
میدانند که باطل است أَمْ لَهُمْ آیا مر ایشان را است شُرَكَاءُ شریکان مر خدای تعالی
را خاک شانرا بدهن باد چنانکه گمان می برند مر بتان خود را که شریک اند بخدای تعالی و در
گوشی چنین آورده است فَلْيَأْتُوا پس بیارید بِشُرَكَائِهِمْ بتان خود را تا بگویند که
این حکم ایشان راست است و در قیامت چنین خواهد بود که ایشان میگویند إِنْ كَانُوا

اگر هستند صٰدِقِیْنَ ○ راست گویان که بتان ما چنین گفته اند این خبر نیز ندارند زیرا که
بتان ایشان سنگی و چوبی و جمادی اند که سخن نمی توانند گفت و در کشاف میگوید که ام
لَهُمْ شُرَكَآءُ اَیْ نَاسٌ یُّشَارِكُوْنَهُمْ فِیْ هٰذَا الْقَوْلِ و بدین تقدیر چنین باشد آیا
مر این کافران را از جنس انس و عقلای عالم شریکان هستند که موافق ایشان باشند که این حکم
راست است و باطل نیست این نیز ندارند و هیچ کس چنین نگفته است و ما فی الکشاف اولی
تأمل و تعلم بدانکه حق سبحانه و تعالی سخن کافران را که ما در قیامت بهتر باشیم از مؤمنان یا همچون
ایشان باشیم رد کرد و از ایشان دلیل طلب کرد بسه وجه اول دلیل نقلی دوم عهدی سیوم
عقلی و اتفاقی چون ایشان از همه عاجز آمدند حبیب خود را وعده کرد که ما ایشان را در قیامت
عذاب خواهیم کرد و گفت جل جلاله یاد کن ای محمد یَوْمَ آن روز را که یُكْشَفُ گشاده شود
یعنی پیدا کرده شود عَنْ سَاقٍ از سختی عظیم و شدت ای عن بلاء عظیم و شدة فظیعة یعنی
یاد کن آن روز را که پیدا کرده شود در وی بلای بزرگ و کارهای بزرگ که خلق اولین و آخرین
حیران مانند و بترسند و هر یک را کاری پیش آید که هرگز آنچنان نیامده باشد در لغت عرب
کشف ساق عبارت است از سختی کار گفته می شود کَشَفَ الْحَرْبُ عَنْ سَاقِهَا سخت شد
جنگ اگرچه جنگ را ساق نمی باشد اما چون کسی را کاری سخت و دشوار پیش آید میان را
می بندد و جامه را بالا میکشند تا ساق پای چنانکه در کشاف آورده است قال حاتم شعر

قوله اما چون کسی را الخ بیان علاقه است میان کشف الساق و سختی کار ۱۲ ود

قوله عن ساق کما روی ابو موسی عن النبی صلی الله علیه وسلم فی قوله تعالی عن ساق قال یکشف عن نور عظیم یخرون سجدا ۱۲

اَخُو الْحَرْبِ اِنْ عَضَّتْ بِهِ الْحَرْبُ عَضَّهَا وَاِنْ شَمَّرَتْ عَنْ سَاقِهَا
الْحَرْبُ شَمَّرَا یعنی برادر جنگ ای کسی که بسیار جنگ میکند چون جنگ سخت شود و قتل و زخمها
الالف فی شمر الاشباع ۱۲ ود
بسیار شود صبر می نماید دران وَيُدْعَوْنَ و خوانده شود خلق را در عرصات قیامت اِلَى
السُّجُوْدِ بسجده کردن فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ۝ پس نتوانند کافران و منافقان سجده
کردن از بهر آنکه پشتهای ایشان همچون استخوان پهن شود یک لخت خَاشِعَةً خوار
و ترسان باشند اَبْصَارُهُمْ چشمهای شان یعنی ایشان بترسند از عذاب و هیبت قیامت
و چشمهای شان بمغاکی فرو رفته باشند تَرْهَقُهُمْ میرسد بایشان ذِلَّةٌ خواری و
سیاه روئی بعده بیان کرد حق تعالی که چرا نتوانند در قیامت سجده کردن و گفت جل جلاله
وَقَدْ كَانُوْا و تحقیق بودند این کسان که در قیامت سجده نتوانند کرد با مؤمنان در دنیا
در آمیخته يُدْعَوْنَ خوانده می شدند اِلَى السُّجُوْدِ بسجده کردن و نماز بجماعت گذاردن
از کعب احبار آمده است که ایشان سجده نمی کردند و نماز بجماعت نمی گذاردند وَهُمْ سَالِمُوْنَ
و حال این بود که ایشان تندرست بودند و پشتهای ایشان همچون استخوان پهن یک لخت
نبود امروز از برای آن سجده نمی توانند کرد یکی از کبرا مفلوج شده بود چون وقت نماز
الی ابیح زده ۱۲
شدی دو کس ویرا برداشته بمسجد می بردندی و گفتی از هیبت قیامت درین حال
می ترسم بدانکه سجده کردن در قیامت از برای عقوبت کافران و منافقان و عاصیان

۶۷

سله قوله اخو الحرب ای هو اخو الحرب وانما سمی به لمباشرته الحرب کثیرا یقول هو مباشر للحرب یفعل من الحرب ما یباشره فی الشدة والصعوبة ولا یترکها بحال ۱۲ ابن نجید سله قوله عن ساقها الضمیر فیه راجع الی الحرب من قبیل الاضمار قبل الذکر لانها عمدة ۱۲ ولی محمد رح

Marfat.com

باشند نه از برای تکلیف مر مؤمنان را چون آخرت جای تکلیف نیست بدانکه شیخ ابو اللیث
وجماعتی از مفسران در تفاسیر خود معنی این آیت را بطریق دیگر نیز بیان کرده اند و دو حدیث
روایت کرده اند یکی از ابو هریره و دیگری از ابو برده رضی الله تعالی عنهما حدیث دیگر در کشاف
آورده است از ابن مسعود رضی الله عنه روایت کرده است که یکشف الرحمن عن ساقه
فاما المؤمنون فیخرون سجدا واما المنافقون فیکون ظهورهم طبقا طبقا
کان فیها السفافید الاسفود سیخ آهنین یعنی استخوانهای پشت ایشان بی بندها گردند
و یک لخت شوند همچون سیخهای آهنین و سجده نتوانند کرد و تاویل آیت و حدیث بدین وجه
میکنند که مراد از ساق حجاب عزت است که برداشته شود و خلق را در عرصات جمع کنند و
عذاب و حساب پیدا شود و داد مظلومان از ظالمان بستانند چون فارغ شوند ندا رسد
که هر کسی هر چیز را که بندگی کرده باشد پیدا کند و در پیش وی میرود تا در دوزخش اندازد بت
پرستان را بتان و جهودان را بصورت عزیر پیغمبر علیه السلام فرشته پیدا شود و ترسایان را
بصورت عیسی علیه السلام فرشته پیدا شود و ایشان را می برد بدوزخ تا کسی نماند از ایشان مگر
مؤمنان فرمان بردار و عاصیان و منافقان در میان ایشان بمانند ندا آید که شما نیز در پی
معبودان خود بروید ایشان گویند ما را هیچ خدائی و معبودی نبوده است مگر الله تعالی
ندا آید که اگر خدای خود را ببینید شناسید گویند شناسیم بیچون و بیچگونه است که او را در دنیا

Marfat.com

ندیده ایم فاتا بندگی کرده ایم پس ایشانرا قوت بینائی دهد که هرگز نبوده است نور عظمت
وکبریای حضرت عزت پیدا شود ایشان دانند که آن نور حق است جل جلاله همه مؤمنان
فرمان بردار در سجده افتند ومنافقان سجده نتوانند کرد روی های ایشان سیاه گردند چون
مؤمنان سر از سجده بردارند رویهای ایشان چون ماه چهاردهم باشد این حدیث را ابوهریره
در پیش عمر ابن عبد العزیز روایت کرد وعمر وی را سه بار سوگند داد که راست میگوئی بعده
گفت عمر ما سمعتُ فی کرامة اهل التوحید حدیثًا هو احب من هذا
الحدیث والله تعالیٰ اعلم واین فقیر میگوید که این حدیث در مصابیح است فاتا چیزی
زیاده ونقصان هست چون حضرت حق تعالیٰ از حال قیامت خبر کرد کافران باور
نداشتند وقرآن را افسانه گفتند رسول خود را تسلی داد وگفت جل جلاله فَذَرْنِیْ پس
بگذار مرا یا محمد وَمَنْ وهر آن کسی را که یُکَذِّبُ دروغ گو میدارد ترا بِهٰذَا الْحَدِیْثِ
باین سخن یعنی تکذیب میکنند وقرآن را افسانه میدانند وترا دیوانه میگویند وقیامت را
منکر اند پس بگذار ویرا با من تا من هلاک کنم ویرا بعذاب دنیا وآخرت سَنَسْتَدْرِجُهُمْ
بدرستیکه زود باشد که درجه درجه اندک اندک ایشان را بعذاب نزدیک گردانیم وبگیریم ایشان
را الاستدراج اندک اندک نزدیک گردانیدن خدای تعالیٰ بنده را بعقوبت وخشم خود
مِنْ حَیْثُ از آنجا که لَا یَعْلَمُوْنَ ۝ ندانند که آنچه بایشان میکنیم موجب عذاب است

Marfat.com

وهرگاه که ایشان گناه بیشتر کنند ما ایشان را نعمت دنیا بیشتر دهیم و هیچ بلائی بایشان
نرسانیم تا ایشان توبه را فراموش کنند قال النبی علیه الصلوة والسلام اذا رأیت
الله انعم علی عبد وهو مقیم علی معصیته فاعلم انه مستدرج یعنی بنده چون
گناه کند و حق تعالی باوی نیکی کند و نگیرد وی را بدانکه این استدراج است و جزای مکر
اوست و اگر بگیرد وی را بعذاب تا توبه کند عنایت اوست واملی لهم و مهلت
دهیم ایشان را و عمر دراز تا گناه کنند و سزاوار عذاب گردند الاملاء فرصت دادن ان کیدی
بدرستیکه کید من متین ○ استوار است یعنی عذاب من در صورت نعمت بر دشمنان
سخت استوار باشد چهارصد سال فرعون را مال و مملکت دادیم و هیچ دردسرش ندادیم
نصیب عارف این است که هرچند کرامات از وی ظهور کند ترس وی بیشتر باشد مثنوی
تا نه بینی نور دین ایمن مباش ٭ کاتش پنهان شود یک رو زفاش ٭ نور آبی دان دهم بر آب جس
چونکه داری آب از آتش مترس ٭ قال سید الطائفة جنید رحمة الله
علیه لولا مکر الله لما طاب عیش الاولیاء ومکر الله تعالی ان تطیر فی السماء
وتمشی علی الماء ابتلاء در صورت فقر می باشد و در وی ترس کمتر است و در صورت
غنا ابتلاء هم می باشد و اینجا ترس بیشتر است که استدراج و مکر نباشد نعوذ بالله من ذلک
خواجه عبدالله انصاری می فرماید که اگر دهواپری مگسی باشی و اگر بر روی آب وی خسی باشی ولی

فقر الخ ای ابتلاء او تعالی در صورت م

بدست آر تا کسی باشی چون چندین بیان و چندین تقریر کرد حق تعالی بطلان کفر ایشان را و ایشان ایمان
نیاوردند بطریقه تعجب و انکار از کار ایشان خبر داد و گفت اَمْ تَسْئَلُهُمْ آیا میخواهی تو ای محمد
ازین کافران اَجْرًا مزدی بر رسانیدن احکام شریعت فَهُمْ پس ایشان مِنْ مَّغْرَمٍ
از تاوان بسیار و مالی که از ایشان میطلبی مُّثْقَلُوْنَ ○ گران بار کرده شده اند بسبب
تاوان و زیان پیروی تو نمی کنند الاثقال گران بار کردن یعنی اگر حق را قبول کنند ایشان را
تاوانی و زیانی نخواهد بود پس چرا ایمان نمی آرند نصیب درویش اینست که از اصحاب و احباب
خود طمع دنیا نکند که طبیعت بشریه از آن گریزان است و در کارهای دینی مزد نه طلبند از
کسی که عزیمت[1] آن است مثنوی گفت[2] پیغمبر که جنت از آله گر همی خواهی ز کس چیزی
مخواه ✤ چون نخواهی من کفیلم مر ترا ✤ جنت المأوی و دیدار خدا ✤ ور بامر حق بخواهی هم
رواست ✤ آن چنان خواهش طریق انبیا است ✤ بار خود بر کس منه بر خویش نه ✤ سروری را
کم طلب درویش به ✤ باز حق تعالی گمان بد ایشان را که ما بر حقیم ابطال کرد و گفت جل جلاله
اَمْ عِنْدَهُمُ آیا بنزدیک ایشان است الْغَيْبُ آنچه از خلق پنهان است یعنی لوح محفوظ
فَهُمْ پس ایشان يَكْتُبُوْنَ ○ می نویسند آنچه حکم میکنند که ما بر حقیم و محمد بر باطل است این
نیز نیست پس چون هیچ دلیل ندارند و ایشان بی عقل و دشمنان مایند مغرور بنعمت دنیا
شده اند و ترا میرنجانند بیجهتی فَاصْبِرْ پس صبر کن لِحُكْمِ رَبِّكَ از برای حکم پروردگار

بار شدن

۷۱

ای بی سبب ۱۲ ود

[1] قوله عزیمت آن است ای که مقصد اعلی عدم طلبیدن مزد است ۱۲ ود

[2] قوله گفت پیغمبر که جنت از آله الخ این چهار بیت در ششم دفتر مثنوی شریف می باشند در حقیقت حکایت و بیان آنکه هر نفسی چون آن ...

Marfat.com

خود که ایشانرا فرصت داده است در دنیا چند روزی و مهلت داده است و تعجیل مکن
در رسیدن عذاب بایشان وَلَا تَكُنْ و مباش كَصَاحِبِ الْحُوتِ همچون یار ماهی
یعنی همچون یونس مباش تو ای محمد در تعجیل کردن و رسیدن عذاب بلا باین دشمنان
خود و ملول مشو از رنجانیدن ایشان و دعای بد مکن بر ایشان چنانکه یونس پیغمبر علیه السلام
کرد و در کشاف آورده است که سبب نزول این آیت آن بود که در جنگ احد کافران
غلبه کردند بر مؤمنان و جفا بسیار کردند خواست تا حضرت مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم دعاء
بد کند بر ایشان این آیت نازل شد که تعجیل مکن و صبر کن و همچون یونس علیه السلام بی صبر
مباش اِذْ نَادٰى چون خواند خدای تعالی را در شکم ماهی وَهُوَ و او مَكْظُومٌ ۝ ای
الجملة حال من ضمیر نادی ۱۲ جمل
مملو غیضا پر خشم و پر غم گردانیده شده بود یعنی غمناک الکظم خشم فرو خوردن چونکه در شکم ماهی
حبس کرده شده بود و شکم ماهی زندان او بود و خواندن او این بود که لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ
در آن حال ۱۲ و د
سُبْحَانَكَ اِنِّیْ كُنْتُ مِنَ الظّٰلِمِیْنَ و در حدیث آمده است که هر که درمانده و مبتلا
شد در بلا چون این تسبیح را بخواند خداوند تعالی وی را نجات دهد لَوْلَا اگر نه آن بود که اَنْ
تَدَارَكَهٗ دریافتی یونس را نِعْمَةٌ نیکی و رحمت مِّنْ رَّبِّهٖ از پروردگار او لَنُبِذَ هر آئینه
افکنده شدی از شکم ماهی بِالْعَرَآءِ در صحرائی که در و نه گیاه بودی و نه درخت و نه چاه وَ
هُوَ مَذْمُوْمٌ ۝ و او نکوهیده شده بود یعنی ملامت کرده شده فاما رحمت حق بوی

وقف لازم

۷۲

قصتك كقصته فی وقت ندائه ای لا یوجد منك ما وجد منه من الضجر والمغاضبة فتبتلی ببلائه ۱۲ جمل وابو السعود ۲ عراء بفتح صحرای بی درخت و گیاه که هیچ چیز در آن پناه نتواند برد ۱۲ غیاث ۳ قوله وهو مذموم ای ملوم ومؤاخذ بذنبه والجملة حال من مرفوع نبذ ۱۲ جمل

Marfat.com

رسید اندخته شد در بیابان خالی و مذموم نبود بلکه مرحوم بود چونکه توبه کرده فَاجْتَبٰهُ رَبُّهٗ
پس برگزیدش پروردگارش فَجَعَلَهٗ پس گردانیدش مِنَ الصّٰلِحِیْنَ ○ از نیک
مردان یعنی از پیغمبران و باز بروی وحی فرستاد و شفاعت دادش برای قومش نصیب
عارف نیست که در بلا ها صبر بند و بانکار منکران متغیر نشود و دعاء بد بر ایشان نکند بلکه
بسنت مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم عمل کند که گفت اَللّٰهُمَّ اهْدِ قَوْمِیْ فَاِنَّهُمْ
لَا یَعْلَمُوْنَ بدانکه الفانی لا یرد[1] بیت بیمار شود عاشق الا نمی میرد همه گرچه شود لاغر
استاره نمی گردد یعنی هرچند ولی فانی فی الله و باقی بالله گناه کند بطریق زلت
باز حق تعالی وی را توبه دهد و برحمت خود در رساند چنانکه یونس علیه السلام را فهم و توبه داد

۷۳

قصهٔ یونس علیه الصلوٰة والسلام

این بود که حق تعالی دیر به پیغامبری
فرستاد در زمین موصل و قوم وی بسیار بودند ایشان را وعظ گفت و نصیحت کرد و بایمان
خواند بوی ایمان نیاوردند و وی را دروغ گوی دانستند در غضب شد و از خدای تعالی
عذاب قوم خود را طلب کرد وحی آمد که بایشان بگوئی که عذاب خواهد آمد بعد از سه روز
یا بعد از چهل روز و از میان ایشان بیرون رفت و عروس وی با دو پسر وی رفتند
و بکرانه دریا رسیدند موج دریا پیدا شد و عروس او را با یک پسر او برد و در دریا غرق
کرد و گرگی آمد پسر دیگرش را برد تنها ماند در کشتی نشست چون در میان دریا رسید

[1] قوله الفانی لا یرد یعنی کسی که فانی فی الله

دریا موجی برآورد کشتی بانان گفتند که درمیان مایان بندهٔ ایست که از خواجهٔ خود گریختهٔ است
مایان عادت این کشتی را دانسته ایم تا او را در دریا نه اندازیم موج ساکن نمی شود قرعه انداختند
بنام یونس علیه السلام برآمد چند بار قرعه انداختند هم بنام یونس علیه السلام برآمد گفتند تو پیغامبر
مرسلی ما ترا در دریا نمی توانیم انداخت یونس علیه السلام گفت آن بندهٔ که از خواجه گریخته منم
خود را خواست تا در دریا اندازد ماهی را دید که دهان کشاده بهر طرفی که میرفت همین میدید
چاره ندید خود را انداخت ماهی وی را در دهان گرفت و بشکم فرو برد بماهی الهام الٰهی رسید که ای
ماهی بندهٔ بزرگ خود را طعمهٔ تو نساخته ایم فاما در شکم تو باز داشته ایم یک روز یا هفت روز
یا بیست روز یا چهل روز فَنَادٰی فِی الظُّلُمٰتِ پس یونس علیه السلام خواند خدایتعالی
را در تاریکیها تاریکی دریا و تاریکی شب و تاریکی شکم ماهی و گفته اند آن ماهی را ماهی دیگر بخورد
و در شکم ماهی این آیت میخواند لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنْتَ سُبْحٰنَكَ اِنِّیْ كُنْتُ مِنَ الظّٰلِمِیْنَ
پس از آن که این دعا را خواند الهامی رسید بدان ماهی که وی را بینداز پس بینداختش بصحرا
وَهُوَ سَقِیْمٌ و او بیمار و ضعیف شده بود همچون جوزهٔ مرغ و موی او ریخته حق تعالی
درخت کدو را سبز کرد تا در سایهٔ او باشد و آهوی را الهام کرد تا وی را شیر دهد بامداد و
شبانگاه تا قوت شدش و مویش برآمد پس در خواب رفت و آفتاب بروی تافت
چون بیدار شد درخت کدو را دید که خشک شده بود غمناک شد وحی آمد که بر درخت کدو

Marfat.com

غمناک شدی وبهلاکت چندین هزار بندگان من هیچ غمناک نشدی که دعاے بد
کردی وچون سه روز یا چهل روز گذشت بر قوم وی بلاء خدای تعالی آمد وبر بالای
ایشان ایستاد مقدار میلی واندامهای ایشان سیاه شد چون دیدند بلا را گلیمها پوشیدند
وبصحرا بیرون رفتند وزنان وفرزندان خود را بردند وهمه کودکان وبچگان ستوران را
از مادر ایشان جدا کردند واز یک دیگر بحل[1] خواستند وحقهای یک دیگر را که گرفته بودند باز
دادند وگفتند الهی ایمان آوردیم بیونس پیغمبر علیه السلام ودین وی را قبول کردیم واین دعا
را خواندند که یَا حَیُّ حِینَ لَا حَیَّ یَا حَیُّ مُحْیِ الْمَوْتٰی لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ حضرت باری
تعالی توبهٔ ایشان را قبول کرد وبلاها را از ایشان بگذرانید وهمه مسلمان شدند ودین
کافری را گذاشتند وحضرت یونس علیه السلام را پیدا کردند وعذر خواستند وعزت او را
داشتند وباوی بودند ووعظ ونصیحت او را قبول کردند چون یونس را حق تعالی باز
داشت از مکر ایشان واز هلاک دریا خبر کرد مر حبیب خود را از آن حال وصبر فرمودش که ترا نیز
ما از دشمنان نگاه داشته ایم ونگاه میداریم تو صبر کن برحمت ما که با یار تو ایم وَاِنْ ای وانه
یعنی بدرستیکه شان اینست وکار این است که یَکَادُ نزدیک بود ای محمد الَّذِیْنَ کَفَرُوْا
آنانکه کافر شده اند لَیُزْلِقُوْنَكَ هر آئینه از جای بلغزانند ترا وهلاک کنند الازلاق
الزلق لغزانیدن بِاَبْصَارِهِمْ بچشمهای شان یعنی چشم رسانند ترا لَمَّا[2] چون

[1] بحل بکسر تین بخشیدن جرم وعفو کردن گناه ۱۲ غیاث [2] قوله لما سمعوا الذکر ۱۲ منه

Marfat.com

سَمِعُوا شنودند الذِّکْرَ یاد کردن خدای تعالی یعنی قرآن را که در وی ذکر حق است
یا وی یاد دهنده است امام نافع لَیُزْلِقُوْنَکَ بفتح یا خوانده است و باقی قرا بضم یا
خوانده اند زَلَقَهُ وَاَزْلَقَهُ لغزانیدش و دور کرد از جایش یعنی نظر میکنند بتو بخشم و
قهر اگر توانند ترا هلاک کنند بآن امام کلبی میگوید که سبب نزول این آیت آن بود که چون کافران
قریش هر حیله که بودند کردند بر رسول ما صلی الله علیه وآله وسلم حق تعالی او را نگاه داشت
مردی بود در عرب که نام او عبد الله بود سه روز چیزی نخوردی بعد از آن هر چیز را که چشم
رسانیدی هلاک شدی کافران وی را گفتند محمد را چشم رسان تا وی هلاک شود و ما
از وی خلاص شویم و باز رهیم آن ملعون آمد و گفت یا محمد باین خوبی و خوش لهجتی که تو
هرگز ندیده ام قصد چشم رسانیدن داشت حق تعالی رسول خود را نگاه داشت و چشم آن
کافر در وی اثر نکرد رسول صلی الله علیه وسلم فرمود که اَلْعَیْنُ حَقٌّ یعنی چشم رسانیدن بارادت
حق تعالی اثر دارد و امام حسن بصری گفت رحمة الله علیه که داروی چشم زخم خواندن این
آیت است وَاِنْ یَّکَادُ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا لَیُزْلِقُوْنَکَ بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّکْرَ
و هر چه در چشم نیک آید باید گفت مَا شَآءَ اللّٰهُ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ وَیَقُوْلُوْنَ و میگویند کافران
اِنَّهٗ بدرستیکه محمد لَمَجْنُوْنٌ ۝ هر آئینه دیوانه است وَمَا هُوَ و نیست این قرآن اِلَّا
ذِکْرٌ یاد دهنده و پند دهنده است لِّلْعَالَمِیْنَ ۝ مر جهانیان را در تفاسیر چنین

قوله خوش لهجتی کم لهجه آواز گویند ای و باین خوش آوازی و خوش سخنی ۱۲

Marfat.com

آورده است وبخاطر این فقیر چنین می آید که احتمال دارد که ضمیر هو راجع باشد برسول ما صلی الله علیه وسلم که کافران او را دیوانه می گفتند وذکر بمعنی ذاکر باشد والله تعالی اعلم وقصر قلب[1] باشد یعنی غافل ودیوانه نیست بلکه ذاکر است وناصح وواعظ همه عالمیان است چنانکه میگوید رجل عدل ای عادل والله تعالی اعلم

سورة الحاقة مكية وهي	بسم الله الرحمن الرحيم ○	اثنتان وخمسون آية وفيها ركوعان

الحاقة ○ روز قیامت ما الحاقة ○ چه است روز قیامت وما ادریک وچه چیز دانا گردانید ترا که ما الحاقة ○ چیست روز قیامت یعنی هر چند که صفت او را بیان کنم از آن بهیبت تر است وسخت تر تا کسی نه بیند سختی او را نداند الحاقة اسم فاعل است از حق الامر اذا وجب وثبت ای الساعة الحاقة یعنی ساعتی که ثابت است وواجب است آمدن آن بیشک الحاقة مبتدأ وما الحاقة خبره ای ای شیء هی تفخیما لامرها بدانکه حق تعالی درین سورت بیان کرد عذاب کافران ومنکران قیامت را وثواب مؤمنان وترسندگان را وگفت جل جلاله کذبت دروغ گوی داشتند مر پیغامبران خود را بآمدن قیامت ثمود قوم صالح پیغامبر علیه السلام که آب ایشان اندک بود وعاد وقوم هود پیغامبر علیه السلام بالقارعة ○ بروز قیامت القرع کوفتن ای الساعة القارعة یعنی ساعتی که بکوبد دلها را بترس وآسمان را بشکافتن

[1] قوله وقصر قلب باشد ای فی قوله وما هو الا ذکر للعالمین قصر قلب است وهو ان یثبت المتکلم الحکم والمخاطب یعتقد العکس ای عکس الحکم الذی اثبته المتکلم کما اذا قلنا ما زید الا قائم والمخاطب اعتقد ان الشاعر عمرو لا زید ودون القیام او قلنا ما شاعر الا زید والمخاطب اعتقد ان الشاعر عمرو لا زید ای هو الکافر اعتقد انه مجنون فثبت فیها قصر قلب اه من مختصر المعانی بزیادة ما ۱۲ ولی محمد رح

Marfat.com

وکوه ها را بگداختن وستارگان را بریختن چون روز قیامت را یاد کرد وکسانیکه بقیامت
ایمان نیاوردند عذاب ایشان را نیز در دنیا بیان کرد تا کافران بترسند واز کافری باز ایستند
پس گفت جل جلاله فَاَمَّا ثَمُوْدُ اما قوم صالح علیه السلام که ثمودیان بودند فَاُهْلِكُوْا
پس نیست وهلاک گردانیده شدند بِالطَّاغِيَةِ ○ بسبب بیفرمانی پیغامبر خود را
وقبول ناکردن حکم خدایتعالی را از روی طاغیه بمعنی طغیان باشد الطغی والطغیان از
حد درگذشتن وبقول امام قتاده رحمة الله علیه مراد از طاغیه صیحه است یعنی آواز سخت
عظیم که از حد درگذشته بود وآن آواز جبرائیل بود علیه السلام که همه ایشان بآن آواز هلاک
شدند وبقول دیگر مراد از طاغیه رجفه است یعنی زلزله وجنبانیدن زمین که همه را بزمین
فرو برد وبقول دیگر مراد از طاغیه صاعقه است یعنی آتش آسمانی که آمد وهمه را بسوخت

قصه صالح پیغمبر صلوة الله علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام بدانکه

صالح پیغمبر علیه السلام پنج پشت بنوح پیغمبر علیه السلام میرسد واو مرد سرخ وسفید بود
واز مهترین مردم بود وخویشان بسیار داشت وهمه پیغامبران چنین بوده اند حق سبحانه
وتعالی وی را بپیغامبری فرستاد بقبیله ثمود که خویشان وی بودند ودر میان شام و
حجاز می بودند وخانها در کوه ساخته بودند از برای تابستان وزمستان سنگها را بریده
بودند ومنزلها ساخته بودند وبتان داشتند ومی پرستیدند صالح ایشان را بایمان وبندگی

Marfat.com

حق تعالی خواند ایشان قبول نکردند و نه گفتند لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ صَالِحٌ رَسُوْلُ اللّٰهِ و
از صالح علیه السلام معجزه طلبیدند و او می گفت که اگر معجزه بیارم و شما ایمان نیارید همه
بعذاب خدای تعالی هلاک شوید این سخن وی را قبول نکردند و ایشان را روز عیدی
بود که با بتان بیرون می آمدند در عیدگاه خود و بتان را سجده میکردند صالح را گفتند تو
نیز بعیدگاه ما بیرون آی و تو خدای خود را بخوان و ما خدایان خود را بخوانیم صالح قبول
کرد چون بعیدگاه رسیدند اتفاق کردند که از وی چیزی طلب کنیم که نتواند آورد و عاجز
شود و در عیدگاه ایشان سنگی بود بزرگ گفتند اگر ازین سنگ شتر ماده را بیرون آوردی که
سیاه پیشانی و سفید موی و با یال باشد و وی را بر پیشانی موی ابریشم باشد و آبستن ده ماهه
باشد و در حال بزاید اگر چنین کنی ایمان آریم بتو و بخدای تو و بتان را بگذاریم و اگر نتوانی آوردن
ما دانیم که بتو چه می باید کرد چون سخن ایشان را صالح علیه السلام شنید غمناک شد و از خدای
تعالی شرم داشت تا بخواهد چون چاره نبود از ایشان عهدها گرفت که اگر چنانچه شما خواهید
همچنین شتری ازین سنگ بیرون آید شما ایمان آرید چون ایشان عهدها کردند صالح علیه
السلام از خدای تعالی درخواست کرد و دعا کرد و مؤمنان آمین می گفتند بقدرت
خدای تعالی از آن کوه آوازی آمد و کوه جنبیدن گرفت و آن سنگ نالیدن آغاز کرد و
شتری ماده از وی بیرون آمد بقدرت خدای تعالی همچنانکه ایشان طلب کرده بودند

آری

۷۹

Marfat.com

شتر ماده آبست ده ماهه سیاه پیشانی سفید یال پر پشم بس بزرگ که از یک پهلوی او تا پهلوی
ای حامله ده ماهه ۱۲ ود ای موی گردنش سفید بود ۱۲ ود
دیگر سی صد و بیست و دو گز بود از آن سنگ بیرون آمد و روان شد تا در میان مردمان
رسید بخفتید و بچه آورد بس بزرگ ببزرگی نزدیک بمادر پس روی بصحرا نهاد و چریدن آغاز
کرد ایشان این همه را دیدند و ایمان نیاوردند و گفتند صالح جادوگر است اگر قوم وی نبودندی
وی را سنگسار کردندی الهی همه را از انکار منکران نگاهداری و ثمود را از برای آن ثمود می گفتند که
آب ایشان اندک بود و ثمد آب اندک را گویند و قوم وی عرب بودند و حوضی داشتند که از تک
بفتح اول و کسر ثانی ۱۲ ود
وی آب بر می آمد عمق وی بیست قامت مرد بود و هر روز پر آب می شد ایشان بخش میکردند
میان خود و شتر صالح یک روز شتر خوردی همه آب را و همچندان شیر دادی که آب خوردی از
پستانهای وی شیر میرفت هر چند جای شیر آوردندی پر میشد و یک روز نوبت همه ستوران
ای ظرف شیر ۱۲ ود
ایشان بودی روزی که نوبت شتر صالح بودی آب از کوهها آوردندی تا بخوردندی
کار بر ایشان دشوار شد اگر صبر کردندی و ایمان آوردندی حق تعالی چشمهای آب روان
کردی و از آن شتر ایشان را نفع بسیار بود از شیر وی و از پشم وی و از موی وی هر چند
که بایست شان بود میگرفتند تا توانگر شدند و شتر در میان ایشان بود مدتی در تابستان
در بلندیها و بر سر کوهها بودی و از هیبت و ترس او شتران و ستوران ایشان بر میدندی
و در پایان کوهها فرود آمدندی و از ترس خراب و لاغر شدندی و در زمستان شتر صالح

له قوله هر چند آه ای هر قدر هر چیز که لایق شان و بکار شان می بود میگرفتند از شتر ۱۲ ود

علیه السلام در بیابان و در پایان کوهها بودی و از ترس وی ستوران ایشان بر بالای
کوهها رفتندی و هلاک شدندی آن شتر رحمت خدای تعالی بود چون شکر نگفتند بلائی
شد و در میان ثمودیان دو زن بودند بغایت خوبروی و مال بسیار داشتند از همه انواعها
گوسفندان و شتران و غیر آن شانرا بودیکی را صدوقه نام بود و دیگری را عنیزه گفتندی
و دو مرد بودند که بر ایشان عاشق بودند و خواستگاری میکردند یکی را قدار نام بود و وی عاشق
صدوقه بود و دیگری را مصدع نام بود و وی عاشق عنیزه بود و هر دو مال بسیار داشتند
هر دو مهمان آمدند بخانهٔ این دو زنان و این دو زنان دشمن صالح بودند و کافره بودند
و بسیار سعی میکردند بکشتن شتر صالح علیه السلام از برای مال خود صدوقه گفت آب نداریم
که شما را مهمانداری کنیم و شراب دهیم از بهر آنکه امروز نوبت شتر صالح پیغمبر علیه السلام است
و هیچ کس آب نمی تواند گرفت و عنیزه گفت که اگر در میان مردان مردی بودی که
شتر را بکشتی آب بسیار شدی فاما در میان مردان ما کسی مرد نیست قدار و مصدع
گفتند که اگر ما شتر را بکشیم ما را چه میدهید هر دو زن گفتند که ما و همه مال ما از آن شما ها است
و هر دو زن نقاب از روی خود برداشتند چنان خوبصورت بودند که نهایتی نبود فرمودند
خانهٔ دختران و کنیزکان را که خود را بدیشان نمایند و آن هر دو بدبخت شراب بسیار دادند
تا مست شدند و رفتند یاران خود را که کافر بودند و یاران ایشان هفت کس بودند نه تن

Marfat.com

شدند و شراب خوردند و همه مست شدند و رفتند در آن راهی که شتر میرفت تا آب خورد و
آن راه همچون کوچه بود کمین کردند چون شتر پیدا شد برخاستند و بشمشیرها حمله کردند شتر نیز حمله
بایشان کرد گریختند قدار که از پس شتر کمین کرده بود برخاست و پای راست شتر را بشمشیر پی کرد
و مصدع تیر انداخت و پای چپ شتر را برید شتر بر روی افتاد آمدند و شتر را کشتند بچه شتر چون رید که مادر وی
را کشتند بگریخت و بکوه آمد بعده گوشت را بخش کردند و بخانها بردند چون خبر بصالح
رسید صالح علیه السلام دور بود با مومنان بیامدند و دیدند که حال چنان شده بود بچه شتر
چون صالح را دید بگریست و سه بار بانگ زد گفت دریغ مادر من و همدر آن سنگ که مادرش
از و بیرون آمده بود در آمد و ناپدید شد صالح علیه السلام گفت که سه روز دیگر عذاب بیاید
بشما و این در شبانگاه چهارشنبه بود گفت روز اول رویهای شمایان زرد شوند و روز
دویم سرخ شوند و روز سیم سیاه شوند و بعد از آن همه هلاک شوید چون این بگفت کافران
قصد کردند که صالح علیه السلام را بکشند چون باین قصد رفتند فرشتگان ایشان را در
راه هلاک کردند چون روز شد کافران دیگر گفتند که ایشانرا صالح کشت ما نیز وی را
بکشیم لشکر را بسیار جمع کردند و رفتند تا صالح علیه السلام را بکشند قوم صالح ایشانرا
نگذاشتند و گفتند صبر کنید اگر سه روز دیگر عذاب بیاید خود شما همه هلاک شوید و اگر نیاید
بعد از آن شما صالح را هلاک کنید باز گشتند صباح پنجشنبه بود که رویهای ایشان زرد

شد و روز آدینه سرخ شد و روز شنبه سیاه شد و روز یک شنبه بود که زمین بجنبید و از آسمان
آوازی پیدا شد و آتشی آمد و همه هلاک شدند مگر یک زن که بجای مانده بود و همه را دید
و ویرا پائی دادند تا وی رفت و مردم را خبر کرد و وی نیز هلاک شد و از قوم صالح آنها
که ایمان آورده بودند هیچ کس هلاک نشد بعده صالح گفت قوم خود را که از اینجا می باید
رفت که اینجا قهر خدای تعالی ظاهر شده است همه ثوبان احرام بستند و با صالح علیه
السلام بحرم مکه آمدند و همه بجا مقیم شدند تا ازین عالم نقل کردند این قصه از کوشی و تیسیر
نقل کرده شد نصیب درویش اینست که از صحبت اهل دنیا پرحذر باشد و اهل حق را انکار نکند
و نگاه داشت شریعت کند و از بدعت و ضلالت دور باشد وَاَمَّا عَادٌ و اما عادیان
که قوم هود پیغامبر بودند علیه الصلوة والسلام و هود پیش از صالح بوده است فَاُهْلِكُوْا
پس هلاک گردانیده شدند بِرِيْحٍ بباد صَرْصَرٍ سرد سخت آواز و قیل باد سرد عَاتِيَةٍ
سرکش و بیفرمان بر خازنان باد اَلْعَتْوُ وَالْعَتِيُّ از حد در گذشتن و بغایت تیزی رسیدن
و در حدیث است که هیچ وزیدن باد نیست و قطره باران نیست مگر بمقداری که فرشته بر
وی موکل است مگر باد عادیان و باران طوفان نوح که بی اندازه بود سَخَّرَهَا بر گماشت
حق تعالی آن باد را و فرستادش عَلَيْهِمْ بر عادیان التسخیر فرمان بردار گردانیدن
و بر گماشتن سَبْعَ لَيَالٍ هفت شب وَّثَمٰنِيَةَ اَيَّامٍ و هشت روز حُسُوْمًا

یعنی همه نیکی را از ایشان برید و همه را هلاک کرد حسوما مصدر باشد بمعنی بریدن ای
تحسمهم حسوما ای تقطعهم قطعا یا جمع حاسم باشد صفت ثمانیة ایام است
الحسم بریدن ای قاطعات ای روزهای برنده یا داغ کردن پیاپی ای متتابعات
ای روزهای پیاپی وقرء حسوما بالفتح الحاء حال این هشت روز در آخر زمستان بود که
آنرا ایام عجوز خوانند زیرا که عجز آخر چیزی باشد یا از جهت آنکه درین روزها پیرزنی از عادیان
در غاری در آمده بود از باد گریخته روز ششم باد در آن غار در آمد و آن پیرزن را بیرون آورد
و هلاک کرد از بهر آن این روزها را ایام عجوز گویند فَتَرَى پس بینی تو ای محمد یا هر کس که
بینند الْقَوْمَ آن مردمان را یعنی عادیان فِيهَا در آن روزها وشبها صَرْعَى هلاک
شدگان وافتادگان جمع صریع بصرع افکندن كَأَنَّهُمْ گویا ایشان أَعْجَازُ نَخْلٍ
تنهای درخت خرما اند جمع عجز خَاوِيَةٍ میان تهی وافتاده بعضی در درازی همچون
درخت خرما بودند که بریده باشند و باد او را از بیخ برکنده باشد و انداخته الخوی والخواء افتادن
وتهی شدن فَهَلْ آیا پس هیچ تَرَى می بینی تو یا محمد لَهُمْ مر ایشان را مِنْ بَاقِيَةٍ
کسی که باقی مانده باشد از ایشان یعنی هیچ کس از ایشان باقی نمانده نسل ایشان منقطع شد
پس هر که کافر شود ای محمد بتو همچنین خواهد شد **قصهٔ عادیان** بدانکه عادیان از اهل یمن
بوده اند در احقاف یعنی در ریگها می بودند و بتان داشتند حق سبحانه وتعالی هود پیغمبر

علیه السلام را بر ایشان فرستاد و فرمود ایشان را تا بُت پرستی را بگذارند و ظلم نکنند
ایشان قبول نکردند و ویرا به پیغمبری و کافر شدند و فساد کردن آغاز کردند و در زمین
عرب حق سبحانه و تعالے باران را از ایشان باز داشت سه سال قحط در میان ایشان
پیدا شد هفتاد کس را به مکه فرستادند تا دعا کنند و باران خواهند و در مکه آنوقت عمالقه
بودند یعنی فرزندان عملاق که نبیرهٔ نوح بودند بمکه رفتند و مدتی بودند بعد از آن خواستند
تا دعا کنند یکی در میان ایشان مسلمان بود از قوم هود علیه السلام مرثد نام او گفت شما را
دعا سود نمی دارد سخن پیغامبر خود را قبول کنید و دین حق را قبول کنید تا خلاصی یابید
ایشان سخن ویرا نشنودند و ویرا از خود دور کردند و رفتند مرثد در عقب ایشان میرفت تا
رسیدند بصفا و مروة و دعا کردند که ای خدای هود اگر هود راست می گوید ما را باران بده
و ما از برای باران آمده ایم پس حق تعالے سه پاره ابر را فرستاد یکی سپید و یکی سرخ و یکی
سیاه و آوازی شنودند که کدام می باید شما را قبول کنید یکی را گفتند ابر سیاه را که باران بیشتر
دارد قبول کردیم آوازی شنیدند که قبول کردید بلای خدا تعالی را که همه چیزها بسوزد و خاکستر
گرداند آن ابر بفرمان خدا تعالے پیدا شد بولایت ایشان همه شاد شدند که باران آمد و
کسان ما را دعا قبول شد و زبان تشنیع و طعنه بر هود کشادند که اینک باران آمد تو میگفتی
که بلا خواهد آمد وحی آمد به هود علیه السلام که بگو که این بلای خدا تعالی است بادی است

که در وی بلا است حق تعالے وحی فرستاد بباد عقیم که در زمین چهارم می باشد پس
بیرون آمد بمقدار سوراخ بینی قراخ شاخ فرشتگان که بر باد موکل اند گفتند الٰهی این باد
همه روی زمین را هلاک خواهد کرد وحی آمد بباد که باز گرد و بمقدار سوراخ انگشتری بیرون
آی و بهود علیه السلام وحی آمد که خطی بکش تو و مؤمنان در میان آن خط باشید بفرمان
خدا تعالی از آن باد بادی خوش در میان آن خط در آمدی که هیچ ضرر بمؤمنان نرسیدی
و بهر چه آن باد رسیدی بسوختی و خاکستر شدی و عادیان بس بلند بودند و با قوت
بودند همه ستوران و زنان و فرزندان خود را در درهٔ کوهی در آوردند بر سر آن دره صف
زدند که باد را نگذاریم که در آید حق تعالے باد بر ایشان بر گماشت تا ایشان را بر میداشت
و بر هوا می برد و بر زمین میزد هلاک میکرد تا همه هلاک شدند مگر خلجان که کلان تر ایشان
بود هود علیه السلام پیش وی آمد و گفت ای خلجان ایمان آر بخدای تعالے گفت ای
هود آن چه شیرانند که در میان باد می آیند و قوم مرا هلاک میکنند هود علیه السلام گفت آن
شیران نه اند بلکه فرشتگان عذاب اند خلجان گفت که این همه جادوهای تو است من ایمان
نمی آرم باد وی را بر داشت و بر زمین تر و هلاک کرد و همه مالهای ایشان را هلاک کرد و
مرثد که ایمان آورده بود از مکه آمد و خبرها گفت مؤمنان شاد شدند و یقین شان زیادت
شد نصیب من و تو اینست که بجان و دل و ظاهر و باطن احکام اسلام را قبول کنیم تا

Marfat.com

در امان باشیم این قصه از تفسیر تیسیر آورده شد وَجَآءَ و آورد فِرْعَوْنُ آن کافر ملعون
که دعوی خدائی میکرد وَمَنْ قَبْلَهٗ و آن کسانی که پیش از وی بودند وَمَنْ قِبَلَهٗ[1]
بکسر القاف و فتح الباء نیز خوانده اند و این قراءة حمزه و کسائی است و معنی وی اینست که آن
کسانیکه یار وی بودند و پیرو وی بودند وَالْمُؤْتَفِكَاتُ[2] و دیهها زیر و زبر کرده شده یعنی
ای المنقلبات ۱۲ اجمل
دیهها و شهرهای قوم لوط علیه السلام بِالْخَاطِئَةِ[3] خطا و کفر و گناه الخاطئة مصدر
و قیل بالافعال ذات الخطاء یعنی فرعون و کافران دیگر آوردند جاءه آمدش و جاء به آوردش
فَعَصَوْا پس بیفرمانی کردند رَسُوْلَ رَبِّهِمْ فرستاده پروردگار شانرا فَاَخَذَهُمْ پس
گرفت شان را خدایتعالی اَخْذَةً گرفتنی رَّابِيَةً سخت و غالب و زیادت شونده
اَلرِّبٰوا افزون شدن قوم فرعون را خدایتعالی بدریا غرق کرد چون سخن موسی علیه السلام
را که پیغامبر خدای تعالی بود نشنیدند و ایمان نیاوردند و قوم لوط را بزمین فرو برد چون
سخن پیغمبر خود را نه شنودند و ایمان نیاوردند پس هر که سخن خدای تعالی و رسول وی را
نشنود و قبول نکند کافر باشد و بعذاب دنیا و آخرت مبتلا گردد و قصهٔ فرعون بیاید
انشاء الله تعالی **قصهٔ لوط پیغامبر علیه السلام** در تفسیر تیسیر آورده است که
امام سدی رحمة الله علیه گفت که لوط پیغمبر پسر عم حضرت ابراهیم خلیل الله بود صلوات
الله علیه و در کواشی آورده است که برادرزادهٔ ابراهیم بود حق سبحانه تعالی وی را به پیغمبری

[1] قوله قبله بکسر القاف و فتح الباء ای و من هو فی جهته ۱۲ اجمل [2] قوله والمؤتفکات ای اهلها و هی قری قوم لوط ۱۲ جلالین [3] قوله بالخاطئة فیه وجهان الاول ان الخاطئة مصدر کالخطاء والثانی ان یکون المراد بالفعلة او الافعال ذات الخطاء العظیم ۱۲

فرستاد به پنج شهر که در زمین شام بود و اهل آن شهرها چهار هزار کس بودند یا چهار صد بار
هزار و بیست سال لوط علیه السلام در میان ایشان بود و ایشانرا دعوت کرد ایمان
نیاوردند و در شهرهای ایشان نعمت بسیار شده بود و در شهرهای دیگر قحط بود مردم بغله
خریدن می آمدند هر که پیش لوط علیه السلام می آمد طعام میداد لوط را ازین طعام دادن
باز داشتند و گفتند مردم را طعام مده ابلیس علیه اللعنة خود را بصورت بچه امرد ساخت
و پیش ایشان آید و آن قوم را بکار بد خواند و گفت هر که بشهر شما بیاید از غریبان از برای
غله خریدن این کار بد بوی کنید تا بار دیگر نیاید چون این کار در میان ایشان بسیار
شد زمین بنالید و آسمان نیز بنالید پس حق سبحانه و تعالی دوازده فرشته و بقولی ده و
بقولی نه فرشته را فرستاد و جبرائیل و میکائیل علیهما السلام با ایشان بودند اول پیش
ابراهیم علیه السلام آمدند و ابراهیم را باسحاق پیغامبر علیه السلام مژده دادند که حق سبحانه و
تعالی بوی فرزندی خواهد داد از ایشان ابراهیم علیه السلام پرسید دیگر برای چه کار آمده
اید گفتند که ما را فرستاده است تا قوم لوط را هلاک کنیم که ایشان کارهای بد میکنند و بمردان
نزدیکی می کنند و کبوتر بازی میکنند و قمار بازی میکنند و جنگ سگان میکنند و غریبانرا
از غله خریدن باز میدارند و طعام بایشان نمی دهند و سخن پیغامبر خود را نمی شنوند پس
ابراهیم علیه السلام گفت اگر در میان ایشان صد کس بودی که این کارها را نکردی

۸۸

عذاب بایشان رسیدی گفتند نی گفت اگر پنجاه کس بودی یا ده کس این عذاب
رسیدی گفتند که نی فرشتگان گفتند در میان ایشان لوط و دختران وی مسلمانند پس
ما ایشان را نجات دهیم فاما عروس وی کافره است او را هلاک خواهیم کرد فرشتگان
رفتند چون بدهقانی لوط رسیدند دختران وی را دیدند که ایشان دوازده تن بودند که غلها
ای بکشت گری لوط ۱۲ ود
را آب میدادند فرشتگان بصورتهای جوانان امرد خود را بایشان نمودند فرشتگان ازین
دختران پرسیدند که هیچ کس باشد که ما را میهمانداری کند گفتند نی مگر پدر ما لوط پیغامبر
گفتند بما نمائید خانهٔ لوط را علیه السلام آنها رفتند تا بمنزل لوط رسیدند عروس لوط آن
ای ملائکه ۱۲ ود
بدکردار انرا خبر کرد از میهمانان آن قوم آمدند صورتهائی دیدند که هرگز ندیده بودند از خوبی
و آن قوم گرداگرد آن خانه را گرفتند لوط بیرون آمد و ایشان را نصیحت کرد و گفت مرا
فضیحت مکنید پیش مهمانان من اینک دختران مرا بنکاح کنید و بخواهید ایشان گفتند
رسوائی ۱۲ ود
ما را بنکاح دختران تو رغبت و حاجت نیست و تو میدانی که ما چه میخواهیم لوط گفت کاشکی مرا
قوت بودی یا لشکری بودی تا بشما جنگ کردمی و نگذاشتمی تا قصد بد کنید بمهمانان من
عروس لوط آب را گرم کرد و بر سر میهمانان ریخت تا بیرون آیند این آب بر سر کافران
ای آب گرم ۱۲ ود
ریخته شد و همه را مرض برص پیدا شد جبرائیل در آن حال خود را ظاهر کرد بلوط علیه السلام
و گفت مترس که ما فرشتگانیم آمده ایم تا ایشان را هلاک کنیم در را بگشای تا در آیند چون در

ای دروازه را ۱۲ ود

Marfat.com

کشاده شد کافران درآمدند همه کور شدند باز گشتند و گفتند که لوط جادوان را آورده
است ما فردا وی را با این میهمانان هلاک کنیم پس جبرائیل لوط را فرمود که با اهل خود از
میان این قوم بیرون رو که صبحدم عذاب بایشان خواهد رسید لوط گفت ازین زودتر
میخواهم فرشتگان گفتند صبحدم نزدیک است لوط با دختران بیرون رفت عروس وی
با ایشان نرفت جبرائیل چهار شهر را بپر خود برداشت و یکی را بگذاشت چون ایشان
کارهای بد نمی کردند و بالا بردشانرا چندانکه فرشتگان آواز مرغ و سگ را شنودند در آسمان
بعده بالا را نشیب کرد و نشیب را بالا کرد و بر سر ایشان سنگ را از سجین یعنی از دوزخ فرود
آورد یعنی خشت پخته از دوزخ سجین می آوردند و می انداختند چون عروس لوط آواز
کافرانرا شنود سر بر کرد و گفت ای دریغ از قوم من سنگی بر سرش آمد و هلاک شد و این عذاب
از ظالمان این امت دور است چنانکه خدای تعالی فرمود پس لوط دختران را پیش
ابراهیم برد و ابراهیم علیه السلام آن دختران را بشوهران مؤمن داد همه پیغمبران بنی اسرائیل از نسل
ایشان پیدا شدند نصیب من و تو ازین قصه اینست که ازین کارهای بد توبه کنیم و از
ظلم و ستم دور باشیم و رسول گفت صلی الله علیه و آله وسلم لَا یَنْظُرُ اللّٰهُ تَعَالٰی اِلٰی رَجُلٍ
اَتٰی رَجُلًا اَوِ امْرَاَةً فِیْ دُبُرِهَا یعنی بنظر رحمت حق تعالی نظر نکند بکسی که بمردی نزدیکی
کند یا بزنی از راه پس و این حدیث در مصابیح مذکور است و این قصه را از کوشی و

تیسیر آورده شد و از قصهٔ نوح نیز خبر کرد و گفت جل جلاله اِنَّا بدرستیکه ما لَمَّا چونکه طَغَى
بیفرمانی کرد الْمَاءُ آب در طوفان نوح علیه السلام و روی زمین را آب گرفت حَمَلْنَاكُمْ
برداشتیم پدران شما را و شما را که در پشتهای ایشان بودید الحمل کسی را بر ستور خود نشانیدن
و برداشتن فِي الْجَارِيَةِ ۝ در کشتی که میرفت بر روی آب الجاریة مفرد و الجواری جمع
لِنَجْعَلَهَا تا گردانیم کشتی را یعنی نجات مر مؤمنان را در کشتی و هلاک کردن مر کافران را
که بیرون کشتی بودند لَكُمْ مر شما را تَذْكِرَةً یاد دهنده و پند دهنده و وعظ مر مؤمنان را و
ترسانیدن مر کافران را وَتَعِيَهَا و تا یاد گیرد قصهٔ این کشتی نوح را الوعی نگاه داشتن و یاد داشتن
أُذُنٌ گوشی وَاعِيَةٌ ۝ یاد گیرنده تا پند باشد مر مؤمنان را این نجات دادن مؤمنان
و هلاک کردن کافران این آیت که آمد رسول گفت علیه الصلوة والسلام یا علی از خدای
تعالی خواستم تا گوش ترا چنین گرداند که هیچ چیز را فراموش نکنی بعده هیچ چیز را فراموش
نکرد قصهٔ نوح را بیان کرده شود در سورهٔ انا ارسلنا ان شاء الله تعالی چون قیامت را بیان
کرد و منکران او را یاد کرد از حال آن خبر کرد و گفت جل جلاله فَإِذَا پس چون نُفِخَ دمیده
شود فِي الصُّورِ در صور نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ ۝ یک دمیدن و آن دمیدن اول است
و بقول ابن عباس رضی الله تعالی عنهما دمیدن دوم است وَحُمِلَتِ و چون برداشته
شود الْأَرْضُ زمین را وَالْجِبَالُ و کوههای زمین را و آنچه در وی است و کوهها را بردارد

قوله لنجعلها الخ ای هذه الفعلة وهی انجاء المؤمنین واهلاك الكافرين اه جلالين قوله وقيل ای هذه الفعلة الضمير عائد على السفينة اه جمل قوله لنجعلها لكم تذكرة الخ الضمير في قوله لنجعلها الى ماذا يرجع فيه وجهان الاول قال الزجاج انه عائد الى الواقعة التي هي معلومة وان كانت ههنا غير مذكورة والتقدير لنجعل نجاة المؤمنين واغراق الكفرة عظة وعبرة الثاني قال الفراء لنجعل السفينة وهذا ضعيف الاول هو الصواب ويدل على صحته قوله وتعيها اذن واعية فالضمير في قوله وتعيها عائد الى ما عاد اليه الضمير الاول لكن الضمير في قوله وتعيها لا يمكن عوده الى السفينة فكذا الضمير الاول ١٢ تفسير كبير

نفخة واحدة للفصل بين الخلائق وهي الثانية اه جلالين قوله وهي الثانية الخ هكذا الرواية عن ابن عباس رضي الله عنهما وقد روي عنه انها الاولى قال القاضي كالكشاف المراد بها النفخة الاولى التي عندها خراب العالم قال في الكشاف فان قلت انما قال بعد يومئذ تعرضون والعرض انما هو عند النفخة الثانية وبين النفختين زمن طويل قلت جعل اليوم اسما للحين الواسع الذي يقع فيه النفختان والصعقة والنشور والوقوف والحساب فلذلك قيل يومئذ تعرضون كما تقول جئته عام كذا وانما كان مجيئك في وقت واحد من اوقاته ١٢ جمل

قوله وحملت الارض والجبال اي رفعت من اماكنها اه خازن اي حملتها الرياح او الملائكة او القدرة اه خطيب وهذا الرفع بعد خروج الناس من قبورهم اه شيخنا ١٢ جمل

باد سخت یا فرشتگان یا بقدرت حق تعالیٰ بی سببی برداشته شوند در کشاف چنین آورده
است فَدُكَّتَا پس زده شود زمین و کوهها بر یک دیگر دَكَّةً وَّاحِدَةً ○ به یکبار زدنی
و بقول امام حسن بصری رحمة الله علیه کوهها چون گردی گردد و بر روی کافران نشیند
فَيَوْمَئِذٍ پس در آن روز که در وی دو دمیدن باشد در عقب دمیدن دوم وَقَعَتِ
الْوَاقِعَةُ ○ افتد افتنده یعنی قیامت بیاید بدانکه صور بر شکل شاخی است درازی
وی سی هزار ساله راه است و گرد وی ده هزار ساله راه است و مر وی را هفت شاخ است
درازی هر شاخی هزار ساله راه است و در هر شاخی سوراخها است همچون زنبور خانه در شاخ
اول جانهای فرشتگان باشند و در دوم جانهای پیغمبران باشند و در سوم جانهای
صدیقان باشند و در چهارم جانهای شهیدان باشند و در پنجم جانهای عامهٔ مومنان باشند
اولیاء الله ۱۲ اود
و در ششم جانهای کافران باشند از آدمیان و پریان و دیوان و در هفتم جانهای همه مخلوقات
دیگر باشند بدانکه در تنبیه الغافلین آورده است که در یک روایت از رسول علیه السلام سه
دمیدن است و در یک روایت دو دمیدن است دمیدن اول را فزع گویند یعنی
ترس کما قال الله تعالیٰ وَنُفِخَ فِي الصُّوْرِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي
الْاَرْضِ و آن چنان باشد که اسرافیل در صور در دمد و بگوید اِنْتَبِهُوْا اَيُّهَا الْغَفْلَةُ
ای دمیدن فزع ۱۲ اود
یعنی باخود آئید ای غافلان چون این آواز را بشنوند ترسی و بیمی در خلق افتد و همه کس

قوله فدکتا ای دقتا اهـ جلالین قوله دقتا ای ضربت احد الجملتین بالاخری ضربة واحدة فتفتت وصارت کثیبا مهیلا وهباء منثورا فلم یتمیز شیء من اجزائها عن الآخر ۱۲ جمل

۹۲

قوله باخود آئید ای بطاعت حق تعالیٰ مشغول شوید ۱۲ ولی محمد رح

Marfat.com

کارها را بگذارند و زلزله در زمین افتد و همه برین حال بمانند چندانکه خدای تعالی خواسته باشد باز خلق بکارها مشغول گردند و عمارتها کنند تا چهل سال یا بیشتر یا کمتر و همه روی زمین کافر گردند و یک مؤمن نماند آنگاه اسرافیل علیه السلام را فرمان آید تا در صور بار دیگر بدمد و آن دمیدن مردن باشد کما قال الله تعالی وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ و درین دمیدن بگوید اسرافیل علیه السلام ای جانها بیرون آئید از قالبها همه خلق بمیرند مگر جبرائیل و میکائیل و اسرافیل و عزرائیل علیهم السلام و بردارندگان عرش و باز جان همه را بگیرد و ملک الموت ماند او را حق سبحانه و تعالی بمیراند خطاب رب الارباب در رسد لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ یعنی ملک کرا است امروز هیچکس نباشد که جواب دهد حق سبحانه و تعالی خود جواب گوید لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ یعنی ملک مر خدائی را است که یکی است و یگانه است در ذات و صفات خود و سخت قهر کننده است بر دشمنان خطاب رسد که کجا اند جباران و متکبران و مشرکان و فرعون صفتان و فرزندان ایشان پس زمین را کشاده کنند و هموار نمایند چنانکه ادیم را یعنی سختیان را باز کشند و چون آن وقت شود که خلق را زنده گردانند از بحر الحیوان و آن دریائی است در زیر عرش چهل روز باران بارد همچون آب منی و قالبهای همه خلائق پدید آید اول کسی که زنده شود اسرافیل بود فرمان شود تا در صور در دمد و آن دمیدن

۹۳

بعث باشد و بگویند ایتها العظام البالیة وایتها العروق المنقطعة وایتها الاوصال

ای بوسیده و خاک شده ۱۲ و د

المتفرقة قوموا لفصل القضاء یعنی ای استخوانهای بوسیده و ریزه ریزه شده زنده

ای للفصل بینکم بالقضاء والحکم بینکم ۱۲ و د

شوید از برای حکم خدای تعالی پس جانها نیز از صور بیرون آیند چنانکه زنبور و میان آسمان

و زمین پر شود و هر جانی بقالب خود در آید و زنده شود از گورها بیرون آیند اول کسی که زنده

شود و از زمین برخیزد مصطفی باشد صلی الله علیه و آله وسلم نصیب عارف اینست که همه عالم

را مظاهر شناسد که بیک دمیدن بمیرند و بیک دمیدن زنده شوند این از اسرافیل نیست

ای مظاهر صفات حق تعالی ۱۲ و د

از رب الجلیل است **مثنوی** ای فناتان نیست کرده زیر پوست ٭ باز گردید از

عدم ز آواز دوست ٭ مطلق آن آواز خود از شه بود ٭ گرچه از حلقوم عبدالله بود ٭ و

ای بیشک ۱۲ و د

همچنین اولیاء الله مظاهر اند که دلهای طالبان زنده شوند بحیات ابدی ببرکت

ای مظاهر صفات حق تعالی ۱۲ و د

ایشان و حیات ابدی از انفاس مبارک ایشان و دلهای منکران بمیرند بنظر قهر ایشان

مثنوی هین که اسرافیل وقتند اولیا ٭ مرده را زیشان حیات است و نما ٭ جانهای

مرده اندر گور تن ٭ بر جهد ز آواز شان اندر کفن ٭ گوید این آواز ز آواها جداست ٭ زنده کردن

کار آواز خداست ٭ چون شدی من کان لله از وله ٭ من ترا باشم که کان الله له ٭ رو که

بی یسمع و بی یبصر توئی ٭ سر توئی چه جای صاحب سر توئی ٭ وانشقت السماء و شگافته شود

آسمان فهی پس این آسمان محکم و بی نظیر یومئذ در آن روز و در آن وقت واهیة

Marfat.com

سست باشد و پاره پاره شود والوہی سست شدن وَالْمَلَكُ عَلٰى اَرْجَآئِهَا ۚ و
فرشتگان بر کرانهای آسمان باشند و دران حال ایستاده تا چه فرمایند ایشانرا جمع رجا یا فرشتگان
بر کرانهای زمین ایستاده باشند و صفها زده باشند و خلائق درمیان ایشان باشند وَيَحْمِلُ
و بردارند عَرْشَ رَبِّكَ عرش پروردگار ترا فَوْقَهُمْ بر بالای خلائق يَوْمَئِذٍ دران روز
و دران وقت ثَمٰنِيَةٌ ۝ هشت فرشته در کشاف آورده است که رسول ما صلے
الله علیه وآله وسلم گفت که بردارندگان عرش حالا چهار فرشته اند چون قیامت شود بفرمان
خدای تعالے هشت شوند پایهای ایشان در زمین هفتم باشند بعضی از ایشان بصورت
آدمی و بعضی بصورت شیران و بعضی بصورت گاو و بعضی بصورت کرگس و در روایت دیگر
آنست که هر هشت بصورت بزکوهی باشند از میان سم ایشان تا زانو هفتاد هزار ساله راه
باشد چهار از ایشان این تسبیح می گویند سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ لَكَ الْحَمْدُ عَلٰى
عَفْوِكَ بَعْدَ قُدْرَتِكَ و چهار دیگر این تسبیح می گویند سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ
لَكَ الْحَمْدُ عَلٰى حِلْمِكَ بَعْدَ عِلْمِكَ و امام ضحاک گفت که بردارندگان عرش هشت
صف باشند که شمار ایشان را حق تعالے داند يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُوْنَ دران روز عرض
کرده شوید از برای جزا و حساب الْعَرْضُ چیزی پیش کسی آوردن لَا تَخْفٰى پوشیده نماند
مِنْكُمْ از شما خَافِيَةٌ ۝ هیچ پنهانی نصیب درویش نیست که ظاهرش همچون باطنش

Marfat.com

وباطنش همچون ظاهرش باشد در خبر است که در قیامت خلق را سه بار عرض باشد دو
عرض از برای اعتذار و توبیخ باشد و عرض دیگر از برای خواندن نامها نصیب درویش
ای اعتذار خلق بحق تعالی ۱۲ و د
اینست که در دنیا حساب خود بکند و از بدیها توبه کند هر روز از نماز دیگر تا نماز شام بمحاسبه و
استغفار مشغول باشد فَاَمَّا مَنْ پس اما آن کس که اُوْتِیَ داده شود کِتَابَهٗ نامه اش را
بِیَمِیْنِهٖ بدست راستش فَیَقُوْلُ پس بگوید هَاؤُمُ بگیرید این نامه را اقْرَءُوْا بخوانید
ای خذوا ۱۲ ح
کِتَابِیَهْ ۝ نامه مرا این سخن از غایت شادی گوید و از بسیاری طاعت پذیرفته و ثوابها
که در آن نامه باشد دوستان خود را این گوید اِنِّیْ بدرستی و راستی که مَنْ ظَنَنْتُ دانسته
بودم بیقین اِنِّیْ مُلَاقٍ این را که من خواهم رسیدن حِسَابِیَهْ ۝ بشمار خود از برای
آن بطاعت مشغول شدم و از گناه دور بودم از برای این نامه من بدست راست
دادند نصیب درویش اینست که یقین کند بحساب دادن کتاب و بموجب آن عمل کند پس از
حال او خبر داد و گفت جل جلاله فَهُوَ پس او فِیْ عِیْشَةٍ در زندگانی باشد رَّاضِیَةٍ ۝
ای از حال من اوتی کتابه بیمینه ۱۲ و د
راضی و خوشنود باشد از آن زندگانی فِیْ جَنَّةٍ در بهشتی باشد عَالِیَةٍ ۝ بلند مقامی
یعنی در آسمان یا بلند باشد درجات آن یا بلند باشد کوشکهای آن و درختان آن در
کشاف چنین آورده است قُطُوْفُهَا میوهای درختان آن بهشت دَانِیَةٍ ۝
نزدیک باشد اگر خواهد خفته یا ایستاده بگیرد آن میوه ها را القِطف بالکسر میوه و القطف بالفتح

قوله از برای این آه ای از جهت شغل من بطاعت و دور بودن من از گناه نامه من الخ ۱۲ ولی محمد رح

Marfat.com

گرفتن میوه از درخت بزودی گفته شود این بهشتیان را کُلُوا بخورید وَاشْرَبُوا و
بیاشامید هَنِيئًا گوارنده یعنی بی زحمت و رنج و بی بول و بی غائط و بی بیماری
بِمَا أَسْلَفْتُمْ بسبب آنچه پیش فرستادید از اعمال نیک از نماز و روزه و حج و غیر آن الاسلاف
پیش فرستادن فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ در روزهای گذشته یعنی در دنیا محنت و
رنج کشیدید امروز جزای آن را بگیرید الخلو تهی شدن و گذشتن ابن عباس رضی الله عنهما
گفته است که این در حق روزه داران ماه رمضان باشد در روزهای گرم و رسول
علیه السلام گفت یکی از درهای بهشت را نام ریان است هر که از آن در در آید هرگز
تشنه نشود و از آن در روزه داران ماه رمضان در آیند و بس حق سبحانه و تعالی گوید یا اولیائی
طالما نظرت الیکم فی الدنیا یعنی ای دوستان من شما را بسیار دیدم در دنیا لبهای
خشک شده از تشنگی و شکمها به پشت چفسیده از گرسنگی و چشمهای تان بمغاکی افتاده از سبب
بیداری در طاعتهای من امروز در نعمت باشید جاوید بخورید و بیاشامید گوارنده در کشاف
چنین آورده است و در تفسیر وسیط نیز آورده است که رسول علیه السلام گفت لَا يَدْخُلُ
الْجَنَّةَ أَحَدُكُمْ إِلَّا بِجَوَازٍ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ هَٰذَا كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ تَعَالَىٰ
لِفُلَانِ ابْنِ فُلَانٍ أُدْخُلُوهُ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ نصیب درویش اینست
که در عمل کوشد و جزای آن از فضل الهی بیند نی از عمل قال امام القشیری رحمة الله

Marfat.com

علیه الحقیقة ترك ملاحظة العمل لا ترك العمل وخواجه عبدالله انصاری میفرماید
عمل را رها مکن لیکن گران بها مکن چون صفت مؤمنان فرمود صفت آن کسانی که
نامه بدست چپ ایشان داده شود نیز یاد کرد و گفت جل جلاله وَاَمَّا مَنْ واما آن کس
که اُوْتِیَ داده شود کِتٰبَهٗ نامهٔ او را بِشِمَالِهٖ بدست چپ فَیَقُوْلُ پس گوید که
یٰلَیْتَنِیْ ای کاشکی مَنْ لَّمْ اُوْتَ داده نشدی کِتٰبِیَهْ نامهٔ خود را وَلَمْ اَدْرِ و ندانستمی
مَا حِسَابِیَهْ که چیست شمار من یٰلَیْتَهَا کاشکی این دیدن در صورت که بسبب آن
زنده شدم کَانَتِ بودی الْقَاضِیَةَ حکم کننده بر مردن من وَقِیْلَ الْقَاضِیْ مَرگ یعنی
کاشکی من زنده نشدمی تا این بلا را ندیدمی و رنج حساب نکشیدمی اگرچه در گور عذاب بود
اما این عذاب از آن سخت تر است مَا اَغْنٰی عَنِّیْ سود نداشت مَالِیَهْ مال من
یا چه سود داشت مرا مال من هَلَكَ عَنِّیْ نماند مرا و هلاک شد سُلْطٰنِیَهْ حجت
من و قدرت من و سلطنت من بی مال ماندم و بی یار و مددگار مرا هیچ سود نداشت
فقیر و ذلیل گشتم نصیب عارف نیست که عزت از خدای تعالی جوید و مال و سلطنت و
مهتری و سروری را در راه او در باز دتا عزیز دنیا و عقبی شود چون این نوع کنند فرمان
آید از رب العزت جل جلاله که ای فرشتگان عذاب خُذُوْهُ بگیرید ش فَغُلُّوْهُ
پس غل نهیدش و دستهای او را با گردنش در غل در آرید الغل دست با گردن بستن لغة

غل بالضم طوق آهنی در گردن و تشنگی و بالک کینه و خیانت و کدورت ۱۲ غیاث

المراد ان یکون بدل لها الموت ۱۲ من تحریر ۹۲ قوله هلك عنی سلطانیه ای ضل وغاب عنی
التفاوت فی الرتب فکل واحد من المعطوفین بها اشد فی العذاب واعلی مما قبله ۱۲ جمل

آن تکون بدل هذه الحالة الموت ۱۲ من تحریر ۹۳ قوله ثم فی سلسلة ذرعها سبعون ذراعا ای ادخلوه فی سلسلة ذرعها سبعون ذراعا ۱۲ جمل

الجحيم پس در دوزخ صلوه ○ در آریدش ثم في سلسلة پس در زنجیری که
ذرعها درازی وی الذرع بگز پیمودن وقیل درازی سبعون ذراعا هفتاد گز
باشد فاسلكوه ○ پس در کشیدش امام حسن بصری گفت اگر یک حلقه از آن زنجیر بر
کوه نهند کوه بر خود بگدازد و بقول بعضی هر کافری را با دیو او در یک زنجیر کشند و بقول بعضی
یک زنجیر باشد که همه دوزخیان را در وی کشند و درازی وی را حد و نهایت نباشد و نهایت
وی را خدای تعالی داند و بس و گفته اند هفتاد گز از برای مبالغه باشد و حکمت این زنجیر
این باشد که چون آتش ایشان را بر اندازد فرشتگان عذاب مر ایشان را بگیرند و بدوزخ
اندازند و کعب احبار گفت رضی الله تعالی عنه که اگر همه آهن های دنیا را بر کشند برابر یک حلقه
از آن زنجیر نشود و این را در دهان دوزخی اندازند و از راه دیگر بیرون آرند و باقی را
بر گردنش بپیچند نعوذ بالله من ذلک **حکایت** امام فخر رازی رحمة الله علیه روزی
در درس نشسته بود ناگاه دیوانه از در در آمد بشکل عجب و گفت ای امام خدای تعالی را نشناخته
این چندین تصنیف و تالیف چیست ترا چه سود دارد و از پیش امام ناپیدا شد یعنی
بطریق مشاهده که آن راه انبیاء و اولیای خاص حضرت است خدای را بشناس جذبه
در امام پیدا شد طالب آن درویش شد و درس را ترک کرد گفتند درویش باین شکل
شیخ سنجان است امام از هرات بجانب سنجان روان شد و چون رسید دید که آن درویش

قوله ثم في سلسلة اي عظيمة جدا وقوله ذرعها سبعون ذراعا يحتمل ان يكون هذا العدد حقيقة وعلى هذا قال ابن عباس سبعون ذراعا بذراع الملك فتدخل في دبره وتخرج من منخره وقيل تدخل في فيه وتخرج من دبره وقال نوف البكالي سبعون ذراعا كل ذراع اذا طالت كان الارهاب اشد ۱۲ جمل قوله يعني الخ بيان مراد قول ديوانه است كه بامام گفت كه خدا تعالى را نشناخته يعني بطريق مشاهده

Marfat.com

بر بالای منبر این آیت را تفسیر میگوید خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ
ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ درویش گفت الٰهی بیت حلقهٔ بس باشد این دیوانه
را * این همه زنجیر در زنجیر چیست * فریاد از امام برآمد و بر بالای منبر شد و بر دست شیخ توبه
کرد و از اصحاب شیخ شد شیخ فرمود که مقراض بیارید تا موی پیشانی فخر را بگیرم امام گفت آن
فخر ما باشد نظم گر خرد در راه او ره بین بودی * فخر رازی راز دار دین بودی * چونکه او من
لم یذق لم یدر بود * علم و تحصیلات او حیرت فزود * ای درویش سخنی بخاطر این فقیر می آید
گوش دار چون عنایت ابدیه حضرت پروردگار به بنده رسد خطاب رسد که ای فرشتگان
رحمت این بنده را بگیرید و غل بندگی را بر گردنش نهید و در آتش محبتش در آرید و زنجیرهای
نور بر گردنش نهید و وی را پیش عاشقان ما برید تا در میان ایشان باشد وی از آن ماست
و ما از آن وی از کرم وی امید داریم که ما را باین سعادت برساند مثنوی هر کجا شمع بلا
افروختند * صد هزاران جان عاشق سوختند * در میان جان ایشان خانه گیر * در فلک خانه کن
ای بدر منیر * مر ترا دشنام و سیلی از شهان * بهتر است این از ثنای گمرهان * زهر شاهان خور
مخور شهد خسان * تا کسی گردی ز اقبال شهان * نصیب درویش اینست که قدم در محبت ذاتیه
زند حتی یستوی عنده القهر واللطف بیت عاشقم بر قهر و لطفش من بجد * ای
عجب من عاشق این هر دو ضد * معنی سخن شیخ اینست چون عذاب کافران یاد کرد

Marfat.com

سبب آنرا بیان کرد اِنَّهٗ کَانَ بدرستیکه این کافر بود در دنیا لَا یُؤْمِنُ که ایمان نمی آورد
بِاللّٰهِ الْعَظِیْمِ ۝ بخدای بزرگ و بزرگوار وَلَا یَحُضُّ و بر نمی انگیخت یعنی رغبت نمیداد
خود را و خلق را عَلٰی طَعَامِ الْمِسْکِیْنِ ۝ بر دادن خوردنی مر گدائی را یعنی خود بخیل بود
و دیگری را نیز نمی فرمود بخیر و دادن طعام بدانکه بخیلی بدخصلتی است بعد از کفر هیچ چیز بدتر از
وی نیست و بعد از ایمان هیچ چیز نیکوتر از جوانمردی نیست سبب عذاب قیامت دو
چیز است ایمان نیاوردن و بخیلی کردن فَلَیْسَ لَهُ الْیَوْمَ پس نیست مر این کافر را
امروز هٰهُنَا اینجا یعنی در قیامت حَمِیْمٌ ۝ دوستی نزدیک که شفاعت کند وی را
رحم کند بر وی وَلَا طَعَامٌ و نیست مر وی را خوردنی اِلَّا مِنْ غِسْلِیْنٍ ۝ مگر از ریم آب
دوزخیان بعضی از دوزخیان را خوردنی باشد از زقوم و بعضی را ضریع و بعضی را غسلین
پس تناقض نباشد لَّا یَاْکُلُهٗ نخورد این غسلین را اِلَّا الْخَاطِئُوْنَ ۝ مگر گنهگاران
خطاء الرجل عمداً گناه کرد کذا فی الکشاف یعنی نخورد غسلین را مگر کافران نَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ
ذٰلِکَ نصیب درویش نیست که در اکمال ایمان و دادن نان سعی نماید فَلَآ اُقْسِمُ پس
سوگند یاد می کنم من که خداوند عالم بِمَا تُبْصِرُوْنَ ۝ بحرمت آنچه می بینید وَمَا
لَا تُبْصِرُوْنَ ۝ و بحرمت آنچه نمی بینید اِنَّهٗ بدرستیکه قرآن لَقَوْلُ هر آئینه گفتار
رَسُوْلٍ فرستاده شده است کَرِیْمٍ ۝ گرامی و بزرگ آن جبرئیل است که از حق تعالی

ضریع بفتح گیاهی است که بر کنار آب روید بغایت بدمزه ۱۲ غیاث ۲ فلا لا زائدة اه جلالین بما تبصرون وما لا تبصرون ای اقسم بالمشاهدات والمغیبات وقیل بالدنیا والآخرة وقیل بالاجسام والارواح والانس والجن والخلق والخالق والنعم الظاهرة والباطنة والاول منتظم للکل

Marfat.com

قرآن را می آرد بآن نوع که رسیده است بطریق رسالت او میکند یعنی بحرمت آنچه
می بیند او را از آثار قدرت وصفات وبحرمت آنچه نمی بیند از ذات پاک خدای
تعالے که قرآن هست کلام خداوند قدیم جل شانه که می آرد رسول کریم ونیست این
سخن شاعر وکاهن لئیم نصیب درویش اینست که همه موجودات را قائم بحضرت او
بیند تا محل سوگند شود بیت بر بند چشم صورت وبکشای چشم سر تا شرق وغرب
بینی سلطان من گرفته ✦ اللهم اجعلنا من اهل المشاهدة والیقین
ولا تجعلنا من اهل الغفلة والمحجوبین کافران می گفتند که قرآن سخن شاعر است
حق تعالے فرمود وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ نیست قرآن گفتار کاهن یعنی فال گو قَلِيلًا
مَا تُؤْمِنُونَ ○ اندکی از شما کافران میگروید وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ نیست قرآن گفتار
کاهن یعنی فال گو قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ○ اندکی از شما پند میگیرید کلمه ما زائد است
تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ○ قرآن فرستاده شده است از پروردگار عالمیان
بر سید المرسلین بزبان جبرائیل امین وَلَوْ تَقَوَّلَ واگر دروغ بر بندد محمد عَلَيْنَا بَعْضَ
الْأَقَاوِيلِ ○ بعضی از گفتارها که ما نگفته باشیم بوی لَأَخَذْنَا مِنْهُ هر آئینه بگیریم او را
بِالْيَمِينِ ○ بقدرت وقوت یمین دست راست است ومراد اینجا قدرت وقوت است
یا معنی این باشد که بگیریم بدست راست محمد را وهلاکش کنیم ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ

پس ببریم از محمد رگ دلش را الوتین رگ سفید پیوسته بدل که چون بریده شود بمیرد آن
کس فَمَا مِنْكُمْ پس نباشد از شما مِنْ أَحَدٍ هیچکس عَنْهُ از محمد حَاجِزِينَ ○
باز دارندگان مر عقوبت ما را الحجز باز داشتن بدانکه حضرت ذو الجلال اول سوگند یاد کرد که
قرآن کلام من است و سخن کاهن و شاعر نیست باز دلیل قدرت خود را بیان کرد که سخن
دروغ نیست و سید عالم صلی الله علیه و آله وسلم افترا نکرده است بر ما اگر افترا کردی ما او را بعذاب
خود هلاک کردمی و هیچکس او را از عذاب ما نجات ندادی و روز بروز کار وی زیاده نشدی
و دشمنان او هلاک نشدندی یک کس پیدا شد همه عالم پر کفر بود نور دین او از شرق و غرب
عالم را بگرفت نصیب درویش اینست که بداند که اهل بدعت و ضلالت را بقائی نیست
و در رفتار ایشان نور و صفا نباشد می نماید ولیکن نمی پاید اگر متابعت شریعت باشد همه
عالم نور گیرد و شیخ ما رحمة الله علیه می فرمودند که اندک طاعت بر طریق سنت و عزیمت
غلبه میکند بر بسیاری که بر طریق بدعت و ضلالت باشد وَإِنَّهُ بدرستی که قرآن لَتَذْكِرَةٌ
هر آئینه پندیست لِلْمُتَّقِينَ ○ مر پرهیزگاران را از کفر و شرک و یاد دهنده است مر
عاشقان را چون خواهند که بشرف مکالمه مشرف شوند تلاوت کلام الله بکنند وَإِنَّا و بدرستیکه
لَنَعْلَمُ میدانیم أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ ○ بدرستی که از شما دروغ دارنده است مر خدای
را و مصطفی را و اولیاء را و علماء را هر چه سوگند یاد کردیم و براهین قاطعه نمودیم ایمان نمی آرند

۱۰۳

ارشاد خواجه نقشبند رحمة الله علیه

قوله می نماید ای اهل بدعت عمل خود را می نماید و میکنند ولیکن همیشگی و پایداری ندارد و عمل شان زیرا که فایده اخروی ندارد ۱۲ ود

Marfat.com

بقرآن و باهل عرفان و انکار ایشان زیاده میشود نصیب درویش اینست که منکر حال ایشان
و اولیاء الله نباشد و اگر کسی انکار حال ایشان کند معذورش دارد مصرع در جمع
سبک روحان هم بولهبی باشد و شکر گوید که وی بولهبی صفت نیست وَاِنَّهٗ بدرستیکه ناگرویدن
بقرآن و عمل ناکردن بآن لَحَسْرَةٌ هر آئینه ندامت و پشیمانی است عَلَى الْكَافِرِيْنَ ○
بر کافران چون بمیرند و عذاب دوزخ را مشاهده کنند و اهل قرآن را بآن عزت بینند بعد
ازان بدانند که از چه دولت و سعادت محروم مانده اند و اهل دنیا که بدرویشان و صالحان
اعتقاد نداشته اند در دو حسرت عظیم بینند و قرآن حسرت است بر آن کسی که عمل نکند بآن
اگرچه یاد باشدش و بهفت قرأت بخوانند وَاِنَّهٗ لَحَقُّ الْيَقِيْنِ ○ و بدرستیکه قرآن
راست است و درست و یقین است و هیچ شکی در وی نیست و هر که شک آرد در
وی کافر است فَسَبِّحْ پس بپاکی یاد کن خدای تعالی را بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيْمِ ○ ع
کردن نام بزرگ او تعالی یعنی صفات ناسزا را دور کن و صفات باسزا را اثبات کن
و بگو سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ و مانند این و یا نیکو بگذار پنج وقت
نماز را برای خدای بزرگ در اوقات خمسه والله اعلم

سورة المعارج مكية وهي	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○	اربع و اربعون آية و ركوعان

سَاَلَ سَائِلٌ خواست خواهنده بِعَذَابٍ وَّاقِعٍ ○ شکنجه آینده را فالباء زائدة

قیل پرسید پرسنده از شکنجهٔ آینده فالباء بمعنی عن و این پرسنده نضر بن الحارث بود و مانند وی کافران دیگر چنانکه حق تعالی خبر کرد وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝ لِلْكَافِرِينَ مر ناگرویدگان را لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ نیست آن عذاب را چون بیاید بایشان بازدارنده و دور کننده الدفع باز داشتن و دور کردن مِنَ اللَّهِ از خدای تعالی ذِي الْمَعَارِجِ ۝ خداوند آسمانها العروج ببالا برآمدن یعنی خداوندی که آسمانها و عرش را آفریده است که فرشتگان بر می آیند بآن جمع معرج بود جای برآمدن یا جمع معراج بود نردبانها تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ بر می شوند فرشتگان وَالرُّوحُ و جبرائیل إِلَيْهِ بسوی مواضع عز و کرامت او فِي يَوْمٍ این عذاب واقع باشد مر کافران را در روزی که كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ۝ که مقدار درازی آن روز پنجاه هزار سال باشد یعنی بر کافران دراز نماید از سختی فاما بر مؤمنان چنان نماید که کس در دنیا دو رکعت نماز گذارد بآسانی و در مصابیح آورده است که فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ روز قیامت است و این روایت در کتاب الزکوة است فعلی هذا یتعلق قوله فی یوم بقوله تعالی وَاقِعٌ و بقول دیگر یعنی جبرائیل و فرشتگان در یک روز چندانی بر می آیند که اگر غیر ایشان برود پنجاه هزار سال باید تا آنجا برسد و این مسافت از بالای آسمان هفتم است تا زیر زمین

هفتم که آنرا تحت الثری گویند فعلی هذا تعلق قوله تعالی فی یوم بقوله تعالی تعرج الملائکة و
الاول اصح لما روینا من المصابیح ولما بعد هذه الآیة فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا ۝ پس
صبر کن ای محمد صبر کردن نیک و آن صبری بود که در وی جزع نباشد وقیل هو الرضاء
بالقضاء بلا شکوی (ای شکوه ۱۲ و د) و این فقیر را فرزندی بود هفده ساله کم چهار ماه بانواع کمالات آراسته
حسن صوری و خلق معنوی داشت چون وی فوت شد خاطرم متألم شد بر سر قبر وی متوجه
می بودم بخاطر از بر روحانیت او این بیت گذشت **بیت** باد و قبله در ره توحید نتوان
(ای بخاطر من از بر روح او ۱۲ و د)
برد راه + یا رضای دوست باشد یا رضای خویشتن + و این بیت با ابیات دیگر خط
میمون خود در پشت کتابی نوشته بود و بسیار میخواند **قطعه** بر در میدان الا الله بتیغ لا اله
شرط عقل است هر چه غیر است آن بقربان داشتن + چون ز دست دوست خوردی یک
مذاق از جام عشق + لقمه من و سلوی هر دو پنهان داشتن + چون جمال زخم چوگان دیده
(ای باید است ۱۲ و د)
شد در کوی دوست + خویشتن را پای کوبان گوی میدان داشتن + و این ابیات
(ای باید است ۱۲ و د)
از سخنان خواجه حکیم سنائی غزنوی است رحمة الله علیه اِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا ۝ بدرستیکه
(ای باید است ۱۲ و د)
این کافران عذاب قیامت را دور می بینند وَنَرَاهُ قَرِيبًا ۝ و ما می بینیم آن عذاب
(و اگر لا محالة ۱۲ ح)
را نزدیک یعنی کافران بی معنی میگویند نخواهد بود و ما می دانیم هر آئینه خواهد بود يَوْمَ تَكُونُ
(ای نفخه ۱۲ ح)
السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ ۝ آن عذاب نزدیک است و آینده در روزیکه باشد آسمان مثل مس چون

۵۲ قوله در رسیدن الخ ای بر دروازه میدان الا الله که انتباه است بتیغ لا اله که نفی است شرط عقل است که هر چه غیر او تعالی است همه قربان او تعالی شود ای نفی ماسوای خود را بتیغ لا اله باید کرد و در رسیدن الا الله بتیغ لا اله باید کرد و در رسیدن الا الله بتیغ لا اله باید کرد و در رسیدن الا الله بتیغ لا اله باید کرد

۵۳ قوله چون ز دست دوست الخ یعنی چون حق تعالی بجام عشق خود را بتو داد و از عاشقان خود خوشنود شوی بر نهج مذکور ۱۲ ولی محمد رح

Marfat.com

مس گداخته یعنی بگداز دو نماند وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ۝ و باشد کوهها همچون
پشم رنگین و نیست شود وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ۝ و نه پرسد دوستی از دوستی که حال
تو چیست هر کس بکار خود مشغول باشد و اگر لَا يُسْأَلُ خوانده شود بلفظ مجهول معنی این باشد
که پرسیده نشود دوستی را از دوست دیگر يُبَصَّرُونَهُمْ نموده میشوند خویشان بخویشان
بعضی یکدیگر را بینند فاما نه پرسند که حال تو چیست از غم و اندوهی که باشد هر یکی را و همه
دوستیهائیکه برای خدا تعالی نباشند منقطع شوند فاما دوستیهائی که از برای خدا تعالی
باشند در آن محل زیاده باشد اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الْمُتَحَابِّينَ فِيكَ لِقَوْلِهِ تَعَالَى
اَلْاَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّقِينَ نصیب درویش نیست که
خدا تعالی را دوست دارد بس **مثنوی** عشق آن زنده گزین کو باقی است + وز
شراب جان فزایت ساقی است + عشق آن بگزین که جمله انبیا + یافتند از عشق او
کار و کیا + تو مگو ما را بدان شه بار نیست + با کریمان کارها دشوار نیست + بیان کرد
ای متصدد ۱۲ ود ای بزرگی ۱۲ ود
عذاب کافران را و گفت جل جلاله يَوَدُّ الْمُجْرِمُ آرزو برد و دوست دارد در روز قیامت
گناهگار یعنی کافر تباه کار لَوْ يَفْتَدِي این را که فدای خود بدهد و خود را از دوزخ باز
خرد الافتداء خویشتن را خریدن مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ از عذاب آن روز بِبَنِيهِ ۝
پسرانش را وَصَاحِبَتِهِ و عروسش را وَاَخِيهِ ۝ و برادرش را وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي

۱۰۶

باکریمان و جوادان کارهای محتاجان دشوار نیست حق تعالی هم کریم است مقصد ترا حاصل میکند ۱۲ ولی محمد رح

تُؤْوِيهِ ۝ وخویشان خود را که او را یاری میدادند در کارهای سخت در دنیا و جای میدادندش به میان خود الایواء جای دادن وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ۝ و هر کس را که باشد در زمین همه افدای خود بدهد ثُمَّ يُنْجِيهِ ۝ پس این فدا دادن او را از عذاب قیامت برهاند الانجاء رهانیدن كَلَّا حقا که از وی قبول نکنند این فدا را و از عذاب دوزخ خلاص نیابد و اگر یک بار با خلاص گفته باشد لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ خلاص یابد و در حدیث آمده است که اگر هفت آسمان و آنچه در وی است در پله ترازوی قیامت بنهند و ثواب لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ را در پله دیگر نهند ثواب کلمه طیبه زیادت آید ای مؤمن دائم بگو این کلمه طیبه را تا بدرجات اعلی برسی و همه دوستان تو ترا از عذاب دوزخ خلاص توانند کرد پس ایشان را چرا دوست میداری و از ذکر حق تعالی غافل می شوی صفت دوزخ کرد و گفت جل جلاله إِنَّهَا لَظَىٰ ۝ بدرستیکه آن آتش دوزخ است زبانه زننده نَزَّاعَةً سخت کشنده است یعنی برنده بسوی خود لِلشَّوَىٰ ۝ مر پوستهای سر و رخسار را و قیل کرانهای دوزخیان را یعنی شوی دست و پای و قیل پوست سر جمع شواة که از صد ساله راه و از دویست ساله راه زبانه زند و دوزخیان را بخود بکشد چنانکه مغناطیس آهن بخود در کشد القراءة نزاعة بالنصب على الاختصاص ای اعنی نزاعة هذا قراءة على رواية حفص عن عاصم والباقين بالرفع خبر مبتدا

ای و از دو صد ساله راه ۱۲ و ذ ۱۰ ای شعله ۱۲ و د ۱۲ و د آهن ربا ای

ای منصوب باعنی یا اخص اه بیضاوی و قنوی ر قوله نزاعة للشوی ۱۲ جمع شواة وهی جلدة الرأس اه

قوله لظی ای تتلظی علی الکفار ۱۲ و قوله نزاعة ای قوی خصوص عن عاصم نزاعة بالنصب علی الاختصاص ای اعنی نزاعة ۱۲ و قوله نزاعة للشوی ای جمع شواة وهی جلدة الرأس جلالین و قوله نزاعة للشوی الاطراف جمع شواة کنوی و نواة ۱۲ جمل

Marfat.com

محذوف ای ہی نزاعۃ بازصفت دیگر دوزخ کرد وگفت جل جلالہ تَدْعُوا میخواند
آتش دوزخ بسوی خود مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلّٰى ○ کسی راکہ روی گردانیدہ باشد از
ایمان واعراض کردہ باشد از طاعت وَجَمَعَ وگرد کردہ باشد مال را فَأَوْعٰى ○ پس
نہادہ باشد مال را در جائی الایعاء درانا نہادن مال وزکوۃ مال ندادہ باشد ابن عباس
رضی اللہ تعالے عنہما گفتہ است کہ دوزخ مر کافران را ومنافقان را نام بنام میخواند و
میگوید بیا ای فلان کہ جای تو منم پس بازصفت حرص آدمی کرد وگفت جل جلالہ
إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ○ بدرستیکہ آدمی آفریدہ شدہ است بی صبر وقیل
بخیل بیان کرد ہلوع را وگفت جل جلالہ إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ چون برسد وی را بدی
جَزُوعًا ○ ای یکون جزوعا یعنی چون بدی برسد بآدمی سخت بی صبر باشد
وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ وچون برسد بوی نیکی یعنی مال ونعمت یابد مَنُوعًا ○ ای یکون
منوعا یعنی باشد سخت بازدارندہ مال را از فقیران ومستحقان إِلَّا الْمُصَلِّينَ ○ مگر
نمازکنندگان کہ ایشان جزوع ومنوع نیستند الَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ ○

آنانکه ایشان بر نماز خود پیوسته باشند یعنی پنج وقت نماز را بگذارند وَالَّذِينَ و مگر آن
کسانی که فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ ۝ در مالهای ایشان حق واجب است
و دانسته شده است لِلسَّائِلِينَ مر خواهندگان را وَالْمَحْرُومِ ۝ و مر کسانی را که از مال
دنیا محروم باشند و از کسی سوال نکنند از شرم المحروم نهفت نیاز یعنی فقیران خواهنده و
ناخواهنده را حق باشد در مالهای ایشان وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ۝
و مگر آن کسانی که ایمان آرند بروز قیامت که خواهد بود البته ایشان جزوع و منوع نباشند
بلکه در بلاها صبر کنند و در عطاها شکر گویند وَالَّذِينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ۝
و مگر آن کسانیکه از عذاب خدای تعالی ترسنده اند و گناه را ترک کننده اند ایشان نیز جزوع
و منوع نباشند بلکه صبر کننده اند در بلاها و عطا دهنده اند در نعمتها إِنَّ عَذَابَ
رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ۝ بدرستیکه از عذاب خدای تعالی ایشان ناایمن اند یعنی
از عذاب خدای تعالی ایمن نتوان بود همچنانکه از رحمت او تعالی ناامید نتوان بود از
عذاب او نیز ایمن نتوان بود رباعی ایمن مشو که مرکب مردان مرد را + در سنگلاخ
بادیه پیها بریده اند + نومید هم مباش که رندان باده نوش + ناگه بیک خروش بمنزل
رسیده اند وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ۝ و مگر آن کسانیکه ایشان عضوهای پنهان
خود را نگاه دارندگانند از زنا إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ مگر بر زنان خود أَوْ مَا مَلَكَتْ

جمل ۵۴ قوله ایمن مشو اه سنگلاخ زمینی است که سنگ دارد پیها عصبها یعنی بیغم و بی خوف مشو از عذاب خدای تعالی

۱۱۰

أَيْمَانُهُمْ مگر بر کنیزکان خود فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ۝ پس بدرستیکه ایشان ملامت
کرده نباشند چونکه عروسان وکنیزکان حلال ایشان ومباح اند ایشان را فَمَنِ
ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ۝ پس هر کسی که جز از زنان منکوحه
وکنیزکان حلال خود چیزی دیگر طلبد تا با او نزدیکی کند پس آن کسان باشند که از شریعت
درگذرند ومستحق عقوبت ولعنت در دنیا وآخرت باشند یعنی کسی که عمل قوم لوط کند
بغلام بچگان وعروسان خود وغیر ایشان عقوبت کرده شود در عقبی وَالَّذِينَ هُمْ
لِأَمَانَاتِهِمْ ومگر آن کسانیکه مر امانتهای خود را وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ۝ وعهدهای
خود نگاه دارندگانند وامانت را خیانت نکنند وعهدها را نشکنند وَالَّذِينَ هُمْ
بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ ۝ ومگر آن کسانی که ایشان بگواهیهای خود ایستادگانند
یعنی گواهی راست بدهند واز کسی نترسند وگواهی دروغ ندهند وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ
صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ۝ ومگر آن کسانیکه بنماز خود نگاهداشت کنند وقضا نکنند
وقیل مراد از اول نمازهای نفل است چون نمازهای چاشت ونمازهای تهجد ونماز اشراق
وازین آیت مراد نمازهای فرض است أُولَٰئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ ۝ آنانکه
برین صفتهای نیک باشند که یاد کردیم در بهشتها می باشند بر نعمت وبی زوال
نیکوئی کرده شده بر ایشان بانواع کرامتها وکرمها الاکرام نیکوئی کردن با کسی چون

Marfat.com

کافران این وعدها را شنودند که مؤمنان را بهشت خواهد بود ایمان نیاوردند فاما در مجلس رسول کریم صلی الله علیه وآله وسلم می آمدند و می نشستند بنفاق و مسخرگی با وی و یارانش نظر میکردند حق تعالی از ایشان خبر کرد و گفت جل جلاله فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا پس چه بوده است مر آن کسانرا که کافر شده اند قِبَلَكَ سوی تو مُهْطِعِينَ ۝ دائم نگرندگانند بسوی تو مهطعین حال است از ضمیر کفروا تقدیره ما للذین کفروا مدیمین النظر بالاسراع نحوك الاهطاع شتافتن یعنی چه بوده است این کافرانرا که در مجلس تو می نشینند و دائم نظر می کنند بسوی تو بمسخرگی عجب که از عذاب ما نمی ترسند و بتو استهزا می کنند عَنِ الْيَمِينِ می نشینند از جانب دست راست تو وَعَنِ الشِّمَالِ و از جانب دست چپ تو عِزِينَ ۝ جماعت جماعت و بلوک بلوک گروهای پراکنده گوی هر گروهی باهم دیگر یار خواهنده و پیوست می شوند عزین حال عن المقدر تقدیره یجلسون عن یمینك وشمالك جماعات وحلقا حلقا مختلفة عزین جمع عزة است اصلها عزوة من العز والعز ونسبت کردن خود را بکسی کافران

عزو بالفتح نسبت کردن بچیزی ۱۲ غیاث

می گفتند اگر محمد و محمدیان ما را کافر می گویند و جای ما را دوزخ میدارند و خود را مؤمنان و جای خود را بهشت میدانند اینها اند که ما ایشان را در مجلس می بینیم و حال

ای اینان اینها اند که آمده ۱۲

ایشان میدانیم همه فقیرانند و ما توانگران اگر چنان باشد که محمد میگوید که قیامت خواهد بود

قوله عن الیمین وعن الشمال عزین ای فرقا شتی جمع عزة واصلها عزوة من العز وکان کل فرقة تعتزی الی غیر من تعتزی الیه الاخری

ای تنتسب ۱۲ ود

کان المشرکون یحلقون حول رسول الله صلی الله علیه وسلم حلقا حلقا وفرقا فرقا ویستهزءون بکلامه علیه الصلوة والسلام ۱۲ ابو السعود

قوله جمع عزة است وقد اختلفوا فی لام عزة علی ثلاثة اقوال احدها انها واو من عزوته اعزوه ای نسبته وذلك ان المنسوب مضموم الی المنسوب الیه کما ان کل جماعة مضموم بعضها الی بعض الثانی انها یاء اذ یقال عزیته بالیاء اعزیه بمعنی عزوته فعلی هذا فی لامها لغتان الثالث انها هاء اصله عزهة کما ان اصل سنة سنهة ثم حذفت الهاء ۱۲ جمل

قوله العز ونسبت کردن خود را بکسی چونکه کسی گوید که من از فلان طائفه ام پس چونکه منسوب مضموم و پیوست است بمنسوب الیه همچنین هر گروهی بعضی از ایشان با بعض ایشان مضموم و پیوست باشند ۱۲ ولی محمد رح

Marfat.com

ما به بهشت اولی تر باشیم از ایشان نصیب درویش ازین آیت اینست که بنفاق در مجلس
اهل حق نه نشیند و بر اولیاء الله عیب نجوید و بر احوال و افعال و اقوال ایشان اعتراض
کند که هلاک شود نعوذ بالله من ذلک مثنوی گفت پیغمبر که ای طالب جزا ✤ هان
مکن با هیچ مطلوبی مرا ✤ چون قبول حق بود آن مرد راست ✤ دست او در کارها
دست خداست ✤ دست ناقص دست شیطان است و دیو ✤ زانکه اندر بند تکلیف
است و ریو ✤ یعنی ای مرد طالب دلیری مکن بمحبوب حق و چون کافران می گفتند که
به بهشت از محمد و محمدیان اولیتریم از بهر آنکه ما را مال و جاه و بزرگی داد خدا تعالی در دنیا
و ایشان را نداد اگر این وعدها راست باشند ما در آخرت به بهشت از ایشان پیشتر در آئیم
حق تعالی فرمود أَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ آیا طمع میدارد هر مردی و هر کسی ازین
کافران أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ○ که در آورده شود در بهشت با نعمت و نیکوئی
بی ایمان و طاعت كَلَّا نه چنان است که ایشان طمع میدارند از بهر آنکه ما بهشت را
حرام کرده ایم بر کافران و اصل و بزرگی و مال هیچ فایده نمی کند مر کافران را نصیب
درویش اینست که خائف باشد و بتشویشات نفس و شیطان مغرور نگردد و هر چه طمع
کند از رحمت حق تعالی طمع کند و طاعت را ترک نکند طاعت رها مکن و لیکن گرانبها
مکن قال الشیخ المحقق ابو القاسم القشیری رحمة الله علیه الحقیقة ترک

تلبیس

۱۱۳

سله قوله گفت پیغمبر که ای طالب جزا الخ این سه بیت در اول دفتر مثنوی شریف می باشند درین بحث و تفسیر قول شیخ فریدالدین عطار قدس سره تو صاحب نفسی ای غافل میان خاک خون میخور که صاحبدل اگر زهر خوردان انگبین باشد ۱۲ ولی محمد رح سله قوله چون قبول حق الخ ای چونکه مقبول حق تعالی است آن مرد صادق که هر چه هست و هست او در کارها الخ ای در کارهای که میکنند آن کارها بمعونت خدا تعالی میکنند ۱۲ ولی محمد رح

ملاحظة العمل لا ترك العمل بعد ازان حق تعالی حقارت کافرانرا بیان کرد و گفت
جل جلاله اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُوْنَ ○ بدرستیکه ما آفریدیم ایشان را از آنچه میدانند یعنی
از نطفهٔ قذر پس از کجا بزرگی حاصل آمد ایشان را تا طمع در آمدن بهشت کنند اول ایشان
آب گنده و آخر ایشان خاک پراگنده شرف آدمی بایمان و عمل صالح است و ایشان
این هر دو ندارند پس چون طمع بهشت میدارند نصیب درویش اینست که بکثرت مال ننازد
ای چگونه ۱۲ و د
و بعد ازین حضرت ذو الجلال قدرت خود را و عجز ایشان را یاد کرد و سوگند یاد کرد بذات
پاک خود و گفت جل جلاله فَلَآ اُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ پس سوگند میخورم من
به پروردگار و آفریدگار جایهای برآمدن آفتاب و ماه و ستارگان و جایهای فرو رفتن اینها
اِنَّا لَقَادِرُوْنَ ○ عَلٰٓى اَنْ نُّبَدِّلَ خَيْرًا مِّنْهُمْ بدرستیکه ما توانائیم بر این که بدل آریم
بهتر از ایشان وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوْقِيْنَ ○ و ما عاجز نیستیم از هر چه خواهیم بدانکه آفتاب هر
روز از جای دیگر بر می آید و بجای دیگر فرو میرود پس پروردگار ما که آفریده است مزینات
سموات را قادر است بر هر چه خواهد عجز از جلال و کمال او دور است در عالم ظاهر کرمی این
ای مهربانی او تعالی ۱۲ و د
موجود است و مشاهد است و در عالم باطن نیز قلوب عارفانرا بشموس عرفان و اقمار وجدان
و کواکب ثواقب مزین گردانیده است فسبحان الله و من قادر حکیم و قاهر
ای و ایضا سبحان من قادر الخ ۱۲ و د
علیم یفعل الله ما یشاء و یحکم ما یرید و چون این منکران ازین بیان اعراض

قوله بشموس عرفان ای بآفتابهای معارف و اقمار وجدان ای بماههای یافتن انوار و تجلیات و کواکب ثواقب ای بستارگان روشن که اینجا کنایه از انوار است ۱۲ ولی محمد

کردند و در باطل و بیهوده و کار فاسد و نکوهیده باستهزا و سخره روی آوردند حضرت
ذوالجلال حبیب خود را تسلی داد و گفت جل جلاله فَذَرْهُمْ چون حق را قبول نمی کنند و از
باطل باز نمی ایستند بگذار مر ایشان را يَخُوضُوا تا در باطل خود در آیند وَيَلْعَبُوا و تا
بازی کنند و غافل باشند و مستحق دوزخ گردند حَتّٰى يُلٰقُوا تا ملاقات کنند و برسند
يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ○ آن روز را که وعده کرده می شوند یا بیم داده مے شوند
وهذه الآية منسوخة بآية السيف كما قال البقاعي والعادل الاجل
اى من الوعد او الايعاد و الايعاد بیم کردن یعنی روز جنگ بدر را در دنیا و عذاب قیامت
را در آخرت و درین سخن تهدید و تخویف ایشان است و بیان استدراج است مر ایشان
را نعوذ بالله من ذلك نصیب مؤمن نیست که از باطل و لعب محترز باشد و از غفلت و تنعم
و لعب و استهزا باهل حق دور باشد يَوْمَ يَخْرُجُونَ آن روز که بیرون می آیند مِنَ
الْأَجْدَاثِ از گورها الجدث گور سِرَاعًا شتابان باشند باجابت کردن داعی یعنے
اسرافیل كَأَنَّهُمْ گوئی که ایشان إِلٰى نُصُبٍ يُوفِضُونَ ○ بسوی علم می شتابند چنانکه لشکر
پراگنده بسوی علم خود می شتابد النصب والنصب آنچه ایستاده کنند چون علم و بت الانصاب
جمع الجمع كذا فى لسان التنزيل الايفاض شتافتن یعنی در قیامت خلقان بسوی
منادی شتابند یعنی چون اسرافیل در صور دمد همه خلق زنده شوند و از گورها برآیند و
بحساب گاه حاضر شوند و قراءة ابن عامر و حفص بضم نون و صاد است جمع نصب یعنی بتان

قوله سراعا حال من فاعل يخرجون جمع سريع كظريف وظراف وقوله كانهم الخ حال ثانية من فاعل يخرجون او من ضمير الاجداث وقوله الى نصب متعلق بالاول وقيل بالثانى وقوله الى الاجداث الاول بضم الاول وسكون الثانى والثالث بضم الاول والثانى

Marfat.com

و باقی بفتح نون و جزم صاد خوانده اند خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ بمغاکی فرو شده باشد چشمهای
ایشان از ترس قیامت تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ در رسد شان را خواری و بپوشد شان را یعنی
رویهای ایشان را الرهق فرو پوشیدن ذَٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ○
این آن روز باشد که وعده کرده شده اند در وی عذاب دوزخ نعوذ بالله من عذاب النار
و در حدیث آمده است هر که این سوره را بخواند بدهدش حق سبحانه و تعالی ثواب آن کسانیکه
امانتها و وعدها را نگاه داشته باشند بدانکه سورهٔ نوح علیه السلام در مکه آمده است بیست و نه
یا بیست و هشت یا سی آیت است

سورة النوح مكية وهي	بسم الله الرحمن الرحيم ○	ثمان وعشرون آية وركوعان

إِنَّا بدرستیکه ما أَرْسَلْنَا فرستادیم نُوحًا نوح پیغامبر را علیه السلام إِلَىٰ قَوْمِهِ بسوی قومش
أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ که بیم ده و بترسان قوم خود را ای ارسلناه بان قلنا له انذر و یجوز
ان یکون ان مفسرة لان الارسال فیه معنی القول فلا محل لها حینئذ من الاعراب
یعنی ما گفتیم بترسان قوم خود را بدانکه نوح علیه السلام بهفت واسطه بآدم ع میرسد و اصح آنست
که عمر وی هزار و چهار صد و پنجاه سال بوده است پنجاه کم هزار پیغمبر بود و همه روی زمین
کافر بودند ایشان را بایمان میخواند درین مدت و ایمان نمی آوردند و وی را میزدند تا بیهوش
میشد و می گفتند که مرد وی باز بخود می آمد و خلق را براه خدا تعالی میخواند تا روزی که

ای مدت پنجاه کم هزار ۱۲ ود

ای بهوش می آمد ۱۲ ود

بچه خوردی را پدرش فرمود که زد بعصا و سر او را بشکست و خون روان شد نوح علیه
السلام دعای بد کرد و گفت الهی من قوم خود را بسیار خواندم بایمان روز و شب آشکارا و
پنهان و بت پرستی را ترک نکردند هر چند معجزه دیدند از من ایمان نیاوردند الهی ایشان را هلاک
گردان بیک قول هشتاد کس و بیک قول چهل کس و بیک قول هفت کس ایمان
آوردند حق تعالی وحی فرستاد که از قوم تو هیچ کس ایمان نخواهد آورد و ما عذاب میفرستیم کشتی
بساز که قوم ترا هلاک خواهیم کرد مگر کسی که در کشتی باشد با تو درختان بنشان از ساج یعنی
از آبنوس و نوح علیه السلام در کوفه بود درختان نشاند چهل سال گذشت تا درختان
کلان شدند درین فرصت بکافران هیچ تعرض نمی کرد و ایشان نیز با وی تعرض نمی کردند
ای وقت چهل سال بود
حق تعالی باران را از ایشان باز داشت درین چهل سال و درین مدت هیچ زن بچه
نیاورد و آبهای ایشان بزمین فرو رفت بعد از چهل سال بوی وحی آمد که چوبها را ببر و
تختها بساز و جبریل او را تعلیم کرد که سر کشتی همچون سر خروس ساز و سینه اش همچون سینه بط
ای بسا خوا بود
و دمش را همچون دم کبوتر سی صد گز درازی او بود و پهنای او پنجاه گز بود و سی گز بلندی
ای عرض او بود
او بود و چشمهای قیر پیدا شد تا درون و بیرون کشتی را با و طلا کردند و میخهای آهن
ای طمع و آلوده بود
کشتی را دوخت هرگاه که کافران میدیدند می خندیدند که این دیوانه چها میکند هیچ آب
نی وی کشتی میسازد وحی آمد از حق سبحانه و تعالی که زود کشتی را تمام کن که غضب ما بسیار

شد بر کافران چند مزدور گرفت و تمام کرد و همه چرندگان و پرندگان را بامر حق تعالی
جبرائیل جمع کرد و پای نوح علیه السلام را می لیسیدند که در کشتی در آیند فرمان شد که از
هر جنسی دو نر و ماده در کشتی در آر و ابلیس دم خر را گرفت و در آمد و کشتی را سه طبقه ساخته بود
در یک طبقه چهارپایان و سباع بیابانی را انداخت و در طبقهٔ دیگر مرغان را انداخت و در
طبقهٔ بالا خود و مؤمنان همه نشستند و مورچه را بالای سر خود نگاه داشت یعنی در سقف خانه
ناگاه از تنور خانهٔ وی آب بر آمد دخترش آمد و خبر کرد و نشانی این بود آمدن عذاب اهل خود
را در کشتی در آورد مگر عروسش را که علقه نام بود و پسر وی کنعان نام کافر بودند و عوج
ابن عنق را در کشتی نگذاشت و وی کافر بود و آب طوفان نوح تا زانوی وی بود ۱۱۸
و بیش نرسیده بود و او سه هزار سال عمر یافت تا موسی پیغمبر علیه السلام وی را کشت و
چهل شبانه روز باران بارید کشتی را سرپوش ساخته بود تا باران در نیاید و کشتی در روی
آب سیصد و پنجاه روز بود غیر آن چهل روز که باران باریده بود و نوح را سه پسر بود حام
و سام و یافث ایشان با عروسان خود و فرزندان و با همهٔ مؤمنان از کشتی بسلامت
بیرون آمدند و همهٔ کافران و همهٔ جانوران که در کشتی نبودند هلاک شدند مگر عوج بسبب آنکه
نوح را مدد کرده بود در کشتی تراشیدن و عمر دراز برای این دادند تا خلق را خبر کند از
قصهٔ کشتی نوح علیه السلام نصیب درویش ازین قصه آنست که ایمان آرد و عمل صالح کند

Marfat.com

تا از عذاب ابدی خلاص یابد و اعتماد بر مال و جاه نکند قوله تعالے انا ارسلنا الآیة یعنی
گفتیم ما نوح را بترسان قوم خود را مِنْ قَبْلِ اَنْ یَّاْتِیَهُمْ عَذَابٌ اَلِیْمٌ ○ پیش از آنکه
آید بایشان عذاب دردناک اگر سخن ترا قبول نکند چون فرمان رسید که بایشان برسان
قَالَ گفت نوح علیه السلام یٰقَوْمِ ای مردمان اِنِّیْ لَكُمْ نَذِیْرٌ مُّبِیْنٌ ○ بدرستیکه
من شما را پیغمبرم ترساننده از عذاب خدا تعالے پیدا است پیغامبری من پیش شما بمعجزات
یا پیدا کننده ام حق را از باطل الا بانه پیدا شدن و پیدا کردن لازم و متعدی می فرمایم
شما را اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ که بپرستید و بندگی کنید خدا تعالے را و بتان را بندگی نکنید و نه پرستید
وَاتَّقُوْهُ و بترسید از خدای عزوجل وَاَطِیْعُوْنِ ○ و فرمان بردار باشید مرا در آنچه
می فرمایم شما را یَغْفِرْ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوْبِكُمْ تا بیامرزد شما را گناهان شما را مِنْ زائده یا بیامرزد
از گناهان شما بعضی را مِنْ للتبعیض وَیُؤَخِّرْكُمْ اِلٰٓی اَجَلٍ مُّسَمًّی و تا زمان دهد
تا وقت نام برده شده که آن وقت مرگ است اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ اِذَا جَآءَ لَا یُؤَخَّرُ بدرستیکه
وقتیکه خدا تعالے نهاده است از برای مردن چون بیاید پس انداخته نشود ساعتی
لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ○ اگر شما هستید که میدانید بدانکه اجل یکی است که بیشتر و کمتر نشود
پس معنی آیت اینست که فرمان بردار باشید خدا تعالے را بر خودداری دهد تان از عمر و
مال و فرزندان تا وقت مرگ و اگر فرمان برداری نکنید رنج دهد تان از قحط و بلا تا وقت

وقف لازم

۱۱۹

۴ قوله من ذنوبکم من زائدة وان لم یتقدمه ماقبله او تبعیضیة لاخراج حقوق العباد ۱۲ جلالین

Marfat.com

مرگ آسایش نہ بینید واللہ تعالےٰ اعلم چون نوح علیہ السلام قوم خود را بطاعت خدائے
تعالیٰ خواند ایشان قبول نکردند قَالَ رَبِّ اِنِّیْ دَعَوْتُ قَوْمِیْ لَیْلًا وَّنَهَارًا ۝
گفت نوح علیہ السلام ای پروردگار من بدرستیکہ من خواندم قوم خود را در شب و روز
بایمان و طاعت و ایشان قبول نکردند فَلَمْ یَزِدْهُمْ دُعَآءِیْٓ اِلَّا فِرَارًا ۝ پس زیادہ
نکرد خواندن من ایشانرا مگر گریختن از دین و طاعت وَاِنِّیْ كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ و بدرستیکہ
ہرگاہ من ایشان را بخواندم لِتَغْفِرَ لَهُمْ تا بیامرزی مر ایشان را جَعَلُوْٓا اَصَابِعَهُمْ
فِیْٓ اٰذَانِهِمْ بگردانیدند ایشان انگشتان خود را در گوشہای شان تا حق را نشنوند و
اسْتَغْشَوْا ثِیَابَهُمْ و جامہای خود را در سر کشیدند وَاَصَرُّوْا و ایشان دائم بر کفر اصرار
نمودند الاصرار بر گناہ ایستادن وَاسْتَكْبَرُوا و گردن کشی کردند از ایمان و طاعت
اسْتِكْبَارًا ۝ گردن کشی کردن بزرگ ثُمَّ اِنِّیْ دَعَوْتُهُمْ پس من خواندم ایشانرا
براہ راست جِهَارًا ۝ آشکارا بآواز بلند جهارا فی موضع الحال ای مجاہرا ثُمَّ اِنِّیْٓ
اَعْلَنْتُ لَهُمْ باز بلند گفتم ایشان را وَاَسْرَرْتُ لَهُمْ اِسْرَارًا ۝ و پنہان گفتم ایشان را
پنہان گفتنی بزرگ ہر یکی را علیحدہ و پنہان نصیحت کردم یعنی بہمہ وقت ایشان را براہ حق
خواندم گاہی بشب و گاہی بروز و گاہی بآشکارا و گاہی پنہان و ہیچ تقصیر نکردم در
مدت ہزار کم پنجاہ سال ایشان را براہ حق خواندم از ایشان جز کفر و کافری و گناہ ہیچ

۱۲۰

له قوله واستغشوا ثیابهم ای تغطوا رؤسهم بها لئلا ینظروا ولا یرون راحة بها کما هم جلالین

پیدا نشد چون سخن او را قبول نکردند حق تعالی باران را باز داشت از ایشان در مدت چهل
سال و بیک روایت مدت هفتاد سال و هیچ زنی فرزند نیاورد و آبهای ایشان بزمین
فرو رفت و مالها و ستوران ایشان هلاک شدند حق تعالی ایشان را بزبان نوح وعده کرد که
اگر شما توبه کنید و ایمان آرید من کرم کنم و باز بر شما باران فرستم و فرزندان و مال دهم گفتند ما هرگز
ای مهربانی ۱۲ و د
ایمان نیاریم و سخن ترا قبول نکنیم نوح علیه السلام ایشان را گفت فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ
پس گفتیم ایشان را که آمرزش خواهید از پروردگار تان یعنی کفر را رها کنید تا بر شما رحم کند و بیامرزد
ای از پروردگار شما ۱۲ و د
إِنَّهُ از بهر آنکه وی یا بدرستیکه وی كَانَ بود و هست و خواهد بود غَفَّارًا ۝ نیک آمرزنده گناه
گناهگاران است اگر ایمان آرید يُرْسِلِ السَّمَاءَ فرستد باران را عَلَيْكُمْ بر شما مِدْرَارًا ۝
بسیار ریزان پیوسته مفعال من الدرور والدرور فرو باریدن در اللبن یدر درا و درورا
و مادم یعنی پی در پی آمدن شیر و اگر ایمان آرید وَيُمْدِدْكُمْ مدد کند شما را الامداد افزون کردن
ای معنی دمادم ۱۲ و د
بِأَمْوَالٍ بمالها وَبَنِينَ و به پسران وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ و بگرداند برای شما بوستانها یعنی
بدهد تان وَيَجْعَلْ لَكُمْ و بگرداند برای شما أَنْهَارًا ۝ جویهای آب روان یعنی بیافریند
آبهای روان چون این نعمتها را از شما گرفته است بسبب کفر شما چون ایمان آرید باز
باران بسیار فرستد و مالهای بسیار دهد و پسران و باغها و آبهای روان باز دهد چنانکه
داده بود بزرگان دین گفته اند که هر که مبتلا شود بانواع بلا زنهار باید که استغفر الله
ای البته ۱۲ و د

۱۲۱

قوله و مادم آمدن شیر تفسیر درّ و درور می باشد ۱۲ ولی محمد

بسیار گوید چنانکه درین آیت اشارت ست وقولہ تعالیٰ یرسل ویمدد ویجعل
مرتین مجزوم بجواب الامر وھو استغفروا چون گناہ کردہ بودند وکافر شدہ بودند
ودل از رحمت حق تعالیٰ برداشتہ وبلاہا بایشان رسیدہ امید رحمت نمی داشتند نوح
علیہ السلام ایشان را فرمود مالکم چہ بودہ است مرشمارا لا ترجون امید نمی دارید للہ
مرخدای را وقارا ○ بزرگ داشتی یعنی امید نمی دارید کہ خدای تعالیٰ بزرگ گرداند شمارا
ونعمتہا بدہد چنانکہ دادہ بود اگر ایمان آرید وعمل نیک کنید وبزرگی وعزت از خدا تعالیٰ
طلب کنید نہ از بتان وللہ العزۃ جمیعا وہمیشہ شمارا او نعمت دادہ است وقد
خلقکم اطوارا ○ وبدرستیکہ آفرید شمارا باحوال گونہ گونہ یعنی نطفہ بودید علقہ کردو
علقہ را مضغہ کرد گوشت وپوست واستخوان گردانید تا آدمی تمام شدید وطفل بودید
جوان وپیر گردانیدتان ومحل وقد خلقکم نصب بالحال والطوار اظرف باز نعمت
دیگر را یاد کرد وگفت الم تروا آیا نمی بینید کیف چگونہ خلق اللہ آفریدہ است خدای
تعالیٰ سبع سموت ہفت آسمان را بر زبر یکدیگر طباقا ○ طبق طبق وجعل وکرد
القمر ماہ را فیھن نورا درین ہفت آسمان روشن کنندہ یعنی در آسمان دنیا ماہ را آفرید
فاما نور بعدد ہفت آسمان ظاہر گردانید وجعل الشمس سراجا ○ وگردانید
آفتاب را چراغ تابان یعنی ہمچون چراغ ابن عباس وابن عمر وقتادہ رضی اللہ عنہم

قولہ وقد خلقکم اطوارا ۱۲
بجمع طور وھو الحال فطورا
نطفۃ وطورا علقۃ الی تمام
خلق الانسان والنظر فی
خلقہ یوجب الایمان بخالقہ
ثم جلا این قولہ وقد
خلقکم اطوارا جملۃ حالیۃ
من فاعل ترجون واطوارا
حال مؤولۃ بالمشتق ای
منتقلین من حال الی حال
اھ سمین وفی المصباح والطور
بالفتح التارۃ وفعل ذلک
طورا بعد طور ای مرۃ بعد
مرۃ والطور الحال والھیئۃ
وانکم اطوارا مثل ثوب واثواب
وتعدی طورہ ای حالہ التی
یہ اھ جمل اقولہ وقد خلقکم
اطوارا الی موضعہ
۱۲۲ جمہ
اسمال کا تعالی مالکم لا ترجون للہ وقارا
ای حال موجبۃ للایمان
بعد قولہ خلقکم نطفات
تارات خلقکم طفلا ثم
خلقکم عظاما
وبما تراکم خلقا
ہیکلیہ
لا تفسدوا فی الارض
لبان کبیرۃ الفتن
جزاء بالاجر والثواب
بعض اھ غیاث ۱۲
قولہ طباقا ای
مطابقۃ بعضہا فوق بعض
۱۲ ابو السعود

Marfat.com

می گویند که روی آفتاب و ماه سوی آسمان است و پشت او سوی زمین است و هفت
آسمان از ایشان نور دارد چنانکه زمین باز نعمت دیگر را یاد کرد و گفت جل جلاله وَاللّٰهُ
اَنْۢبَتَكُمْ و خدایتعالی بروبانید شما را مِّنَ الْاَرْضِ از زمین یعنی پدر شما را از زمین آفرید
استعیر الانبات للانشاء نَبَاتًا ۙ یعنی بیرون آورد تان از زمین پس رستید
رستنی یعنی سبز شدید و پیدا شدید از زمین پیدا شدنی نباتا منصوب علی المصدر ثُمَّ يُعِيْدُكُمْ
فِيْهَا پس باز گرداند شما را در زمین یعنی چون بمیرانند شما را در گورها باز برد و هرگاه که خواهد
وَيُخْرِجُكُمْ اِخْرَاجًا ؕ بیرون آرد شما را از زمین بیرون آوردنی بقدرت کامله
از بهر جزا دادن در روز قیامت باز نعمت دیگر را یاد کرد و گفت وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمُ
الْاَرْضَ بِسَاطًا ۙ و خدایتعالی گردانید از برای شما زمین را همچو شادروان گسترده
یعنی همچو قالینها کرد زمین را لِّتَسْلُكُوْا مِنْهَا تا میروید و بگیرید از زمین سُبُلًا
فِجَاجًا ۙ راههای فراخ جمع فج راهها را پیدا کرد در کوهها و دشتها تا بمقاصد خود ع
برسید و از شهرها بشهرهای دیگر بروید و از انواع نعمتها بیارید و به برید وقد اظهر
نوح علیه السلام باسم الله تعالی فی الآیات ولم یکتف بالضمیر التذاذا باسم
معبوده واظهارا لمقصوده نصیب عارف ازین آیت اینست که بارشاد و نظر صحیح
خلق را براه حق تعالی بخواند و در اثنای آن از ذکر حق تعالی غافل نشود چنانکه شیخ المرسلین

ای شمارا ۱۲ و د
ای شمارا ۱۲ و د
ای مثل غالبها ۱۲ و د
ای درمیان آن ۱۲ و د

قوله نباتا مفعول مطلق من غیر لفظ فعله بحسب الباب لا بحسب المادة وسیبویه یقدر له عاملا

Marfat.com

یعنی حضرت نوح علیه السلام بیان کرده است اولاً دلیل از وجود ایشان بایشان نمود و
ودر میان بیان از ذکر حق تعالی غافل نشده ۱۲ و ای کافران ۱۲ و
ثانیاً از آسمان که محل نظر ایشان بود و ثالثاً از زمین اسمانها و رابعاً از انشاء اصل ایشان که
آدم بود از زمین و خامساً از زمین که مأوی و ممر و مسالک ایشان بود چون بچندین
دلیل قاطعه براهین ساطعه تمرد نمودند بعد از اظهار طرق استدلال تضرع کرد بحضرت
ذوالجلال و گفت قال نوح گفت نوح علیه السلام بطریق تحزن و تحسر و تضجر از
افعال کافران رب انهم عصونی ای پروردگار من بدرستیکه این کافران قوم
من بیفرمانی کردند مرا و از سخن من روی گردانیدند واتبعوا و پیروی کردند من لم یزده
ماله وولده الا خسارا ○ کسی را که مال وی و فرزند وی زیاده نکرد وی را
مگر زیانکاری یعنی مرا متابعت نکردند و توانگران و کلان تر از که مال دارند و فرزندان
متابعت کردند و آن مال و آن فرزند سبب زیان دو جهانی ایشان است نصیب
درویش نیست که میل به توانگران و ظالمان نکند و بصحبت صالحان میل دارد و در
راه فقر و صبر سعی تمام نماید که دنیا را بقائی چندین نیست و در آن کوشد که از علم ظاهر و باطن
بهره گیرد و عمل کند تا بدولتی حضرت مولی مشرف شود بیت طواف حاجیان دارم
بگرد یار میگردم ٭ نه اطلاق سگان دارم که بر مردار میگردم ٭ ومکروا مکرا کبارا ○
و مکر کردند مکر بزرگ و مکر ایشان این بود که کلان تر ان و توانگران ایشان قالوا و گفتند

۱۲۴

قوله مکرهم مکرا اشارة لمعوله ای الرسل ای اتبعوا من مکر ولده ای اتبعوا الضلال جلالین علی صلة من کما اشار له بقوله من لم یزده ماله وقیل مکرهم هو قولهم لا تذرن آلهتکم ونعبد رب الله نوح وقال ابن عباس ذی مکرهم ۱۲ قوله مکرا کبارا ای عظیما جدا بان کذبوا نوحا واذوه ومن اتبعه لهم جلالین ۱۲ عباسه

قوله اجل ۱۲ قوله مکرا کبارا ای عظیما جدا بان کذبوا نوحا واذوه ومن اتبعه لهم جلالین ۱۲ عباسه
وقالوا لا تذرن آلهتکم ای معطوف ایضا علی الصلة ۱۲ جمل

Marfat.com

مرقوم خود را لَا تَذَرُنَّ مگذارید هیچ گونه اٰلِهَتَكُمْ خدایان خود را بسخن نوح که وی دروغ گوی
است و دیوانه است بطریق اجمال گفتند باز بطریق تفصیل گفتند وَلَا تَذَرُنَّ و مگذارید این
پنج بت را وَدًّا وَّلَا سُوَاعًا ۝ وَّلَا يَغُوْثَ وَيَعُوْقَ وَنَسْرًا ۝ این نامهای بتان
قوم نوح است وَقَدْ اَضَلُّوْا كَثِيْرًا ۝ و بدرستیکه گمراه کردند کلان تران قوم بسیاری
از مردم را و این پنج بت را جمشید ساخته بود چون جمشید را کشتند این بتان در میان
مردم می بودند و آن پادشاه که جمشید را کشت وی نیز بت پرست بود حق سبحانه و تعالی
نوح را به پیغامبری آن قوم فرستاد و آن قوم سخن وی را نشنودند پس دعا کرد نوح علیه السلام
و گفت وَلَا تَزِدِ الظّٰلِمِيْنَ ای خدای من زیاده مگردان کافران را اِلَّا ضَلٰلًا ۝ مگر
زیانکاری و هلاکت و حق سبحانه و تعالی دعای نوح را قبول کرد و گفت مِمَّا خَطِيْٓـٰٔتِهِمْ
از سبب خطاها و کفرهای ایشان بود اُغْرِقُوْا که غرق شدند در آب طوفان فَاُدْخِلُوْا
نَارًا ۝ پس در آورده شدند در آتش دوزخ از پس آن و بقول امام ضحاک رحمة الله علیه
از یک طرف قوم نوح علیه السلام در آب غرق می شدند و از طرف دیگر بآتش دوزخ
می سوختند و این آیت دلیل است بر آنکه کافران را در گور عذاب باشد نعوذ بالله من ذلک
فَلَمْ يَجِدُوْا لَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَنْصَارًا ۝ پس نیافتند قوم نوح خود را یاری
کنندگان بدون خدای تعالی یعنی هیچ کس بفریاد نرسید شان را از عذاب خدای تعالی

قوله ولا تذرن ودا ولا سواعا ولا يغوث ويعوق ونسرا اى ولا تذرن عبادة هؤلاء خصوها بالذكر مع اندراجها فيما سبق لانها كانت اكبر اصنامهم واعظمها عندهم وقد انتقلت هذه الاصنام عنهم الى العرب فكان ود لكلب وسواع لهمدان ويغوث لمذحج ويعوق لمراد ونسر لحمير وقيل هى اسماء رجال صالحين كانوا بين آدم ونوح وقيل من اولاد آدم عليه السلام ماتوا فقال ابليس لمن بعدهم لو صورتهم صورهم فكنتم تنظرون اليهم وتتبركون بهم ففعلوا فلما مات اولئك قال لمن بعدهم انهم كانوا يعبدون فعبدوهم وقيل كان ود على صورة رجل وسواع على صورة امرأة ويغوث على صورة اسد ويعوق على صورة فرس ونسر على صورة نسر ١٢ ابو السعود

قوله وقد اضلوا اى معطوف على القول السابق اى قال انهم عصونى وقال قد اضلوا ١٢ جمل

قوله مما ما صلة ومن تعليلية ١٢ جمل

Marfat.com

یعنی آن قوم سخن کلان نران و توانگران خود را شنودند و آن قوم که سخن ایشان را شنیدند
هیچ سود نرسانیدند نصیب درویش آنست که سخن اهل شریعت و طریقت را بشنود و
از سخن اهل دنیا دور باشد تا هلاک نشود بیت من سگ اصحاب کهفم بر در مردان مقیم
گر دهر دری نگردم استخوانی گو مباش چون نوح علیه السلام از ایمان آوردن قوم خود
نومید شد دعا کرد و گفت وَقَالَ نُوحٌ و گفت نوح رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ
الْكٰفِرِيْنَ دَيَّارًا ○ ای پروردگار من مگذار از کافران هیچ گرونده بر زمین یعنی هیچ
کس را الدیار متخذ من الدوران وهو الحرکة او متخذ من الدار ای ساکنها کسی که در سرای گردد
و در وی ساکن باشد آنرا دیار گویند چون نوح علیه السلام این دعا کرد همه کافران هلاک
شدند مگر عوج بن عنق که وی از اهل دار نبود زیرا که وی از بسیاری بزرگی در هیچ خانه
و داری ساکن نمی توانست شد وی هلاک نشد و بزیست تا زمان موسی علیه السلام
و بر دست او هلاک شد اِنَّكَ اِنْ تَذَرْهُمْ بدرستیکه تو اگر بگذاری ایشان را و هلاک
نکنی يُضِلُّوْا عِبَادَكَ گمراه کنند بندگان ترا وَلَا يَلِدُوْٓا اِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ○ و
نزایند مگر فرزندان بدکردار و فاجر و کفار نیک ناسپاس یعنی کفر اختیار کننده و این دعا
وقتی بود که معلوم وی شده بود بوحی که فرزندان ایشان نیز ایمان نخواهند آورد زمان
ایشان عقیم شدند پیش از آمدن عذاب ایشان بچهل سال چون کافران را دعای کرد مؤمنان را

قوله دیارا ای نازل دار والمعنی احدا اهـ جلالین قوله ای نازل دار ع من الدار فهو خاص بمن یزلها ولکن المعنی ههنا ع العموم فلذلک قال والمعنی احدا وقیل ان دیارا ماخوذ من الدور وهو التحرک وعلی کل من القولین فاصله دیوار اجتمعت الیاء والواو وسبقت احدهما بالسکون فقلبت الواو یاء ۱۲ و

۱۲۶

اغنت الیاء فی اراهم جعل کسر ما قبلها منها ۱۲ م

وهو فیعال من الدار وقد فعب الدار اصله دیار فعنی به ما فعل باصل سید فعنی دیار علی الاول احد یاء ور فی الارض میل ذهب وجیئی وعلی الثانی احد من یذل الدار ۱۲ ۱۲ روح البیان

Marfat.com

دعای نیک کرد وگفت رَبِّ اغْفِرْ لِي ای پروردگار من وآفریدگار من بیامرز مرا
وَلِوَالِدَيَّ ومر مادر وپدر مرا وهر دو مؤمن بودند وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا وبیامرز
مر کسی را که درآید در خانهٔ من یعنی در کشتی ویا در مسجدی ویا در دین وی مؤمن باشند
چنین گفت تا ابلیس را شامل نشود اگرچه داخل کشتی بوده باشد وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
وبیامرز همه مردان با ایمان را وزنان با ایمان را تا قیامت ودرین اشارت است که
انبیاء واولیاء رح مظهر قهر اند بر اعدا ومظهر لطف اند بر اولیا بیت در جنگ چو آهنیم
در صلح چو موم ٭ بر دوست مبارکیم وبر دشمن شوم ٭ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ○ ع
ومیفزای وزیاده مکن ستمکاران را مگر هلاکت وعقوبت التبار والتبر هلاک کردن سه دعا
کرد کافران را ومؤمنان را وظالمان را اگر گوییم مراد از ظالمان کافرانند تکرار شود ودعای
او مستجاب شد در حق کافران وظالمان وظاهر شد وامید میداریم که بر همه مؤمنان رحمت
کرده شود وهمه ستمگاران بقهر هلاک کرده شوند ای درویش سعی نمای تا از مؤمنان باشی
واز کافران وظالمان نباشی تا بقهر هلاک نگردی وعن رسول الله صلی الله علیه
وسلم انه قال من قرأها كان من المؤمنين الذين يدركهم دعوة نوح عليه السلام

سورة الجن مكية وهي	بسم الله الرحمن الرحيم ○	ثمان وعشرون آية وركوعان

قُلْ بگو ای محمد کافران مکه را وغیر ایشان را أُوحِيَ إِلَيَّ وحی فرستاده شد بمن أَنَّهُ اسْتَمَعَ
: الضمير للشان ۱۲ ع

النصف

۱۲۷

ای بگو ای محمد بالوحی من الله ۱۲ جلالین

ای بگو ای محمد بالوحی من الله ۱۲ وحی الوحی ای بگو ای محمد بالوحی من الله ۱۲ جلالین

سلہ قولہ مظہر قہر اند الخ ای حق تعالے قہر ولطف خود را در انبیاء واولیاء ظاہر کردہ است ۱۲ و د سلہ قولہ ظاہر شد

بدرستیکه گوش داشتند نَفَرٌ گروهی مِنَ الْجِنِّ از پریان فَقَالُوْا پس گفتند اِنَّا سَمِعْنَا
بدرستیکه شنودیم ما قُرْاٰنًا خواندنی عَجَبًا ○ عجب که هرگز باین بلاغت و فصاحت و
خوبی سخن نشنوده بودیم یَهْدِیْ اِلَی الرُّشْدِ می نماید بصواب و دین راست الرُّشْدُ
وَالرَّشَادُ وَالرَّشَدُ راه راست یافتن و راه نمودن فَاٰمَنَّا بِهٖ پس ما ایمان آوردیم باین
قرآن وَلَنْ نُّشْرِكَ بِرَبِّنَآ اَحَدًا ○ و هرگز شریک نیاریم بعد ازین بخدای خود هیچکس را
و درین سخن اشارت است بفضل بیحد خدا تعالی به نسبت این پریان و سرزنش است
کافران مکه را که ایمان نمی آرند با وجود آنکه خود را از عقلاء و فصحا میدانند و بتان را شریک
میدارند بحضرت واجب الوجود و یک بار پریان قرآن را شنودند ایمان آوردند و ایشان
دایم می شنوند و نمی گروند قوله ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ در سیر النبی
علیه السلام آورده است که این قصه در سال دهم از نبوت بود و آن چنان بود که حضرت
رسالت پناه صلی الله علیه و آله وسلم در قریه نخل محمود با یاران خود نماز بامداد می گذارد که
گروهی از پریان آمدند و قرآن را شنودند و رقت و وجد در دلهای ایشان پیدا شد
و دوستی حضرت رسول صلی الله علیه و آله وسلم در دلهای ایشان پدید آمد بیطاقت شدند
و بقوم خود رفتند و این حال را گفتند و آمدند شبی در پیش رسول علیه السلام ایمان آوردند و
در لیلة الجن غیر عبد الله بن مسعود رضی الله عنه کسی دیگر با رسول نبود و عبد الله ابن مسعود

قوله نفر من الجن جن نصیبین وذلك فی صلوته الصبح ببطن نخل موضع بین مکة والطائف وهم الذین ذکروا فی قوله تعالی واذ صرفنا الیك نفرا من الجن الآیة اه جلالین قوله نصیبین قریة بالیمن بالصرف علی الاصل وعلامة العلمیة والعجمة اه شیخنا قوله فی صلوته الصبح وذلك انه سار هو وجملة من الصحابة قاصدین سوق عکاظ وهو سوق معروف بقرب مکة کانت العرب تقصده فی کل سنة مرة فی الجاهلیة ولول الاسلام وکان فی ذلك الوقت قد حیل بین الشیاطین وبین خبر السماء فقال بعضهم لبعض ما ذاك الا من شیء حدث فاضربوا مشارق الارض ومغاربها لتنظروا ما الذی حال بیننا وبین السماء حتی منعنا بالشهب فانطلق جماعة منهم فمروا بالنبی صلی الله علیه وسلم واصحابه وهو یصلی بهم الصبح ببطن نخل عامدین الی سوق عکاظ فلما سمعوا القرآن قالوا هذا الذی حال بیننا وبین خبر السماء فرجعوا الی قومهم فقالوا یا قومنا انا سمعنا قرآنا عجبا الخ فانزل الله علی نبیه قل اوحی الی الخ ۱۲ جمل

قوله الی الرشد مراد از رشد درین آیت دین راست می باشد چنانکه مفسرین اشارت بدان کرده است ۱۲ دو

گفت که رسول علیه السلام خطی کشید و مرا فرمود تا در میان آن خط نشستم و رسول علیه السلام رفت و پریان را دعوت کرد باسلام و ایشان بسیار بودند ایمان آوردند و در صحیح مسلم آورده است که هیچ کس از صحابه با وی نبود و رسول علیه السلام گفت که پریان بر سه نوع اند بعضی همچو مرغانند با پر و بال در هوا می پرند و بعضی بصورت سگان و مارانند و بعضی بهر جنسی و صورتی که خواهند می گردند و لیلة الجن در مکه است در موضعی که آنرا حجون گویند این حجون گورستانی است متبرک در مکه همچون گورستان بقیع در مدینه و کلان تر آن نفر که استماع قرآن کرده بود نام وی عمرو بود و عبد الله ابن مسعود گفت از قومی شنودم که گفتند یا در سفر بودیم ماری دیدیم کشته و در خون غلطیده یکی از ما آن مار را در زیر زمین کرد و ما رفتیم بعده قومی پیش آمدند و گفتند که از شما عمر را که در زیر خاک دفن کرد گفتیم عمر کیست گفتند آن مار که شما او را دفن کردید در فلان موضع آن از یاران رسول بود از پریان نام او عمرو بود و استماع قرآن کرده بود در میان دو قبیله از پریان جنگ شد یکی فریق مسلمان بودند و عمر از ایشان بود و فریقی دیگر کافر بودند کافر عمرو را کشتند و مرتبه شهادت یافت وَأَنَّهُ تَعَالَىٰ جَدُّ رَبِّنَا هر آئینه بلند است بزرگواری پروردگار ما

Marfat.com

التعالی بلند شدن الجد بزرگواری بیان بزرگواری کرد و گفت مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَّلَا وَلَدًا ○ نگرفته است هیچ کس را بزنی و فرزندی چونکه گرفتن زن از نقصان است و حضرت او از نقصان منزه است الضمیر فی انه للشان قرئ فی السبعة وانه بالکسر عطفا علی انا سمعنا لانه مبتدا محکی بعد القول وکذلک البواقی وهی ثلثة عشر موضعا وبالفتح عطفا علی انه استمع فیکون من الموحی الیه ای الی النبی علیه السلام او علی الهاء فی امنا به فکانه قیل فامنا بانه تعالی جد ربنا او علی الجار والمجرور فکانه قیل صدقناه وصدقنا انه تعالی جد ربنا وهذان الوجهان الاخیران اولی معنی ولفظا للقرب وَّاَنَّهٗ كَانَ يَقُوْلُ سَفِيْهُنَا عَلَى اللّٰهِ شَطَطًا ○ هر آئینه بود که می گفت بیخرد ما بر خدا تعالی گفتنی دور از حق و دروغی بزرگ و آن ابلیس بود و یا کافران جن لعنة الله تعالی علیهم که شریک می گفتند مر حق تعالی را و اثبات زن و فرزند میکردند پریان گفتند که چون ما قرآن شنودیم دانستیم که این دروغ بوده است که حق تعالی را شریک باشد و زن و فرزند چون در قرآن منع کرده شده است و دلیل عقلی نیز این اقتضا میکند پس ما را دلیل عقلی و سمعی حاصل آمد و دانستیم حق را و درین تعریض است مر کفار را که ایشان معاندانند و بیعقل اند السفیه

Marfat.com

بیخردو السفهاء جماعت الشطط دوری الضمیر فی انه للشان وکان ویقول
تنازعا فی سفیهنا وسفیهنا اسم کان ویقول خبره مقدما علیه علی الله
متعلق بیقول وَاَنَّا ظَنَنَّآ اَنْ لَّنْ تَقُوْلَ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ۝
وبدرستیکه ما گمان می بردیم که هرگز نگوید آدمی وپری برخدایتعالی دروغی یعنی گمان
می بردیم که ایشان راست می گویند که خدایتعالی را زن است وفرزند وشریک تا ما
قرآن را شنودیم دانستیم که ایشان دروغ می گفتند ما از ایشان بیزار شدیم ومسلمان گشتیم کذبا
صفت مصدر محذوف ای قولا کذبا ای مکذوبا فیه وَّاَنَّهٗ كَانَ رِجَالٌ
مِّنَ الْاِنْسِ يَعُوْذُوْنَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوْهُمْ رَهَقًا ۝ وبدرستیکه بودند
مردانی از آدمیان که پناه می گرفتند بمردانی از پریان پس زیادت کردند این آدمیان
پناه گیرنده پریان را تکبر وبزرگی وبیدادی وتباهی معنی رهق نیست یا زیادت کردند
پریان آدمیان را گمراهی وتباهی بسبب آنکه ایشان آدمیان را گمراه کردند تا با ایشان
پناه گرفتند در جاهلیت وکافر رسم این بود که چون کافران
بسفر رفتندی ودر بیابان فرود آمدندی گفتند ما پناه میگیریم بکلان این پریان این
موضع از بدی قوم او وازین سخن پریان را تکبر وگمراهی زیادت شدی که آدمیان
می ترسند از ما وپناه میگیرند بما پس این پریان که قرآن را شنودند دانستند که هیچ کس

کسی را بفریاد نمی رسد مگر الله تعالے و پناه گرفتن روا نیست مگر بحضرت رب العزت
ازین برگشتند و توجه بحضرت او جل جلاله کردند پس مومن موحد باید که چون بترسد در بیابانی
یا در سفر یا در حضر بگوید اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ ○ و بگوید قُلْ رَّبِّ اَعُوْذُ بِكَ
مِنْ هَمَزٰتِ الشَّيٰطِيْنِ وَاَعُوْذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَّحْضُرُوْنِ ○ و معوذتین را بخواند
و بگوید اَعُوْذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَّاتِ كُلِّهَا مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ وَذَرَاَ وَبَرَاَ هیچ چیزی
بوی ضرر نرساند انشاء الله تعالی و یکی از یاران رسول الله صلی الله علیه وسلم گفت که
در وقت کفر و کافری در سفر بودیم در بیابانی ناگاه گرگی آمد و گوسفندی را از رمه شخصی
گرفت و می برد آن شخص فریاد کرد که ای کلان تر پریان ما در پناه تو آمده ایم و بتو پناه
می گیریم آوازی شنیدیم که ای گرگ گوسفند را رها کن که وی بما پناه گرفته است در حال
گرگ گوسفند را رها کرد و برفت و این استدراج باشد نعوذ بالله مِنْ ذٰلِكَ نصیب تو
اینست که پری خوانی نکنی که کافر شوی و عروس بر تو طلاق شود و اعتقاد بکتاب طالع
و حشویات نادان نکنی و خوشبوئی سوختن و چراغ نهادن از برای دفع مضرت پریان
نکنی وَاَنَّهُمْ ظَنُّوْا كَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَّنْ يَّبْعَثَ اللّٰهُ اَحَدًا و بدرستیکه مردانی از انسانان
گمان می بردند چنانکه شما کافران جن گمان می برید که هرگز زنده نکند خدا تعالی هیچ کس را
بعد از مردن و حینئذ یکون الضمیر فی انهم وظنوا راجعا الی رجال من الانس

وظننتم كان خطابا للجن على سبيل الموعظة من المستمعين وقيل این دو آیت از
سخن پریان نیست بلکه از جملهٔ وحی است وهو عطف على انه استمع تقديره على
هذا قل اوحي الي انه كان رجال من الجن الآية وانهم اى كفار الجن ظنوا كما ظننتم
اى ايها الكفار من الانس والاول اولى بقرينة ما قبل الآيتين وما بعدهما وهو
قوله تعالى وَأَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا ○ وپریان
گفتند بدرستیکه ما می سودیم آسمان را یعنی خواستیم که بر آسمان برآییم برای دزدی سمع پس یافتیم
آسمان را پر کرده شده از نگاهبانان قوی دستارگان روشن الحرس جمع حارس معنی
فهو اسم جمع ولذلك وصف بشديد الحراسة نگاهبانی کردن الشهب جمع
شهاب یعنی پارهٔ از شعلهٔ نور ستاره که انداخته شود بدیو تا گریزد و بر آسمان بر نیاید وَأَنَّا
كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ ○ باز پریان گفتند بدرستیکه ما بودیم که می نشستیم در جایهای
نشستن از آسمان از برای شنودن سخن فرشتگان یعنی پیش ازین ما می توانستیم که بر آسمان
برآییم و هر کجا خواستمی نشستمی و سخن فرشتگان شنودمی فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا
رَصَدًا ○ پس هیچ از ما اکنون میخواهد که بر آسمان برود و گوش دارد سخن فرشتگان را
می یابد از برای خود ستارهٔ را که او را نگاه دارد و میزندش و نمی ماندش تا بآسمان برآید
مقاعد جمع مقعد است جای نشستن الآن بمعنی اکنون وهو مبني على الفتح لما زم

الجن ۱۳۳

قوله وانا لمسنا السماء اى طلبنا استراق السمع منها لوجدناها ملئت حرسا شديدا وشهبا رشيدا اى تشهبنا من الملائكة حفظة لها لئلا يسترق السمع منها رضا اى قصدنا وطلبنا قوله فوجدناها ظهورها انها متعدية لواحد لان معناها اصبنا وصادفنا وعلى هذا فالجملة من قوله ملئت في موضع نصب على الحال والثاني انها متعدية لاثنين فتكون الجملة في موضع المفعول الثاني وحرسا منصوب على التمييز اى الاناء ماء او الحرس اسم جمع كحارس كخدم من خادم والحفظة الترتيب والحصار الحراسة وشديدا صفة لحرسا على اللفظ ولو جاء على المعنى لقيل شداد بالجمع وجنبها بجمع شهب كتاب دكتر قوله من الملائكة اى الذين يرمون بالشهب وهو مفعول من الاستماع اه خطيب قوله عوما محرقة عبارة عن شعلة منفصلة من نار الكواكب وهي ارقى لما تقدم له هو ايضا ان الشهاب شعلة تنفصل من الكواكب اه شيخنا ۱۲ قوله مقاعد اى مواضع القعود اى غاية قعودي واستمعت منا متعلق بمقاعد والسمع متعلق بمقاعد اى نقعد لاجل السمع او متعلق بنفس القعود اى مقاعد كائنة للسمع ۱۲ ۱۲

Marfat.com

لام التعريف الرصد نگاهبانان اسم جمع او جمع يا صد الرصد والرصود چشم داشتن و

نگاه داشتن وَأَنَّا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَنْ فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا ۝ ای خیرا

وبدرستیکه ما نمی دانیم که بلا و عقوبت خواسته شده است باهل زمین یا خواسته است باهل

زمین پروردگار شان نیکی و رحمت یعنی بعد ازین ما نمی توانیم رفتن باسمان چنانکه پیشتر

ازین می توانستیم پس منع کردن ما را از آسمان بسبب نیکی اهل زمین است یا بسبب بدی

ایشان عبد الله بن عباس رضی الله تعالی عنهما گفت که هر قبیله از پریان کسان بودند

که بر آسمان بر شدندی و جائی نشستندی چون وحی آمدی باسمان فرشتگان شنیدندی

آوازی آهن که بر طاس زده شود و همه فرشتگان سجده کردندی تا وحی آمدی پرسیدندی

که این چه وحی آمد اگر حکمی بودی که همه در آسمان بودی پس قبول کردندی و اگر وحی

حکمی بودی که تعلق بزمین داشتی از قحط و باد و فراخی و مردن و غیر آن با یکدیگر فرشتگان

گفتندی و پریان شنیدندی و آن خبر را بدوستان خود که پری پرستان بودند و منجمان

و فال گویان گفتندی و دروغ بسیار بآن آمیختندی و سبب فساد خلق شدندی چون

حق تعالی محمد مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم را بخلق فرستاد آسمان را پر نگاهبانان کرد تا

دیوان را منع کنند و در کشاف آورده است که رفتن ستاره پیش از رسول ما صلی الله

علیه و آله وسلم بود فاما بسیار نبود چون او را بخلق فرستادند آسمان پر شد از نگاهبانان

فان قلت پس این پریان که گفتند انا لمسنا السماء تا آخر آن کسان بودند که قرآن را استماع کرده بودند یا از غیر ایشان قلت احتمال دارد که ایشان بوده باشند و ظاهر آنست والله تعالی اعلم و چون ستارگان بسیار رفتن گرفتند ابلیس علیه اللعنة گفت کار بزرگ در زمین پیدا شد که پریان را از آسمان باز داشتند پس لشکر خود را فرستاد تا از هر اقلیمی یک مشت خاک آوردند ابلیس بوی کرد و گفت این کار در زمین بی تهامه است یعنی در زمین عرب پیدا شده است و این نشان پیغامبر آخر الزمان است و معجزهٔ اوست بعد از آن پریان را فرستاد تا ایشان تفحص این معنی بکنند ایشان بزمین عرب آمدند مصطفی را صلی الله علیه و آله و سلم یافتند در نماز که قرآن میخواند چون بقوم خود باز گشتند این قصه را بیان کردند و گفتند ما دانستیم که حکمت در باز داشتن ما چه بوده است وَاَنَّا مِنَّا الصّٰلِحُوْنَ و گفتند پریان بدرستیکه از ما نیکان و پارسایان هستند وَمِنَّا دُوْنَ ذٰلِكَ و از ما جز نیکان هستند یعنی کافران و فاسقان كُنَّا طَرَآئِقَ قِدَدًا ○ و بودیم ما بر دینها و مذهبهای مختلف یعنی مسلمانان و جهودان و ترسایان و گبران و این سخن پریان است که قرآن را شنیدند و قوم خود را پند میدادند تا ایمان آرند و دین مسلمانی را قبول کنند چنانکه بودند نباشند یعنی همه نیکان و پاکان باشند طریقه راه طرائق جمع القدة پاره از چیزی قدد جماعت و المضاف من قوله كنا طرائق محذوف اى كنا اصحاب مذاهب مختلفة شبه

Marfat.com

المذاهب بالطرق المختلفة فالاستعارة مصرحة وَأَنَّا ظَنَنَّا وبدرستی که
دانستیم ما که پریانیم بیقین أَن لَّن نُّعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ که هرگز ما عاجز نتوانیم کرد خدای
عزوجل را در زمین اگر بما چیزی رساند از بلا و عقوبت وَلَن نُّعْجِزَهُ هَرَبًا ○ و هرگز او را
عاجز نتوانیم کرد و بگریختن یعنی از آنچه خواهد بما نتوانیم گریختن و با بوی ضرر نتوانیم رسانیدن
المراد بالظن العلم الاعجاز عاجز کردن و در گذشتن هربا ای هاربین الهرب گریختن
وَأَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَىٰ آمَنَّا بِهِ و بدرستیکه ما چون شنیدیم راه راست یعنی قرآن را
که راه راست می نماید گرویدیم با او و تصدیق کردیمش فَمَن يُؤْمِن بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ
ای اعتقاد کردیم براو
بَخْسًا وَلَا رَهَقًا ○ پس هرکه بگرود بخدای خود پس نترسد کم کردن و ظلم کردن را ۱۳۶
نقصان من حسناته ۱۲ ای ظلما بالزيادة في سيئاته ۱۲
یعنی کم نکند ثواب طاعت او را و زیادت نکند عذاب معصیت او را المبتدا محذوف
ای فهو لا یخاف البخس کم کردن رهقا رسید بوی ستم یعنی نترسد رسیدن ستم را از
حق تعالی وَأَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ و بدرستیکه از ما پریان مسلمانند وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ
و از ما ستمکارانند و ظالمان و کافران فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَٰئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ○ پس
هرکه اسلام آورد پس ایشانند که طلب کردند راه راست را و قصد کردند راه حق را القسط
بیدادی کردن الاقساط داد دادن التحری صواب جستن و قیل سزاوار جستن بعد او
یاد کرد عذاب کافران را و ظالمان را و گفت جل جلاله وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا

ای علمنا وتیقنا بالتفکر والاستدلال فی آیات الله انا فی قبضة الملك وسلطانه لن نفوته بهرب لا غيره ۱۲ جلالین

لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ۝ واما ستمگاران وکافران پس باشند هیزم مر دوزخ را وَّاَنْ لَّوِ
اسْتَقَامُوْا عَلَى الطَّرِيْقَةِ ان مخففة من الثقيلة وضمير الشان اسمها محذوف
یعنی بدرستیکه شان وکار اینست که اگر ایستادندی اهل مکه بر راه اسلام یا همه آدمیان و
پریان اگر ایمان آوردندی وراستی کردندی لَاَسْقَيْنٰهُمْ مَّآءً غَدَقًا ۝ هر آئینه ما ایشانرا
دادمی آب بسیار یعنی نعمت بسیار دادمی ایشانرا چون نعمتها بآب باران می شوند آب
گفت ونعمتها خواست ذکر سبب واراده مسبب از بلاغت است لِنَفْتِنَهُمْ فِيْهِ تا آزمودیم
ای اراده کرد ۱۲ ود
ایشانرا بدادن نعمت که شکر می گویند یا نی چون نعمتها بسیار شود باید که شکر نیز بسیار شود تا
نعمت بپاید وزیاده شود لقوله تعالی وَلَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيْدَنَّكُمْ مصراع ای
شکر نعمتهای تو چندانکه نعمتهای تو نظم من بیتو دمی قرار نتوانم کرد ✤ احسان ترا شمار
نتوانم کرد ✤ گر بر تن من زبان شود هر مولی ✤ یک شکر تو از هزار نتوانم کرد ✤ نصیب عارف
اینست که استقامت ظاهره وباطنه بجای آرد تا مشرف بزیادتی معارف الهی شود
کما قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم استقیموا ولن تحصوا یعنی راست بایستید و
ثمره آنرا شمار نتوانید کرد یا ثمره آنرا ندانید یا نتوانید راست ایستادن الاستقامت راست
از جهت بسیاری ثمره ۱۲ ود
ایستادن الاحصاء دانستن وتوانستن وشمار کردن قال سید الطائفة جنید بغدادی رحمة
الله علیه کن طالب الاستقامة ولا تکن طالب الکرامة قال الرب عز وجل یطلب الاستقامة والنفس تطلب

۱۳۷

استقامت

۱۷

سله قوله فیه ای فی الماء بسببه ۱۲ جمل سله قوله ای شکر نعمتهای تو الخ یعنی ای آنکه شکر نعمتهای تو بین قدر باشد

الکرامة چون جزای استقامت را یاد کرد سزای عدم استقامت را نیز یاد کرد و گفت وَ
مَنْ یُّعْرِضْ عَنْ ذِکْرِ رَبِّهٖ و هر که روی بگرداند از یاد کردن پروردگار خود و طاعت
او نکند یَسْلُکْهُ در آورد ش عَذَابًا صَعَدًا ۝ در تنگنهٔ سخت و دشوار تر الصعد سخت
و دشوار نصیب مومن طالب و مرید صادق نیست که دائما بذکر حضرت مولی مشغول باشد
و ملول نگردد و روی نگرداند تا بعذاب فرقت و نایافت و لت ابدیه مبتلا نگردد و نعوذ
باللہ من ذلک اوقات او قات ذکر است و صفا صفای ذکر رباعی از ذکر همی نور
فزاید ماه را و در راه حقیقت آورد گمراه را هر صبح و نماز شام ورد خود ساز به خوش گفتن
لا اله الا الله قال النبی علیه السلام حکایة عن الله تعالی انا جلیس من ذکرنی
باید که تلقین ذکر از کامل مکمل باشد یعنی قطب الارشاد یا خلیفه وی تا نتایج آن ظهور کند
حضرت شیخ رحمة الله علیه می فرمودند که از تقلید کامل کار بر نمی آید کامل مکمل می باید
وَاَنَّ الْمَسٰجِدَ لِلّٰهِ و بدرستیکه همه مسجدها یا همه روی زمین یا همه اعضا که بآن سجده کرده
می شود مر خدا تعالی راست فَلَا تَدْعُوْا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًا ۝ پس مخوانید با خدای
تعالی هیچ کس را یعنی کافر می شوید و اخلاص پیش آرید مساجد جمع مسجد بفتح جیم یا بکسر جیم
باشد جای سجده کردن چون مسجدها خدا تعالی را باشند در روی بازرگانی مکنید و در وی
سخن بیهوده مگوئید و در وی خصومت مکنید و آواز بلند مکشید و در وی راه مسازید و چیز

۱۳۸

ارشاد خواجه نقشبند

ف اعلم ای ان المساجد لله ای مختصة به و المساجد قیل جمع مسجد بکسر الجیم بطریق فتح الجیم و قال
ابن کمال کذا بمعنی کورنیت در حسن مسجد ۱۲ و

Marfat.com

طاعت در وی کار دیگر مکنید بدانکه نگاهداشتن حرمت مسجد از آداب دین است و مسجد
ای عزت ۱۲ ود
فاضل تر است از جمله موضعها که در آسمان و زمین است چنانکه در حدیث آمده است که
رسول علیه السلام جبرئیل را گفت سَلْ عَنْ رَبِّكَ عَنْ اَحَبِّ الْبُقَاعِ اِلَيْهِ تَعَالٰى
لَاَعْلَقُ بِهَا قَلْبِيْ فَعَرَجَ جبرئیل ثم نزل فقال یا محمد قال الله تعالی شر
ای عروج کرد ای بالا بآسمان نه رفت ۱۲ ود
البقاع الاسواق وخیرها المساجد جبرائیل علیه السلام گفت که الله تعالی می فرماید
که بهترین موضعها مسجدها است و بدترین موضعها بازارها است و در قنیة الفتاوی
آورده است که بهترین ذکر آنست که خفیه در بازارها باشد یعنی بذکر خفیه در بازارها مشغول
باشد که خرید و فروخت او را باز ندارد از ذکر الله تعالی و در وقت خواجه رحمة الله علیه
در بازار بخارا ذاکران بسیار بودند روزی درویشی صاحب وقت در بازار بخارا مسافر
آمد و گفت در شهرهای دیگر در خانقاهها و مسجدها این مقدار ذاکر نیست وَاَنَّهٗ لَمَّا قَامَ
عَبْدُ اللّٰهِ يَدْعُوْهُ قیل هذا عطف علی انه استمع فی اول السورة یعنی بگو ای محمد که
وحی آمد بمن بدرستیکه چون استاد بنده خدای تعالی یعنی محمد علیه السلام در قریه نخله میخواند
خدای تعالی را یعنی نماز بامداد می گذارد و قرآن میخواند كَادُوْا يَكُوْنُوْنَ عَلَيْهِ لِبَدًا ○ ع
خواستند پریان که باشند بر وی افتادگان یعنی انبوهی کنندگان و بر زبر یکدیگر افتندگان
یعنی ازدحام کردند و بشنیدن قرآن رغبت نمودند و خواستند که بر یکدیگر افتند و الضمیر

خواجہ نقشبند کے زمانہ میں بخارا کی حالت

فی انه للشان یدعوه حال ای داعیا ایاه اللبد بالکسر جمع لبدة وهی الجماعة
واللبد الحطم بضم اللام واحد قائم مقام الجمع وللقراءة بها وقیل این ابتداء
اخبار است از حق تعالی چون بندهٔ مومن یعنی محمد مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم پیغمبری را
آشکارا کرد و گفت لا اله الا الله وحده لا شریک له و قرآن میخواند و خلق را بوحدانیت و عبادت
میخواند خواستند کافران که باشند هلاک کنندگان وی و گرد آمدند بر وی فاما حق تعالی وی را
نصرت داد و نگاه داشت او را از شر ایشان و این مناسب تر است بآیت آینده که قل انما
ادعوا ربی بگو ای محمد بدرستیکه میخوانم و بندگی میکنم پروردگار خود را ولا اشرک به
احدا ○ و انباز نمی آرم بخدای خود هیچ کس و هیچ چیز را القراءة قل وقال انی لا املک
لکم ضرا ولا رشدا ○ بگو ای محمد که من نتوانم که شما را زیانی رسانم و کفر و کافری دهم شما را
یا راه راست دهم شما را در دست من هیچ اینها نیست جز پیغام رسانیدن حق را هر که قبول
کند از عذاب خلاص یابد و هر که قبول نکند بعذاب مبتلا شود الضر گزند رسانیدن قل
انی لن یجیرنی من الله احد ○ بگو ای محمد که هرگز نرهاند مرا از عذاب خدای تعالی
هیچ کس ولن اجد من دونه ملتحدا ○ و هرگز نیابم از غیر خدای تعالی پناه گاهی که
بوی گریزم و نرهاند مرا از عذاب خدای تعالی هیچ کس الا بلاغا من الله ورسالته
مگر رسانیدن شریعت بخلق و بیان کردن پیغامهای خدای تعالی این دو چیز مرا پناه

قوله و بیان کردن اشارت است بتقدیر مضاف قبل از رسالات ۱۲ ود

والرسالات والمعنی ان ابلغ عن الله فاقول قال الله کذا ناسبا لقوله الیه وان ابلغ رسالاته التی ارسلنی بها من غیر زیادة ولا نقصان ۱۲

باشد و رهانندہ از عذاب و سبب عزت من در دنیا و عقبیٰ باین تقدیر بلاغا بدل[1] باشد
از ملتحدا و رسالاته عطف باشد بر بلاغا و روا باشد که استثناء باشد از لا املك لكم ضرا
و باقی کلام معترضه باشد لکن الاول[2] اولی و یخطر ببالی ان یکون الا بمعنی غیر و یکون
صفة لملتحدا نصیب اہل حق اینست که در رسانیدن سخن حق بخلق تقصیر نکند و مدد
و عزت خود جز رسانیدن شرایع و بیان کردن احکام شرع نداند و ما را بتجربه معلوم
شده است که هر چند تبلیغ احکام شرع بظالمان و مبتدعان کرده می شود باخلاص
ایشان را نیک می نماید و همه دوست می شوند بتائید الله تعالیٰ الالحادة رهانیدن الملتحد
پناه گاه الالتحاد پناه گرفتن وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ و هر که گناهگار شود و بیفرمان شود
خدا تعالیٰ را و رسول وی را فَاِنَّ لَهٗ نَارَ جَهَنَّمَ پس بدرستیکه وی را باشد آتش دوزخ خَالِدِيْنَ
فِيْهَآ اَبَدًا ۝ جاودانه باشد در آتش دوزخ همیشه یعنی هر که کافر شود و ایمان بخدا تعالیٰ
و رسول وی نیاورد همیشه در دوزخ باشد نعوذ بالله من ذلک مراد از عصیان اینجا کفر
است من شرطیة فلذا جزم یعص بحذف الیاء فان له جزاءه وحد الضمیر فی له
نظرا الی لفظ من و جمع خالدین نظرا الی معناه و هو حال مقدرة ای تبت
لهم نار جهنم مقدرین[3] الخلود فیها علی انفسهم حَتّٰٓى اِذَا رَاَوْا مَا يُوْعَدُوْنَ
ای امهلهم الله تعالیٰ یعنی الله تعالیٰ مهلت داده است این کافران را تا چون که ببینند

[1] قوله بدل باشد از ملتحدا الخ لکن رعایة مبدل منه در بدل می شود ای مگر بلاغ و رسالات می یابم ملتحد ۱۲ ولی محمد

Marfat.com

آنچه بیم داده می شوند بآن یعنی قهر خدا تعالی را ببینند در دنیا و عقبی فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ
أَضْعَفُ نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا ○ پس زود بود که بدانند که کیست سست تر یاری
کننده وی و کیست کمتر شمار لشکر وی و این چنان بود که کافران می گفتند که ای محمد کار
بزرگ پیش گرفته و همه عالم بتو دشمن اند و ترا یاری کننده نیست و لشکر نداری ما بر تو می ترسیم
ازین دعوای پیغمبری باز گرد تا ما ترا نصرت دهیم حق سبحانه و تعالی در روز جنگ بدر
بایشان نمود و در آخرت نیز نماید شانرا که مدد و بسیاری یاری کراست الضعف
سست شدن علق تعلمون الاستفهام بعده ناصرا تمیز وکذا عددا من نسبة
الجملة ای ومن اضعف ومن اقل چون کافران گفتند که این کی خواهد بود که عذاب
بیاید این آیت آمد قُلْ إِنْ أَدْرِي أَقَرِيبٌ مَا تُوعَدُونَ بگو ای محمد که من نمیدانم که
نزدیک است آنچه وعده کرده می شوید و بیم داده می شوید از عذاب حق تعالی
أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا ○ یا دور است که پیدا کرده است الله تعالی مر این عذاب را
وقت معینی یعنی من نمیدانم تا که خبر کرده نشوم که دور است این عذاب یا نزدیک
عَالِمُ الْغَيْبِ ای هو عالم الغیب یعنی الله تعالی علم غیب را میداند فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ
غَيْبِهِ أَحَدًا ○ پس دانا نگرداند بر غیب خود هیچکس را إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ
مگر کسی را که پسندد از پیغمبران که او را بغیب خود دانا گرداند بوحی یا بالهام یا بمشاهده

Marfat.com

اسباب یا بخواب و صاحب کشاف گفته است که درین آیت ابطال کرامات است
مر اولیا را از بهر آنکه آن کسانیکه کرامات را نسبت کرده می شود بایشان اگرچه پسندیده باشند
فاما رسل نیستند و عبارته هذا وفی هذا ابطال الکرامات لان الذین تضاف الیهم
وان کانوا اولیاء مرتضیین فلیسوا برسل الی آخره بدانکه معتزله کرامت اولیا
را منکر اند و این مسکین از ایشان بوده است امام فخر الدین رازی و ویرا مسکین می گوید حق
مذهب سنت و جماعت است که کرامات اولیا حق است چنانکه در علم کلام مذکور است
و این آیت دلالت بر ابطال کرامت نمی کند بر تقدیر تسلیم اگر دلالت کند بر یک نوع
اطلاع بر غیب دلالت می کند نه بر جمیع آن و بدانکه انکار اطلاع بر غیب مر غیر رسول
مصطلح را انکار نص قرآن است قال الله تبارک و تعالی وَاَوْحَیْنَا اِلٰی اُمِّ مُوْسٰی
اِلٰی قَوْلِهٖ اِنَّا رَادُّوْهُ اِلَیْكِ وَجَاعِلُوْهُ مِنَ الْمُرْسَلِیْنَ و مادر موسی علیه السلام رسول
مصطلح نبود و از وقت ولادت او تا وقت نبوت مدت مدید بوده است و نیز انکار
است مر چیزها را که از صحابه و مشایخ کبار مروی است و ما نیز بسیار چیزها را مشاهده کرده ایم
از اولیا پس این آیت را تاویل باشد والله تعالی اعلم بخاطرم می آید که بطریق منع
بگویم مر معتزله را که چرا نشاید که مراد از غیب لوح محفوظ باشد چنانکه در سوره ن والقلم
گفته است صاحب کشاف فی قوله ام عندهم الغیب فهم یکتبون ای اللوح و

در سورهٔ والنجم ام عندهم الغیب ای اللوح یا معنی غیب وحی باشد بطریق معهود و این
معنی مناسب است درین محل یا چرا نشاید که از رسول معنی لغوی مراد باشد چنانکه معتزله
می گویند درین آیت قوله تعالی وما کنا معذبین حتی نبعث رسولا قالوا
المراد بالرسول العقل علی ما علم فی الاصول و رؤیای صالحه از نبوت است قال
النبی علیه السلام لم یبق من النبوة الا الرؤیا الصالحة وقال النبی علیه السلام
اتقوا فراسة المؤمن فانه ینظر بنور الله وقیل فی الفراسة من غض بصره
عن المحارم وامسک نفسه عن الشهوات وغمر وقته بدوام المراقبة و
یعود اکل الحلال لم یخط فراسته بنور الله تعالی وقال الرؤیا الصالحة جزء
من ستة واربعین جزءا من النبوة وفی الرؤیا اطلاع علی الغیب و هر که اولیا
را بشناسد داند که آنچه اهل سنت وجماعت گفته اند حق است واگر محب ایشان باشد
وصحبت ایشان یافته باشد دل مردهٔ او بانفاس شریفهٔ ایشان زنده گردد وانکار ایشان
نکند **مثنوی** هین که اسرافیل وقت اند اولیا ✤ مرده را زیشان حیات است ونما ✤
جانهای مرده اندر گور تن ✤ بر جهد زاواز شان اندر کفن ✤ فانه بدرستیکه خدای تعالی
یسلک در می آرد من بین یدیه ومن خلفه رصدا ○ از پیش پیغمبر واز پس او

نگاهبانانرا یعنی فرشتگان را می فرستد تا نگاهدارند آن بندهٔ فرستاده شده را به پیغمبری تا
ابلیس علیه اللعنة و دیوان او را گمراه نگردانند چون حق تعالے وحی فرستادی گرداگرد آن
پیغمبر را فرشتگان نگاهداشتندی چون ابلیس لعین خود را بصورت فرشته ساختی و آمدی آن
فرشتگان آن پیغامبر را خبر کردندی که این ابلیس است که می آید اولیاء الله نیز محفوظان
حق اند رباعی زانجا که جمال و جاه جانانهٔ ماست * عالم همه در پناه جانانهٔ ماست *
کنایه از حق تعالی است ۱۲ ود
بارا چه از آنکه عالمی خصم شوند * پیش و پس ما سپاه جانانهٔ ماست * و اولیاء علماء بالله اند
ای نا اولیا ۱۲ ود ای دشمن و مدعی ۱۲ ود ای عالمانیکه ۱۲ ود
ایشان نصیب تمام دارند از ولایت نبی متبوع ایشان است قال النبی صلی الله علیه
وسلم علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل وقال علیه السلام الشیخ فی قوم کالنبی فی
امته صفت اولیاء الله را نهایتی نیست بیت برترند از عرش و کرسی و خلا * ساکنان
اولیاء الله ۱۲ ود ای لامکان ۱۲ ود
مقعد صدق و صفا * اللهم اجعلنا منهم وارزقنا متابعتهم ومحبتهم وصحبتهم
ای موصوفین باخلاص و صفائی می باشند ۱۲ ود
لیعلم تا بداند خدا تعالے در حال چنانکه میدانست در ماضی و میداند در استقبال ای
الله علم ظهور ۱۲ ح
فعل ذلک لیعلم ان قد ابلغوا این را که تحقیق رسانیده اند پیغمبران رسالات ربهم
پیغامهای خدا تعالے را و تقصیر نکردند و قیل تا بیان کند الله تعالے و یا تا بداند رسول
ای لیبین و یظهر ۱۲ ود
که رسانیدند فرشتگان پیغامهای خدا تعالے را و احاط بما لدیهم و فرا رسیده است
رسل ۱۲
علم حق تعالے بآنچه نزد ایشان است که تبلیغ رسالات کردند بی تغیر و تقصیر و احصی کل

۱۴۵

سله قوله لیعلم الله ای بمعنی لیتعلق علمه به موجودا اه بیضاوی ۱۲ قوله بمعنی لیتعلق علمه به موجودا وانما فسر لیعلم الله به لان الله تعالی لم یزل عالما به فان علمه تعالی بشیء ازلی والتعلق حادث ۱۲ ابن تمجید محشی بیضاوی وقنوی سله قوله واحاط بما لدیهم ای عطف علی مقدر ای فعلم ذلک اه جلالین ۱۲ قوله واحاط بما لدیهم ای احاط علمه بما عندهم ای بما عنده

Marfat.com

ع شَيْءٍ عَدَدًا ○ ودانسته است خدا تعالے اشمار همه چیزها را و قطرهای باران را و ریگ بیابان را و کفک دریاها را و احوال بندگان را نصیب مؤمن اینست که با ادب باشد و از مخالفت حضرت او پرحذر باشد تا بعقوبت او گرفتار نگردد

سُوْرَةُ الْمُزَّمِّلِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ عِشْرُوْنَ اٰيَةً وَّفِيْهَا رُكُوْعَانِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○

يٰۤاَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ ○ ای مرد جامه بر خود پیچیده و قیل ای آراسته بلباس پیغمبری قُمِ اللَّيْلَ برخیز در شب و شب را بیدار دار و نماز بگذار و قرآن بخوان و ذکر بگو اِلَّا قَلِيْلًا ○ مگر اندکی از شب که آن اندک نیمهٔ شب باشد نِّصْفَهٗۤ نیمهٔ شب اَوِ انْقُصْ مِنْهُ یا کم کن از نیمهٔ شب قَلِيْلًا ○ تا دو دانگ شب اَوْ زِدْ عَلَيْهِ یا زیادت کن بر نیمهٔ شب تا مقدار چهار دانگ او را اختیار دادند درین که بیدار باشد نصف را که سه دانگ باشد یا کمتر از نیم شب که دو دانگ باشد یا زیادت بر وی که چهار دانگ باشد و سبب نزول این آیت آن بود که چون وحی آمد ترسید رسول علیه الصلوٰة والسلام که دیوانه شود و گفت زَمِّلُوْنِيْ یعنی در جامه بپیچید مرا جبرئیل آمد و گفت يٰۤاَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ الخ و مزمل در اصل متزمل بود تا را بزا بدل کردند و ادغام کرده شد مزمل شد بدو تشدید اللیل ظرف قم نصفه بدل منه چون این آیت آمد مصطفےٰ صلی الله علیه وسلم با یاران بیدار می بودند در شب و نماز می گذاردند چون دشوار بود دانستن نیمهٔ شب بے دو دانگ شب و چهار دانگ شب همه

قوله الا قليلا استثناء من الليل وقوله تعالى او نصفه بدل من الليل الباقى بعد الثنيا بدل الكل اى قم نصفه والتعبير عن النصف الخارج بالقليل لاظهار كمال الاعتداد بشأن الجزء المقارن للقيام وكون القيام فيه بمنزلة القيام فى الكل وفى كثرة الثواب واعتبار قلته بالنسبة الى الكل مع عراته عن الفائدة خلاف الظاهر والانقص منه اى انقص القيام من النصف المقارن له فى الصورة الاولى اى نقصا قليلا او متعلق بانقص اى انقص لا بحيث يخل الى نصف النصف او زد عليه اى زد القيام على النصف المقارن له فالمخير بين اى التخيير على الصلوة والسلام بين اى التخيير النصفين او اقل منه او اكثر ١٢ ابو السعود

Marfat.com

شب بیدار می بودند از ترس آن که تقصیر نشود در فرمان تا پایهای شان ورم کرد و رگهای
روی ایشان زرد گشتند حق تعالے این حکم را از ایشان برداشت و پنج وقت نماز بر
ایشان فریضه شد و در حدیث آمده است که هر که نماز خفتن و نماز بامداد را بجماعت
بگذارد ثواب کسی یابد که همه شب بیدار بوده باشد و نماز کرده باشد و بیک قول تا یکسال
فرض بود و بقول دیگر تا ده سال و بر رسول علیه السلام تا آخر عمر فرض بود و بیک قول و
بقول دیگر نفل بود و نزدیک اهل سلوک شب بیدار بودن و دوازده رکعت نماز بعد از
نیم شب گذاردن مستحب است از اول شب و یا آخر شب نیز آمده است و در نماز شب
فضائل بسیار است چنانکه در احادیث آمده است خدای تعالے همه را توفیق بخشد و
وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ۝ و آهسته خوان قرآن را یعنی با ادای حروف و نگاه داشت
وقوف ترتیل آهسته و کشاد خواندن و در حدیث آمده است که قرآن خوان را در
روز قیامت گفته شود که در بهشت درآی و قرآن میخوان بآهستگی زود بدرجهای بهشت
برمیرو چنانکه در دنیا میخواندی که آخرین درجه تو باز پسین آیتی باشد که برخواندی و
عبد الله بن مسعود گفت رضی الله تعالے عنه که قرآن را بآهستگی بخوانید و زود زود
مخوانید چنانکه شعر را میخوانید و بایستید در موضع عجائب وی و دلها را حرکت دهید
یعنی بوعد و وعید دلها را متحرک سازید و قصد شما نباشد که زود سوره را تمام کنید و آن

نماز تهجد

۱۴۷

Marfat.com

مصنف کا اپنا واقعہ

فقیر می گوید که چون در بلدهٔ فاخرهٔ بخارا در آمدم و از شهر هرات آمده بودم در منزل فتح آباد
مقابل قبر حضرت سیف الحق والدین الباخرزی رحمة الله علیه حجرهٔ بود دران می بودم
شبی بخاطرم آمد که بکدام علم از علمها مشغول شوم حضرت مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم
را در خواب دیدم که قرآن میخواند آهسته آهسته بخاطرم آمد که چرا آهسته میخواند باز هم در خواب
بخاطرم رسید که وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتِيْلًا در حق ایشان است و باین اشارت بقراءت
تفسیر قاضی ناصر الدین بیضاوی قیام نموده اند و بود این رؤیای صالحه در سنهٔ اثنین
وثمانین وسبعمائة و بسبب این امتثال و اشتغال بتفسیر فوائد بسیار حاصل آمد و معانی
قرآن ببرکت اشارت مصطفی علیه افضل الصلوٰة واکمل التحیات ضبط شد و همدرین اوقات
حضرت شیخ العالم شیخ سیف الدین رحمة الله علیه را در خواب دیدم مرا گفت بگو لَا اِلٰهَ
اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِيْكَ لَهٗ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ وَالْحَمْدُ
لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ اِنَّا سَنُلْقِيْ عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيْلًا ○ بدرستیکه می اندازیم ما بر تو
گفتاری گران یعنی وحی می فرستیم بر تو کتابی که در وی حکمهای بزرگ است و گران
است بر کافران و منافقان یا کتابی که در وی معانی و دقائق و حقائق بسیار است
و سبک و بی معنی نیست یعنی شب بیدار باش و در کار باش و در خواندن قرآن و رسانیدن
فرمان و حکم رحمان هشیار باش که ما ترا بکار بزرگ رسانیدیم و به پیغمبری و عزت و سروری

عبارته هذا ورتل القرآن ترتیلا اقرأه علی تؤدة وتبیین حروف ۱۲ ولی محمد رح ۵۳ قوله بیضاوی بدل

ای و باین اشارت بقراءت مذکوره که قرآن را آهسته خوان باداء حروف و نگاه داشت وقوف تفسیر قاضی ناصر الدین بیضاوی قیام نموده اند ای این اشارت بقراءت مذکوره تفسیر قاضی ناصر الدین بیضاوی کرده است امتثال ای بسبب این فرمان برداری من که فرمان آنحضرت علیه الصلوٰة والسلام را بردم که بمن اشارت کرد در خواب که قرآن بخوان و بقرآن مشغول نمای پس بسبب این امتثال و اشتغال بتفسیر فوائد بسیار حاصل آمد ۱۲ ولی محمد رح

Marfat.com

مشرف گردانیدیم واین در اول نبوت بود نصیب درویش ومرید صادق اینست که
شب بیداری را شعار خود سازد وبتلاوت قرآن وذکر بسیار مشغول باشد تا شائستهٔ
بارگران ولایت وارشاد گردد باید درین درگاه بمقدار بار است واز عزیزان نقل است
که می گفتند که هرگاه سه دل جمع شوند کار بنده برآید دل شب ودل قرآن که یٰسٓ است و
دل مومن اِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ بدرستیکه برخاستن در شب از خواب هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا
سخت تر است بر نماز کننده از جهت ایستادن اَلْوَطْءُ کف پای بر زمین نهادن یعنی
ایستادن در شب ونماز گذاردن بعد از خواب سخت تر است از نماز گذاردن روز
واگر وطاء خوانی معنی این باشد که نماز در شب موافق تر است یعنی دل با گوش وچشم و
زبان موافق تر است در نماز شب از نماز روز چون در شب خلق آرمیده اند وشغلی نیست
حاصل آنکه در نماز شب حضور دل بیشتر است از نماز روز وَأَقْوَمُ قِيلًا ورست تر
است از جهت گفتار یعنی قرآن خواندن در نماز شب بحضور دل نزدیک تر است
واسرار قرآن خواندن در شب بیشتر پیدا می شود وقیل نَاشِئَةَ اللَّيْلِ ساعتهای شب
وقیل تن خیزنده بشب فعلی الاول الناشئة مصدر کالعافیة وعلی الثانی اسم
فاعل من نشأت السحابة اذا ظهرت ودرین آیت اشارت بفضیلت نماز شب
است چنانکه در حدیث آمده است که قال النبی صلی الله علیه وسلم علیکم بقیام

Marfat.com

اللیل فانه داب الصالحین قبلکم وقربة الی ربکم ومکفرة للسیئات ومنهاة
عن الاثم ودر فضیلت نماز شب احادیث بسیار است ان لك فی النهار سبحا طویلا
بدرستیکه ترا ای محمد در روز آمد وشد دراز است ومشغولی وتصرف در کارها است بیان
چون تعلیم شرایع واحکام اسلام واستعداد جهاد وغیر آن پس در شب بیدار باش وقرآن
بخوان وراز بگو بحضرت رحمان چون روز فرصت بیشتر نداری در شب عبادت کن
پنهان ودرین آیت اشارت است که محل راز نماز شب هست عذر تقصیر روز در
شب باید خواست **بیت** گر نداری روز تو پروای ما پس شب بیا یار شب تارت منم *
ودر حدیث آمده است از صحاح سته انه قال النبی صلی الله علیه وسلم ینزل ربنا
تبارك وتعالی کل لیلة الی السماء الدنیا حین یبقی ثلث اللیل الاخر یقول من
یدعونی فاستجیب له من یسئلنی فاعطیه من یستغفرنی فاغفر له وفی روایة
المسلم ثم یبسط یدیه ویقول من یقرض غیر عدوم ولا ظلوم حتی ینفجر الفجر و
قال النبی صلی الله علیه وسلم ان فی اللیل لساعة لا یوافقها رجل مسلم یسأل
الله فیها خیرا من الدنیا والاخرة الا اعطاه ایاه وذلك کل لیلة [illegible] حضرت 150
حکایت
شیخ جنید رحمة الله علیه در خواب دیده پرسیده شد که حال چیست جواب گفت که تاهت
العبارات وفنیت الاشارات وما نفعنا الا رکیعات رکعناها فی جوف اللیل یعنی

وجز آن از متشابهات که ایمان بدان باید واز کیفیت این استا یعنی تجلی میکند وی تعالی باین صفت در وقت سحر شود

عبد الحق

فائده نکرد مارا تعریفات و تصنیفات و تصوف مگر فایده کرد چند رکعت نماز که در دل
شب گذاردم و قیل بدرستیکه ترا در روز وقت قیلوله است پس بروز راحتی برگیر
تا شب بیدار توانی بود فعلی هذا السبح النوم و علی الاول السبح السیر اسراعا
والاقبال والادبار فی الامور ومنه السباحة فی الماء لان فیها اضطرابا و
اقبالا وادبارا یکی از اکابر گفته است که من هرگز در سفر و حضر قیلوله را نگذاشته ام تا در شب
بیدار توانم بود در نقل چنین آمده است که حضرت رسول صلی الله علیه وسلم همه کارهای خانه
خود کردی از بهر این گفته شد که ترا در روز کار بسیار است و روزی حضرت علیه السلام
در خانه در آمد و عائشه رضی الله تعالی عنها نان می پخت حضرت گفت یا عائشه ترا یاری
دهم پاره خمیر گرفت و نان ساخته در تنور بست همه نانها پخت و آن نان نمی پخت عائشه
گفت یا رسول الله همه نان پخت و نان شما نمی پخت گفت یا عائشه دست من بروی
رسیده است آتش بروی کار نمی کند امید میداریم که هر چند گناهگاریم فاما دوستی محمد
مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم داریم حق تعالی مارا از آتش دوزخ نگاهدارد بمنه و کرمه و
اذکر اسم ربک و یاد کن نام پروردگار خود را و تبتل الیه تبتیلا ۝ و ببر از خلق
بوی بریدن بزرگ یعنی جز دوستی وی در دل هیچ دوستی دیگر مدار بیت ز غیرت خانه
دل را ز غیرت کرده ام خالی ٭ که غیرت را نمی شاید درین خلوت سرا رفتن رباعی

Marfat.com

تا در نزنی بهر چه داری آتش ✤ هرگز نشود حقیقت وقت تو خوش ✤ ما را خواهی خطی
بعالم درکش ✤ کاندر یک دل دو دوستی ناید خوش ✤ و این معنی را اهل سلوک نفی ماسوی
الله می گویند و این معنی بکثرت ذکر حاصل آید و بعنایت ازلیه و خدمت شیخ کامل مکمل
بیت بی عنایات حق و خاصان حق ✤ گر ملک باشد سیاهستش ورق ✤ و بیک نظر
مبارک شیخ که محبوب حق و مجذوب مطلق باشد چندان تصفیه و تخلیه ظاهر و باطن حاصل
آید که بانواع عبادات ظاهره حاصل نیاید بیت آنکه به تبریز دید یک نظر شمس دین ✤
طعنه زند بر دهه سخره کند بر چله ✤ حضرت مخدوم خواجه ما رحمة الله علیه می گفتند که ما فاضلانیم
ما را بفضل خود قبول کرده است و این بیت را می گفتند بیت آنرا که در پذیرد معبود لا
لعلة ✤ او را چه حاجت آید رنج چهار چله ✤ اللهم ارزقنا من جذباتك ما یلیق بکرمك
قیل تبتیلا مکان تبتلا لان المعنی بتل نفسك تبتیلا رب المشرق والمغرب
ای هو رب المشرق والمغرب و نیست آفریدگار جای برآمدن آفتاب و جای فرو شدن
آفتاب لا اله الا هو نیست هیچ خدای جز او تعالی فاتخذه وکیلا ○ پس بگیر او را
کارساز خود یعنی کارهای خود را همه بوی گذار القراءة برفع الباء خبر مبتداء محذوف
و بکسره بدلا من ربك فی قوله تعالی واذکر اسم ربك وکیل باید که توانا باشد تا کار
باو گذارند و این در حقیقت جز حضرت عزت جلت قدرته نیست بدانکه از اول سوره

نام عارف مشهور است ساکن تبریز دهه خلوتی را گویند که ده روز باشد و چله خلوتی را گویند که چهل روز باشد یعنی آنکس
و ریاضات او را چه حاجت آید آه قوله علت که در آخر مصرع اول است بکسر عین است و مدخول لام جاره است ۱۲ ولی محمد رح

Marfat.com

تا اینجا اشارت بمقامات سلوک است اوّل خلوت در شب بعده اشتغال بقراءت
قرآن و ذکر رحمن بعده نفی ماسوی الله بعده توکل بخالق آسمان و زمین حضرت خواجه
محمدی فرماید **قطعه** هر که خواهد تا شود زابدال حق ✤ چار چیزش کرد باید اختیار ✤ خامشی و
جوع و عزلت راز خلق ✤ بودنش بیدار در شبهای تار ✤ باز اشارت کرد بمقام
اعلیٰ که آن صابرست در بلا و جفای اعدا و بریدن از ایشان اگرچه باشند خویشان پس
گفت جل جلاله وَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُوْلُوْنَ و صبر کن ای محمد بر آنچه می گویند کافران
ترا ساحر و شاعر و مجنون می گویند ترا و تو دوست مائی و ما ترا نگاه میداریم چونکه ما را
وکیل گرفته و کار بما گذاشته غم مخور اگر همه عالم بتو خصم شوند **رباعی** زانجا که جمال و جاه
جانانهٔ ماست ✤ عالم همه در پناه جانانهٔ ماست ✤ ما را چه زانکه عالمی خصم شوند ✤ پیش و
پس ما سپاه جانانهٔ ماست ✤ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيْلًا ○ و هجر از ایشان بهر بدین نیکو
یعنی تعرض بجواب ایشان مکن و بجنگ ایشان مشغول مشو و این آیت بآیت سیف که اُقْتُلُوا
الْمُشْرِكِيْنَ است منسوخ است نصیب درویش نیست که از منکران تحمل کند و بار ملامت
بکشد تا عاقبت عافیت یابد **رباعی** در عشق تو من بار ملامت بکشم ✤ ور نشکنم
این عهد عزامت بکشم ✤ گر عمر وفا کند جفاهای ترا ✤ باری کم آنکه تا قیامت بکشم ✤
روزی این فقیر را در دنیا یافت پیدا شده بود و قبضی بود که هیچ قبضی با او نمی رسید و

ارشاد خواجه محمد پارسا

۱۵۳

واقع مصنف

ای در دهجران ۱۲ ود

۵ قوله خواجه محمد ای خواجه محمد پارسا صاحب که جای نشین شاه نقشبند صاحب بود رحمهما الله تعالی ۱۲ ود ۵۲ قوله

Marfat.com

رفتن بپیش شیخ تکاسلی می بود و در مسجد بدرس مشغول بودم شخصی از در در آمد و کاغذ پاره
بمن داد در وی این بیت بود جد و جهدی در من پیدا شد حضرت خواجه ما می فرمودند
رحمة الله علیه که مدت پنج ماه در بیابانها متحیر می بودم و قبض عظیم داشتم در شهر بخارا در آمدم
گفتم این درد من نمی کشاید در پیش مخلوقی روم و خدمت حاکم بخارا کنم بر در مسجد محله
دیدم چیزی نوشته اند گفتم فال من این باشد چون دیدم این بیت نوشته بود بیت
ای دوست بیا که ما ترائیم ٭ بیگانه مشو که آشنائیم ٭ فریادی از من بر آمد و روی به بیابان
نهادم بعد از آن قبض عظیم پیدا شد تا پنج شبانه روز بداشت مرا سبحان من یتجلی
مرة باحبائه بالقبض والانفصال ومرة بالبسط والوصال بیت هم رویت
خوش هم مویت خوش هم پیچ زلف و هم قفا ٭ هم شیوه خوش هم میوه خوش هم لطف خوب
هم لقا ٭ وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ ای مع المکذبین یعنی بگذار مرا ای محمد با این کافران
که ترا دروغ گوی میدارند أُولِي النَّعْمَةِ که بآسایش و نعمتها اند یعنی توانگرانند و متکبرانند
این آیت از برای تسلی حضرت مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم وَالْمُكَذِّبِينَ یحتمل ان یکون
مفعولا به ویحتمل ان یکون مفعولا معه وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ○ و مهلت ده ایشان را
اندکی یعنی تا وقت مردن ایشان و آن اندک بود و این در حق کلان تران قریش بود
که در جنگ بدر کشته شدند النعمة بالفتح التنعم وبالکسر المال والغناء وبالضم المسرة

واقعه خواجه نقشبند

۱۵۴

۵۳ قوله هم رویت الخ خطاب معشوق حقیقی است مراد از روی ذات او تعالی است یا تجلیات ذاتی او تعالی می باشد مراد للمکذبین والنعمة بالفتح التنعم وبالکسر الانعام وبالضم المسرة ۱۲ سمین ۱۲ جمل ۵۵ قوله ومهلهم قلیلا فیه وجهان واحد

شاد شدن پس بیان کرد عذاب ایشان را در قیامت که چگونه خواهد بود و گفت جل
جلاله اِنَّ لَدَیْنَآ اَنْکَالًا بدرستیکه نزد ما است در روز قیامت از برای کافران بندهای
و غلهای گران وَّجَحِیْمًا ۝ و آتش سوزان وَّطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ و خوردنی گلوگیر و آن
چون خار زقوم است و ضریع و غسلین وَّعَذَابًا اَلِیْمًا ۝ و شکنجه دردناک و آن آتش ع
دوزخ است نعوذ بالله من ذلک در حدیث آمده است که چون دوزخیان خوردنی
بخورند در گلوی ایشان سخت شود و بماند صد سال نه فرو رود و نه برآید چون حضرت
مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم این را بخواند بیهوش شد امام حسن بصری رحمة الله علیه روزه
میداشت چون نماز شام طعام پیش آوردند این آیت در خاطر او گذشت تا سه شبانه روز
طعام نخورد و چون شب چهارم شد باز همین آیت بخاطرش آمد گفت که طعام را برگیرید و
در گریستن شد فرزندان وی رفتند و شیخ ثابت یمانی را و بعضی یاران وی را خبر کردند تا آمدند
و بسیار الحاح کردند تا یک پیاله شربت آب خورد النکل بند و قیل غلهای گران و الانکال
جماعة الغصة گرفتن طعام در گلو و قیل گلوگیری یَوْمَ تَرْجُفُ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ بدرستیکه
این کافران را نزد ما بندها است و عذابها است در روزی که بجنبد زمین و کوهها از
برای سختی آن روز که قیامت است وَکَانَتِ الْجِبَالُ کَثِیْبًا مَّهِیْلًا ۝ و باشد در
ای ریزان ۱۲ اود
آن روز کوهها همچون ریگ روان فرو ریخته المهیل فرو ریختن یوم ظرف لما فی لدینا

حکایت امام حسن بصری ۱۵۵

قوله کثیبا ای رملا مجتمعا من کثب الشیء اذا جمعه کانه فعیل بمعنی مفعول (مهیلا) منثورا من هیل هیلا اذا نثر و اسیل ۱۲ ابو السعود

من معنی الفعل ای ثابت ذلك العذاب للكفار يوم ترجف الارض الآية

إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا ۙ شَاهِدًا عَلَيْكُمْ بدرستیکه ما فرستادیم سوی شما ای اہل مکه
پیغمبری بزرگ یعنی محمد علیه الصلوة والسلام گواه بر شما در روز قیامت كَمَا أَرْسَلْنَا
إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ○ چنانکه فرستادیم بسوی فرعون رسولی یعنی موسی علیه السلام
فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ پس بیفرمان شد و سرکش فرعون رسول ما را فَأَخَذْنَاهُ
أَخْذًا وَبِيلًا ○ پس گرفتیم ما فرعون را بگرفتن سخت الوبیل گران و ناگوارنده یعنی
غرق کردیم فرعون را با لشکرش در آب دریا و پیغمبر خود را یاری دادیم پس ای اہل مکه
اگر شما ایمان نیاورید شما را نیز عذاب کنیم در دنیا و آخرت نصیب تو نیست که پیروی
پیغمبر خود کنی و تمام بدعتها را بگذاری و اگر نه بعذاب مبتلا شوی نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ ذَٰلِكَ
فَكَيْفَ تَتَّقُونَ پس چگونه پرهیزید از عذاب قیامت و بکجا حصار می شوید إِنْ كَفَرْتُمْ
اگر کافر شوید و ایمان نیارید يَوْمًا روزی را یعنی در روزی كَيَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا
ن بگرداند کودکان را پیران و سفیدسران الشیب جمع الاشیب يَوْمًا مفعول به
لتتقون ولیس بظرف لکفرتم ای ان مُتّم علی الکفر فی الدنیا فکیف تتقون
فی یوم القیمة من العذاب یعنی غمهای بسیار و اندوه بیشمار باشد در روز قیامت
تا غایتی که کودکان از ترس آن پیران شوند و این بر حقیقت باشد یا بر سبیل مجاز یعنی

یوم در حقیقت یوم مفعول فیه می باشد ۱۲ ولی محمد ح

تکفرون من عذاب یوم ای جلالین (قوله مفعول متقون) بحذف تا لسهولة ای ما تتقون ۱۲ جمل (باعتبار حذف ای المضاف ای عذاب

پیر گردانیدن کودکان را کنایت باشد از بسیاری غم واندوه هر دو گفته شده است
و در حدیث آمده است که فرمان شود مر آدم را که بهشتی را از دوزخی جدا کن از فرزندان
خود آدم علیه السلام گوید الٰهی از همه ایشان چند بدوزخ فرستم فرمان آید که از هزار یکی را
به بهشت فرست و باقی را بدوزخ آن وقت طفلان پیر گردند و مردم همچون مستان
بیخبر گردند صحابه گفتند یا رسول الله حال ما چه باشد رسول علیه السلام گفت امید میدارم که یکی
از شما باشد و هزار یاجوج و ماجوج باشد و امید میداریم که نیمه بهشتیان شما باشید صحابه
شادمان شدند و تکبیر و حمد و ثنا گفتند مر حق تعالی را رسول علیه السلام گفت شما همچون
یک تار موی سفید باشید در فراخ شاخ سیاه و باقی کافران باشند و در کشاف آورده
است که شخصی شبی بخواب رفت جوان و سیاه موی بود فردا از خواب برخاست
پیر و سفید موی شده از وی پرسیدند که چه بود ترا گفت قیامت را در خواب دیدم
عذابهای او را دیدم بترسیدم و از ترس آن پیر شدم و بقول بعضی این بچگان که پیر شوند
حرام زادگان باشند و بقول بعضی فرزندان کافران باشند باز صفت دیگر قیامت را
بشنو که فرمود اَلسَّمَآءُ مُنْفَطِرٌ بِهٖ آسمان شگافته شود بآن روز یعنی از هیبت قیامت
آسمان شگافته شود با وجود چنان بزرگی ای فرزند آدم تو با وجود این ضعیفی دانی که حال
تو چه باشد کَانَ وَعْدُهٗ مَفْعُوْلًا ○ وهست وعده این روز یا وعده الله تعالی بآمدن

Marfat.com

این روز کرده شده که البته خواهد بود وَاِنَّ هٰذِهٖ تَذْكِرَةٌ ۔ بدرستیکه این آیتها که درین
سوره است پند و وعظ و نصیحت است مر خلق را فَمَنْ شَآءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيْلًا
پس هر که خواهد که بگیرد بخدای خود راهی یعنی ایمان آورد و علم و عمل صالح کند چون صحابه
این آیتهای با ترس را شنیدند در بندگی کردن کوشش بسیار کردند تا رنجور شدند
حضرت حق تعالی بر ایشان رحم کرد و سبک کرد کار بر ایشان اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ
تَقُوْمُ اَدْنٰى مِنْ ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهٗ وَثُلُثَهٗ وَطَآئِفَةٌ مِّنَ الَّذِيْنَ مَعَكَ
بدرستیکه خدای تو ای محمد میداند که بر می خیزی بنماز گزاردن در شب کمتر از دو
دانگ شب و در نیمهٔ شب و در دو دانگ شب و بر می خیزند با تو جماعتی از مؤمنان
که با تو می باشند امام عاصم و امام حمزه و امام کسائی و امام ابن کثیر نِصْفَهٗ وَثُلُثَهٗ بنصب
خوانده اند عطفاً علی ادنی وهو منصوب تقدیراً ظرفاً لتقوم و باقی قراء بجر خوانده
اند نصفه و ثلثه می خوانند عطفاً علی ثلثی اللیل وَاللّٰهُ يُقَدِّرُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ
و خدا تعالی اندازه میکند شب را و روز را عَلِمَ اَنْ لَّنْ تُحْصُوْهُ دانست که شما نتوانید
و نتوانید بیدار داشتن شب را فَتَابَ عَلَيْكُمْ پس باز گردانید شما را بآسان تر بعد
برداشت از شما پنج را یعنی فرض بودن قیام شب را و در گذرد از شما چون آمد
ثُمَّ اللَّيْلَ آمد حضرت مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم و یاران او بیدار می بودند چنانکه

Marfat.com

ایشان ورم کرد و رویهای ایشان متغیر گردید حق سبحانه وتعالے از ایشان برداشت
فرض بودن قیام شب را و فرمود فَاقْرَءُوْا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ پس بخوانید آنچه
آسان تر باشد از قرآن در نماز شب و بقول دیگر در همه نمازها بعده بیان کرد حکمت
در منسوخ کردن فرضیت نماز شب و گفت عَلِمَ اَنْ سَيَكُوْنُ مِنْكُمْ مَّرْضٰى خدای
تعالے دانست بدرستیکه باشند از شمایان که بیمار خواهد شد اَن مخففه از مثقله است و اسم
وی ضمیر شان محذوف است وَاٰخَرُوْنَ يَضْرِبُوْنَ فِي الْاَرْضِ و دیگران باشند از
شما که میروند در زمین يَبْتَغُوْنَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ میجویند از زیادتی نعمت خدایتعالی
یعنی ببازارگانی میروند و سود می طلبند تا مصلحت زندگانی خود کنند پس ایشان
در سفر نماز شب نتوانند کرد ما از برای این معنی فرض بودن نماز شب را منسوخ کردیم
ضَرَبَ فِي الْاَرْضِ رفت در زمین وَاٰخَرُوْنَ يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ و دیگران
باشند که میروند در زمین از برای جنگ با کافران اگر نماز شب بر ایشان فرض سازیم
دشوار شود بر ایشان فَاقْرَءُوْا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ پس بخوانید آنچه آسان تر بود بر شما از قرآن
در نماز شب و مفسران گفته اند که این در اول اسلام بود پس منسوخ شد به پنج وقت نماز
ای فرض بودن ما تیسر منه ۱۲ و
درین آیت دلیل است که کسب حلال ببازرگانی بمنزله جهاد است چون هر دو را حق
تعالے جمع کرد وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ و بپای دارید نماز را یعنی بگذارید نماز را و ترک میدهید

قوله فاقرءوا ما تیسر من القرآن فی الصلاة بان تصلوا ما تیسر اه جلالین قوله فاقرءوا ما تیسر من القرآن بیان للبدل الذی وقع النسخ الیه ای فنسخ التقدیر بالاجزاء الثلاثة الی جزء مطلق من اللیل وسیأتی ان هذا الجزء نسخ ایضا بوجوب الصلوات الخمس وقوله فی الصلاة بیان لمعنی القراءة فی الاصل وقوله بان تصلوا بیان للمعنی المراد هنا ای فالمراد بالقراءة الصلوة نفسها من اطلاق الجزء علی الکل کما صرح به الخطیب قوله بان تصلوا ما تیسر ای من الصلاة فی اللیل ولو رکعتین ۱۲ جمل

۱۵۹

قوله علم ان سیکون الخ استئناف مبین لحکمة اخری للنسخ فالحکمة الاولی هی قوله علم ان لن تحصوه والثانیة هی قوله علم ان سیکون اه شیخنا وفی البیضاوی علم ان سیکون منکم مرضی استئناف مبین لحکمة اخری مقتضیة للترخیص والتخفیف ولذلک کرر الحکم معها مرتبا علیها بقوله فاقرءوا ما تیسر منه بعد قوله فاقرءوا ما تیسر من القرآن لان کلا منهما بمعنی الآخر فاختلاف المرتب علیه وهو الحکمة سوغ تکریر الحکم مرتبا علی کل من العلتین ۱۲ جمل

Marfat.com

وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وبدهید زکوة مال را وَاَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا ط ووام دهید خدای
تعالے را وام دادن نیکو یعنی صدقه بدهید باخلاص وقرض گفت صدقه را تا بنده
حریص باشد بدادن صدقه وامیدوار باشد بیافتن ثواب از خداوند و تا عجب
حالی که همه عالم ملک او بیند وحضرت او جل جلاله از برای بندگان فقیر خود وام می طلبد
نصیب مومن اینست که گدایان را بانگ نزند وچیزی بدیشان بدهد شاید که آن
گدای خاص الله تعالے باشد **مثنوی** برتر از کرسی وعرش اسرار او ✤ شیئًا لِلّٰهِ
شیئًا لِلّٰهِ کار او ✤ انبیا هر یک همین فن میزنند ✤ خلق مفلس گدیه ایشان می کنند ✤
اَقْرِضُوا اللّٰهَ اقرضوا الله میزنند ✤ بازگونه انصر الله می تنند ✤ وَمَا تُقَدِّمُوْا لِاَنْفُسِكُمْ
مِّنْ خَيْرٍ وهرچه پیش فرستید از برای تنهای خود از نیکی وطاعت تَجِدُوْهُ عِنْدَ اللّٰهِ
بیابید آنرا نزد خدا تعالے یعنی در بهشت وثواب آنرا بشمار رساند هُوَ خَيْرًا وَّاَعْظَمَ
اَجْرًا ط این پیش فرستادن نیکی بهتر است شما را از بخیلی کردن ومال را از برای میراث
خوار گذاشتن وبزرگتر است از روی مزد یعنی مال که صدقه کنی ترا بهتر است وثواب
او بزرگ تر است از آن مال که بگذاری یکی را ده ویا هفت صد ویا دو یا هفت
که هزار وچهار صد باشد هو ضمیر الفصل خیرًا مفعول ثان لتجدوا والاول
وَكَذٰلِكَ اعظم اجرًا تمیز وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ ط وآمرزش خواهید از خدای تعا

Marfat.com

ع اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝ بدرستیکه خدایتعالے نیک آمرزنده است از گناهان و
نیک بخشاینده بدکرداران است نصیب مؤمن اینست که نومید نباشد هرچند که گناه دارد
بیت کرم بین و لطف خداوندگار ✤ گنه بنده کرده است او شرمسار ✤ گفت غفورم
بیامرزم گناهت را و رحیمم که رحمت نثار تو سازم بیت ندارم هیچ گونه توشه راه ✤
بجز لَا تَقْنَطُوْا مِنْ رَّحْمَةِ اللّٰهِ ✤ اَللّٰهُمَّ لَا تَجْعَلْنَا مَحْرُوْمِيْنَ بِرَحْمَتِكَ

سُوْرَةُ الْمُدَّثِّرِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝	ست و خمسون آیة و فیها رکوعان

يَا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝ ای مرد جامه بر خود پیچیده قُمْ فَاَنْذِرْ ۝ برخیز و پس بیم کن خلق را
و بترسان از خدایتعالے الاصل متدثر بود و بر قول بعضی از مفسران این اول سوره بود
که وحی آمد و آن چنان بود که رسول علیه الصلوة والسلام پیش از وحی بکوه حرا میرفت
و در غاری می بود چون توشه نماندی بیامدی بشهر و توشه بردی تا روزی آوازی شنود
از هوا نظر کرد تختی دید از زر بروی شخصی دید با جمال منور نشسته است و می گوید یا محمد
انت رسول الله و انا جبرائیل آن حضرت علیه السلام بترسید و بخانه آمد و گفت من می ترسم که
دیوانه شوم خدیجه رضی الله تعالے عنها گفت که تو هرگز دیوانه نمی شوی که همیشه راست
میگوئی و مهمانرا نیک میداری و بخویشان نیکوئی می کنی گفت بر سر من آب بریزید
چون آب ریختند در جامه در پیچید و سر بنهاد و جبرائیل علیه السلام آمد و این آیت را آورد یَا اَيُّهَا

Marfat.com

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝ قُمْ فَأَنْذِرْ ۝ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ۝ پروردگار خود را به بزرگی یاد کن وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ۝
وجامهای خود را پاک کن از نجاسات وقیل تن خود را پاک کن از کفر و معصیت و محبت دنیا
تا حلاوت طاعت یابی وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ۝ واز عذاب پس ببر وقیل از بتان وقیل از
شرک وقیل از جمله گناهان الرجز بالضم وبالکسر النجاسة الهجر بریدن از کسی وَلَا تَمْنُنْ
تَسْتَكْثِرُ ۝ یعنی چیزی مده کسی تا بیشتر بستانی و این حکم خاصهٔ محمد مصطفی صلی الله علیه وآله
وسلم باشد فاما امت را روا باشد چون او مخصوص بود بمکارم اخلاق وقیل منت منه بطاعت
بر حق تعالی به بسیاری که هر چند طاعت کنی شکر اندکی از نعمتهای او تعالی بجای نتوانی
آورد مصراع ای شکر نعمتهای تو چندانکه نعمتهای تو رباعی بی تو صنما قرار نتوانم
کرد ✤ احسان ترا شمار نتوانم کرد ✤ گر بر تن من زبان شود هر موئی ✤ یک شکر تو از
هزار نتوانم کرد ✤ وقیل عطائی مده که آنرا بسیار داری و بر فقیران شمار کنی که من بتو چندین
چیز دادم وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ۝ واز برای خدای خود صبر کن در طاعتها و بلاها و محنتها و
جفاهای کافران تا جزای ایشان بدهد و ترا یاری کند فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ ۝ پس

چون دمیده شود در صور فَذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَّوْمٌ عَسِيْرٌ ۝ پس آن روز سختی باشد و دشوار
عَلَى الْكٰفِرِيْنَ غَيْرُ يَسِيْرٍ ۝ بر ناگروندگان نه آسان باشد آن روز یعنی بر همه خلق دشوار
باشد و بر کافران از همه دشوارتر و رسول علیه السلام گفت که چگونه دل خوش باشد شما را و
اسرافیل صور در دهان نهاده است گره در پیشانی آورده و گوش نهاده است که فرمان شود
تا صور در دمد یاران گفتند یا رسول الله چه باید گفت فرمود بگوئید حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ
الْوَكِيْلُ عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا یکی از کبراء امامت میکرد در نماز بامداد و این سوره بر خواند چون
باین آیت رسید فَاِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُوْرِ نعره بزد و بیفتاد و جان بحق تسلیم کرد النقر در دمیدن
النّاقور صور ذَرْنِيْ وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيْدًا ۝ بگذار مرا ای محمد با آنکس که آفریده ام
او را تنها یعنی او را مال و فرزندان نبود یا من آفریدم وی را و با من هیچ کس شریک نبود
در آفریدن او وحیدا حال من الفاعل او المفعول وَّجَعَلْتُ لَهٗ مَالًا مَّمْدُوْدًا ۝
و گردانیدیم وی را مال بسیار زیاده شونده باز رگانی و کشاورزی و گله شتران و رمه گوسفندان
وصد هزاران درم دادیم وی را وَّبَنِيْنَ شُهُوْدًا ۝ و دادیم وی را پسران حاضر یعنی که با او
بودندی در مکه که از وی غائب نشدندی بیک قول سیزده پسر داشت و بقول دیگر ده
و بقول دیگر هفت و این آیت در حق ولید بن مغیره لعنة الله علیه بود و بعد از آن مال وی
گم شدن گرفت تا همه نیست شد و نان از گدائی میخورد و پسرانش کشته شدند و مردند وَمَهَّدْتُّ لَهٗ

تَمْهِيدًا ۝ وگسترانیدیم یعنی بسیار کردیم نعمت دنیا را بروی بسیار کردنی ثُمَّ يَطْمَعُ
أَنْ أَزِيدَ ۝ باز طمع میکند که زیادت کنیم کلا نه چنان است که زیاده کنم بلکه مال ویرا کم
کنم إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا ۝ بدرستیکه این کافر بود مر دلائل و حجج ما را و معجزات
مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم را گردن کش و نپذیرنده نصیب تو نیست که انکار اهل حق بکنی
و اولیای حق تعالی را دشمن داری که بقهر الهی مبتلا گردی **مثنوی** پس تو ای ناشسته رو
در چیستی ✤ در نزاع و در حسد با کیستی ✤ با دم شیران تو بازی میکنی ✤ بر ملائک ترکتازی
میکنی ✤ قال النبی صلی الله علیه وسلم حکایة عن رب العزة من عادی
ولیا فقد بارزنی بالمحاربة عذاب این دشمن دوست را بیان کرد و گفت جل جلاله
سَأُرْهِقُهُ صَعُودًا ۝ هر آئینه در رسانمش من که خداوند عالم بکوه دشوار بر آمدن
در دوزخ یعنی بفرمایمش تا بکوه آتش بر آید هفتاد سال باید تا بر سر آن بر آید باز فرشتگان
بزنجیرها بر بندندش و از آنجا بیندازندش به پایان برسد همچنین عذاب باشد ویرا نعوذ بالله
من ذلک الصعود کوهی از آتش سبب نزول این آیت آن بود که چون فرود آمد سوره
حم ۝ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ۝ غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ
رسول صلی الله علیه وآله وسلم در مسجد حرام در آمد کفار قریش نشسته بودند این سوره را بر ایشان
خواند ولید بن مغیره نزدیک او گوش داشت بار دیگر بر خواند ولید برفت و در پیش کافران مکه

شان نزول

قوله سارهقه ای اکلفه صعودا مشتق من العذاب وجبلا من نار یصعد فیه ثم یهوی ابن ارجلین

گفت والله که من از محمد چیزی شنیدم که سخن آدمیان نیست و سخن پریان نیست و آنرا حلاوتی
و طراوتی دیدم که هیچ سخن را ندیدم و آن چیزیست که هر روز زیادت خواهد شد کافران گفتند
که ولید میل کرد بدین محمدیه علیه السلام چون وی مسلمان شود همه اهل مکه مسلمان شوند
چونکه ریحانهٔ قریش اوست یعنی مقبول ایشان است ابوجهل لعین نزدیک ولید برفت
و گفت تو بطعام محمد و ابوبکر میل کردی وی را سخت آمد در پیش کافران آمد و گفت که محمد
دیوانه نیست و ساحر نیست و کاهن نیست و دروغ گو نیست از بهر آنکه این چیزها از وی
ندیده ایم پس فکر کرد که وی جادوست از بهر آنکه زن را از شوهر و پسر را از پدر جدا میکند
و این چنین جادو می باشد کافران همه گفتند که راست میگوئی پس این آیت آمد اِنَّهٗ
بدرستیکه ولید فَكَّرَ اندیشه کرد وَقَدَّرَ ۝ و اندازه کرد کار محمد علیه السلام و قرآن را فَقُتِلَ
كَيْفَ قَدَّرَ ۝ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ۝ پس لعنت کرده شده باد چگونه اندازه کرد
باز لعنت کرده شده باد چگونه اندازه کرد ثُمَّ نَظَرَ ۝ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ۝ ثُمَّ
اَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ ۝ پس بنگریست پس روی ترش کرد و آژنگ در پیشانی آورد از
کراهت و عداوت پس روی گردانید از ایمان و تکبر کرد و گردن کشی کرد از پیروی کردن
حق فَقَالَ اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ يُّؤْثَرُ ۝ پس گفت نیست این قرآن مگر جادوئی که
محمد از دیگر کس می گیرد و روایت میکند از عجم چون در عرب جادوئی نیست اِنْ هٰذَآ

ای که همان کس از عجم باشد ۱۲ ود

سله قوله انه فکر فیما یقول فی القرآن الذی سمعه من النبی صلی الله علیه وسلم وقدر فی نفسه ذلك
ذلك ای ما یقول فی القرآن ثم نظر فی وجوه قومه ای

Marfat.com

الا قول البشر ○ نیست این قرآن مگر سخن آدمی این ملعون اول دانست بزرگی قرآن
را فاما بسبب جهل و سخن وی برگشت نصیب تو نیست که از دشمنان اولیاء حق دور باشی
و با ایشان صحبت مداری که شومی انکار ایشان اقرار ترا بزیان برد **قطعه** با بدان صحبت
مدار و دور باش * گرچه تو پاکیزه سازد و پلید * این چنین شمع جهان است آفتاب *
اندکی از ابر گردد ناپدید * با صادقان و عاشقان حق تعالی صحبت دار تا از ایشان شوی
بیت ابر گریان باغ را خندان کند * صحبت مردانت از مردان کند * با عاشقان
نشین و همه عاشقی گزین * با آنکه نیست عاشق یکدم مشو قرین * سخن کبری است که فرمود
اندفر من المنکر کما تفر من الاسد عذاب او را یاد کرد و گفت جل جلاله سأصليه
سقر ○ زود باشد که ولید را در آریم در دوزخ وما ادرك ما سقر ○ و تو چه
دانی ای محمد که چیست دوزخ لا تبقی ولا تذر ○ نگذارد و نماند این دوزخ از
دوزخیان هیچ چیزی را نگوشت را و نی پوست را و نی استخوان را چون نماند باز پیدا
شود لواحة للبشر ○ سیاه کننده باشد این دوزخ پوست وی دوزخیان را همچون
شب تاریک و یا پیدا شونده است این دوزخ مر آدمیان را یا پیدا بینند تن یا سوزنده باشد
مر پوست آدمی را و شکننده باشد مر استخوانهای آنها را نعوذ بالله من ذلك لواحة خبر
مبتدا محذوف ای هی لواحة عليها تسعة عشر ○ بر آن دوزخ باشند

قوله لا تبقى ولا تذر ای من المحدود لا عصيه الا كان اه
جلالين قوله لا تبقى ولا تذر ای
حال هنا معنى التحظير والتجلبان
بمعنى واحد فالعطف للتركيب اه
قوله لواحة للبشر
ومسودة لا اعالى الجلد اه
بيضاوى قوله مسودة اى
اى لواحة بمعنى مسودة اسم
فاعل من التسجيل قوله اعالى
الجلد معنى البشرة لانه جمع
بشرة وهى ظاهر جلد الانسان
وقد يطلق ويراد به الانسان
لكن المراد هنا ظاهر جلد الانسان
وجمع الاعالى لكون البشر جمع
كما عرفت قيل تلوح الجلد
فحمة قدر عرض الشعر
سوادا من الليل وهذا اول
احوال وما سبق من انها لا تبقى
ولا تذر ثانى احوال فالاضافات
والواو لا تقتضى الترتيب اه
الناس اه بيضاوى لو على ان
تواخذ اسم فاعل من كلح يلوح
اذا ظهر وان البشر بمعنى
الناس كما عرفت كقوله تعالى
لنزلت الجاهم ثم لتروها
عين اليقين وفى هذا الوقت
ذرعها اضعاف هذا قال
تعالى اذا رأتهم من مكان
بعيد سمعوا لها تغيظا وزفيرا
قيل تلوح لهم من مسيرة
خمسمائة عام اقوى

Marfat.com

زبانیہ دوزخ کے اوصاف

نوزدہ فرشتہ کہ ایشان را زبانیۂ دوزخ گویند وجاء فی الحدیث اِنَّ عُیُوْنَهُمْ کَالْبَرْقِ الْخَاطِفِ
وَاَسْنَانَهُمْ کَصَیَاصِی الْبَقَرِ تَلْهَبُ النَّارُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ یعنی چشمہای ایشان ہمچون برق
باشد ودندانہای ایشان ہمچون شاخہای فراخ شاخ باشد واز دہان ایشان آتش بیرون
می آید بَیْنَ مَنْکِبَیْ اَحَدِهِمْ مَسِیْرَةُ سَنَةٍ میان دو کتف ایشان یک سالہ راہ باشد
یَجُرُّوْنَ اَشْعَارَهُمْ ومی کشند موہای خود را بر زمین نُزِعَتْ مِنْهُمُ الرَّحْمَةُ از
دلہای ایشان رحمت کشیدہ شدہ باشد یَرْفَعُ اَحَدُهُمْ سَبْعِیْنَ اَلْفًا یَرْمِیْهِمْ حَیْثُ
اَرَادَ مِنْ جَهَنَّمَ یکی از ایشان بیندازد در دوزخ ہفتاد ہزار کس را در ہر کجا کہ خواہد
لِاَحَدِهِمْ قُوَّةُ الثَّقَلَیْنِ ہر یکی را از ایشان قوت ہمہ آدمیان وپریان باشد چون این
آیت آمد ابوجہل گفت کہ محمد میگوید کہ زبانیۂ دوزخ نوزدہ اند شما بر ایشان غلبہ می توانید کرد
کافری باقوت بود گفت من ہفدہ تن را بس باشم دہ تن را بہ پشت وہفت تن را بشکم
دو دیگر را شمایان کفایت کنید حق تعالے این آیت فرستاد وَمَا جَعَلْنَا اَصْحٰبَ النَّارِ
اِلَّا مَلٰٓئِكَةً وما نگردانیدیم یاران دوزخ را مگر فرشتگان ویک فرشتہ را بشما گماشتیم کہ
ملک الموت است روح ہمہ را می گیرد واگر نوزدہ فرشتہ را قوت دہیم تا کافران را بدوزخ
برند ہیچ عجب نباشد بدانکہ در تفسیر تیسیر از عبداللہ بن مسعود روایت کردہ است کہ گفت
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ نوزدہ حرف است ہر کہ یکبار باخلاص بگوید از نوزدہ فرشتۂ عذاب

فضیلت بسم اللہ

ابوجہل کا قول کہ ہفدہ کافری باقوت را بس باشد

Marfat.com

خلاص یابد حکمت این که نوزده چرا گردانید بیان کرد و گفت جل جلاله وَمَا جَعَلْنَا
عِدَّتَهُمْ اِلَّا فِتْنَةً لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا و ما نگردانیدیم شمار زبانیه را نوزده مگر از برای عذاب
کافران تا در شک افتند فاما مؤمنان ایمان بیارند بآنچه حق تعالی فرموده است یا
مگر از برای آزمودن مر ایشان را که ایمان می آرند یا نی اگرچه ما دانستیم که ایشان ایمان نخواهند
آورد الفتن والفتنة والفتون آزمودن و سوختن و عذاب کردن باز بیان فائده
دیگر کرد و گفت جل جلاله لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ و نوزده یاد کردیم زبانیه را
در قرآن تا یقین شود اهل توریت و انجیل را که قرآن کتاب سماوی است و راست است
و درست چونکه در کتاب ایشان نیز چنین بود وَيَزْدَادَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِيْمَانًا و تا افزون کند
این عدد مخصوص که نوزده است مؤمنان را ایمان یعنی ایمان مؤمنان بر عدد ایشان
زیاده شود یا تا افزون شود از روی گرویدن الازدیاد افزون کردن و افزون شدن
اصله الازتیاد من الافتعال وَّلَا يَرْتَابَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُوْنَ باز از برای
تاکید فرمود تا در شک نیفتد اهل کتاب و مؤمنان در حق بودن قرآن و رسالت محمد علیه الصلوة
والسلام وَلِيَقُوْلَ الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ و تا بگویند منافقان که در دلهای ایشان
بیماری نفاق است و شک وَّالْكَافِرُوْنَ و کافران مَاذَآ اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًا ط
چه خواست خدا تعالی باین مثل و عدد اندک که نوزده است و کم بیش نی و غرض شان

ومن رسول الله اخبار بالغیب فهو معجزة له حیث اخبر وهو بمکة عما سیکون بالمدینة بعد الهجرة اه خطیب - بقیه حاشیه بر صفحه ۱۶۹

انکار قرآن بود که قرآن کتاب الله نیست مَثَلًا تمیزا وحال المثل داستان و فی ماذا
وجهان احدهما ان ماذا شئی واحد ای ای شئ اراد فهو مفعول والثانی ما
بمعنی ای شئ وذا بمعنی الذی ای ای شئ الذی اراد الله بهذا حال کونه
مَثَلًا او من جهة المثل كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ همچنین
فرو میگذارد در گمراهی خدایتعالی بعد از اختیار بنده هر کرا خواهد و راه راست می نماید آنرا که
خواهد بعد از اختیار وی چون ابوجهل لعنة الله علیه گفت که لشکر خدای محمد از نوزده زیاده نیست
این آیت آمد وَمَا يَعْلَمُ جُنُوْدَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ و نداند لشکرهای خدایتعالی را مگر وی موسی
علیه السلام پرسید یارب فرشتگان آسمان چند اند خطاب آمد که دوازده سبط هستی بشمار فرزندان
زمین است وَمَا هِيَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِ ۝ و نیست این صفت کردن و خبر کردن ع
ازین دوزخ مگر یاد دهنده مر آدمی را تا پند گیرد و از عذاب خلاص یابد و قیل نیست این دلایل
و حجج و آیات قرآن مگر پند مر آدمیان را کَلَّا نیست چنین که کافران میگویند که قیامت و
دوزخ نخواهد بود وَالْقَمَرِ ۝ و بحرمت ماه وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَ ۝ و بحرمت شب چونکه
بازگردد والقراءت اِذْ اَدْبَرَ وَالصُّبْحِ اِذَآ اَسْفَرَ ۝ و بحرمت سفیدم چون روشن
شود اِنَّهَا لَاِحْدَى الْكُبَرِ ۝ بدرستیکه سقر هر آئینه یکی از درکهای بزرگ دوزخ است از
هفت درکات و نام آن هفت درکات اینست جهنم لظی حطمه سعیر سقر جحیم هاویه نعوذ بالله

تنبیه ۱۲ قوله ماذا
ارادالله بهذا الاسم
اسم استفهام فی ماذا
الکتابین
اى شئ اراد الله وهذا الاسم
المرکب مفعول مقدم قوله
واعرب اى مثلا حال الاى
من هذا والمعنى على التشابه
اى هذا حال كونه مشابها
للمثل وبين وجه الشبه بقوله
لغرابته اى غرابة كون
ما مبتدا اى وذا موصول خبره
واراد الله صلة الموصول
قوله لغرابته قال الرازى
انما سموه مثلا لانه لما كان
هذا العدد عددا عجيبا ظن
القوم انه ربما لم يكن مراد
الله تعالى منه ما ظاهره بل جعله مثلا لشئ
آخر وتنبيها على مقصود آخر
خطيب ۱۲ جمل
مثلا تمييزا لهذا الاحوال منه قوله
هذه ناقة الله لكم الآية ۱۲
منه زاده حاشية بيضاوى
قوله كذلك اى مثل
اضلال من كان هذا العدد
مصداقه ۱۲ جلالين

١٦٩

قوله والليل
اذا ادبر اى ادبر كقبل
قبل والمعروف فيه المزيد و
لكن الثلاثى حسن هنا و
قرنا ثم وحفص وحمزة ويعقوب
اذا دبر على المضى لان المطلوب
ما مضى فى التاسبة للفعل
الماضى واذ المستقبل اخواتها
على المستقبل هو المناسب له
لكن دخولها على الماضى لتحققه
اه قنوى قوله والليل اذا دبر
الدال بعد الباء حاء بعد النهار
وفى قراءة اذا دبر بسكون
الدال بعدها همزة اى
مضى اه جلالين قوله
اذا دبر قرأ نافع وحفص
وحمزة اذ ظرفا لما مضى من
الزمان على دبر قرأ الكوفيون
والباقون اذا ظرفا
لما يستقبل ۱۲ جمل

منها الكبر جمع الكبرى تانيث الاكبر وقيل بدرستيكه اين سقر يكى از بلاهاى بزرگ است

نَذِيرًا لِّلْبَشَرِ ۝ در حالتى كه ترساننده است مر آدميانرا وقيل گردانيديم ما خبر كردن را

از سقر منذر يعنى بيم دهنده مر آدميانرا نذيرا حال او تميز او مفعول جعلنها اى

جعلنا الاخبار عنها نذيرا للبشر لِمَن شَاءَ مِنكُمْ أَن يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ ۝ بيم دهنده

است مر كسى را كه خواهد كه پيش رود به بهشت بطاعت وايمان ويا پس رود از بهشت

بمعصيت وكفر يعنى همه كس را واين بطريق تهديد باشد كقوله تعالى فَمَن شَاءَ فَلْيُؤْمِن

وَمَن شَاءَ فَلْيَكْفُرْ لمن شاء بدل من البشر كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ۝

إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ ۝ هر تنى گرو باشد در دوزخ بآنچه كرده است در دنيا مگر ياران

دست راست يعنى بهشتيان كه خداتعالى گناهان ايشانرا بيامرزد بكرم وفضل خود و

ايشانرا در دوزخ جاويد نگذارد وقيل مگر اطفال مؤمنانرا كه ايشان گناه ندارند پس محبوس

نباشند در دوزخ ودر حديث آمده است كه طفل را گويند كه در بهشت در آى گويد الهى در نمى آيم

تا مادر وپدر من در نيايند فاما اطفال كافران خادمان اهل بهشت باشند وقيل مراد از

اصحاب يمين علماى امتان اند وقيل مراد از اصحاب يمين كسانى اند كه اعتماد بر عمل نكنند

بلكه اعتماد بر فضل خداتعالى كنند وخواجه ما رحمة الله عليه مى گفتند كه ما فضليانيم حق تعالى

بفضل خود قبول كرده است بيت آنرا كه در پذيرد معبود لا لعلة + آنرا چه حاجت آيد

ارشاد خواجه نقشبند

Marfat.com

رنج چهار چله ٭ و این بیت بسیار میخوانند وقیل هم الملائکة فعلی الوجه الاول
الاستثناء متصل الرهینة لیست بمؤنث رهین لتانیث النفس الرهن
گروگان لانه لو قصدت الصفة لقیل رهین لان فعیلا بمعنی مفعول
ای گرو کردن ۱۲ و
یستوی فیه المذکر والمؤنث کالجریح وانما هی اسم بمعنی الرهن کالشتیمة
بمعنی الشتم کانه قیل کُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهْنٌ فِي جَنّٰتٍ باشند این
دشنام دادن ۱۲ و
اصحاب یمین در بوستان ها حال من اصحاب الیمین او من ضمیر فی یَتَسَآءَلُوْنَ ۝ عَنِ
الْمُجْرِمِيْنَ ۝ می پرسند اصحاب یمین از گناهگاران چون بینند ایشانرا در دوزخ
مَا سَلَكَكُمْ فِيْ سَقَرَ ۝ چه در آورد شمارا در دوزخ این سوال از برای توبیخ باشد یعنی
ای ادخلکم ۱۲ ح
سرزنش قَالُوْا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّيْنَ ۝ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِيْنَ ۝ جواب گویند
دوزخیان که نبودیم ما در دنیا نماز کنندگان و نبودیم ما در دنیا طعام دهندگان مر گدایانرا
الاصل لم نکن حذف النون حذفا شاذا وَكُنَّا نَخُوْضُ مَعَ الْخَآئِضِيْنَ ۝
و بودیم ما در دنیا که در می آمدیم در کارهای باطل با باطل کاران یعنی با منکران قرآن
الخوض در کار باطل و آنچه نباید در آمدن وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّيْنِ ۝ حَتّٰى اَتٰىنَا
الْيَقِيْنُ ۝ و بودیم ما در دنیا که دروغ میداشتیم آمدن روز قیامت را تا آمد ما را مردن
پس یقین شد ما را که روز قیامت حق است دوزخیان چهار جواب گویند سبب در آمدن

Marfat.com

دوزخ را یکی آنکه نماز را ترک کردند دیگر آنکه زکوة بگدایان وطعام وصدقه نفل بایشان ندادند
دیگر آنکه با اهل باطل بار شدند دیگر آنکه قیامت را منکر بودند نصیب تو اینست که نماز را
ترک نکنی وحق خدا تعالے وصدقه وطعام را از فقیران باز نداری وبا اهل بدعت وفاسقان
یار نشوی وبا شیخان باطل ودانشمندان خیال وامرای ستمگار یار نشوی واز امیر المؤمنین
علی رضی الله تعالی عنه روایت کرده اند که گفت مراد از اصحاب یمین طفلان مؤمنان اند
واین طفلان از گناهگاران پرسند که چه در آورد شما را در دوزخ ایشان گویند ما نماز نمی کردیم
فاما بروز قیامت انکار نمی کردیم پس از حال دوزخیان خبر کرد وگفت فَمَا تَنْفَعُهُمْ
شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ ○ پس سود ندارد این دوزخیان را شفاعت ودر خواستن شفاعت
کنندگان پیغامبران باشند وفرشتگان وشهیدان وعالمان ومؤمنان نیکوکار گناهگاران را
شفاعت کنند مگر چهار گروه را بی نماز وبی زکوة وباطل کاران ودروغ دارندگان
روز قیامت را چنانکه درین آیت گذشت الشفاعت درخواست کردن چون حضرت
ذو الجلال بطریق اکرام لنا احوال قیامت کافران را خبر کرد وایشان قبول نکردند گفت
جل جلاله علی سبیل الاستبعاد فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ ○ پس چه بود
است مر این کافران را که از قبول کردن وعظ وقرآن ونصیحت کردن سور پیغمبران
روی میگردانند سخت گاهی حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ ○ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ○ گویا

کہ این کافران کہ میگریزند از قرآن و نصیحت و وعظ خرانی اند کہ رمیدہ اند یا رمانیدہ شدہ اند
از شیر یا از تیر اندازان یا از صیادان یعنی گویا ایشان خران وحشی اند کہ میگریزند از صیادان
نصیب درویش اینست کہ از وعظ حقانی نگریزد الاستنفار نیک رمیدن یا رمانیدن
معرضین حال من الضمیر فی الظرف تقدیرہ ای شئ ثبت لھم حال کونھم
ای من ضمیرھم فی لھم ۱۲ و
معرضین القراءۃ مستنفرۃ علی اسم الفاعل والمفعول چون کافران گردن کشی
کردند و حق را قبول نکردند و طلب کاری کہ لایق نبود کردند حق تعالے خبر داد و گفت
بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ أَن يُؤْتَىٰ صُحُفًا مُّنَشَّرَةً ۝ یعنی نہ چنان است کہ
ایشان میخواہند لیکن گردن کشی میکنند و از حد بندگی قدم بیرون می نہند و اقتراح کار بزرگ
میکنند الاقتراح خواستن و میخواہند کہ ہر کسی را از ایشان دادہ شود نامہ باز کردہ شدہ از
حضرت باری تعالے بنام وی و این چنان بود کہ کافران گفتند ای محمد اگر نامہ از برای ما
بیاری از خدا تعالے کہ ای فلان ایمان آر و براتی بیاری از برای ہر یکی از ما کہ ما را آمرزید
ای کاغذی ۱۲ و
خدا تعالے ما ایمان آریم پس حق تعالے بیان کرد حال ایشان را و گفت جل جلالہ كَلَّا بَلْ
نہ چنان است کہ ایشان میگویند اگر ما نیز این بکنیم ایشان ایمان نخواہند آورد از بہر آنکہ ایشان
یقین ندارند بآخرت لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ ۝ نمی ترسند ایشان از عذاب آخرت چون کہ ایمان
ندارند بآن كَلَّا إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ ۝ حقا کہ این قرآن قدیم و فرقان عظیم پند است مر ہمہ

۱۷۳

۱ قولہ منشرۃ ای مبسوطۃ غیر مطویۃ یقرءھا کل من رآھا ۱۲ جمل ۲ اقتراح بالکسر و در آخر حای مہملہ بمعنی خواستن و سوال کردن ۱۲ غیاث ۳ قولہ انہ تذکرۃ یعنی تذکرۃ بلیغۃ کافیۃ لمن شاء ذکرہ ای جعلہ نصب عینہ فان نفع ذلک راجع الیہ والضمیر فی انہ و ذکرہ للتذکرۃ فی قولہ فما لھم عن التذکرۃ معرضین و انما ذکر لانھا فی معنی الذکر او القرآن ۱۲ تفسیر کبیر

Marfat.com

خلائق را وسمر و شعر نیست فَمَنْ شَآءَ ذَكَرَهُ ○ پس هر که خواهد که برحمت حق تعالی برسد
یاد کند و پند گیرد باین قرآن وَمَا يَذْكُرُوْنَ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ ط و پند نگیرند ایشان بقرآن
مگر بخواست حق تعالی فرد جوینده از آن نه که جویان تو نیست ✦ در تو جویانی یقین
دان که ترا جویان است ✦ هُوَ اَهْلُ التَّقْوٰى وَاَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ○ و بسیت سزای
پرهیزگاری که از وی بترسند و از غیر وی نترسند و وی است سزای آمرزیدن گناهان
بندگان یعنی وی تعالی بیامرزد گناهان را نی غیر وی تعالی یعنی هر که بترسد از وی تعالی
آمرزش خواهد بیامرزد اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَارْزُقْنَا التَّقْوٰى وَالْمَغْفِرَةَ

سُوْرَةُ الْقِيٰمَةِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○	اَرْبَعُوْنَ اٰيَةً وَفِيْهَا رُكُوْعَانِ

لَآ اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ ○ بدانکه بعضی میگویند که کلمهٔ لا زائد است و معنی وی چنان
می شوند که سوگند یاد میکنم بقیامت یعنی بحرمت روز قیامت و بعضی میگویند که لا زائد
نیست و معنی وی چنین است که نیست چنانکه کافران میگویند که زنده شدن در روز
قیامت نیست سوگند یاد میکنم بروز قیامت که زنده شدن حق است و در کواشی
آورده است که لَآ اُقْسِمُ نیز از قراءة سبعه است و در کشاف آورده است که در مصحف
امیر المؤمنین عثمان رضی الله تعالی عنه لَاُقْسِمُ نوشته است و تقدیر وی چنین است که
لَاَنَا اُقْسِمُ ای هر آئینه من سوگند یاد میکنم بروز قیامت لَاَنَا مبتدا و اُقْسِمُ خبره و اللام

قوله لا زائدة فی الموضعین ای قسم بیوم القیمة و لا اقسم بالنفس اللوامة التی تلوم النفس علی ما فعلت من الخیر و الشر و قرأ ابن کثیر بغیر الف بعد اللام و الحمزة مضمومة بالاصل

قوله لا زائدة فی الاحسان ای لیس الامر کما ذکر اثر ابتداء القسم بیوم القیمة و قرأ ابن کثیر بغیر الف بعد اللام و الحمزة مضمومة بالاصل

القسم محذوف ای لتبعثن دل علیه قوله ایحسب الانسان ای الکافر اه جلالین قوله لا زائدة فی الموضعین

فی لانا لام الابتداء وَلَآ اُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ○ وسوگند یاد میکنم بنفس مؤمن
که همیشه خود را ملامت میکند بر تقصیر در طاعتها اگرچه بیشتر کند واین قول امام حسن بصری رحمة الله
علیه است وبقول دیگر گوید همه نفسها در قیامت لوامه باشند اگر طاعت کرده است گوید
چرا بیشتر نکرده واگر معصیت کرده است گوید چرا کرده است جواب قسم مقدر است تقدیره
اَنَّكُمْ مَبْعُوْثُوْنَ ای هر آئینه شما زنده شوید بعد از مردن ودلالت میکند برین مقدر قوله
تعالی اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ آیا می پندارد آدمی منکر روز قیامت اَنْ لَّنْ نَّجْمَعَ
عِظَامَهٗ ○ که هرگز گرد نخواهیم کرد بعد از مردن ومتفرق شدن استخوانهای او را
بَلٰى قَادِرِيْنَ عَلٰٓى اَنْ نُّسَوِّيَ بَنَانَهٗ ○ ونه چنان است که آدمی پندارد بلکه ما قادریم
بر آنکه راست کنیم انگشتان او را بعد از مردن چنانکه بودند در زندگی اگرچه خردتر استخوانهای
او بودند وقیل بلکه ما قادریم که انگشتان او را یگانه آفریدیمی چنانکه از آن شتر را آفریدیم با چندین
حکمت در انگشتان او نهادیم چون بدین قادریم بر زنده کردن نیز قادریم از بهر آنکه زنده کردن
ممکن است چون اول ممکن بود ممتنع نمیگردد چون هیچ ممکن ممتنع نمیگردد وقادرین
حال من ضمیر نجمع بَلْ يُرِيْدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهٗ ○ نه چنان است که این کافر
میگوید وانکار قیامت میکند وآمدن قیامت حق است فاما این کافر میخواهد که فسق و
فساد کند در پیش خود یعنی دائما فساد کند وایمان نیارد وآمدن عذاب قیامت را و

Marfat.com

جزای اعمال را منکری باشد و تعنت میکند و بطریق مسخرگی یَسْئَلُ می پرسد اَیَّانَ یَوْمُ
الْقِیَامَةِ ۝ کی خواهد بود روز قیامت تا من گناه نکنم چونکه اعتقاد داشت که زنده شدن
نخواهد بود و هرچه میکنم پرسش نخواهد بود نعوذ بالله من هذا الاعتقاد و قیل لیفجر لیکذب
دروغ میدارد وَاَمَامَهٗ آنچه در پیش ویست یعنی قیامت را و حساب او عذاب را
منکر می شود و بسیار فاسقان هستند که میگویند بیا تا ما خود را خوش داریم تا حالیکه خواهیم
مرد معلوم نیست که چه خواهد شدن و باین سخن کافر می شوند چونکه انکار قرآن میکنند بسبب
انکار آمدن قیامت حق تعالی از علامتهای او خبر کرد و گفت جل جلاله فَاِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ ۝
القراءة بکسر الراء یعنی چون خیره شود و متحیر بماند چشم و بفتح الراء فهو من البریق ای مع
من شدة شخوصه و قرأ ابو السمال بلق بمعنی انفتح و انفرج ای چون پهن شود و
باز ماند چشم از ترس قیامت وَخَسَفَ الْقَمَرُ ۝ و چون تاریک شود ماه و تمام نور او
برود الخسوف گرفتن ماه وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ۝ و چون گرد کرده شود آفتاب
و ماه و از مغرب برآیند یا هر دو گرد کرده شوند که هر دو را نور نماند و یا گرد کرده شوند و سیاه همچون
دو گاو عقیر گشته شده و پی کرده و یا هر دو را در یک برج جمع کرده شوند تا یک جا برآیند بخلاف
آنکه حالیا بر می آیند یَقُوْلُ الْاِنْسَانُ یَوْمَئِذٍ اَیْنَ الْمَفَرُّ ۝ بگوید آن کافر منکر روز قیامت
کجا است جای گریختن یعنی از قیامت و بچه پناه گیرم از عذاب قیامت کَلَّا لَا وَزَرَ ۝

وقیل یجمعان ثم یقذفان فی البحر فیکون نار الله الکبری ۱۲ کشاف ۳ قوله بخلاف آنکه حالیا الخ زیرا که حالیا در
عقیر گشته ۱۲ و ۴ قوله چونکه الخ علت پرسیدن است بطریق مسخرگی ۱۲ و

حقا که نباشد در آن روز هیچ گریزگاهی و پناهی اِلٰی رَبِّكَ یَوْمَئِذِنِ الْمُسْتَقَرُّ ۝ به پروردگار تو
باشد در آن روز جای قرار و آرامگاه الاستقرار آرام گرفتن یعنی از عذاب خدا تعالی بهیچ چیز پناه
نتوان گرفت و بهیچ چیز نتوان گریخت مگر بکرم و فضل خدا تعالی یُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ یَوْمَئِذٍ
بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَ ۝ خبر داده شود آدمی را بآنچه پیش فرستاده باشد و بآنچه پس انداخته باشد یعنی
از همه کردارهاش که در اول عمر و آخر عمر کرده باشد خبر کرده شود یا همه مالها که در خیرها صرف کرده
باشد و همه مالها که از پس خود مانده باشد خبر داده شود و حساب کرده شود یا بآنچه بوی اقدام نموده
باشد و کرده باشد و آنچه پس انداخت و نکرد و جزا و سزای هر دو آشکارا شود بَلِ الْاِنْسَانُ
عَلٰی نَفْسِهٖ بَصِیْرَةٌ ۝ بلکه آدمی بر خود گواه است و قیل نیک بینا و داناست یعنی چاره
نیست وی را از حساب التاء فی بصیرة للمبالغة کما فی علامة وَلَوْ اَلْقٰی مَعَاذِیْرَهٗ ۝
اگرچه بیندازد پردهای خود را و پنهان شود و قیل اگرچه بیارد عذرهای خود را جمع المعذرة
علی الثانی و جمع المعذار علی الاول المعذار پرده یعنی اگرچه در دنیا گناه پنهانی کرده باشد
فردای قیامت همه اعضای او گواهی دهند بر کردن آن گناه لَا تُحَرِّكْ بِهٖ لِسَانَكَ
مجنبان بقرآن زبان خود را پیش از فارغ شدن جبرئیل علیه السلام از ترس آنکه فراموش
کنی لِتَعْجَلَ بِهٖ ۝ اِنَّ عَلَیْنَا جَمْعَهٗ وَقُرْاٰنَهٗ ۝ تا تعجیل کنی بر قرآن بدرستیکه بر ما
است گرد کردن قرآن در سینه تو و خواندن دیگر بار بر تو تا یاد گیری فَاِذَا قَرَاْنَاهُ فَاتَّبِعْ

قوله ان علینا الخ تعلیل للنهی عن العجلة ۱۲ جمل

Marfat.com

قوله ايحسب الانسان الى قوله معاذيره ٥ ص

قُرْآنَهُ ○ پس چون بخوانیم ما یعنی جبرئیل بخواند بر تو بفرمان ما پیروی کن خواندن او را ثُمَّ إِنَّ
عَلَيْنَا بَيَانَهُ ○ پس بدرستیکه بر ما باشد بیان کردن قرآن بر تو آنچه مشکل شود بر تو از معانی
قرآن ما آنرا بیان کنیم كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ ○ حقا که نه چنان است که شما کافران میگوئید
یا آن کافران میگویند که قیامت نخواهد بود بلکه چنین است که شما دوست میدارید دنیا را و
تَذَرُونَ الْآخِرَةَ ○ و میگذارید آخرت را پس از برای این معنی قیامت را منکر میباشید و
شما را دوستی دنیا برین میدارد که گناهان بسیار می کنید که حب الدنیا رأس کل خطیئة قال
النبی صلی الله علیه وسلم من احب الدنیا اضر بآخرته ومن احب الآخرة اضر بدنیاه
فآثروا ما یبقی علی ما یفنی نصیب تو نیست که دوستی دنیا را از دل بیرون کنی که جاه طلبی و
دنیا طلبی کافران را مکبر داشته است بهیت عز و غنا و سلطنت عنبر بخفات میکشد + فقر و فنا و
مسکنت جانب مات میکشد + چون کشتی است ناگهان تا نبری بخود گمان + پیک قبول
ما است آن جانب مات میکشد + پس بیان کرد فضیلت آخرت را بر دنیا و گفت جل جلاله
وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ○ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ○ رویها باشد در آن روز قیامت تازه و تر و
تابان و بخدای خود نگران **نثر** دیدار حق است مر مؤمنانرا + نه خوار زرم نه هندوستانرا +
بدانکه دیدار حق سبحانه و تعالی روا است و حق است بخلاف معتزلیان **مثنوی** هر کرا
از هوسها جان پاک + زود بیند حضرت ایوان پاک + چون محمد پاک شد از نار دود + هر کجا

روح از آزردهای نفسانی پاک باشد زود بیند حضرت ای بزرگ حق تعالی را و ایوان پاک ای قرب حق تعالی را مراد از ایوان پاک ـ بقیه حاشیه بر صفحه ۱۷۹

Marfat.com

رو کرد وجه الله بود ٭ هر کرا باشد ز سینه فتح باب ٭ او ز هر ذره به بیند آفتاب ٭ چون بهشت
مهمان خانهٔ مومنان است مهمانی بی دیدار دوست نیک نباشد بیت اگر دیدار ننمائی و جنت را
بیارائی ٭ برای هیزم دوزخ کشند از روضهٔ طوبی را ٭ اللهم ارزقنا لقائك قال النبي صلى الله
عليه وسلم انكم سترون ربكم عيانا كما ترون القمر ليلة البدر لا تضامون في رؤيته و
بسیاری از صحابه رضوان الله علیهم اجمعین روایت کرده اند که حضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم حق سبحانه
وتعالی را دید وجوه يومئذ باسرة ○ و رویها باشند در آن روز ترش و سیاه شده و از دیدار
حق تعالی دور مانده نعوذ بالله من ذلك تظن ان يفعل بها فاقرة ○ دانند که کرده میشود
بایشان کاری که استخوان پشت ایشان را بشکند یعنی دانند که عذاب بزرگ خواهند کرد ایشان را
الفاقرة سختی پشت شکننده من الفقر الفقر پشت شکستن وجوه مبتداء وان كانت نكرة
لحصول الفائدة اي وجوه كثيرة يومئذ ظرف للخبر وهو ناضرة كلا حقا كه اذا بلغت
التراقي ○ چونکه برسد روح به چنبرهای گردن یعنی نزدیک شود بمردن وقيل من راق ○
و گفته شود کیست افسون کننده این بیمار را تا صحت یابد و جان او بقالب باز گردد الرقية افسون
کردن وقیل فرشتگان گویند کیست که روح او را بآسمان برد فرشتگان رحمت اند یا فرشتگان عذاب
تا فرمان کرا باشد الترقي ببالا شدن یکی از بزرگان دین میگفت که دوستی داشتم فوت شد در آن
شب من در خانهٔ او بخواب رفتم دیدم که فرشتگان رحمت و عذاب ایستاده اند و منتظر اند تا کرا فرمان

ای شب فوت شدن ۱۲ ود

قوله راق اسم فاعل اما من رقى يرقى بالفتح في الماضي والكسر في المضارع من الرقية وهي كلام معد للاستشفاء يرقى به المريض ليشفى وفي الحديث وما ادراك انها رقية يعني الفاتحة وهي من اسمائها واما من رقى يرقى بالكسر في الماضي والفتح في المضارع من الرقي وهو الصعود اي ان الملائكة تقول من يصعد بهذه الروح يقال رقى بالفتح من الرقية وبالكسر من الرقي ۱۲

حکایت

شود که روح ویرا بگیرد آوازی شنیدم که میگفتند بنگرید که هیچ عمل صالح باخلاص کرده است یا نی
اگر یک عمل باخلاص کرده است خلاص یابد از عذاب و الآنی فرشته را دیدم که آمد و دست ویرا
بوی کرد و گفت مَا وَجَدْتُ یعنی نیافتم که بدست عمل باخلاص کرده باشد و همچنین پای
او را و دیگر اعضای او را تا بزبانش رسید بوی کرد و گفت وجدت ای یافتم که یکبار باخلاص
گفته است لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِيْكَ لَهٗ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيْرٌ فرمان آمد که ویرا ببهشت برید و این قصه در نوادر شیخ محقق خواجه محمد علی حکیم ترمذی
رحمة الله علیه مذکور است وَظَنَّ اَنَّهُ الْفِرَاقُ ○ و چون بداند یقین که این مرگ جدائی
است از مال و فرزند و دوستان وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ ○ و چون پیچیده شود ساق
پای باساق پای در کفن و قیل سختی بسختی پیوندد و قیل رنج دنیا با رنج آخرت جمع شود و عرب
سختی را ساق گوید اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذِ الْمَسَاقُ ○ و بپروردگار تو در آن روز راندن
باشد مر خلق را یعنی خلق را بجزا خدا تعالی برند روح بهشتی را بعلیین برند یعنی بآسمانها و روح
دوزخی را بسجین یعنی بزیر زمین هفتم برند فَلَا صَدَّقَ پس راست گوی نداشت رسول خدا را
آن آدمی وَلَا صَلّٰى ○ و نماز نگذارد وَلٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ○ و لیکن دروغ گو میداشت
رسول را و روی از حق تعالی گردانید ثُمَّ ذَهَبَ اِلٰى اَهْلِهٖ يَتَمَطّٰى ○ باز رفت بسوی
اهل خود میخرامید الضمائر راجعة الى الانسان فى قوله تعالى اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ و

ع

مراد ازین انسان ابوجهل است یا کافر دیگر التمطی خرامیدن پس دعای بد کرد برین کافر و گفت
جل جلاله اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰى ۝ ثُمَّ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰى ۝ وای بر تو باد ای کافر باز وای
بر تو باد فحینئذ اولی مبتداء ولك خبره وقیل معنی الاولی نزدیک باد بر تو شکنجه
هلاک کننده یعنی بلائی بتو نزدیک است پرحذر باش فحینئذ یکون اولی لك جملة
فعلیة اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُّتْرَكَ سُدًى ۝ و پندارد آدمی یعنی ابوجهل که فرو گذاشته
شود وی مهمل یعنی بی امر و نهی و عذاب و رحمت در دنیا و عقبی کسی را با وی کاری نباشد و چون
بمیرد باز زنده نشود این چنین میداند کافر فاما چنین نیست دلیل بیان کرد بر قدرت خود و گفت
جل جلاله اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِّنْ مَّنِيٍّ يُّمْنٰى ۝ آیا نبود این آدمی از پاره آب منی که ریخته شود
در رحم الامناء فرود آوردن آب ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوّٰى ۝ باز بود این آدمی
خون بسته پس از آب بیافرید وی را حق تعالی پس راست کرد وی را و اندامهای وی را چون سر و
روی و پای و دست و دیگر اعضا فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى ۝ پس کرد
از آب منی دو جفت یکی نر و یکی ماده در درون زهدان اگر خواهد نر آفریند و اگر خواهد ماده و اگر
خواهد هم نر و هم ماده یعنی خنثی اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلٰى اَنْ يُّحْيِيَ الْمَوْتٰى ۝ آیا نیست خداوندی
که چنین کند از آب منی قادر و توانا بر اینکه زنده کند مردگان را یعنی قادر است که همیشه بود و باشد رسول
ما علیه السلام گفت سُبْحَانَكَ بَلٰى چونکه تمام شدی سوره و سنت این است که چنین باید گفت

سورة الدهر مدنية | بسم الله الرحمن الرحيم | احدى وثلثون آية وفيها ركوعان

هل اتى على الانسان حين من الدهر لم يكن شيئا مذكورا ○ بدرستيكه آمد بر آدم
(اي قد اتى على آدم ١٢ ح) (اي مذكور بالانسانية ١٢ جمل)
عليه الصلوة والسلام روزگاري كه نبود وي چيزي ياد كرده شده بقول امام سدي كالبد آدم عليه
السلام چهل سال ميان مكه وطائف نهاده بود سر بسوي مكه وپاي بسوي طائف اول خاك
بود پس ابري بروي باريد تا گل شد پس آفتاب بروي تافت تا بوي گرفت وحماء مسنون
شد حماء مسنون گل سياه بوي ناك را گويند پس باد بروي وزيد تا خشك چون سفال شد
كه آواز كردي چون دست بروي ميزدند كالصلصال وكالفخار وقيل المراد من الانسان
همه آدميان انا خلقنا الانسان من نطفة امشاج بدرستي وراستي كه آفريديم فرزندان آدم
را از آب مني آميخته آب مرد بآب زن الامشاج جمع مشج او جمع مشيج كخلط وخليط واخلاط
نبتليه تا بيازماييم وي را بكارهاي شريعت تا پيدا شود از وي كه باختيار خود خيري ميكند يا

١٨٢

مختلط ممتزج ولوضوحه في المقصود فسر الامشاج بها ١٢ قنوي ٥ قوله تعالى نبتليه ففيه مسائل (المسئلة الاولى) نبتليه معناه

شری چنانکه ما دانسته ایم از وی بعلم قدیم خود فجعلناه سمیعا بصیرا ○ پس گردانیدیم این
آدمی را شنوا و بینا از قطرهٔ آب منی یعنی از قطرهٔ آب منی آدمی را شنوا و بینا آفریدیم انا هدیناه
السبیل اما شاکرا و اما کفورا ○ بدرستیکه ما نمودیم آدمی را راه نیکی و بدی و حق و باطل
یا شکر گوید یا نگوید اگر شکر گوید و ایمان آرد و عمل نیکو کند راه بنمایمش و اگر شکر نگوید و کافر شود و گناه
کند نیز راه بنمایمش از ما همه کرم بود آدم نبود هست کردیمش از خاک و فرزندان او را از آب منی
آفریدیم و شنوا و بینا کردیم شانرا و راه حق و باطل نمودیم شانرا اگر ایمان آرند و عمل نیک کنند
جزای ایشان بهشت جاودان باشد و اگر ایمان نیارند و عمل نیک نکنند جزای ایشان دوزخ
باشد چنانکه بیان کرد حال هر دو طائفه را تا آخر سوره و گفت جل جلاله انا اعتدنا للکافرین
سلاسلا و اغلالا و سعیرا ○ بدرستیکه ما آماده کردیم مر کافرانرا زنجیرها و غلهای گران
و آتش سوزان بعد ازین حال مؤمنان را بیان کرد و گفت جل جلاله ان الابرار یشربون من
کاس کان مزاجها کافورا ○ بدرستیکه نیکان یعنی مؤمنان نیکوکار بیاشامند در بهشت
از شراب قدحی که باشد آمیزش وی یعنی آنچه در وی آمیزند خنک و سفید باشد چنانکه در شربت
یخ آمیزند در دنیا در سفیدی و سردی و خوشبوئی همچون کافور باشد و قیل کافور در بهشت
چشمه ایست عینا یشرب بها عباد الله آن کافور چشمه باشد که بیاشامند از وی بندگان
خدا تعالی الباء بمعنی من او زائدة یفجرونها تفجیرا ○ برانند آن آب را در منزلهای خود هر کجا

ای یقودونها حیث شاءوا من منازلهم ۱۲ ح

فی الدنیا من المضار (السوال الثانی) ما فائدة کان فی قوله کان مزاجها کافورا (الجواب) منهم من قال انها زائدة والتقدیر من کاس

که خواهند در بلندی و پستی بی جوی بخلاف آب دنیا می باشد خبر کرد که این بندگان کیانند و صفت
ایشان چیست گفت جل جلاله یُوفُونَ بِالنَّذْرِ وفا میکنند این بندگان پاک نذرها که کنند در
طاعتها و فرضها و سنتها وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ○ و می ترسند روزی که بدی
وی پراگنده باشد یعنی عذاب وی و بدی وی آشکارا باشد و بهمه گناهگاران برسد و امام
قتاده گفت رحمة الله علیه از سختی آن روز آسمان شگافته شود و ستارگان بریزند و کوهها همچو گرد
بهوا روند و آفتاب و ماهتاب را نور نماند و زمین بجنبد و آبها بزمین فرو رود و مقدار چهار صد
گزدانی که حال آدمی دران روز چگونه باشد زهی غافل ازان روز نترسد و در کشاف و کوشی
آورده است و در بسیاری از تفاسیر آمده که این آیتها در حق امیر المؤمنین علی رضی الله تعالی عنه
و اهل بیت او رضوان الله تعالی علیهم اجمعین نازل شده است که ایشان روزه نذر میداشتند
برای صحت شاهزادگان و در سه شب طعام دادند مسکین و یتیم و اسیر را امیر المؤمنین علی رضی الله
عنه بسنان ملک دنیا گرفت و بسنان ملک عقبی گرفت مسکین تو که نه سنان داری و نه سنان
درین قصه بسیار علما مبالغه کرده اند که آن لایق ایشان نیست و محققان نمی پسندند و بقول مقاتل

رضی الله تعالی عنه این آیتها در حق یکی از انصار آمدند که در یک روز طعام او بمسکین و یتیم و اسیر و

يُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا ○ وخوردنی میدهند از برای

دوستی حق تعالی با وجود دوستی طعام و حاجت بوی گدایانرا و یتیم بی پدر را و اسیر را و می گویند

إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا ○ بدرستیکه ما میدهیم خوردنی

شما را از برای رضای حق تعالی و نمی خواهیم از شما جزا و شکر را إِنَّا نَخَافُ مِن رَّبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا

قَمْطَرِيرًا ○ بدرستیکه ما می ترسیم از خدای خود روزی را که رویهای گناهکاران در آن روز

ترش باشد وسخت شور باشد آن وزبر گناهگاران فَوَقٰهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰهُمْ
نَضْرَةً وَّسُرُوْرًا ۝ پس بسبب این کارهای نیک نگاه داشت ایشانرا خدا تعالی از بدی
آنروز و ایشانرا تازگی رویها و شادی دلها داد و دشمنانرا داد سیاه روئی و غم و اندوه بیحد
و بی اندازه الوقایة نگاه داشتن التلقیة چیزی به پیش کسی آوردن و دادن فَوَقٰهُمْ وَلَقّٰهُمْ بمعنی مستقبل
است یعنی نگاه خواهد داشت ایشانرا و خواهد داد شان را در روز قیامت وَجَزٰهُمْ بِمَا صَبَرُوْا
جَنَّةً وَّحَرِيْرًا ۝ و جزا دهد ایشانرا بسبب صبر کردن ایشان رطاعتها و بلاها بهشت
جاودان و جامهای حریر نرم چون در دنیا دوستان را در بلا بود در عقبی عطا بود و در دنیا ایشانرا
غم بود در آخرت شادی بود و دنیا ایشانرا اندوه بود عقبی بهشت جاودان بود و در دنیا ایشانرا
جامهای تنده بود در عقبی ایشانرا جامهای حریر باشند فروترین کسی را هفتاد حلهٔ حریر پوشانند
و بهترین را هفتاد هزار هر یکی را لون دیگر و رنگی هر یک همچون رنگی برگ گل چون از جای جامه
ایشان خبر کرد از تخت و بخت ایشان نیز خبر کرد و گفت جل جلاله مُتَّكِـِٕيْنَ فِيْهَا عَلَى الْاَرَآئِكِ
تکیه زده باشند دران بهشت بر تختهای آراسته در پیش هر تختی بوستانی و در پیش هر بوستانی
کوشکی و در پیش هر کوشکی گلستانی چون در دنیا بر بساط فقر و فاقه قناعت کرده باشند و در خانهای
محقر بسر برده باشند در بهشت چنین منزلهای خوب باشند شانرا متکئین حال من الضمیر فی
جزاهم کقوله تعالی لَا يَرَوْنَ فِيْهَا شَمْسًا وَّلَا زَمْهَرِيْرًا ۝ او لا یرون حال من الضمیر

المرفوع المستقر فی متکئین یعنی نه بینند در آن بهشت آفتاب را و زمهریر یعنی گرما و سرما را
یعنی چون در دنیا گرمای تابستانی و سرمای زمستانی دیده بودند و طاعت را ترک نکرده آنجا
از گرما و سرما در امان باشند چون کافران در تنعم بوده باشند در تابستان و زمستان در گرما و سرما
و دوزخ در مانند چون از جای و جائهٔ ایشان خبر کرد از سایه و میوهٔ ایشان نیز خبر کرد و گفت جل
جلاله وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا و نزدیک باشد بآن بهشتیان سایهای درختان بهشت و
ذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ○ ای قُرِّبَتْ مِنْهُمْ یعنی نزدیک کرده شوند بآن بهشتیان
میوه های درختان بهشت اگر نشسته باشند و خفته و ایستاده آن میوه ها بایشان میرسند و نزدیک
شوند به برآمدن درختان احتیاج نشوند و امام مجاهد رحمة الله علیه گفت که صحن بهشت از نقره
خام باشند و خاک آن از مشک و تنهٔ درختانش از زر و نقره و شاخهای او از مروارید و از زبرجد
و یاقوت و میوه های او بتو نزدیک باشد که دست بوی برسد بیرنج از درخت میگیری و میخوری
چون دشمنان او را در دنیا بوستانها و میوه ها لون بلون بود در عقبی جای ایشان دوزخ است
و میوه های ایشان زقوم و ضریع است قوله و دانیة الخ عطف علی جنة ای و اعطاهم
جنة اخری دانیة علیهم ظلالها و مسخرة لهم اثمارها و الظلال جمع الظل التذ
لیل رام کردن القطوف جمع قطف است و قطف میوهٔ درخت را گویند بدانکه اول این عطاها
آن بود که فرمود فَوَقَاهُمُ إلی آخره یعنی نگاه داشتیم شان را و دادیم شان را عطاها که اول آن تازگی

Marfat.com

رویهای ایشان بود اثر تجلی جمال من بود و شادی دلهای ایشان بود که از مشاهدهٔ جمال
انوار صفات و ذات من بود چون ایشان احسان کردند من نیز احسان کردم که هَلْ جَزَاءُ
الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُ و محقق داند که این کرمها در دنیا و عقبی همه ازو بود که توفیق طاعت
او داد و جزای طاعت نیز او دهد پس هر کرا قبول کرد مردود نکرد و هر کرا رد کرد مقبول
نکرد **رباعی** از لطف تو هیچ بنده نومید نشد ٭ مقبول تو جز بمقبل جاوید نشد ٭ لطفت بکدام
ذره پیوست دمی ٭ کان ذره به از هزار خورشید نشد ٭ مَنْ قَبِلَهُ قَبِلَهُ بِلَا عِلَّةٍ ٭ وَمَنْ
رَدَّهُ رَدَّهُ بِلَا عِلَّةٍ ٭ و از نعمت دیگر که داده شود و آن شربتهای شیرین باشند خبر کرد و
گفت جل جلاله وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِآنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ و گردانیده شود برین بهشتیان آب
جامها یعنی مشربها و قدحهای نقره وَاَكْوَابٍ و کوزهای بی دسته كَانَتْ قَوَارِيرَا ۝ قَوَارِيرَا
مِنْ فِضَّةٍ که باشد آن کوزها از شیشها که از نقره باشد یعنی آنرا صفائی آبگینه باشد و سفیدی نقره که
هر چه درون او باشد از شربتهای رنگ برنگ از بیرون او بنماید عبد الله بن عباس رضی الله عنه گفت که اگر
از نقره دنیا قدحی ساخته شود تنک تر از پر مگس آنچه درون اوست بنماید بخلاف قدح بهشتی که از نقره بود
چنان با صفا بود که هر چه در وی باشد از بیرون نماید همچو شیشه و شیشهٔ دنیا از خاک باشد فاما شیشهٔ بهشتی
از نقره پاک باشد قواریرا از روی ترکیب خبر کانت باشد القراءة بتنوینهما و ترکه فیهما و بتنوین الاول و
ترکه فی الثانی من فضة بیان لاصل القواریر کذا فی الکواشی قَدَّرُوهَا اندازه کرده باشند یعنی

Marfat.com

شرابهای بهشتی را وران کوزها یا کوزها را اندازه کرده باشند بهشتیان پیش از آمدن ایشان
در بهشت تَقْدِيرًا ○ اندازه کردن که شراب بکوزها برابر باشد بمقداری که بهشتی سیر شود
نه کم آید و نی زیاده و این نوع بالذت می باشد و شاید که این اشارت باشد که اقداح راح
و شراب بمقدار حوصلهٔ ارواح باشد در معارف الٰهی الله تعالی اعلم وَيُسْقَوْنَ فِيهَا
داده شوند آن بهشتیان را در بهشت كَأْسًا قدحی را از شراب که كَانَ مِزَاجُهَا باشد آمیزش
وی زَنْجَبِيلًا ○ زنجبیل چیزیست که خوشبوی و خوش مزه می باشد در عرب و قیل
چشمه ایست در بهشت عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا ○ چشمه باشد که نام برده می شود
وی را سلسبیل یعنی خوشبوی و گوارنده و فرمان بردار و قیل متعدی بمفعولین می باشد یقال سلسل
الماء مضاف محذوف می باشد کأسا ای شراب کاس چون صفت لباس بهشتیان و
منزلها و میوها و شرابها و قدحهای ایشان کرد صفت خادمان ایشان نیز کرد و گفت جل جلاله
وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ و میگردد بر ایشان وِلْدَانٌ کودکان یعنی بچگان و غلامان مُخَلَّدُونَ
جاوید کرده شدگان که هرگز پیر نگردند و از جمال و حال خود بر نگردند بعضی گویند این خادمان
بهشتیان فرزندان کافران باشند که خرد مرده باشند و بعضی گویند این خادم باشند که حق سبحانه
و تعالی ایشان را در بهشت آفریده باز صفت دیگر شان یاد کرد و گفت إِذَا رَأَيْتَهُمْ چون
بینی تو آن خادمان را حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنْثُورًا ○ پنداری و بدانی که مروارید های

Marfat.com

سفید اند پراگنده و ریخته شده از غایت سفیدی و پاکیزگی همچون مروارید ها باشند و دور از یکدیگر
در بساطها برای خدمت کردن بهشتیان ایستاده باشند خادمان ایشان چنین خوبصورت
باشند تا دانی که مخدومان چون باشند وَاِذَا رَاَیْتَ ثَمَّ رَاَیْتَ نَعِیْمًا چون بنگری تو آنجا
یعنی در بهشت بینی تو خوشیها و نعمتهای بسیار وَّمُلْکًا و پادشاهی کَبِیْرًا ○ بزرگ
قَالَ النَّبِیُّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ اِنَّ اَدْنٰی اَهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً مَنْ یَّنْظُرُ فِیْ مُلْکِهٖ
مَسِیْرَةَ اَلْفَ عَامٍ یَرٰی اَقْصَاهُ کَمَا یَرٰی اَدْنَاهُ یعنی کمترین بهشتیان را مملکتی باشد
که مسافت آن هزار ساله راه باشد دور را همچون نزدیک بیند که آنرا زوال نباشد و ملک
کبیر بقول خواجه علی حکیم ترمذی رحمة الله علیه آن باشد که هرچه او خواهد همچنان گردد و بقول امام
مقاتل رحمة الله علیه ملک کبیر آنست که هفتاد هزار حاجبان و دربانان باشند مر هر بهشتی را
چون فرشتگان خواهند که پیش آن بهشتی درآیند ازین همه دستوری خواهند بعد ازان پیش
بهشتی درآیند و سلام حضرت باری تعالی برسانند و هر یکی هدیه بیارند که چشم کسی چنان
ندیده باشد و هیچ گوش هم نشنیده باشند و بر خاطر کسی نگذشته باشد فرشتگان گویند که حق
تعالی از تو خوشنود و راضی است این بر دل بهشتی خوشتر از همه نعمتها باشد لقوله تعالی رِضْوَانٌ
مِّنَ اللّٰهِ اَکْبَرُ وَمُلْکًا کَبِیْرًا بفتح المیم و کسر اللام در قرائت عایشه رضی الله تعالی عنها
آمده است که بینی تو پادشاه بزرگ را یعنی خدای تعالی را یا حق سبحانه و تعالی صفت

۱ قولہ وملکا کبیرا ای عظیما بفتح المیم وکسر اللام ہو اللہ ۱۲ نیشابوری

Marfat.com

دیگر کرد بهشتیانرا و جامهای ایشان را و گفت جل جلاله عَلَيْهِمْ بر بالای ایشان باشد ثِيَابُ
سُنْدُسٍ جامهای تنک و قیل دیبای تنک خُضْرٌ جامهای سبز یا سندس سبز وَاِسْتَبْرَقٌ
و جامهای دیبای سطبر بر هر مؤمنی باشد هفتاد حله هر یکی بر یکدیگر و جامهای زبرین ایشان
باشد دیبای سبز تنک تنکی هر حله همچون تنکی برگ گل القراءة بسکون الیاء عالیهم فهو
مبتدا خبره ثیاب سندس و بنصبه ظرف ای ثبت عالیهم او حال من ضمیر
علیهم و صفت دیگر بهشتیانرا ذکر کرد و گفت جل جلاله وَحُلُّوا و آراسته شوند این بهشتیان
اَسَاوِرَ بدستانها مِنْ فِضَّةٍ از نقره و عادت ملوک و اشراف عرب این بود که دستانها در دست
کردندی و مفاخرت کردندی بآن حق تعالی بهشتیانرا بآن صفت کرد باز صفت دیگر
شان هم کرد جل جلاله وَسَقٰهُمْ و بدهد شانرا رَبُّهُمْ پروردگار شان شَرَابًا شربتی طَهُوْرًا
پاکیزه که چون خورده شود بول نگردد بلکه عرق شود و از تنهای ایشان بیرون آید بوی وی مشک
باشد و دل ایشانرا پاک کند از کینه و دشمنی و دوستی غیر حق تعالی سابقان و مقربان حضرت
عزت را جل جلاله از بطنان یعنی از زیر عرش قدحهای شراب طهور از زبرجد سبز و از یاقوت
سرخ و از نقره سفید برساند بیواسطه دستی تالب مقتصد انرا و میانه روانرا فرشتگان دهند
و عامه اهل بهشت را غلمان دهند یعنی خادمان بهشت چون از شراب بهشتی بخورند مست گردند
ذو الجلال حجاب برگیرند تا جمال بیچون و بیچگون او بینند اللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا وَاجْعَلْنَا بِكَرَامِكَ

Marfat.com

مِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ اِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَآءً بدرستیکه این نیکیها که یاد کرده شده است باشد
مر شما را بسبب پاداش کارهای نیک شما وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَّشْكُوْرًا ۝ ع وبود و هست
کوششهای شما پذیرفته و قبول کرده شده و کارهای شما ضایع نیست بلکه اندک پذیر و بسیار بخش
است حضرت باری تعالی اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ تَنْزِيْلًا ۝ بدرستیکه ما
بر تو فرستادیم قرآن را فرستادن پراکنده اگر یکبار فرستادمی یاد گرفتن او بتو دشوار بودی
چون فرستادیم قرآن را و ترا پیغامبر گردانیدیم و بخلق و عالم فرستادیم اگر ترا برنجانند و ساحر و
شاعر گویند بر جفای ایشان صبر کن پس گفت جل جلاله فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ پس صبر کن ای
محمد از برای حکم حق تعالی برسانیدن شریعت و احکام اسلام و بر دروغ گوی داشتن خلق مر ترا
و بر مصیبتها و ادای طاعتها وَلَا تُطِعْ و فرمانبرداری مکن مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُوْرًا ۝ ازین
کافران هیچ بزه کاری و ناسپاسی را یعنی ولید بن مغیره و عتبه را که ایشان گفتند ای محمد
ما ترا مال بسیار بدهیم و عروس صاحب جمال بدهیم ازین کار برگرد و بقول دیگر مراد ابوجهل
است که رسول علیه السلام را از نماز گذاردن منع کرده بود وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ و یاد کن
ای محمد نام خدای خود را بُكْرَةً در بامداد یعنی نماز بامداد گذار وَّاَصِيْلًا ۝ و شبانگاه یعنی
نماز پیشین و نماز دیگر بگذار وَمِنَ الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهٗ و بعضی از شب سجده کن مر پروردگار خود
را یعنی نماز شام و خفتن بگذار وَسَبِّحْهُ و بپاکی یاد کن مر او را لَيْلًا در شب طَوِيْلًا ۝

Marfat.com

دراز یعنی نماز شب بگذار و بقول دیگر مراد آنست که یاد کن بزبان مر پروردگار خود را در همه
اوقات اِنَّ هٰؤُلَاءِ بدرستیکه این کافران یُحِبُّوْنَ دوست میدارند بدل و جان
الْعَاجِلَةَ دنیا را وَيَذَرُوْنَ و میگذارند وَرَآءَهُمْ از پس خود يَوْمًا ثَقِيْلًا ○ روز گرانرا
یعنی کار ایشان همه از برای دنیاست غم کاه و غله چندان باشد شان را که نیمهٔ آن بلکه از ده
بخش آن یکی از برای آخرت نباشد شانرا فاما مؤمنانرا همه غم آخرت باشد و تدبیر دنیا بقدر
حال بکنند فاما عاشقانرا جز طلب دوست هیچ نباشد **مثنوی** ملک دنیا تن پرستانرا
حلال ✤ ما غلام ملک عشق بی زوال ✤ عاشقی کز خوان رحمن خورد قوت ✤ صد عدن
پیشش نیرزد تره توت ✤ هشت جنت گر در آرم در نظر ✤ ور کنم خدمت من از خوف سقر ✤
مؤمنی باشم سلامت جوی من ✤ زانکه این هر دو بود حظ بدن ✤ و بطریق تعریض تنبیه کرد
شانرا و گفت جل جلاله نَحْنُ خَلَقْنٰهُمْ ما آفریدیم ایشان را و بس وَشَدَدْنَا و ما استوار
کردیم اَسْرَهُمْ عضوها و استخوانها و پیها و رگهای ایشان را و بقول دیگر ما استوار کردیم
جای بیرون آمدن بول و غائط ایشان را یعنی راه پیش و پس چون چیزی بیرون آید
هر دو بهم فراز آیند چون چنین است چرا باید که شب و روز عمر خود را بطلب کردن دنیا و دوستی
آن مستغرق دارند و هیچ قدم بی طمع دنیا نرانند و از خالق و رازق خود چرا روی گردانند
و بیان کرد که ما قادریم برین که این کافرانرا نیست کنیم و بدل ایشان دیگرانرا بیاریم

قوله چون چنین است چرا باید الخ بیان منبه علیه بطریق تعریض است یعنی چون چنین است که ما ایشانرا آفریدیم و اعضاء و اندامهای

وگفت جل جلاله وَاِذَا شِئْنَا وچون خواهیم که هلاک کنیم ایشانرا بَدَّلْنَا اَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا ○
بدل آریم مانندهای ایشانرا بدل کردنی یعنی بهتر از ایشان بیاریم وما قادر مختاریم وحکیم غفاریم
ورحیم ستاریم وکریم زود هلاک نکنیم ایشان را تا باشد که ایمان آرند اِنَّ هٰذِهٖ بدرستیکه این
سوره تَذْكِرَةٌ پندی است مر شما را ولطفی است مر دوستان را چونکه در وی حال
بهشتیان است وبیان رفتار ایشان است فَمَنْ شَآءَ پس هر که خواهد حال ایشانرا
وجزای ایشانرا اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيلًا ○ بگیرد بخدای خود راهی یعنی بندگی او کند
ورضای او جوید وهوای خود بگذارد بیت باد وقبله در ره توحید نتوان برد راه
یا رضای دوست باشد یا رضای خویشتن وَمَا تَشَآءُوْنَ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ ونمیخواهید
شما چیزی را مگر وقت خواستن خدای تعالی آن چیز را اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ○ بدرستیکه
حق تعالی هست وبود وباشد نیک دانا ونیک استوار کار که غلط بروی روا نیست يُّدْخِلُ مَنْ يَّشَآءُ
فِيْ رَحْمَتِهٖ هر کرا خواهد در رحمت خود در آرد یعنی ایمانش دهد وبهشت جاودان وَالظّٰلِمِيْنَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا
اَلِيْمًا ○ وکافرانرا وستمگارانرا آماده کند شکنجه دردناک یعنی کفر وکافری را بکافران دهد ودوزخ جاودان
دهد شانرا جزای کردار شان القراءة ما تشاءون بالتاء والياء الا ان يشاء الله ظرف او حال

سورة المرسلات مكية وهي	بسم الله الرحمن الرحيم ○	خمسون آية وفيها ركوعان

وَالْمُرْسَلٰتِ بحرمت بادهای فرستاده شده عُرْفًا ○ همچون یال اسپ پی در پی متصل

ع

Marfat.com

انتصابه علی الحال وقیل بحرمت فرشتگان فرستاده شده از برای کار نیکو العرف در لغت یال
وکار نیکو وانتصابه علی المفعول لاجله فَالْعٰصِفٰتُ عَصْفًا ۝ پس بحرمت بادهای
سخت رونده سخت رفتنی وَالنّٰشِرٰتِ نَشْرًا ۝ وبحرمت بادهائی که ابر را پراکنده کند
ای کرد یاح رحمة ارسان فنشرن السحاب فی الجو ۱۲ جمل
پراکنده کردنی فَالْفٰرِقٰتُ فَرْقًا ۝ پس بحرمت آیتهای قرآن که جدا کند حق را از باطل جدا
کردنی فَالْمُلْقِیٰتِ ذِکْرًا ۝ پس بحرمت فرشتگان که اندازند وحی را در دلهای پیغمبران
عُذْرًا از برای پیدا کردن حجت اَوْ نُذْرًا ۝ یا از برای ترسانیدن یعنی حق تعالی کتابهای
ای حجت حق تعالی بر خلق ۱۲ ود
خود را فرستاد بر پیغامبران تا ایشان بامتان برسانند وعلمای امتان ایشان بشاگردان
برسانند وایشان بخلق برسانند تا عذر باشد یعنی حجت پیدا کنند بر ایشان تا خلق نگویند که
ای حق تعالی ۱۲ ود
ما نشنیدیم وندانستیم وما را کسی نرسانید واز روز قیامت خبر نکرد بحرمت این چیزها که اِنَّمَا
تُوْعَدُوْنَ بدرستیکه آنچه ترسانیده می شوید بآن یا وعده کرده می شوید شما من الایعاد
او الوعد لَوَاقِعٌ ۝ هر آئینه افتنده است وباشنده است یعنی قیامت وبهشت ودوزخ
خواهد بود بیشک فَاِذَا النُّجُوْمُ پس چون ستارگان طُمِسَتْ ۝ ناپدید شوند وفرو ریزند
الطمس در لغت ناپدید کردن وَاِذَا السَّمَآءُ فُرِجَتْ ۝ وچون آسمان شگافته شود اول سست شود
طمس بالفتح ناپدید کردن ودور شدن ۱۲ غیاث
پس شگافد پس از هم جدا شود وپاره پاره شود وذره ذره آنگاه نیست شود ذکر فی التفسیر
ان اول حال السماء الوهی یعنی سست شدن ثم الانشقاق والانفطار ثم الانفراج

Marfat.com

حتی یتلاشی فتصیر کانها لم تکن وَاِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ ۝ وچون کوهها پراکنده
شوند و بباد داده شوند اول پراکنده شوند پس رانده شوند در هوا همچون پشم رنگین پس ریزه ریزه
شوند همچون گرد پس ناچیز شوند گویا که هیچ نبود وَاِذَا الرُّسُلُ وچون پیغمبران اُقِّتَتْ ۝
گرد کرده شوند جواب فَاِذَا النُّجُوْمُ طُمِسَتْ تا اینجا محذوف است یعنی چون این کارها
واقع شود قیامت بیاید لِاَیِّ یَوْمٍ اُجِّلَتْ ۝ مر کدام روز را تاخیر کرده شده است
این کارهای بزرگ استفهام از برای تفخیم است لِیَوْمِ الْفَصْلِ ۝ جواب گفت از برای
روز جدا کردن حق را از باطل وَمَا اَدْرٰىكَ مَا یَوْمُ الْفَصْلِ ۝ وچه دانی تو که چه
بزرگ است روز جدا کردن یعنی تو چه دانی بزرگی روز قیامت را چون نفخ صور شود و زمین
بر خود لرزیدن گیرد آسمان بر خود ترقیدن گیرند و کوهها از جای خود در هوا شوند و ستارگان
بزمین فرو ریختن گیرد و پیغامبران را جمع کرده شود و خصم در خصم آویختن گیرند وای و هلاکی باد در
آن روز مر کافران را چنانکه حق تعالی گفت وَیْلٌ یَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِیْنَ ۝ وای در آن روز مر
دروغ دارندگان را و قیل وادی است در دوزخ که آنرا ویل گویند اگر کوهها در آنجا اندازند بگدازند
و این جای کافران باشد نعوذ بالله من ذلک اَلَمْ نُهْلِكِ الْاَوَّلِیْنَ ۝ آیا نیست و هلاک

الآخرین العامة علی رفع العین استئنافا ای ثم نحن نتبعهم کذا قدره ابو البقاء وقال ولیس بمعطوف لان العطف یوجب ان

نکردیم قوم پیشین را یعنی قوم نوح و عاد و ثمود را ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْآخَرِينَ ○ پس از پی ایشان
در آوردیم و نیست کردیم امتان پسین را یعنی قوم شعیب و قوم لوط و قوم فرعون و غیر ایشان را
چون ایمان نیاوردند به پیغمبران خود كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ○ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ
لِلْمُكَذِّبِينَ ○ و همچنین کنیم بگناهگاران یعنی کافران امت ترا بقهر خود بگیریم و نیست
گردانیم و ترا بر ایشان نصرت دهیم چون منکران قیامت را یاد کرد و از هلاک کردن
ایشان نیز خبر کرد اشارت بدلائل قدرت خود کرد که ما قادریم که قیامت را بیاریم و همه
مردگان را زنده گردانیم و دوستان را به بهشت بریم و دشمنان را بدوزخ چون این همه ممکن است
پس گفت جل جلاله أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ آیا نه آفریدیم شما را مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ○ از آب سست یعنی
خوار ناپاک که آن آب مادر و پدر است فَجَعَلْنَاهُ پس گردانیدیم آن آب را و نهادیمش فِي
قَرَارٍ مَكِينٍ ○ در آرامگاه استوار که آن رحم و زهدان مادر است إِلَىٰ قَدَرٍ مَعْلُومٍ ○
تا اندازه شده و دانسته شده که نه ماه است یا بیشتر یا کمتر فَقَدَرْنَا بمعنی قدر پس اندازه کردیم ما
اندازه شده و دانسته شده کنایه از وقت حمل است و د
آن وقت را که کم نشود و بیش نگردد فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ○ پس ما نیک اندازه کنندگانیم
ای المقدرون چون دلائل ظاهر شد با وجود این کافران منکر شدند قدرت ما را بآوردن
قیامت وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ○ هلاکی باد منکران اسلام و احکام آنرا در آن روز أَلَمْ
نَجْعَلِ الْأَرْضَ آیا نگردانیدیم زمین را كِفَاتًا ○ گرد کننده و فراهم آرنده أَحْيَاءً آرندگان را
ای جمع کننده ۱۲ و د

وَّاَمْوَاتًا ۝ ومردگانرا یعنی زمین را جای قرار زندگان و مردگان گردانیدیم وَجَعَلْنَا فِيهَا
رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وگردانیدیم در زمین کوههای استوار بلند و چندین منفعتها درین
کوهها نهادیم از زر و نقره و آهن و لعل و غیر آن الرسوة استوار شدن الشموخ بلند شدن
وَّاَسْقَيْنَاكُمْ مَّاءً فُرَاتًا ۝ و دادیم شما را آب خوش شیرین خنک و باوجود این کافر شدید
جزا میدهیم شما را وَيْلٌ يَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ۝ وای و هلاکی باد دروغ دارندگانرا یعنی
کافرانرا در آن روز اِنْطَلِقُوا اِلٰى مَا كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُونَ ۝ گفته شود مر کافرانرا روز قیامت
بروید بسوی آنچه بودید شما که دروغ گو میداشتید پیغامبران را بآن چیز یعنی بروید بدوزخ
الانطلاق رفتن اِنْطَلِقُوا بروید اِلٰى ظِلٍّ بسوی سایه دود دوزخ ذِي ثَلٰثِ شُعَبٍ
که ویرا سه شاخ باشد یعنی بزرگ باشد و از همه اطراف کافران را گرفته بود شعبه شاخ شعب
جماعت لَّا ظَلِيلٍ آن سایه دود دوزخ خوش و خنک نباشد الظلیل پوشنده وَّلَا يُغْنِي
مِنَ اللَّهَبِ ۝ کفایت نکند آن سایه از آتش دوزخ یعنی هیچ در وی نفع نباشد اِنَّهَا
تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ ۝ بدرستیکه آن آتش دوزخ می اندازد آخگرها و قیل سرشک ها را
که آب جگرها باشد همچون کوشکهای بزرگ كَاَنَّهٗ جِمَالَاتٌ صُفْرٌ ۝ گویا که آن آخگرهای
آتش اشتران سیاه اند که بزردی میزنند القصر کوشک و قیل درخت سطبر الجمل اشتر الجمالة
جماعت والجمالات جمع الجمع وَيْلٌ يَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ۝ وای و هلاکی باد در آن روز

Marfat.com

کافرانرا که دروغ گوی میداشتند مر پیغامبرانرا هٰذَا يَوْمُ لَا يَنْطِقُونَ ○ این روزیست
که در وی سخن نگویند کافران یعنی در روز قیامت وقتی باشد که سخن نگویند کافران در
آن وقت و مراد همه روز نیست وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ○ و دستوری داده نشود
مر دوزخیانرا تا سخن گویند و عذر خواهند بقول امام مقاتل چهل سال سخن نگویند از سختی عذاب
روز قیامت وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ○ وای دران روز مر کافران را هٰذَا يَوْمُ
الْفَصْلِ این روز جدا کردنی است میان دوستان و دشمنان جَمَعْنٰكُمْ گرد کردیم شمارا وَ
الْأَوَّلِينَ ○ با امتان پیشین فَإِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ پس اگر باشد شمارا مکری و حیله در
دور کردن عذاب از خود فَكِيدُونِ ○ پس مکر کنید مرا و این عذاب را از خود دور کنید
این سخن مر کافرانرا سرزنش باشد وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ○ وای و هلاکی مر کافرانرا
در آن روز چون حق سبحانه و تعالی حال دشمنانرا یاد کرد حال دوستانرا نیز یاد کرد و گفت
جل جلاله إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ بدرستیکه هر آئینه پرهیزگاران و دور باشندگان از کفر و
کافری باشند در بوستانها و سایها با آسایش وَعُيُونٍ ○ و چشمهای آب روان وَفَوَاكِهَ و
میوهای نیکو مِمَّا يَشْتَهُونَ ○ از آنچه آرزو می برند كُلُوا وَاشْرَبُوا بخورید و بیاشامید از
نعمتهای بهشت هَنِيئًا نوش و گوارنده و خوش باد شمارا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ○ بآنچه
کردید شما در دنیا از طاعتها یعنی جزای کردارهای شماست إِنَّا كَذٰلِكَ بدرستیکه همچنین

ع

ذلك ويوم القيمة طويل له مواطن ومواقيت ينطقون في وقت دون وقت فعبر عن كل وقت بيوم او لا ينطقون بشيء ينفعهم فان ذلك كلا نطق وقرئ بنصب اليوم اي هذا الذي فصل واقع يوم لا ينطقون وقوله لا ينطقون اي في بعض المواقف فان يوم القيامة يوم طويل ذو مواطن ومواقيت ينطقون في وقت ولا ينطقون في وقت ولذلك ورد الامران في القرآن الكريم ففي بعضها يختصمون ويتكلمون وفي بعضها نختم على افواههم فلا ينطقون ١٢ جمل

قوله جمعناكم اي ايها المكذبون من هذه الامة والاولين من المكذبين قبلكم فتحاسبون وتعذبون جميعا ١٢ جلالين

قوله فكيدون اصله فكيدوني حذف ياء المتكلم اكتفاء بالكسرة والنون للوقاية وهو امر من كاد يكيد كيدا وهو المكر والاحتيال والخديعة والمعنى واحتالوا لانفسكم وتخلصوا من عذابي ان قدرتم هذا امر اهانة وخطاب تعجيز ١٢ روح البيان

قوله وفواكه مما يشتهون فيه اعلام بان المأكل والمشرب في الجنة بحسب شهواتهم بخلاف الدنيا فبحسب ما يجد الناس في الاغلب يقال لهم كلوا واشربوا هنيئا حال اي متهنئين اه جلالين قوله مما يشتهون راجع للعيون والفواكه كما اشار له بقوله فيه اعلام بان المأكل الخ ١٢ جمل

Marfat.com

نَجْزِ الْمُحْسِنِيْنَ ○ جزا میدهیم نیکوکارانرا الاحسان نیکوئی کردن وَيْلٌ يَّوْمَئِذٍ
لِّلْمُكَذِّبِيْنَ ○ وای وهلاکی باد مر کافرانرا در آن روز كُلُوْا بخورید ای کافران از نعمتهای
دنیا وَتَمَتَّعُوْا و برخورداری گیرید قَلِيْلًا اندکی یعنی روزی چند اِنَّكُمْ مُّجْرِمُوْنَ ○
بدرستیکه شما کافرانید و مستحق دوزخ شده اید که از دنیا بیرون شدن است شمارا و بعذاب گور
گرفتار شدن نعوذ بالله من ذلک الاجرام گناه کردن وَيْلٌ يَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِيْنَ ○
وای در آن روز مر کافرانرا وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ ارْكَعُوْا و چون گفته شود مر کافرانرا که نماز گذارید
لَا يَرْكَعُوْنَ ○ نماز نکنند الرکوع پشت خم کردن وَيْلٌ يَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِيْنَ ○
وای وهلاکی باد در آن روز مر کافرانرا بقول امام مقاتل این در دنیا بود که مصطفی صلی الله
علیه وآله وسلم مر وفد بنی ثقیف را فرمود که نماز گذارید ایشان گفتند که ما ایمان می آریم فاما نماز
نمی گذاریم ما را ننگ می آید که رکوع و سجود کنیم وفد کسانی را گویند که پیش کسی آیند از برای خبر
رسانیدن و ایلچی گری کردن و بقول عبد الله بن عباس رضی الله تعالی عنهما این در قیامت
خواهد بود که فرمود يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَّيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُوْدِ چون کشف کنند از ساق مؤمنان
سجده توانند کرد و کافران نی چنانکه در سورهٔ ن والقلم گذشت فَبِاَيِّ حَدِيْثٍ پس بکدام سخن
ع بَعْدَهٗ پس از قرآن يُؤْمِنُوْنَ ○ میگروند چون بآیات بینات قرآن ایمان نیاوردند
بکدام سخن ایمان خواهند آورد یعنی ایمان نخواهند آورد بهیچ سخن والله تعالی اعلم بالصواب

Marfat.com

سورة النبأ مكية وهي | بسم الله الرحمن الرحيم | اربعون آية وركوعان

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ ○ اصل عم عما بوده است یعنی از چه سوال می کنند و می پرسند یکدیگر را اهل مکه التسائل از یکدیگر پرسیدن باز تفسیر کرد و گفت جل جلاله عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ ○ از خبر بزرگ می پرسند الَّذِي هُمْ فِيهِ آن خبر که ایشان در وی مُخْتَلِفُونَ ○ اختلاف می کنند الاختلاف خلاف کردن یکدیگر و آمد شد کردن مؤمنان میگویند قیامت حق است و خواهد بود چونکه حق تبارک و تعالی از وی خبر کرد که آمدنی است و این خبر بزرگ است چونکه خبر کننده خدای بزرگ است و کافران می گویند که نخواهد بود بعضی میگویند که این خبر بزرگ پیغامبری محمد مصطفی است صلی الله علیه و آله وسلم مؤمنان می گفتند که حق است و کافران می گفتند که حق نیست بعضی گفته اند آن خبر بزرگ قرآن است که مؤمنان می گفتند که حق است و سخن خدای تعالی است و کافران می گفتند که حق نیست و سخن خدای تعالی نیست و ما شکر گوئیم که از مؤمنانیم نه از کافران حق سبحانه و تعالی نام ما را در دیوان مؤمنان داشت بی آنکه از ما طاعتی و عبادتی بوده باشد در ازل پس می باید که دائما بذکر و شکر او تعالی مشغول باشیم رباعی بی تو صنما قرار نتوانم کرد ✤ احسان ترا شمار نتوانم کرد ✤ گر بر تن من زبان شود هر موئی ✤ یک شکر تو از هزار نتوانم کرد ✤ حق سبحانه و تعالی کافران را جواب داد و انکار ایشان را رد کرد و گفت جل جلاله كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ○ حقا که زود باشد که

Marfat.com

بدانند این کافران که این خبر بزرگ راست بوده است چونکه بمیرند و در گور در آیند و عذاب گور
بچشند ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ○ پس حقا که زود باشد که بدانند این کافران که این خبر بزرگ
حق بوده است چون بقیامت زنده شوند و عذاب دوزخ را بدانند بعضی میگویند این تکرار
از برای تاکید است بعضی میگویند تکرار نیست یکی دانستن در گور باشد و یکی دانستن در قیامت
ابن عامر سَتَعْلَمُونَ بتای خطاب خوانده اند و معنی این باشد که زود باشد که بدانید که این
خبر بزرگ حق بوده است چونکه بقیامت زنده شوید و بعذاب دوزخ در مانید و کلا حرف ردع
است و اسم می باشد بمعنی حقا و درین آیت شاید که این معنی بوده باشد یعنی حقا که قیامت
خواهد بود و این بمنزله سوگند است الردع باز داشتن کسی را از چیزی و اگر حرف بود معنی
کلا این باشد که باز ایستید ای کافران ازین اعتقاد بدتان که قیامت نخواهد بود چون حضرت
حق تعالی رد کرد انکار کافران را بقیامت یاد کرد دلیلهای قدرت خود را که پیدا و ظاهر اند
و انکار آن نمی توانند کرد چونکه بعضی زیر پای ایشان است و بعضی بر بالای سر ایشان است
و بعضی در ذات ایشان است پس گفت جل جلاله أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ○ آیا نگردانیدیم
ما زمین را بساط شما که در وی می باشید و زراعت می کنید و تجارت می کنید و زندگانی و مردگی
شما در وی است المهد گستردن یعنی پهن کردن و المهاد آرامگاه یعنی خداوند تبارک و تعالی
قادر است که همه را زنده گرداند و قیامت را بیارد چنانکه قادر است بآفریدن زمینها و

قوله و این بمنزله سوگند است زیرا که حقا مثل سوگند مؤکد کلام ای تاکید کننده کلام است ۱۲ و د

آسمانها قادر است بر هست کردن شما وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ۝ آیا نکردیم کوهها را میخهای زمین تا نه جنبید و در تفسیر تیسیر آمده است که چون حق تعالی زمین را آفرید زمین می جنبید کوهها را آفرید تا زمین قرار گرفت آفریدن زمینها و آسمانها را ندیده ایم اما اعتقاد داریم که چنین است فاما آفریدن خود را دانسته ایم که بهیچ وجه انکار نمی توانیم کردن چون نیست بودیم و هست کرد ما را اشارت بدان کرد و گفت جل جلاله وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا ۝ و گردانیدیم و آفریدیم شما را جفتها یعنی جفت جفت نر و ماده و سفید و سرخ و سیاه و زرد و دراز و کوتاه و غیر آن بالازواج جمع زوج یعنی جفت جفت یا گونه گونه وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ۝ و کردیم خواب شما را راحت شما السبات آسایش تن و راحت وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا ۝ و کردیم شب را پوشش شما که تاریکی شب همه چیزها را پوشد و در شب فایده بسیار است وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ۝ و گردانیدیم روز را وقت زندگانی شما تا در وی کسب کنید چون مانده شوید در شب آسایش کنید و این معلوم شما است که هیچ وجه انکار نمی توانید کرد المعاش زندگانی کردن زیستن معاشا ای ذا معاش وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ۝ و بنا کردیم بر زبر شما هفت آسمان استوار و محکم که هرگز کهنه و سست نشود الشداد جمع الشدید وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ۝ و کردیم آفتاب را چراغ تابان و سوزان الوهج درخشیدن و سوختن وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ۝ و فرستادیم از ابرها که نزدیک باشد باریدن آب بسیار ریزان الثج

ریخته شدن الشجر بزاییدن وقیل فرستادیم بادها که این ابر را عفش وعصیر کنند تا باران
از و بیرون آید و باین قول من بمعنی ها باشد و بالمعصرات نیز خوانده شده قیل باران را فرستادیم
از آسمان ها در کشاف وکواشی وشرح کشاف سید یمنی آورده است که باران از آسمانها
می آید و در تفسیر تیسیر آورده است صاحب منظومه رحمة الله علیه که عبد الله ابن عباس رضی
الله عنهما گفته است که از زیر عرش فرو می آید ارزاق حیوانات و در نوادر شیخ بزرگ محقق
خواجه ابن علی ترمذی نیز چنین گفته است که بوحی حق تعالی باران می آید از بحر الحیوة که زیر
عرش است تا بآسمان دنیا میرسد باد را فرمان میشود که آن باران را در ابرها پراکنده کند و ابر
را فرمان می شود تا همچون غربال بیزد آنرا و باران را فرشتگان در مخصش می نهند و ازین
سخن معلوم می شود که قول منجمان وفلاسفه باطل است که می گویند ابر باران را از دریا می آورد
و این قول که مراد از معصرات آسمانها است قول امام حسن بصری و امام قتاده رحمة الله
علیهما است لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ۝ تا بیرون می آریم بآن آب بسیار دانه را یعنی
گندم وجو وغیر آن را از دانها و گیاه را که علف ستوران باشد وقیل الحب اللؤلؤ والنبات
ما انبت من الارض یعنی باین باران مروارید را و جمیع نباتات را بیرون می آریم از عدم
خلق میکنیم وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا ۝ و بیرون می آریم بآن آب بوستانهای سبز انبوه را که
شاخهای درختان او در هم پیچیده باشند از بسیاری والفاف جمع باشد چونکه حق سبحانه

۲۰۴

عم

یا عجبی کلام الله القوی یکون الحدیث افضل الحدیث والتجلی رغم الصوت بالتلبیة وصف ما رالهدی ۱۲ بیضاوی سلہ قولہ وجنات الفافا ملتفة بعضها ببعض اه بیضاوی ۱۲ اشارة الی ان المراد

قسم یا عجبی کلام الله القوی یکون الحدیث افضل الحدیث والتجلی رغم الصوت بالتلبیة وصف ما رالهدی ۱۲ بیضاوی سلہ قولہ وجنات الفافا ملتفة بعضها ببعض اه بیضاوی ۱۲ اشارة الی ان المراد

وتعالی دلائل عظام یاد کرد بر قدرت نامهٔ خود برآمدن روز قیامت گفت جل جلاله اِنَّ
یَوْمَ الْفَصْلِ کَانَ مِیْقَاتًا ۝ بدرستیکه روز قیامت که جدا کرده شود در وی دوست را
از دشمن و حق را از باطل هست وعده گاه گرد آمدن همه خلق در وی برای شمار و جزا الفصل
جدا کردن یَوْمَ یُنْفَخُ فِی الصُّوْرِ آن روز جدا کردن باشد روزی که دمیده شود در صور
و صور مانند شاخی است که اسرافیل علیه السلام در وی دمد و قیل پیکرها جمع صورت فَتَاْتُوْنَ
اَفْوَاجًا ۝ پس بیائید شما از گور بعرصات قیامت گروه گروه و جماعت جماعت
و در کشاف آورده است که در حدیث آمده که اهل عرصات بده گروه بیایند یک گروه
بصورت حمدونه آیند و آن خبر کشان باشند و یک گروه دیگر سر زیر و پای بالا بر روی خود میروند
و اینها ربا خواران باشند و گروهی دیگر نابینا و کور باشند و این قاضیان و مفتیان
باشند که در حکم و فتوی میل کرده باشند بناحق و گروهی دیگر کر و گنگ باشند و این کسانی
باشند که در طاعت عجب آرند و گروهی دیگر زبانهای خود را میخایند و اینها عالمان باشند
که بعلم و وعظ خود عمل نکرده باشند و گروهی دیگر دست و پای ایشان بریده باشند و این
کسانی باشند که همسایه را رنجانیده باشند و گروهی دیگر را بر دارهای آتشین کشیده باشند و ایشان
غمازان و سعی ناحق کنندگان باشند که مردمان را در پیش سلطان ظالم و اعوان بی باک
در اندازند هشتم گروهی باشند که همه اعضای ایشان از هر پلیدی پلیدتر و از هر گنده گنده تر

Marfat.com

باشند واینها کسانی اند که لذتهای دنیا را از حرام گرفته باشند و متابعت شهوات کرده باشند
و حق خدای را نداده باشند و نهم گروهی باشند که جامها از قطران و گوگرد سیاه پوشیده باشند
و این ها متکبران و فخر کنندگان باشند بمال و جاه دنیوی دهم گروهی باشند بصورت خوکان
و اینها حرام خواران اند نعوذ بالله من ذلک اینها بدبختان و عاصیان باشند اما مؤمنان
(ای من ذلک المذکور من الصفات الذمیمة او من انواع العذاب)
و صالحان و جوانمردان بعضی بصورت ماه شب چهارده و بعضی بصورت آفتاب و بعضی بصورت
ستارگان باشند وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ۝ و گشاده شود آسمان پس باشد درها
یعنی پاره پاره شود و ذره ذره شود آنگه ناچیز شود و قیل گشاده شود درهای آسمان تا فرشتگان
(تفسیر است این قول را فکانت ابوابا ۱۲)
فرود آیند امام عاصم و حمزه و کسائی فتحت را بتخفیف خوانده اند و باقی قراء فتحت به تشدید خوانده
اند وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ۝ و رانده شود کوهها از زمین یعنی از روی زمین
پس همچون نمایش سراب شوند یعنی ناچیز شوند سراب آنچه در نیم روز نماید در بیابان مانند آب
و هیچ چیز نباشد چون چنین شود عقوبت دوزخ پیش آید اِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ۝

بدرستیکه باشد دوزخ راه گذر خلق هر که به بهشت رود بر صراط بگذرد و صراط پلی باشد بر بالای دوزخ و از امام حسن بصری روایت کرده شده است که پل صراط سه هزار ساله راه است از موی باریک تر و از شمشیر تیز تر هزار سال برآمدن باشد و هزار سال فرود آمدن و هزار سال همواری باشد تیز و باریک بر گناه گاران باشد و فراخ و پهن بر مؤمنان خدای ترس باشد بعضی زود بگذرد همچون برق و بعضی را هفت هزار سال باید تا بگذرد و کافران نتوانند گذشتن و در دوزخ افتند و هر مؤمنی را نوری باشد بعضی را تا هر چند نظر کند و بعضی را تا زیر قدم این سخن را نقل کرده شده است از رساله خواجه محمد پارسای بخاری رحمة الله علیه که برادر طریقت ما بوده اند و زینت اصحاب حضرت خواجه ما بوذند علیهم الرحمة والرضوان بقول دیگر مرصاد کمین گاه است لِلطَّاغِيْنَ مَاٰبًا ۝ بدرستیکه باشد دوزخ مر طاغیان را یعنی مر کافران را جای بازگشت و جای باشیدن که همیشه در وی باشند لٰبِثِيْنَ فِيْهَآ اَحْقَابًا ۝ باشند کافران در دوزخ روزگارهای بی نهایت کذا فی الکشاف والکواشی ولیس المراد عددا محصورا الحقب روزگار باشد و از حقب هشتاد سال مراد نیست اینجا لَا يَذُوْقُوْنَ فِيْهَا بَرْدًا وَّلَا شَرَابًا ۝ نه چشند در آن دوزخ و یا در آن روزگار هیچ خنکی و هیچ آشامیدنی یعنی هیچ راحتی نباشد ایشان را الشراب آشامیدنی قیل بردا ای نوما یعنی آسایش خواب و خوردنی نباشد ایشان را البرد خنکی و قیل خواب اِلَّا حَمِيْمًا وَّغَسَّاقًا ۝ ولیکن آب گرم

Marfat.com

ریم آبہ دوزخیان را بخورانند و بیاشامند الحمیم آب گرم الغساق خون ریم دوزخیان

جَزَآءً وِّفَاقًا ۝ این عذابہا کہ یاد کردیم باشد جزای موافق کردارہای ایشان ہیچ

کرداری بدتر از کفر نیست و ہیچ عذابی سخت تر از عذاب آتش دوزخ نیست و ایمان بہترین

کارہاست و بہشت خوشترین جایہا است نصب علی المصدر ای جوزوا جزاء موافقا

لِاَعْمَالِهِمْ بیان کرد کار ایشان را در دنیا و گفت جل جلاله اِنَّهُمْ كَانُوْا لَا يَرْجُوْنَ حِسَابًا ۝

بدرستیکہ این دوزخیان در دنیا بودند کہ نمی ترسیدند از شمار قیامت و قیل امید نمی داشتند حساب

را الرجا امید داشتن و ترسیدن و قیل امید نمی داشتند قیامت را وَّكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا كِذَّابًا ۝

و بودند کہ دروغ میداشتند قرآن را و حجتہای توحید را دروغ داشتنی بزرگ یعنی ہیچ متوجہ دلائل

عقلیہ و نقلیہ نمی شدند و در کفر انہماک تمام داشتند انہماک کوشیدن در کاری نصیب مؤمن

اینست کہ حساب خود بکند و بہ توبہ و استغفار عذر خواہی بکند و بعد از نماز دیگر محاسبہ احوال

و اقوال و اوقات گذشتہ اشتغال نماید شاید کہ حکمت خواندن سورۂ عم بعد از نماز عصر این بود

باشد و اللہ اعلم وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنٰهُ كِتٰبًا ۝ و ہر چیز را دانستہ ایم و شمردہ ایم و نوشتہ ایم

در لوح محفوظ یعنی پیدا کردہ ایم الاحصاء شمردن و دانستن و نوشتن فَذُوْقُوْا پس بچشید

جزاہای کردارہای بد خود را فَلَنْ نَّزِيْدَكُمْ اِلَّا عَذَابًا ۝ پس ہرگز زیادہ نکنیم شمار اگر عذاب

و این آیت سخت ترین وعید است مر دوزخیان را و ازین آیت معلوم میشود کہ مراد از احقابا

ابد الآباد است نه عدد مخصوص و در تنبیه الغافلین آورده است که دوزخیان باران را
طلبند ابر سیاهی پیدا شود و باران همچون گردنهای شتران ببارد و گژدمان همچون
شتران ببارد و بر ایشان چون بگزد ایشان را هزار سال درد و زهر آن نرود و معنی این
آیت زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ این باشد که زیاده کنیم ایشان را عذابی بر بالای
عذاب قوله تعالی فَلَنْ نَّزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا شاید که اشارت باین نوع عذاب باشد
نعوذ بالله من ذلک الله تعالی اعلم چون از حال دشمنان و کافران خبر کرد از حال دوستان
و مومنان متقی نیز خبر کرد و گفت جل جلاله إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ۝ حَدَائِقَ وَ
أَعْنَابًا ۝ بدرستیکه مومنان پرهیزگاران راست رستگاری یافتن و بهشت و باغهای
آراسته و انگورهای الوانی و در حدیث آمده است که یک خوشه انگور بهشتی چنان کلان است
که اگر زاغی یک ماه بپرد از بالای آن بپایان آن نرسد و مومن چون در بهشت در آید هزار باغ
خود را بیند در هر باغ هزار درخت بود و بر هر درختی هفتاد هزار برگ بود و بر هر برگی نوشته
که لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللّٰهِ أُمَّةٌ مُّذْنِبَةٌ وَّرَبٌّ غَفُورٌ و در روایت آمده است
که چون میوه بهشتی را برند در حال در جای او میوه دیگر بیرون آید بقدرت خدای تعالی
روایت کرده است از تیسیر وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ۝ مر این بهشتیان را باشند عروسان نار
پستان بکران اصلی همزادان یعنی حوران بهشتی که هرگز پیر نشوند وَكَأْسًا دِهَاقًا ۝ و قدحهای

ای برسن واحد ۱۲ و

ای پیاپی ۱۲ و

بهشتی پر پیاپی بدست غلمان بهشتی بامر ملک حی لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا ۝

نشنوند این بهشتیان در بهشت سخن بیهوده ونه دروغ دارند یکدیگر را چون در دنیا مجلسهای
ایشان پاک بوده باشند از سخن فحش ودروغ ومسخرگی وخبر چینی در آخرت نیز پاک باشند

جَزَاءً مِّن رَّبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا ۝ این راحتها جزای طاعتها باشند وقیل عطای
بسیار باشند از پروردگار تو وقیل عطای کافی بس کننده باشد چندان بدهدشان را که
گویند بس نصیب درویش نیست که باید که دائما بطاعت ومراقبه ومجاهده ومحاسبه ومشاهده
اشتغال نماید واز هزل وغفلت وتکذیب انبیاء واولیاء حذر کند واز غافلان وهازلان
دور باشد وسخن حضرت خواجه عبد الخالق غجدوانی است رحمة الله علیه که گفته اند از صحبت
بیگانگان حذر کنید چنانکه از شیر درنده **رباعی** باهر که نشستی نشد جمع دلت ۞ وز
تو نرمید زحمت آب وگلت ۞ زنهار زنان قوم گریزان می باش ۞ ورنه نکند روح عزیزان
بحلت **بیت** صحبت مردانت از مردان کند ۞ ابر گریان باغ را خندان کند

رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَٰنِ پروردگار آسمانها وزمین ها وآنچه درمیان هر دو
است خدای مهربان است لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا ۝ نتوانند خلق بوی سخن گفتن از
برای شفاعت کردن مگر بفرمان او وقیل القراءة رب السموات بضم الباء وبضم النون

يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا ۝ نتوانند که سخن گویند بحضرت خدا تعالی در روز که

قوله ولا کذابا بالتخفیف ای تکذیبا

جزاء من ربک ای بدل کل من کل

٢١٠

الرحمن ثم استونف لا یملکون ... ان یکون الرحمن ... الجر فعلی البدل من ربک والثانی مرفوع

که ایستند روح و فرشتگان صف زده یوم ظرف لَا یَمْلِکُوْنَ باشد یا ظرف لَا یَتَکَلَّمُوْنَ بعضی
گفته اند که روح گروهی اند از لشکرهای خدای تبارک و تعالی که با ملائکه صف زنند در آن روز
که آن گروه نه از ملائکه باشند و نه از آدمیان یعنی در آن روز سخن نگویند خلایق اِلَّا مَنْ
اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ مگر آن کسی که خدایتعالی او را دستوری دهد و اذن کند بسخن گفتن و
قَالَ صَوَابًا ○ و گفته باشد صواب یعنی در دنیا لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ گفته
باشد یعنی در روز قیامت شفاعت مؤمن کند مر مؤمن را و شفاعت حق است مر پیغامبر انرا
و اولیاء و علما و شهدا را و هر کرا که خدای تعالی خواهد و قیل روح بیک قول جبرائیل است
علیه السلام و قیل فرشته ایست از همه فرشتگان بزرگتر که وی تنها یک صف باشد و همه فرشتگان
یک صف بعد از عرش مجید هیچ چیز از وی بزرگ تر نیست و غیر این نیز گفته اند ذٰلِکَ
الْیَوْمُ الْحَقُّ این روزی است ثابت و باشد بیشک فَمَنْ شَآءَ پس هر که خواهد اتَّخَذَ اِلٰی
رَبِّهٖ مَاٰبًا ○ بگیرد بخدای خود جای بازگشت یعنی ایمان آرد و عمل صالح کند تا جای یابد
در بهشت برحمت خدایتعالی اِنَّآ اَنْذَرْنٰکُمْ عَذَابًا قَرِیْبًا بدرستیکه ما ترسانیدیم شما را
بعذابی که نزدیک است آمدن او یَوْمَ یَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ یَدٰهُ در روزی که بیند مرد
آنچه پیش فرستاده باشد دو دست او از نیکی و بدی وَیَقُوْلُ الْکٰفِرُ و بگوید کافر یٰلَیْتَنِیْ
کُنْتُ تُرٰبًا ○ ای کاشکی من خاک شدمی چنانکه حیوانات دیگر شدند حق سبحانه و تعالی ع

Marfat.com

همه مخلوقات را زنده گرداند و ایشان را و خود از یک دیگر بستانند اگر گوسفند بی شاخ را گوسفند باشاخ زده باشد وی را شاخ دهند تا وی را بزند و همه ستوران را و جانوران را زنده کنند فرمان آید که من شما را از برای فرزندان آدم آفریده بودم در دنیا ایشان بشما چه معامله کردند گویند الهی تو دانائی ما فرمان برداری ایشان کردیم ایشان گاهی وجوی و سبوسی و کنجاره با دادند و نعمتهای خوب ایشان خوردند و درین باشند که ناگاه کافران را بینند در عذاب دوزخ گویند الهی ما راضی شدیم از آنچه ما کردند فرمان آید که همه خاک شوید چون خاک شوند کافران آرزو برند حال ایشان را و گویند ای کاشکی ما نیز خاک شدمی همچون ایشان تا از عذاب ابدی خلاص یافتمی چون این سوره را تمام کنی بگوئی اَللّٰهُمَّ اَعْتِقْ رِقَابَنَا وَرِقَابَ اٰبَائِنَا وَاُمَّهَاتِنَا مِنَ النَّارِ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرّٰحِمِيْنَ وصیت والد شریف رحمة الله علیه باین فقیر این بود که این دعا را بعد از سوره عم بخوان قیل مراد ازین کافر که گوید یا لیتنی کنت ترابا ابلیس است که آرزو برد حال آدم را یعنی ابلیس آرزو برد که کاشکی من خاک بودمی همچون آدم علیه السلام والله اعلم بالصواب ط

سُوْرَةُ النّٰزِعٰتِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○	سِتٌّ وَّاَرْبَعُوْنَ اٰيَةً وَّفِيْهَا رُكُوْعَانِ

بدانکه حضرت حق سبحانه و تعالی درین سوره پنج چیز سوگند یاد کرده است و مفسران اختلاف است که آن پنج چیز چیست اصل اقاویل اینست که مراد از هر یکی فرشتگانند که بکارهای حق

Marfat.com

تعالے ایشانرا مشغول کرده است وما این قول را اختیار کردیم وَالنّٰزِعٰتِ غَرْقًا ۝

ای نزعًا غرقًا الغرق بمعنی الاغراق ویقال غرقه واغرقه ای اخذه بقوة

ای کشیدن کشیدن سخت ۱۲ ود

النزع کشیدن والغرق والاغراق گرفتن سختی یعنی بحرمت فرشتگانی که بکشند جانهای

کافران را کشیدن سخت چون جان بحنجر گردن رسد بگذارند تا در همه تن در آید باز کشندش

ای جان کافران ۱۲ ود

تا بر کافران سخت شود جان کندن نعوذ بالله من ذلک وَالنّٰشِطٰتِ نَشْطًا ۝

ای از سختی جان کندن ۱۲ ود

وبحرمت فرشتگانی که بگیرند جانهای مؤمنانرا بآسانی وبزودی بیرون آرند نشط الدلو

من البیر ای اخرجها کذا فی الکشاف یعنی چنانچه بیرون آورد دلو را از چاه وَالسّٰبِحٰتِ

سَبْحًا ۝ وبحرمت فرشتگانی که شتابند در فرمانهای حق تعالے السبح شناوری کردن

ای آب بازی کردن ۱۲ ود

یقال فرس سابح وسبوح یعنی اسپ تیز رو در هوا رو شناور گویا که در آب میرود یا همچون

آب میرود لسرعته فی سیره لسهولته کانه یسبح فی الماء فَالسّٰبِقٰتِ سَبْقًا ۝

پس بحرمت فرشتگانی که بر یکدیگر پیشی گیرند در خیرها وطاعتها فَالْمُدَبِّرٰتِ اَمْرًا ۝ پس

بحرمت فرشتگانی که تدبیر میکنند کار عالم را وآن جبرائیل ومیکائیل واسرافیل وعزرائیل اند

علیهم السلام عزرائیل بگرفتن جانها موکل است وجبرائیل بلشکرها وبادها موکل است ومیکائیل

بر بارانها ونباتات واسرافیل را بر لوح محفوظ اطلاع می باشد پس وی از آنجا میگیرد وبفرشتگان

دیگر میرساند وبقول دیگر اسرافیل را خدا تعالے دانا میگرداند بآنچه خواهد بود ووی بفرشتگان

Marfat.com

دیگر میرساند چنانکه آدم علیه السلام را در یک لحظه دانا گردانید باسماء چیزها بیواسطه کسی جواب
قسم مقدر است یعنی بحرمت این چیزها که یاد کرده شد که شما زنده کرده خواهید شد بعد از مردن
یَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ۝ در آن روز که بلرزد لرزنده الرجف لرزیدن یعنی زمین بجنبد
چون در صور دمیده شود اول بار همه خلق بمیرند تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ ۝ از پس وی در آید
پس در آینده التبع والتباعة والردف از پس در آمدن یعنی بار دوم در صور دمیده شود و زمین
بجنبد و خلق زنده شوند و میان این دو دمیدن چهل سال باشد قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ
وَاجِفَةٌ ۝ دلهای خلق در آن روز تپنده شوند الوجف تپیدن دل أَبْصَارُهَا
خَاشِعَةٌ ۝ چشمهای ایشان در آن روز از ترس خوار و ذلیل و بمغاکی فرو رفته باشند
ابصارها یعنی چشمهای خداوندان دلها چون کافران مصیبت قیامت را شنیدند عجب
داشتند و گفتند چنانکه حق تعالی از ان خبر کرد وَيَقُولُونَ أَإِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ۝
میگویند کافران که آیا ما باز گردانیده شدگان خواهیم بود بحال اول باز زنده شویم چنانکه
اول بودیم الحافرة اول کار یعنی زندگانی از پس مرگ أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا نَّخِرَةً ۝
آیا چون شویم استخوانهای پوسیده میان کاواک که باد در وی گذرد و آواز شنیده شود القراءة
ناخرة وغرة العامل فی اذا محذوف ای أَئِنَّا لَمَبْعُوثُونَ إِذَا كُنَّا عِظَامًا قَالُوا گفتند کافران
تِلْكَ إِذًا یعنی زنده شدن ما اگر صحیح شود کرّة باز گردانیدنی است خَاسِرَةٌ ۝

زیانکار یعنی اگر حال چنین باشد که ما زنده شویم زیانکاران باشیم چون عمل نیک نکرده ایم
و ایمان نیاورده ایم چون کافران منکر شدند آمدن قیامت را و دور داشتند حق سبحانه و
تعالی بر ایشان رد کرد و گفت جل جلاله فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ۝ پس بدرستی
درستی که نیست این زنده کردن ایشان و رد کردن بحال اول مگر یک بانگ برزدنی یعنی
یک دمیدن در صور فَإِذَا هُمْ پس ناگاه ایشان بِالسَّاهِرَةِ ۝ باشند در روی
زمین که آن زمین نزدیک به بیت المقدس باشد چون منکران محمد صلی الله علیه و آله و سلم را
یاد کرد از حال فرعون و انکار او از موسی علیه السلام خبر داد که با وی چه رسید با ایشان نیز خواهد
رسید پس گفت جل جلاله هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ۝ بدرستیکه بتو ای محمد صلی الله
علیک رسید سخن موسی علیه السلام إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ چونکه خواند او را خدای او بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ
طُوًى ۝ در جای پاک که نام او طوی است اذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ۝ فرمود
حق تعالی موسی علیه السلام را که برو بسوی فرعون بدرستیکه وی از حد در گذشته است و
ویرا بدین حق بخوان که وی از حد در گذشته است و دعوای باطل میکند خاک در دهن وی
که خود را خدای میگوید لعنة الله علیه فَقُلْ پس بگو فرعون را هَلْ لَكَ إِلَىٰ أَنْ تَزَكَّىٰ ۝
هیچ رغبت هست ترا که پاک شوی از کفر و گناه و دور باشی و ایمان آری بخدای تبارک و تعالی
بدست من وَأَهْدِيَكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ ۝ و راه نمایم ترا بخدای تو تا بترسی از کفر

وگناه دور باشی فَاَرَاهُ الْاٰیَةَ الْکُبْرٰی ○ پس نمود موسی علیه السلام فرعون را نشانی
بزرگ یعنی عصا و ید بیضا ید بیضا آن بود که دست خود را موسی علیه السلام در بغل خود میکرد
همچون آفتاب روشن می شد و در عصا هزار معجزه بود و بعضی گفته اند که ید بیضا اکبر بود از بهر آنکه
سحرهٔ فرعون نتوانستند سحری بصورت ید بیضا آوردن و بصورت عصا آوردند فَکَذَّبَ
وَعَصٰی ○ پس دروغگوی داشت فرعون موسی علیه السلام را و عاصی شد ثُمَّ
اَدْبَرَ یَسْعٰی ○ پس برگشت از قبول کردن ایمان و کوشش کرد در فساد کردن و دشمنی
بموسی علیه السلام فَحَشَرَ پس گرد کرد فرعون جادوان و لشکر خود را و قوم خود را فَنَادٰی
پس خواند ایشان را و آواز داد شان را فَقَالَ اَنَا رَبُّکُمُ الْاَعْلٰی ○ پس گفت منم پروردگار
بزرگتر شما لعنة الله علیه یعنی بتان خدایان خرد اند و من کلان تر ایشانم فَاَخَذَهُ اللّٰهُ پس
گرفتش خدای تعالی نَکَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُوْلٰی ○ برسوائی دنیا و آخرت در دنیا غرق کردش
بآب و در آخرت سوختش بآتش اِنَّ فِیْ ذٰلِکَ لَعِبْرَةً لِّمَنْ یَّخْشٰی ○ بدرستیکه درین
عذاب که ویرا کردیم پندی است مر هر کسی را که بترسد از خدای تعالی العبرة پند نصیب تو اینست
که اهل حق را منقاد باشی و بایشان دشمنی نکنی تا همچون فرعون محروم نمانی مثنوی
این رسولان ضمیر راز گو + مستمع خواهند اسرافیل خو + نخوتی دارند و کبری چون شهان + چاکری
خواهند از اهل جهان + تا ادبهاشان بجا گه نادری + از رسالت شان چگونه برخوری

Marfat.com

کی رسانند آن امانت را بتو + تا نباشی پیش او راکع دو تو + هر ادب[1] شان کی همی آید
پسند + کامدند ایشان ز ایوان بلند + قصهٔ فرعون را خدا تعالی عبرت گفت مر عالمیان
را ما نیز یاد کنیم بعضی را تا پند باشد و من الله التوفیق و علیه التکلان بدانکه وهب بن منبه
روایت کرده است که فرعون علیه اللعنة در خواب دید که کسی پیدا شود از بندگان تو که ملکت
ترا خراب کند و ترا در آب غرق کند و لشکر ترا نیز یعنی از بنی اسرائیل همچنین کسی پیدا شود
چون بیدار شد غمناک شد و قوم خود را خبر کرد همه گریستند و تعزیت[2] دشتند و مر فرعون را
هزار جادو بود و هزار کاهن یعنی رمال و هزار منجم همه را جمع کرد و خواب را بایشان بگفت
همه گفتند ما کفایت این بکنیم ما را چهل روز فرصت بده پس فرصت دادشانرا ایشان رفتند
و گلیم پوشیدند و نان جوین میخوردند و بر خاکستر می خفتند و شب بیدار می بودند و روز روزه
میداشتند و زاری میکردند پیش یوانی که می پرستیدند شانرا تا ایشانرا خبر کنند ازین خواب فرعون
و دیوان در آن وقت بآسمان میرفتند و از فرشتگان سخن می شنیدند چون کاری در دنیا
می شدی حق تعالی به حملهٔ عرش خبر کردی ایشان باهل آسمانها بگفتندی و دیوان او را
در آسمانها بشنیدندی وحی آمد به حملهٔ عرش که ما در بنی اسرائیل پیغمبری خواهیم آفرید ملک
فرعون را بر اندازد و او را هلاک کند و این در مصر خواهد بود در شب جمعه در فلان ماه معین چونکه
سه ساعت از شب بگذرد از پشت پدر بر رحم مادر آوریم و ویرا چون شیاطین این وحی را

[1] قوله هر ادب شان الخ یعنی هر ادبی که حق ادب باشد و اگر نباشد رسولان را پسند نیست بلکه ادبی که حق ادب

در آسمان شنیدند بزمین آمدند و منجمان و ساحران و کاهنان را خبر کردند که بعد از چهل روز دیگر
همچنین خبری خواهد شد و ایشان پیش فرعون آمدند و گفتند حال چنین است فرعون گفت
چه حیله می کنید تا مادر وی را پیدا کنیم و بکشیم تا این موجود نشود گفتند این نتوانیم کرد اما مردان
بنی اسرائیل را در شب چهلم از زنان جدا کنیم تا این شخص موجود نشود چون شب چهلم شد
چنین کردند مردان بنی اسرائیل را در جای معین کردند هر یکی را چیزها دادند و گفتند همه
اینجا باشید با یکدیگر صحبت دارید تا روز شود منجمان آن شب بیدار می بودند و فرعون
با عمران که وزیر خاص او بود و دربان وی بود با وی در شهر مصر رفتند و عمران از بنی
اسرائیل بود و فرعون نمیدانست و همه بنی اسرائیلیان و لشکر فرعون بیرون شهر ماندند
و فرعون مر عمران را گفت که از در کوشک من جائی نروی و با جامه خواب بکنی عمران
خواب کرد تا آن وقت رسید که خدا تعالی خواسته بود عروس عمران خبر شد که عمران در
شهر است آمد بنزدیک عمران و هر دو جمع شدند با یکدیگر موسی علیه السلام از پشت
پدر بر جهید و آمد عمران گفت مر عروس خود را که بدانکه آنکس که فرعون از وی می ترسد این
فرزند ماست و بود پنهان دار این سر را چون منجمان در آسمانها نظر کردند نشانی یافتند که
موسی علیه السلام از پشت پدر بر جهید و آمد فریاد بر آوردند و نعره بر داشتند با آواز بلند که
فرعون بشنید و بیدار شد و از عمران پرسید که این چه حال است عمران گفت آواز بنی اسرائیلیان

۲۱۸

Marfat.com

است که بایکدیگر بازی می کنند خاطر فرعون نگران شد چون بامداد شد منجمان رویها و
جامها دریده پیش فرعون آمدند و گفتند که این دشمن تو در شکم مادر پیدا شد فرعون غضب کرد بر ایشان
ایشان گفتند ما تدبیر کنیم چون از مادر آید چون موسی علیه السلام از مادر آمد گفتند این دشمن تو ظاهر
شد فرعون غمناک شد گفتند همه زنان بنی اسرائیل را جمع کن و فرزندان ایشان را که درین ماه
از مادر آمده اند پسر انرا بکش و دختران را گذار فرعون چنین کرد و نود هزار پسر و طفل بکشت
از بنی اسرائیل و حق تعالی موسی را نگاه داشت و باقی قصه در کتابها مذکور است پس عبرت
وپند درین قصه آنست که هیچ کس تقدیر حق تعالی را دیگر نتواند کرد رضا بقضا باید داد

قطعه چون قضا رفت و حکم شد تقدیر ✦ دفع آن کار ابلهان باشد ✦ هر که گردن
نهد قضای ورا ✦ مر ورا حق نگهبان باشد ✦ چون کافران قیامت را منکر شدند حق
تعالی قدرت خود را بیان کرد بر این که وی تعالی قادر است بر زنده کردن و بر هر چه خواهد
وگفت جل جلاله ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا آیا شما قوی ترید از جهت آفریدن اَمِ السَّمَآءُ
بَنٰهَا یا آسمان بنا کرد او را خدای تعالی رَفَعَ سَمْكَهَا و برداشت سقف او را
فَسَوّٰىهَا پس راست کرد او را که در وی هیچ شگافی و عیبی نیست یعنی آن خدائی
که قادر است بر آفریدن آسمانهای با عظمت ولی ترکه قادر باشد بآفریدن و زنده کردن
خلق را بعد از مردن ایشان و قدرت خود را بار دیگر یاد کرد و گفت جل جلاله وَاَغْطَشَ

Marfat.com

لَيْلَهَا وتاریک کرد خدای تعالی شب را که از آسمان پیدا شود تاریکی وی باز قدرت خود
را یاد کرد و گفت جل جلاله وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا ۝ و بیرون آورد چاشتگاه یعنی نور آفتاب را
از پس تاریکی پیدا کرد پس هر شب و هر روز میرانیدن و زنده کردن است همه را در شب
بخواب برد چون روز شود همه را بیدار سازد وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَاهَا ۝ باز قدرت
خود را بر آفریدن زمین یاد کرد و گفت زمین را بعد از آن گسترانید و پهن کرد وی را بر روی آب
عبد الله بن عباس رضی الله عنهما گفت اول زمین را آفرید لیکن فراخ نکردش تا آسمان را
آفرید و عبد الله ابن عمر رضی الله عنهما گفت حق سبحانه و تعالی اول زمین کعبه را آفرید باندازه
خانه کعبه چهار گوشه بر روی آب نهادش هزار سال بعد از آن آسمان دنیا را آفرید و زمین را از آن
زمین کعبه بیرون کشید و بر روی آب گسترانید أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا بیرون آورد از زمین آب را
وَمَرْعَاهَا ۝ و چراگاه او را یعنی هر چه آدمیان و ستوران خورند از زمین بیرون آورد
وَالْجِبَالَ و کوهها را أَرْسَاهَا ۝ آفرید و فرو گذاشت و ایستاده کرد الارساء استوار کردن و
استانیدن مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ۝ این همه را آفرید تا برخورداری و منفعت شما باشد
و علف ستوران شما باشد چون بدین نعمتها شکر نگفتند و بدین دلائل عظام التفات ننمودند
و ایمان نیاوردند از عذاب بزرگ خبر کرد شان را و گفت جل جلاله فَإِذَا جَاءَتِ پس چون بیاید
الطَّامَّةُ الْكُبْرَىٰ ۝ بلای بزرگ پوشنده عقلها و قیل غلبه کننده و قیل بیمناک و آن

هو الکثیر الزائد اه تفسیر کبیر قوله فاذا جاءت الطامة الکبری و جواب فاذا جاءت محذوف - بقیه حاشیه بر صفحه ۲۱

آواز اسرافیل است که در صور دمد یعنی چون بیاید قیامت و خلق زنده شوند یَوْمَ یَتَذَکَّرُ
الْاِنْسَانُ مَا سَعٰی ○ در آن روز پند گیرد آدمی و یاد کند یعنی بیند آنچه کرده باشد در دنیا از
نیکی و بدی وَبُرِّزَتِ الْجَحِیْمُ لِمَنْ یَّرٰی ○ و پیدا کرده شود دوزخ مر آنکس را که بیند یعنی
همه خلق دوزخ را بیند و دوزخی را بدوزخ برند و بهشتی را به بهشت فَاَمَّا مَنْ طَغٰی ○ پس اما
هر که بیفزائی کرد حق تبارک و تعالی را و از حد در گذشت وَاٰثَرَ الْحَیٰوةَ الدُّنْیَا ○ و برگزید
زندگانی نزدیک تر را یعنی دنیا را بر آخرت فَاِنَّ الْجَحِیْمَ پس بدرستیکه دوزخ هِیَ الْمَاْوٰی ○
و بیست جای بازگشت او و درین آیت وعید بزرگ است مر اهل دنیا را که از حرام پرهیز دارند
وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ و اما آنکه بترسد جای ایستادن را از برای حساب نزد پروردگار
خود وَنَهَی النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰی ○ و باز دارد تن خود را از هوا یعنی میل کردن بآنچه نشاید
یعنی مر نفس که بحکم شرع بوده باشد بنفس خود نداد الهوی میل کردن دل بآنچه نشاید و
قیل مر نفس فَاِنَّ الْجَنَّةَ پس بدرستیکه بهشت هِیَ الْمَاْوٰی ○ وی است جای بازگشت
او یعنی هر که هوای نفس خود بگذارد و بفرمانی خدا تعالی نکند بهشت جای او باشد که هرگز
از وی بیرون نیاید خواجه ابوبکر وراق رحمة الله علیه گفت که خدا تعالی در دنیا و آخرت چیزی
خبیث تر از هوا که مخالف حق تعالی باشد نیافرید و پیش اهل طریقت مر وقتی بالغ شود که
از هوای نفس خلاص یابد بیت خلق اطفال اند جز مست خدا ٭ نیست بالغ جز رهیده از

هوا + بدانکه مفسران گفته اند که این دو آیت در حق مصعب بن عمیر و برادر وی عامر بن عمیر
آمد که پادشاه زادگان عرب بودند یکی مومن بود و دیگری کافر آیت اول در حق عامر ابن
عمیر آمد که وی کافر بود و در روز جنگ بدر وی را برادر وی مصعب ابن عمیر کشت این
آیت آمد فَاَمَّا مَنْ طَغٰی وَاٰثَرَ الْحَیٰوةَ الدُّنْیَا فَاِنَّ الْجَحِیْمَ هِیَ الْمَاْوٰی و آیت دوم وَاَمَّا مَنْ
خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ وَنَهَی النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰی فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِیَ الْمَاْوٰی در حق مصعب ابن عمیر آمد
که وی در جنگ احد کشته شد رضی الله عنه و آن چنان بود که ابوسفیان پدر معاویه لشکر
عظیم آورد در احد و احد کوهی است نزدیک مدینه منوره رسول صلی الله علیه وسلم در آن
جنگ علم اسلام بدست مصعب رض داده بود ابن قمیه نام کافری بود که پهلوان لشکر کافران
بود لعنة الله علیه بر رسول علیه السلام نیزه انداخت مصعب خود را در پیش انداخت تا نیزه بوی
رسید رسول علیه السلام بسلامت ماند علم اسلام را فرشته بگرفت مانند مصعب تا علم بر زمین
نیفتد و ابن قمیه لعنة الله علیه نعره زد که محمد را کشتم امیر المومنین علی رضی الله تعالی عنه و برا
بکشت و لشکر کافران دران جنگ عم رسول علیه السلام حمزه را کشتند چنانکه در تواریخ
مذکور است پس این آیت آمد که وَاَمَّا مَنْ خَافَ در حق مصعب رض آمد و چون رسول علیه
السلام مصعب رض را دیدند در خاک و خون افتاده و زخم بسیار خورده گفت صحابه را که وی را دیده
بودید که چه نوع جامها داشت در مکه گفتند نعلین وی از زر بود **رباعی** در مطبخ عشق

جز نیکو را نکشند ❊ لاغر صفتان زشت خو را نکشند ❊ گر عاشق صادقی ز کشتن مگریز ❊
مردار بود هر آنکه او را نکشند ❊ و ظاهرا این دو آیت عام است در حق مؤمنان و کافران
چونکه گوسفند مقتول و مذبوح نشود مردار است ۱۲ و د
قال النبی علیه السلام بئس العبد عبد هوی یضله یعنی بد بنده ایست بنده هوای
موصوف صفت
گمراه کننده و خواجه محمد علی حکیم ترمذی رحمة الله علیه گفته است که هوای مضل ترک حق است
در کارها و عبادتها و این فقیر می گوید در بخارا بودم در خود کاهلی و تیرگی مشاهده کردم
گفتم چند روزی روزه دارم تا باشد که این تیرگی دور شود نیت روزه کردم و بخدمت
ای بدل خود گفتم ۱۲ و د
شیخ خود خواجه بهاء الدین رفتم چون حضرت ایشان مرا دیدند فرمودند تا طعام آوردند
ای شاه نقشبند صاحب رحمة الله علیه ۱۲ و د
و گفتند این ضعیف را که طعام بخور و این حدیث را خواندند که بئس العبد الی آخره و معنی
ای من ضعیف از ۱۲ و د
وی را تقریر کردند و گفتند ما تجربه کرده ایم خوردن اولی تر است از روزه بهوای نفس
داشتن **مثنوی** نفس خود را زین شناس از زین بتر ❊ زانکه آن جزو است و نفست کل شر ❊
مشورت با نفس خود گر میکنی ❊ هر چه گوید کن خلاف آن دنی ❊ گر نماز و روزه
میفرماید ❊ نفس مکار است مکری زائد است ❊ مشورت با نفس کن اندر فعال ❊
هر چه گوید عکس آن باشد کمال ❊ آنچه گوید نفس تو کانجا بد است ❊ مشنوش چون کار او
ضد آمد است ❊ تو خلافش کن که از پیغمبران ❊ همچنین آمد وصیت در جهان ❊ و گفتند
زیرا که نیک را بدی گوید و بد را نیک گوید ۱۲ و د
عمر دوباره می بایست تا بنده یک بار تجربه کند و بار دیگر عمل کند بآن از زین ارشاد فهم شد که

که در عبادت نافله نیز هوا میرود و گفتند که عبادت نفل باید که باذن شیخ فانی فی الله باشد
که وی از هوا خلاص شده است و هوا در کره نمی شود هیچ انگور پخته غوره نمی شود هیچ
میوه پخته دیگر با کوره نشده هست اَلْفَانِیْ لَا یَرُدُّ با کوره میوه که اول برسد این فقیر از
ایشان پرسید که اگر همچنین شیخ یافته نشد چه کنیم گفتند هرگاه که عبادت بکنید بعد از ان
استغفار بکنید و حضرت خلیفه خواجه با علاء الدین عطار رحمة الله علیه این فقیر را فرموده اند
که بعد از هر نماز بیست بار استغفار بگوی همه صد بار میشود اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الَّذِیْ لَآ اِلٰهَ
اِلَّا هُوَ الْحَیُّ الْقَیُّوْمُ وَاَتُوْبُ اِلَیْهِ قال النبی علیه السلام انی لیغان علی قلبی فاستغفر
الله فی کل یوم مائة مرة یعنی در دل من پرده پیدا می شود همچون ابر تنک پس استغفار
می کنیم در هر روزی صد بار یَسْئَلُوْنَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَیَّانَ مُرْسٰهَا ۝ می پرسند ترا ای
محمد از قیامت که کی خواهد بود فِیْمَ اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰهَا ۝ در چیستی تو ای محمد از یاد کردن
قیامت یعنی تو ندانی وقت آمدن او را اِلٰی رَبِّكَ مُنْتَهٰهَا ۝ بخدای تو است پایان
دانستن او یعنی او تعالی داند که کی خواهد آمد و غیر او تعالی کسی نداند اِنَّمَآ اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ
یَّخْشٰهَا ۝ هر آئینه تو بیم کننده آنکسی که بترسد از قیامت یعنی تو نمیدانی که کی خواهد بود
فاما بیم میدهی کسی را که از آمدن قیامت بترسد و توبه کند كَاَنَّهُمْ یَوْمَ یَرَوْنَهَا گویا که ایشان
آن روز را یعنی قیامت را که بینند لَمْ یَلْبَثُوْٓا اِلَّا عَشِیَّةً نباشیده اند در دنیا مگر شبانگاهی

اَوْ ضُحٰهَا ۝ یا چاشتگاهی یعنی همه عمر دنیا در پیش ایشان کوتاه نماید بمقدار آخر روز یا اول روز ع
چون درازی قیامت را ببینند و عذابهای او را بچشند همه عمر بر ایشان کوتاه نماید نعوذ بالله
من ذلک خدایا ما را از خواب غفلت بیدار گردان و ختم کار ما بخیر گردان بکرمک یا ارحم الراحمین

سورة عبس مكية وهي	بسم الله الرحمن الرحيم ۝	اثنتان واربعون آية وركوع واحد

عَبَسَ روی ترش کرد محمد علیه السلام وَتَوَلّٰى ۝ و روی گردانید اَنْ جَآءَهُ که آمد بوی
(ای لاجل ان ۱۲ ح)
الْاَعْمٰى ۝ نابینائی یعنی عبدالله بن مکتوم رضی الله عنه سبب نزول این سوره آن بود که
نابینائی بود در مکه درویشی عبدالله نام روزی در مجلس رسول علیه السلام آمد و در آن مجلس
کلان تران مکه و توانگران بودند و رسول علیه السلام ایشان را بایمان میخواند نابینا گفت یا محمد عَلِّمْنِیْ
مِمَّا عَلَّمَكَ اللّٰهُ یعنی ای محمد بیاموز مرا از آن علم که خدای تعالی ترا آموزانیده است و ندانست که رسول
علیه السلام بچه کار مشغول است رسول علیه السلام روی از وی بگردانید و روی ترش کرد نابینا
را صحابه خبردار کردند شرمنده شد و از مسجد بیرون آمد جبرائیل علیه السلام آمد و حجابی میان رسول و
کلان تران مکه کشید تا رسول ایشان را ندید و در دیدن چشم او نقصان پیدا شد باز حجاب را برداشت
و این آیت آمد در حال رسول علیه الصلوة والسلام دانست که این آیت از جهت نابینا بود در عقب
نابینا رفت و ویرا یافت و عذر خواست و گفت تا زنده باشی نفقه تو بر من باشد و هر باری که
ویرا دیدی گفتی مرحبا بِالَّذِیْ عَاتَبَنِیْ فِیْهِ رَبِّیْ یعنی خوش باد بآنکس که عتاب کرد بمن از بهر وی

Marfat.com

خدای من هیچ حاجت داری تا روا سازم و درین آیت شرف اهل اسلام است و کمال روشنان
و طالبان علم ظاهر و علم باطن فهم میشود نصیب تو نیست که بر فقیران صالح کرم کنی و بایشان تقرب
جوئی **بیت** این فقیران لطیف و خوش نفس ✤ کز پی تعظیم شان آمد عبس **نظم** پادشاهی زاهل
فقر طلب ✤ آن سبق بر گان عالم جود ✤ که نیرزد بنزد همتشان ✤ همه ملک جود قلب جود ✤ هر که
بطلب علم ظاهر یا بطلب علم باطن مشغول باشد و اما او از جملهٔ اهل حق باشد وَمَا يُدْرِيكَ وترا چه
چیز دانا کرد ای محمد لَعَلَّهُ شاید که وی یعنی آن نابینا يَزَّكَّىٰ ○ پاکیزه شود بآنچه از تو بشنود و عمل
کند أَوْ يَذَّكَّرُ یا پند گیرد و از گناه توبه کند الاصل يتزكى ويتذكر الاول اشارة الى تهذيب النفس
عن الخصال الذميمة والثانى اشارة الى الاتعاظ بالمواعظ الظاهرة وتطهير الظاهر ودرین
نیز اشارت است که طالب العلم را باید که دائما بطلب علم باطن یا بطلب علم ظاهر مشغول باشد تا
از جملهٔ اهل حق باشد **رباعی** تا در طلب گوهر کانی کانی ✤ تا زنده بوی وصل جانی جانی ✤ فی
الجملة حدیث مطلق از من بشنو ✤ هر چیز که در جستن آنی آنی ✤ فَتَنفَعَهُ الذِّكْرَىٰ ○ تا که سود

قبل رسوله صلى الله عليه وسلم ١٢ ابن مجيد - حاشيه نمبر ٤ بر صفحه ٢٢٧

قوله لعله الخ فتم الكلام به ويحسن الوقف عليه لان لعل ابتداء كلام وقيل لعله سادمسد مفعوله اذ الفعل معلق به اذ الترجى

کندش پند و وعظ تو اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰی ۝ اما آنکه توانگر شده است و پروای علم و ایمان ندارد
فَاَنْتَ لَهٗ تَصَدّٰی ۝ پس تو پیش می آئی مر او را و روی بوی آری و گوش بسخن وی میداری
وَمَا عَلَیْكَ اَلَّا یَزَّكّٰی ۝ و چیست بر تو یا محمد یعنی بر تو چه باشد اگر آن کلان تران و توانگران
ایمان نیارند و پاکیزه نشوند و به نجاست کفر نجس باشند بر تو هیچ چیز نیست جز رسانیدن
بفرمان ما ایمان و عرفان بایشان نمیدهیم چون ایشان را پروای آن نیست وَاَمَّا مَنْ
جَآءَكَ یَسْعٰی ۝ و اما آنکه بتو آمد و می شتافت یعنی آن نابینا که آمد تا علم آموزد از تو و
هُوَ یَخْشٰی ۝ و او می ترسد از خدای تعالی قیل و می ترسد در راه وقت آمدن چون راه را
نمیدید فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰی ۝ پس تو ای محمد از وی روی میگردانی و بکافران و کلان تران
و توانگران روی می آری و بایشان مشغول میشوی خوش باش ای درویش فقیر طالب صادق
که از برای نابینائی بر جیب خود همچنین عتاب میکند معلوم میشود که کرم و لطف حضرت باری
تعالی در حق فقیران و طالبان رضا و لقای او بسیار است بسیار فقیر حقیر باشد بظاهر خراب و خاک
آلود که وی از دوستان حضرت حق تبارک و تعالی باشد چنانکه پیغمبر علیه السلام میفرماید رُبَّ
اَشْعَثَ اَغْبَرَ مَدْفُوْعٍ بِالْاَبْوَابِ لَوْ اَقْسَمَ عَلَی اللّٰهِ لَاَبَرَّهٗ پس بحقارت بروی نظر مکن تا هلاک
نشوی **مثنوی** تو ز ضعف خود مکن در من نگاه + بر تو شب بر من همان شب چاشتگاه +
چشم من خفته دلم بیدار دان + شکل بیکار و مرا بر کار دان + حالت من خواب را ماند گهی +

کما قال علیه الصلوة والسلام تنام عینای ولا تنام قلبی ۱۲ ود ای کار عشق و معرفت ۱۲ ود ای مانند ست ۱۲ ود

نرگس دیده آن سرو جویبار رسالت بی آب و تاب شد بمثابه که میرفت و راه نمی دید و نزدیک بود که رنگ روی مبارکش دیوارهای مکه را مشرف سازد ۱۲ از حسینی

Marfat.com

خواب پندارد مر او را گمرهی کلا نه چنان است که تو کردی ای محمد مکن مثل آنچه کردی انها بدرستیکه
آیتهای قرآن یا این سورت تذکرة پندی است مر خلق را فمن شاء پس هر که خواهد که
پند گیرد از فقیران و توانگران ذکره پند گیرد بقرآن و ایمان آرد و عمل کند تا دولت و سعادت
یابد و هر که نکند زیان کار باشد و از بزرگی قرآن خبر کرد و گفت جل جلاله فی صحف مکرمة
این قرآن در کتابهای بزرگ گردانیده شده است مرفوعة بلند گردانیده شده است یعنی در
لوح محفوظ است در آسمان هفتم یا در آسمان چهارم در بیت المعمور است بیت المعمور خانه ایست در
آسمان چهارم مطهرة پاک گردانیده شده از تناقض و دروغ بایدی سفرة بدست
نویسندگان کرام نیکو بندگانند خدای تعالی را بررة نیکوکاران یعنی فرشتگان که قرآن را
نوشتند از لوح محفوظ قیل یعنی صحابه رسول که قرآن را نوشتند و یاد گرفتند و عمل کردند و بخلق رسانیدند
قال رسول علیه السلام الماهر بالقرآن مع الکرام البررة یعنی هر که ماهر شد بقرآن یعنی قرآن دان
باشد با کرام بررة باشد در مرتبه یعنی با فرشتگان مقرب باشد قتل الانسان لعنت کرده شده باد آن آدمی
ما اکفره چه کافر کرد او را بخدای تعالی مراد همه کافران اند بقول امام مقاتل ازین انسان عتبه
پسر ابی لهب است و قصه او مشهور است که او داماد رسول بود علیه السلام بسفر میرفت آمد پیش رسول
علیه السلام دختر او را طلاق کرد و آب دهان در روی مبارک رسول علیه السلام انداخت و گفت که
او کافر است بقرآن و سوره والنجم اذا هوی رسول گفت علیه الصلوة والسلام اللهم سلط علیه

ای مثبت فی صحف ص

۲۲۸

كلبًا من كلابك يعنى اى بار خدايا بگمار بر وى سگى از سگان خود در آن سفر آن ملعون را شير پاره
پاره كرد و بخورد و آن چنان بود كه در بيابانى رسيد در كاروانى كه از مكه مى آمد كسى گفت اينشانرا
كه اينجا شيران درند بسيار اند واقف باشيد چون شب شد ابولهب گفت من مى ترسم از دعاى
محمد كه بر پسر من كرد پس همه كاروان يك جا جمع شدند و عتبه را در ميان خود گرفتند و خوابانيدند چون
شب شد شيرى آمد و هيچكس را نخورد مگر عتبه را كه پاره پاره كرد و بخورد مِنْ اَىِّ شَىْءٍ خَلَقَهٗ ۝ ياد
كن آفريدن خود را اى كافر كه از چه چيز آفريده است خداى تعالى ترا بيان كرد و گفت مِنْ نُّطْفَةٍ از آب منى
خَلَقَهٗ آفريده است ويرا فَقَدَّرَهٗ ۝ پس اندازه كرد آفريدن ويرا چهل روز آب بود در شكم مادر
و چهل روز ديگر خون بسته و چهل روز ديگر گوشت پاره بود بعد از آن روح در وى در آوردند چون
مدت نه ماه بگذشت ثُمَّ السَّبِيْلَ يَسَّرَهٗ ۝ پس راه بيرون آمدن را از شكم مادرش آسان
كرد پس مدتى عمر داد او را كه خواست ثُمَّ اَمَاتَهٗ فَاَقْبَرَهٗ ۝ پس بميرانيدش پس بگور بردش
يعنى سنت گور كردن و كفن كردن و شستن و نماز جنازه گذاردن را بر وى مشروع گردانيد
همچنين عزت و حرمت دادش در حيات و ممات و همچون حيوانات ديگر نگردانيدش ثُمَّ اِذَا
شَآءَ اَنْشَرَهٗ ۝ پس چون خواهد كه زنده گرداندش روز قيامت آن خدائى كه قادر است بر
آفريدن اول قادر است بر زنده كردن بار دوم كَلَّا حقا كه لَمَّا يَقْضِ مَآ اَمَرَهٗ ۝ هنوز
نگذارده است و بجاى نياورده است آن كافر آنچه فرموده است حق تعالى ويرا كه بكند يعنى

باوجود چندین دلائل آن کافر نگرویده و عمل صالح نکرد باز دلیل قدرت خود را یاد کرد و
گفت جل جلاله فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَىٰ طَعَامِهِ ۝ پس بنگرد آدمی بطعام خود که چگونه
آفریدیم آنرا پس بیان کرد و گفت جل جلاله أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ۝ هر آئینه ما ریختیم
آب را از آسمان ریختنی ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ۝ پس شگافتیم زمین را شگافتنی
فَأَنْبَتْنَا فِيهَا پس برویانیدیم در زمین حَبًّا دانه که قوت شما است یعنی جو و گندم و غیر آن
وَعِنَبًا و انگور را که نان خورش شما است و از وی منفعت بسیار است شما را وَقَضْبًا ۝
و سبزه را که علف ستوران شما است وَزَيْتُونًا و زیتون را که از وی روغن شما است و در وی
منفعت بسیار است شما را وَنَخْلًا ۝ و درختان خرما را آفریدیم رویانیدیم از زمین
حَدَائِقَ و بوستانهای با دیوارها را قیل باغچه ها با دیوارها غُلْبًا ۝ با بسیار درختان سطبر
شاخها در یکدیگر پیچیده شده الغلب جمع الاغلب سطبر گردن ای عظیم العنق و فی الاشجار
مجاز وَفَاكِهَةً و میوه ها را آفریدیم وَأَبًّا ۝ و چراگاه ستوران را آفریدیم مَتَاعًا لَكُمْ از بهر
برخورداری شما و منفعت گرفتن شما وَلِأَنْعَامِكُمْ ۝ و از بهر برخورداری و منفعت ستوران
شما بیت لطف نماند کان صنم خوش لقا نکرد ٭ ما را چه جرم گر کرمش با شما نکرد ٭ یعنی این همه
را آفرید و مر بندگان خود را داد فاما نعمت ایمان مر کافر را نداد و مؤمنان را داد اما مؤمن قرآن
و ایمان را قبول کرد و بکرم او مشرف شد و کافر قبول نکرد و به تیر خذلان او هلاک شد چون

انواع نعمتهای خود را یاد کرد و کافران ایمان نیاوردند از قیامت خبر کرد و گفت جل جلاله فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاخَّةُ ۝ پس چون بیاید آواز کر کننده یعنی دمیدن در صور در قیامت و قیل قیامت الصیحة کر کردن یَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ قیامت روزی است که بگریزد در وی مرد مِنْ أَخِيهِ ۝ از برادر خود وَأُمِّهِ و از مادر خود وَأَبِيهِ ۝ و از پدر خود وَصَاحِبَتِهِ و از زن خود وَبَنِيهِ ۝ و از پسران خود یعنی هیچ خویش پروای یکدیگر نباشد و بقول بعضی این در حق کسی باشد که وی مسلمان نباشد و این کافران باشند و اما مومنان یکدیگر را شفاعت کنند لِقَوْلِهِ تَعَالَى الْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ یعنی همه دوستان در آن روز دشمن باشند با یکدیگر مگر خدای ترسان یعنی مومنان خدای ترس که یکدیگر را دشمن ندارند و شفاعت کردن حق است باذن الله تعالی انبیاء و اولیاء و صالحان را شفاعت خواهد بود و مذهب اهل سنت و جماعت اینست لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ۝ مر هر مردی را از ایشان در آن روز کاری باشد که مشغول کند شان از غیر خود و قیل این عام است در حق کافران در همه مقامهای قیامت و خاص است در حق مومنان در بعضی مقامها وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ رویها باشد در آن روز مُسْفِرَةٌ ۝ روشن و تابان ضَاحِكَةٌ خندان مُسْتَبْشِرَةٌ ۝ شادان یعنی رویهای مومنان روشن باشد از اثر وضو و بیداری شب و از گرد و غبار که در راه خدا تعالی در رویهای شان نشسته باشد این نور در روز قیامت در رویهای ایشان پیدا شود وُجُوهٌ

ای مومنان ۱۲ ورد

قوله الصاخة ای النفخة الثانیة وفی السمین الصاخة الصیحة التی تصخ الاذان ای تصمها بالشدة وقتها ۱۲ جمل

قوله یوم یفر المرء من اخیه وصاحبته وبنیه من اذا لم یوجد من یدل من اذا وزوجته وبنیه یوم یفر ای وجواب اذا دل علیه یوم یکل امری منهم شان یغنیه حال یشغله عن شان غیره ای اشتغل کل واحد بنفسه ۱۲ جلالین قوله بدل کل او بعض من اذا کرای بدل کل او بعض العائد محذوف ای یغنیه قوله لکل امری الخ جملة مستانفة وارادة البیان سبب الفرار ای لکل واحد من المذکورین شغل ۱۲ ابو السعود قوله ای اشتغل کل واحد بنفسه جواب اذا المحذوف اه جمل قوله یوم یفر المرء من اخیه قوله یوم منصوب باعنی تفسیر الصاخة ۱۲ روح البیان قوله قیامت روزی است الخ فیه اشارة الی ان یوم منصوب باعنی تفسیر الصاخة و الصاخة عبارة عن القیامة ۱۲ ولی محمد رح

Marfat.com

يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ○ ورويها باشد در آن روز بران گرد نشسته باشد تَرْهَقُهَا فرو
پوشش الرهق فرو پوشيدن قَتَرَةٌ ○ گرد سياه وقيل تاريكى چون دود أُولَٰئِكَ ايشان
هُمُ الْكَفَرَةُ ناكروندگانند الْفَجَرَةُ ○ نابكارانند يعنى بدگفتار وبدكردارانند نعوذ بالله من ذلك

سُورَةُ التَّكْوِيرِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ | بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ○ | وَعِشْرُونَ آيَةً وَرُكُوعٌ وَاحِدٌ

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ○ چون آفتاب در پيچيده شود يعنى روشنائى وى را گرفته شود وَإِذَا النُّجُومُ
وچون ستارگان انْكَدَرَتْ ○ فرو ريزند ونمانند وَإِذَا الْجِبَالُ وچون كوهها سُيِّرَتْ
از جاى خود رانده شوند وناچيز گردند وَإِذَا الْعِشَارُ وچون شتران ماده آبستن ده ماهه كه
بهترين مال عرب است عُطِّلَتْ ○ گذاشته شود بى خاوند وكسى را پروا آن نباشد
از ترس قيامت يعنى اهل دنيا از مالهاى خود بيخبر شوند ومالها را بگذارند وَإِذَا الْوُحُوشُ وچون
چارپايان دشتى كه رمنده بودند از مردم حُشِرَتْ ○ گرد كرده شوند بعد از آن كه رمنده كرده
شود ايشان تا در ميان ايشان داد داده شود اگر گوسفند بى شاخى را گوسفند باشاخ زده
باشد از شاخ دهند تا اين را نزند واى بر حال ظالمان كه خون مردم را مى ريزند ومال مردم را

تلف می کنند وَاِذَا الْبِحَارُ و چون دریاها را سُجِّرَتْ ○ تفسانیده شوند تا حمیم شوند
یعنی آب گرم گردند تا شراب دوزخیان شود ابی ابن کعب گفت رضی الله تعالی عنه که شش چیز
پیش از قیامت پیدا شود آفتاب و ماه سیاه گردند و ستارگان فرو ریزند و کوهها از جای خود
برخیزند و ناچیز شوند پس زمین بجنبد و بشگافد تا هفتم زمین را ببینند و آسمانها شگافته شود تا آسمان
هفتم را ببینند و باد عظیم پیدا شود بعد از آن در صور دمیده شود و همه خلق بمیرند مگر آنچه خدای تعالی
خواسته است و ابو العالیه گفت که این شش چیز که از اول سوره یاد کرده شد پیش از نفخ دویم
باشد وَاِذَا النُّفُوْسُ و چون تنهای مردمان را زُوِّجَتْ ○ جفت کرده شود و هر یکی
را بمثل او جمع کرده شود نیک را با نیک و بد را با بد وَاِذَا الْمَوْءٗدَةُ و چون دختر زنده بگور
کرده شده سُئِلَتْ ○ پرسیده شود که بِاَیِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ○ بچه گناه کشته شده
است یعنی مادر و پدرش را عذاب کنند از برای کشتن او و آن چنان بود که چون یکی را
از عرب دختری شدی بگذاشتی تا پنج ساله یا شش ساله شدی بعد از آن ویرا زنده در چاه
انداختی و چاه را پر خاک کردی از بهر این چنین میکردند که ایشان را از داماد ان عار می آمد
و آن کسانیکه فرزندان بعد از چهار ماه از شکم می اندازند ایشان نیز بد میکنند و خون ناحق
می کنند چون بچه زنده را می کشند وای بر ایشان که از خدای تعالی نمی ترسند وَاِذَا الصُّحُفُ
و چون نامهای کردار بندگان را نُشِرَتْ ○ باز کرده شود یعنی نامه هر کس را بوی دهند و

ای عمل نامه های بندگان را ۱۲ ود ای کشاده شود ۱۲ ود

اِذَا السَّمَاءُ و چون آسمان کُشِطَتْ ○ بازکرده شود و از پیش برداشته شود و نماند وَاِذَا
الْجَحِیْمُ و چون دوزخ را سُعِّرَتْ ○ تفسانیده شود بقهر خدا تعالی وَاِذَا الْجَنَّةُ و چون بهشت
را اُزْلِفَتْ ○ نزدیک کرده شود بمومنان عَلِمَتْ نَفْسٌ بداند هر تنی و هر کسی مَّا اَحْضَرَتْ
آنچه حاضر کرده است در قیامت جواب علمت است یعنی هرگاه که این دوازده چیز پیدا شود یعنی
بیاید پیش در دنیا و پیش در آخرت بداند هر کسی کردار خود را از نیکی و بدی و جزای آن بوی برسد
چون خبر قیامت بشنودند کافران گفتند که این سخن خدا تعالی نیست و محمد دروغ می گوید
حق سبحانه و تعالی سوگند یاد کرد و گفت این سخن من است که جبرائیل علیه السلام بمحمد علیه الصلوة
والسلام آورده و باو رسانیده است فَلَا نه چنان است که کافران میگویند اُقْسِمُ سوگند یاد
میکنم بِالْخُنَّسِ بستارگان بازپس شونده یعنی بازگردنده و خنّس جمع خانس است الخنوس
از پس رفتن اَلْجَوَارِ روندگان جمع جاریه است الْکُنَّسِ ○ نهان شوندگان جمع کانس
است و آن پنج ستاره است که از مشرق تا مغرب میروند زحل و مشتری و مریخ و عطارد و

(والنار سعرت) بالتخفيف والتشديد اججت (واذا الجنة ازلفت) قربت لاهلها ليدخلوها وجواب اذا اول السورة و ما عطف عليها (علمت نفس) اى كل نفس وقت هذه المذكورات وهو يوم القيامة (ما احضرت) من خير و شر اه جلالين

(واذا السماء كشطت) نزعت عن اماكنها كما ينزع الجلد عن الشاة (بالتخفيف والتشديد) اى صحف الاعمال نشرت

تتحرك نحوها بسبب التداوير التى تلك الكواكب مركوزة فيها لانها غير محيطة بالارض فحركة نصفها العالى مخالفة لحركة نصفها

Marfat.com

زہرہ قیل مراد ہمہ ستارگان ہست کہ بشب پیدا شوند و بروز پنہان شوند بسبب آفتاب و
اللیل و بحرمت شب اِذَا عَسْعَسَ ○ چونکہ تاریک شود وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَ ○
و بحرمت سفیدہ دم چونکہ روشن شود بحرمت این چیزہا کہ یاد کردہ شد اِنَّهٗ بدرستیکہ قرآن
لَقَوْلُ رَسُوْلٍ كَرِيْمٍ ○ ہر آئینہ سخن حق تعالی ہست کہ رسول نیکو برگزیدہ وی یعنی جبرئیل
آوردہ ہست بمحمد علیہ الصلوۃ والسلام و سخن محمد نیست صفت جبرئیل کرد و گفت جل جلالہ ذِیْ
قُوَّةٍ باقوت ہست عِنْدَ ذِی الْعَرْشِ نزد خداوند عرش یعنی خداوندی کہ آفرینندہ عرش است
و ہیچ مخلوقی بزرگتر از عرش نیست مَكِيْنٍ ○ یعنی منزلت بزرگ دارد مُّطَاعٍ فرمان
بردہ شدہ ہست یعنی فرشتگان او را فرمان بردار می باشند ثَمَّ آنجا یعنی در آسمانہا اَمِيْنٍ ○
راست است و در رسانیدن وحی خیانت نمی کند وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُوْنٍ ○ و بحرمت
این چیزہا کہ سوگند یاد کردہ شد کہ نیست یار شما یعنی پیغمبر شما علیہ السلام دیوانہ و عاقل ترین ہمہ
خلق ہست اما چون برسم و عادت بت پرستان عمل نمی کند و بر او دیوانہ میگویند وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ الْمُبِيْنِ ○ بدانکہ حضرت
شیخ ابو منصور ماتریدی رحمۃ اللہ علیہ کہ پیشوای اہل سنت و جماعت ہست از رئیس علمای
ملت امام حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ روایت میکند کہ معنی این آیت نیست کہ بدرستیکہ محمد علیہ
السلام حق تعالی را دید در حالتی کہ محمد بود در کنارہ پیدا یعنی در شب معراج چون از ہفت آسمان

بگذشت بصحرائی رسید که آنرا افق الافلاک می گویند که هفت آسمان و هفت زمین در پیش آن
ای محمد علیه الصلوة والسلام ۱۲ ود
همچون حلقه باشند در بیابان قال النبی علیه السلام رأیت ربی فی احسن صورة یعنی
دیدم پروردگار خود را در حالتی که من بودم در بهترین صفتی اللهم ارزقنا لقاءک و باین روایت
ای دیدار تو ۱۲ ود
معنی این آیت این باشد که یعنی بحرمت این چیزها که سوگند یاد کرده شد که محمد دیوانه نیست و
بدرستی و راستی که محمد دید خدا تعالی را در وقتی که بود محمد علیه السلام در افق پیدا که آن افق
ظاهر ۱۲ ود
الافلاک است پس چون مجنون باشد بلکه محبوب باشد و بعضی میگویند که معنی این آیت اینست
ای چگونه ۱۲ ود
که بدرستیکه محمد دید جبرائیل را در افق مبین که جای برآمدن آفتاب است والاول اولی و
هر کرا عقل باشد داند که معنی اول مناسب است بحضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم وما هو
این عطف باشد بر صاحبکم یعنی بحرمت این چیزها که سوگند یاد کرده شده است که نیست محمد
علیه السلام یا جبرائیل علیه السلام علی الغیب بر حکمهائی که از قرآن دانسته می شود از حال دنیا و
آخرت بضنین متهم نیست یعنی دروغ نمی گوید و گمان بد بوی برده نشود بضنین
نیز خوانده شده است بضاد یعنی بخیل نیست در رسانیدن علم شریعت و درین آیت دلیل است
که باید که کسی در رسانیدن علم شریعت بخیلی نکند و از فسق و رشوت و حیله حذر کند تا خلق بوی
گمان بد نبرند وما هو و نیست این قرآن بقول شیطن رجیم گفتار دیو رانده شده
و نفرین کرده شده بلکه کلام خدا تعالی است که جبرائیل او را آورده است بمحمد علیه السلام فاین

ای لعنت کرده شده ۱۲ ود

ضاد اور ظاء کا مخرج اور غائر

۲۳۶

تذهبون ○ پس کجا میروید ای کافران چون کافران می گفتند که قرآن سخن دیو است حق
تعالی سوگند یاد کرد بآن چیزها که گذشت که قرآن سخن من است در وی هیچ سخن دیو نیست و دیو
از وی میگریزد و شما نیز پیروی دیو می کنید مکنید باز آئید و قرآن را پیشوای خود سازید از کمال
جهل ایشان است که قرآن را و سر پیغمبران را میگذارند و پیروی شیطان میکنند حکیم سنائی
غزنوی می فرماید **قطعه** گرد قرآن گرد زانکه هر که از قرآن گرفت + آن جهان رست از
عقوبت این جهان رست از فتن + گرد نعل اسپ سلطان شریعت سرمه کن + تا شود
نور الهی با دو چشمت مقترن + مژه در چشم سنائی چو سنانی باد تیز + گر زبانی زندگی خواهد سنائی
بی سنان آن هو نیست این قرآن اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعٰلَمِيْنَ ○ مگر پندیست عالمیان را لِمَنْ
شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَّسْتَقِيْمَ ○ و این قرآن پندیست مر کسی را که خواهد از شما که راست بیستد
یعنی قرآن راستان را پند است و اما فاسقان را و کافران را و غافلان را از قرآن منفعت نیست چون
راست نمی شوند و راستی را نمی خواهند وَمَا تَشَآءُوْنَ و نخواهید شما یان اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ
مگر آنچه خدا تعالی خواهد رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ○ که پروردگار عالمیان است امام حسن بصری رحمة
الله علیه گفت که هیچ کس اسلام نیارد تا خدا تعالی نخواهد و درین آیت دلیل است که هیچکس
کاری نکند از نیکی و بدی مگر بخواست حق تعالی در طاعتها رضاء الله تعالی باشد و در
معصیتها باشد عَصَمَنَا اللّٰهُ تَعَالٰی عَمَّا لَا يَرْضَاهُ

۵۱ قوله هر که از قرآن گرفت یعنی هر کسی که قرآن را گرفت و تمسک و عمل بقرآن کرد آن جهان رست الخ ۱۲ و د ۵۲ قوله

Marfat.com

سورة الانفطار مكية وهي تسع عشرة آية وركوع واحد

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ○ چون آسمان بشگافد و بترفد وَإِذَا الْكَوَاكِبُ وچون ستارگان
انْتَثَرَتْ ○ فراکنده شوند و فرو ریزند وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ○ وچون دریاها راندہ شوند
و در یک دیگر کشاده شوند تا همه یک دریا شوند و حضرت رئیس ملت شیخ ابو منصور ماتریدی رحمة الله
علیه گفته است که همه آبهای دریاها را گرد کرده شوند و در شکم ماهی که زمین بر پشت وی است در آورده
شوند و زمین را هموار کرده شود تا هیچ بلندی و پستی در وی نماند بقول دیگر آب هر دریائی در
زمین خود فرو شود و خشک گردد و بقول دیگر همه ایک دریا گردانیده شود و آتش گردد تا دوزخیان را
عذاب کرده شود نعوذ بالله من ذلک وَإِذَا الْقُبُوْرُ بُعْثِرَتْ ○ وچون گورها شوریده
شود و زیر و زبر کرده شود یعنی آنچه در گورها باشد زنده کرده شود درین آیت دلیل است که حشر
جسمانی حق است بدانکه حشر دو نوع است یکی روحانیست و آن آنست که روح را در قالب
در آرند فاما قالب دیگر سازند و حشر جسمانی آنست که روح را در همین قالب در آرند و قالب را
باز پیدا کنند چنانکه در دنیا بود و قول حق اینست عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ چون این حالها
پدید آید بداند هر تنی آنچه پیش فرستاده است از خیرها و صدقه و فرزندان نیک وَأَخَّرَتْ ○
و آنچه پس مانده باشد از نیکیها و بدیها و قیل ما قدمت آنچه کرده باشد از عملها که فرموده شده است
و أخرت آنچه نکرده است از عملها و ترک کرده است و قیل ما قدمت آنچه بخود کرده است و عمل

خیر یا شر و آخرت و آنچه گذشته است از طریقهٔ خیر یا شر ابو هریره رضی الله تعالی عنه روایت میکند
از رسول علیه السلام که گفت هر که مردم را راه راست بنماید ویرا مقدار همه ایشان ثواب باشد بی
آنکه از ایشان چیزی کم شود و هر که مردم را راه بدعت و ضلالت بنماید ویرا وبال همه ایشان
است بی آنکه از وبال ایشان چیزی کم شود و لفظ حدیث اینست قَالَ النَّبِیُّ عَلَیْهِ السَّلَامُ
اَیُّمَا دَاعٍ دَعَا اِلَی الْهُدٰی فَاتُّبِعَ فَلَهٗ مِثْلُ اَجْرِ مَنِ اتَّبَعَهٗ اِلَّا اَنَّهٗ لَا یَنْقُصُ مِنْ
اُجُوْرِهِمْ شَیْءٌ وَاَیُّمَا دَاعٍ دَعَا اِلَی الضَّلَالَةِ فَاتُّبِعَ فَلَهٗ مِثْلُ اَوْزَارِ مَنِ اتَّبَعَهٗ اِلَّا اَنَّهٗ
لَا یَنْقُصُ مِنْ اَوْزَارِهِمْ شَیْءٌ یَا اَیُّهَا الْاِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ ای آدمی چه فریفت ترا و
دلیر کرد بر بیفرمانی کردن پروردگار تو الکریم که نیکوکار است بر تو نیکیهای بسیار کرده
است طاعت او را چرا گذاشتی و بیفرمانی کردی ابن عطا گفت رحمه الله علیه مَا غَرَّكَ
ای مَا قَطَعَكَ عَنْ صُحْبَةِ مَوْلَاكَ یعنی چه فریفت ترا که بریدی از خدای تعالی و صحبت با او
نداری و صحبت بغیر او داری اِصْحَبُوا مَعَ اللّٰهِ فَاِنْ لَمْ تُطِیْقُوْا فَاصْحَبُوْا مَعَ مَنْ یَصْحَبُ
مَعَ اللّٰهِ و سخن محققان است که صحبت با الله دارید و اگر نتوانید صحبت بکسی دارید که او با الله
تعالی صحبت دارد **فرد** غرق آبیم و آب می طلبیم ✤ در وصالیم و بیخبر ز وصال ✤ هیچ دردی
برابر این نخواهد بود که شب و روز بغیر او مشغول باشد یَا حَسْرَتَا عَلٰی مَا فَرَّطْتُ فِیْ جَنْبِ
اللّٰهِ حضرت او شب و روز با ماست و ما شب و روز بغیر او مشغول این خطاب شود به بنده که

ای در قیامت ۱۲ و ۱۲

قوله یا ایها الانسان ما غرک بربک الکریم ای شیء
خدعک وجرأک علی عصیانه
او بیضاوی لرای الغرور
عبارة عن هذین المعنیین
هنا واصل معناه دعاه
الانسان الی ارتکاب ما لا یلیق
ثم اشتهر فی الخدیعة جعل
الغاد جسرا علی العصیان کقدر
کان او غیره فصیر انسانا تعالی
ان المراد بالانسان مطلق
العاصی لا الکافر فقط والتعبیر
بالانسان یؤید ذلک والا
لقیل یا ایها الکافر کما فی بعض
المواضع وقال بعضهم المراد
بالانسان الکافر والظاهر ما
اشار الیه المصنف وکون سبب
نزول الآیة الولید بن مغیرة
وغیره من الکفرة لا ینافی العموم
لما تقرر من ان خصوص السبب
لا ینافی العموم اه قنوی اه وقال
مقاتل عدة عضوا الله
یشیر الی واقعة اول مرة
وقال السیدی غرة رفق الله تعالی
اه جل اروی عن علی رضی الله عنه
انه صوت بغلام له مرارا
فلم یجبه وهو بالباب فقال
اما لم تجبنی فقال لثقتی علیک
وامنی من عقوبتک فاعتقه
احسانا للقول ۱۲ روح البیان
قوله ای ای چه فریفت
ترا و دلیر کرد بر بیفرمانی کردن پروردگار
تو بنا بر این تکریم باسمی علی باشد
و مضاف مقدر است ای عصیان ربک و بنا بر تفسیر ابن عطا
باسمی عن باشد و مضاف مقدر است ای عن محبة ربک ۱۲ و ۱۲
قوله تعالی یا حسرتا
قرا صلة حسرتا ای ندامتی
علی ما فرطت فی جنب الله
قرا ای طاعته جلالین

Marfat.com

ما ترا بودیم و با تو بودیم و تو بغیر ما چرا مشغول بودی **فرد** ای دل عشاق بدام تو صید ما بتو
مشغول تو با عمرو و زید امام مقاتل گفت دلیر کرد او را عفو خداوند تعالی چون باول مرتبه
نگرفتش معاذ گفت رضی الله عنه مرا دلیر کرد بر گناه نیکی خدای تعالی همیشه بر من و از امیر المؤمنین
علی رضی الله عنه روایت کرده اند که او چند بار غلام خود را آواز داد و غلام چند بار شنید و آواز
نمی داد امیر المؤمنین از وی پرسید که چرا جواب نمی گوئی گفت مرا اعتماد است بکرم و عفو تو
که مرا نخواهی زد امیر المؤمنین علی رضی الله عنه گفت ترا آزاد کردم چون اعتماد بکرم من کردی
خواجه ما رحمة الله علیه می فرمودند که چون برحمت او میرسیم امیدوار میشویم و از والد فقیر این رباعی
یاد دارم **رباعی** جز لطف تو راه که نماید ما را جز جود تو بندگی که شاید ما را گرچه پر هر دو کون
طاعت داریم بی فضل تو کار بر نیاید ما را الَّذِي خَلَقَكَ آن خدائی که آفرید ترا فَسَوَّاكَ
پس راست کرد ترا و هفت اندام درست داد ترا فَعَدَلَكَ پس برابر گردانیدت یعنی معتدل
مزاج آفریدت یعنی هر چهار طبع برابر کرد چنانکه می باید اعتدال را مرعی داشت بعضی گفته اند راست
بالا کردت فِي أَيِّ صُورَةٍ در هر کدام پیکری که مَا شَاءَ خواست رَكَّبَكَ برهم نشاندت
یعنی اعضاء ترا برهم نشاند الترکیب برهم نشاندن یعنی آن خدائی که ترا راست کرد در سه تاریکی
یکی تاریکی شکم مادر دوم تاریکی زهدان سیم تاریکی مشیمه یعنی پرده درون زهدان که علم آدمی
بآن نمی رسد و از تدبیر آن عاجز است پس طاعت او کن و معصیت مکن تا عزیز گردی

ای بآن راست شدن در سه تاریکی مذکوره ۱۲ ود

نافرمانی او تعالی ۱۲ ود

كَلَّا نه چنان است كه شما مى كنيد بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ ○ بلكه چنين است كه دروغ
ميداريد پيغمبر را در آمدن روز قيامت و هر چه ميخواهيد مى كنيد و گمان مى بريد كه شما را حساب
نخواهد بود و عذاب و زندگى نى پس از مردن نه چنان است و از شما غافل نيستيم وَإِنَّ عَلَيْكُمْ
و بدرستيكه بر شما است لَحَافِظِينَ ○ هر آئينه نگاهبانان يعنى فرشتگان كِرَامًا بزرگواران
و نيكوكاران كَاتِبِينَ ○ نويسندگانند دو فرشته در روز و دو فرشته در شب يَعْلَمُونَ
مَا تَفْعَلُونَ ○ ميدانند آنچه ميكنيد از نيكى و بدى و همه را مى نويسند تا ناليدن امام مجاهد
رحمة الله عليه گفت چون شب شود و بنده نيكيها كرده باشد شادمان شوند و اگر بد بها كرده
باشد غمناك شوند چون فرشتگان نسخها سازند نيكى و بدى را حق سبحانه و تعالى فرمايد كه
مقابله كنيد با آنچه در لوح محفوظ است و آنچه اين بنده كرده است سر موئى بيش و كم نيابند هر چه
مباحات باشد محو كنند و آنچه طاعت و معصيت باشد بگذارند از بهر ثواب و عقاب و
حديث آمده است كه مَقْعَدُ مَلَكَيْكَ يعنى جاى نشست دو فرشته تو بنا يك دو دندان
كلان تو است وَلِسَانُكَ قَلَمُهُمَا و زبان تو قلم ايشان است وَرِيقُكَ و آب دهان تو
مِدَادُهُمَا سياهى ايشان است و تو شرم نداري از خداى تعالى و از ايشان و هر چه ميخواهى
ميكنى و ميگوئى خداى تعالى به بنده نزديك تر است از همه نزديكيها نصيب مؤمن اينست كه
غافل نباشد و بعبادات روى آرد إِنَّ الْأَبْرَارَ بدرستيكه نيكوكاران مؤمنان لَفِي نَعِيمٍ

قوله كلا ردع عن الاغترار بكرم الله تعالى بل تكذبون اى كفار مكة بالدين بالجزاء على الاعمال وان الفجار لفى جحيم وقال جعفر الصادق عليه السلام النعيم المعرفة والمشاهدة والجحيم ظلمات الشهوات

هر آئینه در آسایش باشند در بهشت وَاِنَّ الْفُجَّارَ و بدرستیکه بدکرداران و کافران لَفِیْ جَحِیْمٍ
هر آئینه در آتش دوزخ باشند یَصْلَوْنَهَا در آیند در آتش دوزخ یَوْمَ الدِّیْنِ ○ در روز جزا یعنی
قیامت وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَآئِبِیْنَ ○ و نباشند این بدکرداران از دوزخ غائب شوندگان
یعنی همیشه باشند مراد از فجار کافرانند برین تقدیر و بقول دیگر مراد از فجار همه کافران و فاسقان باشند
فاما فاسقان غائب نباشند از دوزخ وقتی که خدا تعالی خواسته باشد و بعد از آن بیرون آیند و باین قول
معنی این باشد که کافر و فاسق غائب نباشند از برای در آمدن بدوزخ پس از برای تعظیم روز قیامت
یاد کرد و گفت جل جلاله وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا يَوْمُ الدِّيْنِ ○ ثُمَّ مَآ اَدْرٰىكَ مَا يَوْمُ الدِّيْنِ ○
وچه دانا کرد ترا یعنی چه دانی تو که روز قیامت چیست پس چه دانا کرد ترا که روز قیامت چیست
یعنی بعقل خود ندانی بزرگی و هیبت روز قیامت را هر چند بیندیشی از آن بزرگتر است بیان
کرد روز قیامت را و گفت جل جلاله يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْئًا در آن روز نتواند هیچ تنی
هیچ تنی را رهانیدن از عذاب حق تعالی و این در حق کافران باشد که دوستی میکردند با یکدیگر را
یاری دهند در کارها و از ایشان امید شفاعت میداشتند و اما مؤمنان را شفاعت انبیاء و
اولیاء باذن الله تعالی باشد وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِّلّٰهِ ○ یعنی حکم کردن در آن روز میان
بندگان خدا تعالی را باشد و غیر او را نباشد و حضرت شیخ ابوبکر واسطی رحمة الله علیه گفت که
اولیاء و عرفا میدانند که حکم نیست در دنیا و عقبی جز خدا تعالی را و عوام خلق نمیدانند و بهر کس

Marfat.com

حواله مکنید اللهم بتنا علی الشریعة والطریقة والحقیقة

سُورَةُ المُطَفِّفِينَ مَكِّيَّةٌ	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ	سِتٌّ وَثَلٰثُوْنَ آيَةً

وَيْلٌ وای قیل ویل وادی است در دوزخ که زرد آب دوزخیان در آنجا جمع آید و مار و کژدم
بسیار باشند در وی و دوزخیان بترسند از وی لِلْمُطَفِّفِيْنَ ۝ مر کم سنجیدگان را و کم
پیمایندگان را الَّذِيْنَ اِذَا اكْتَالُوْا آنانکه چون بگیرند پیمانه را عَلَى النَّاسِ از مردمان یستوفون
باشد يَسْتَوْفُوْنَ ۝ تمام بگیرند وَاِذَا كَالُوْهُمْ و چون پیمایند مر آنرا یعنی از برای ایشان اَوْ
وَّزَنُوْهُمْ یا می سنجند از برای مردمان بترازو يُخْسِرُوْنَ ۝ کم دهند یعنی چون از برای خود
پیمانه کنند و برکشند تمام بگیرند و چون بدهند کم بدهند یقال کلته وکلت له و وزنته وزنت
له و در کشاف می آرد که امام علی رضی الله عنه گفت که هر که مبتلا شده است بکیل و ترازو او در
دوزخ است گفتند اگر چه پسر تو باشد گفت آری گواهی میدهم که در آتش دوزخ باشد یعنی چون
تمام گرفتن و کم دادن عادت کند و گفته اند چون حضرت رسول علیه السلام از مکه بمدینه میرفت
این سوره در میان راه فرود آمد از بهر آنکه اهل مدینه را عادت بود کم دادن و زیادت گرفتن
و باین مشهور بودند چون رسول علیه السلام بمدینه در آمد و این سوره بر ایشان خواند توبه کردند
تا این زمان بر آن اند که هیچ کس برابر ایشان نیست در راستی اَلَا يَظُنُّ آیا نمیدانند اُولٰٓئِكَ
آنها که کم دهند و زیادت گیرند اَنَّهُمْ مَّبْعُوْثُوْنَ ۝ بدرستیکه ایشان زنده خواهند شد

بعد از مردن یعنی این کار بد مؤمنان را باید که نکنند بلکه کسی کند که کافر باشد و قیامت را
منکر بود لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ۝ یعنی نمیدانند که زنده خواهند شد از برای حساب عملها در آن
روز بزرگ که قیامت است يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعٰلَمِينَ ۝ آن روز که برخیزند
مردمان از گورها از برای حکم خدای آفریدگار جهان تا نیک را از بد جدا کند نیکان را به بهشت
فرستند و بدان را بدوزخ كَلَّا نیست چنانکه ایشان میکنند باید که ازین کار باز ایستند و توبه
کنند و اگر نکنند و کم دادن و زیادت گرفتن را حلال دارند کافر باشند و جای ایشان
دوزخ باشد و نامهٔ ایشان و کردار ایشان در سجین باشد چنانکه گفت جل جلاله إِنَّ كِتَابَ
الْفُجَّارِ بدرستیکه نامهٔ اعمال و کردار کافران لَفِي سِجِّينٍ ۝ هر آئینه در زیر هفتم زمین است
که جای باشش ابلیس است و لشکر او وَمَا أَدْرَاكَ مَا سِجِّينٌ ۝ و چه دانی تو ای
محمد یعنی تو و قوم تو ندانید که چیست سجین بیان کرد و گفت جل جلاله كِتَابٌ مَرْقُومٌ ۝

Marfat.com

نامه ایست نوشته شده که هرگز محو نشود وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ۝ وای دران روز مر
دروغ دارندگان را که قرآن را و رسول را راست نداشتند و حق مردم از زیادت گرفتند و
کم دادند و کعب الاحبار گفت جان کافران را آسمان بر نداره ندهند و درها بسته شوند بر وی و زمین بر
زمین نیز قبول نکند بسجین بردش که جای ابلیس و لشکر وی باشد نعوذ بالله من ذلک
الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ۝ و آن فاجران کافران باشند که ایمان بروز قیامت
نباشد ایشان را و مراد از فجار کافرانند وَمَا يُكَذِّبُ بِهِ و دروغ گوی نمیدارد پیغامبر را
و روز قیامت را إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ۝ مگر گناهگار از حد در گذرنده وَإِذَا تُتْلَىٰ
عَلَيْهِ آيَاتُنَا چون خوانده شود بر وی آیتهای ما یعنی قرآن را قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ۝
گوید آن کافر که این افسانهای پیشینیان است یعنی بقرآن که کلام ماست ایمان نیارند
كَلَّا نه چنان است که ایشان می گویند بَلْ رَانَ چنین است که زنگ نهاده است عَلَىٰ قُلُوبِهِم
بر دلهای ایشان مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝ آنچه میورزیدند یعنی گناهان ایشان سبب
آن شده است که دلهای ایشان سیاه شده است و حق را قبول نمی کنند و ایمان نمی آرند رسول
علیه السلام فرمود که چون مؤمن گناه کند نقطه سیاه در دل او پیدا شود و اگر توبه کند دل او روشن
شود و اگر توبه نکند همه دل او سیاه شود امام زجاج گفت مراد از ران اول چیزی است که
بشومی معصیت بر دل پیدا شود چون ابر تنک که او را میغ گویند یعنی غباری و سیاهی

ای للتصریح ۱۲ و د ۱ ای نرم ۱۲ و د

حاشیه صحیح ۲۴۵

کتاب مرقوم لیس تفسیر قوله السجین بل هو بیان للکتاب المذکور فی قوله ان کتاب الفجار ای مسطور مرقوم مکتوب فیه اعمالهم مثبت علیهم کالرقم فی الثوب لا ینسی ولا یمحی حتی یجازون به او معلم بعلامة لا یجاوزونه او مختوم علیه لئلا یزاد فیه ولا ینقص بلغة حمیر وقیل الرقم الختم علیه لئلا یزاد فیه ولا ینقص وقال قتادة رقم علیه لئلا یزاد فیه ولا ینقص کانه اعلم بعلامة یعرف بها انه کافر والمعنی ان ما کتب من اعمال الفجار مثبت فی ذلک الدیوان اه خطیب اه جمل ثم قوله لکتاب مرای هو جمل کتاب لان السجین مکان و قیل التقدیر هو کتاب من غیر حذف والتقدیر وما ادراک ما سجین ۱۲ ابو البقاء ۱۲

قوله ویل یومئذ لیکذبین ای باحق او بذلک اه بیضاوی قوله باحق ای باحق کلمة فالام للاستعداد او للعهد وهو القدران فی ذلک الیوم وهذا هو اللائق بما بعده اه فتوی قوله الذین یکذبون بیوم الدین صفة مخصصة او موضحة او ذامة اه بیضاوی قوله مخصصة ای علی کون المراد بالمکذبین المکذبین بجمیع الحق او موضحة علی الاحتمال الثانی وکذا ذامة ثم قیل قوله ویل یومئذ للمکذبین متصل بقوله یوم یقوم الناس الآیة وما بینهما اعتراض وذلک ان قول امیة متصل بقوله ان کتاب الفجار لفی سجین ای ویل یومئذ للمکذبین منهم ان کان الفجار عاما للعصاة والموحدین او ویل یومئذ لهم اذ خص بالکفار وضع المظهر موضع المضمر للتسجیل علیهم بالکفر والبیان علی عذر الحکم ۱۲ فتوی

Marfat.com

چون گناه بیشتر کند دل بیشتر سیاه شود یعنی سیاهی بسیار در دل پیدا شود و همه دل او را بگیرد
و چون بیشتر شود طبع و ختم گردد یعنی مهر لعنت پیدا شود و بآخر کافر از دنیا برود نعوذ بالله من
ذلک کَلَّآ اِنَّهُمْ عَنْ رَّبِّهِمْ یَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوْبُوْنَ ۝ حقا بدرستیکه این کافران باشند در آن
از رفتن بر کفر از دنیا ۱۲ ود
روز قیامت از پروردگار خود باز داشته شدگان یعنی خدایتعالی را نه بینند چنانکه مؤمنان
بینند این آیت دلیل است که مؤمنان را دیدار خواهد بود و کافران را نی بیت دیدار حق است
مر مؤمنان ٭ نه خوارزم نه هندوستان را ٭ یعنی اهل این دو شهر که معتزلیانند دیدار نه بینند
چرا که منکرانند ثُمَّ اِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِیْمِ ۝ پس بدرستیکه این کافران در آیندگانند در
از دیدار ۱۲ ود
دوزخ ثُمَّ یُقَالُ پس گفته شود هٰذَا الَّذِیْ کُنْتُمْ بِهٖ تُکَذِّبُوْنَ ۝ این دوزخ آنست که
شما در دنیا دروغ گوی میداشتید مر پیغامبران را که خبر میدادند از دوزخ چون حال فجار و کفار
را بیان کرد حال ابرار و مؤمنان را نیز بیان کرد و گفت جل جلاله کَلَّآ حقا که اِنَّ کِتَابَ الْاَبْرَارِ
لَفِیْ عِلِّیِّیْنَ ۝ بدرستیکه نامهٔ نیکوکاران هر آئینه باشد در زبر آسمان هفتم در زیر عرش و
مَآ اَدْرٰىكَ مَا عِلِّیُّوْنَ ۝ و چه دانی تو ای محمد که چیست علیون بیان کرد و گفت جل
ای کتاب علیون ۱۲ ود
جلاله کِتٰبٌ مَّرْقُوْمٌ ۝ یَّشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُوْنَ ۝ یعنی علیون نامه ایست نوشته که حاضر
آیندش فرشتگان مقرب و بقول عبدالله ابن عباس رضی الله عنهما علیون تختی است
سبز در زیر عرش و بقول ضحاک سدرة المنتهی است و بقول مقاتل ساق عرش است و بقول

۲۴۶

دیگر بهشت است چون عملهای نیکانرا بآسمان برند فرشتگان مقرب از هر آسمانی در پی وی
برونند تا آنجا که جای وی باشد إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ۝ بدرستیکه هر آئینه نیکوکاران در
آسایشها باشند در بهشت عَلَى الْأَرَائِكِ يَنظُرُونَ ۝ بر تختهائی آراسته مرصع بدر و
یاقوت بر بالای این تختها خیمها باشند نظر می اندازند از وی اهل بهشت بسوی نعمتهای
بهشت و مملکتهای ایشان که برابر دنیا باشند بیک نظر همه را بینند و این نیکان کسانی باشند
که هرچه حق تعالی ایشانرا فرموده باشد بکنند و از هرچه ایشانرا باز داشته باشد باز ایستند
واگر بدکردار باشند و بآخر عمر توبه کرده باشند و بر همان توبه مرده باشند از ابرار گردند تَعْرِفُ فِي
وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ ۝ شناسی تو ای محمد در رویهای ایشان تازگی نعمتها و
آسایشها رویهای بعضی چون آفتاب باشند و بعضی همچون ماه و بعضی همچون ستارگان
يُسْقَوْنَ آشامیده میشوند مِن رَّحِيقٍ از شراب صاف خالص بی آمیزش و نیست سفید که
در وی هیچ مضرت نباشد و همه منفعت باشد مَّخْتُومٍ ۝ مهر کرده شده که دست هیچ
کس بآن نرسیده باشد مگر دست ابرار خِتَامُهُ مِسْكٌ مهر وی مشک باشد یا آخر مزه
وی بوی مشک باشد اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا مِنْهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ **بیت** بهر مخموران حق
جام طهور ✤ بهر این مرغان کور این آب شور ✤ وَفِي ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ۝
و درین نعمتها خواهانی نمایند خواهانی نمایندگان یعنی عمل صالح بیش گیرند و بکنند و از کردار بد

دور باشند شب و روز یعنی بجویند این نعمتها را و طلب کنند آنرا بعمل صالح التنافس رغبت
کردن بر چیزی شب و روز همت شما بر دنیا است و یکدیگر را حسد می برید و خون ناحق میکنید از
برای دنیا و شما را هیچ پروای نعمتهای بهشت نیست همچنین مکنید بیت گر رشک و حسد
بری بدین بر کین رشک بدست انبیا را و سفرهای دور میروید از برای دنیا و بمسجد
از برای نماز جماعت نمی آئید و در کارهای دنیا مالهای بسیار خرج می کنید و از برای
رضای حق تعالی دانگی بفقیران نمیدهید وَمِزَاجُهٗ و آمیزش آن رحیق مختوم مِنْ
تَسْنِيْمٍ ۝ باشد از چشمه که نام آن تسنیم باشد عَيْنًا يَّشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُوْنَ ۝ چشمه
ایست تسنیم که بیاشامند از وی بندگان مقرب یعنی برگزیدگان خدایتعالی که در خیرها
می شتافتند و از گناهان دور می بودند و عبد الله بن مسعود رضی الله عنهما گفت که
تسنیم مخصوص مقربان باشد و دیگر بهشتیان از آن در شراب خود بیامیزند تا لذت آن زیاد
شود و چشمه تسنیم از زیر عرش رود و بکوشکهای بهشتیان فرود آید و او شیرین ترین
و خوشگوارترین شراب بهشت است بیان کرد خدایتعالی که کافران چه میکردند در دنیا
بمؤمنان و گفت جل جلاله اِنَّ الَّذِيْنَ اَجْرَمُوْا بدرستیکه آن کسانی که گناه میکردند و
کافر می شدند در دنیا همچون ولید بن مغیره و ابو جهل و یاران ایشان كَانُوْا مِنَ الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا يَضْحَكُوْنَ ۝ بودند که می خندند بکسانیکه ایمان می آوردند و افسوس می کردند

افسوس بالضم طنز و بازی و ظرافت و تمسخر و بالفتح درنج و حسرت و ظلم ۱۲ غیاث

مؤمنان فقیر همچون بلال و صهیب و عمار و غیر ایشان رضی الله تعالی عنهم می گفتند اینها
بهشتیانند هرگز چنین نخواهد بود و تصیب تو نیست که بر درویشان صالح اعتقاد بد کنی
و ایشانرا عزیز داری که پادشاهان آخرت فقیران صالح و صابر خواهند بود تا از شفاعت
ایشان محروم نمانی وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ○ و چون میگذرند مؤمنان بر
کافران بچشم و ابرو اشارت می کنند و افسوس میدارند و مسخرگی میکنند مؤمنان وَ
إِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمُ و چون بازگردند کافران باهل خود و بکافران دیگر انقَلَبُوا باز
گردند فَكِهِينَ ○ شادان و خندان و متکبران و فخر کنندگان از جهت مال و نعمت که
دارند و ازین جهت که بفقیران مسخرگی کرده اند و افسوس داشته اند شادان باشند وَ
إِذَا رَأَوْهُمْ و چون کافران مؤمنان را بینند قَالُوا إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ○ گویند
بدرستیکه این مؤمنان گمراهانند و زبان کارانند که پیروی محمد می کنند و بسیاری هستند
از منکران که درویشان را که معتقدان صالحان اند همچنین میگویند و از دولت و سعادت
صحبت اولیاء الله محروم می باشند و بعذاب خدا تعالی هلاک می شوند ظاهر حال این
طائفه را می بینند و اما از حال باطن ایشان خبر ندارند فرد ای بسا کس را که صورت راه زد
قصد صورت کرد بر الله زد الحدیث قَلْبُ الْمُؤْمِنِ عَرْشُ اللهِ تَعَالَى وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ
حَافِظِينَ ○ و این کافران فرستاده نشده اند بر مؤمنان تا نگاهبانان باشند و بشنا

بازدارند از آنچه می گفتند فَالْيَوْمَ پس در آن روز یعنی در قیامت الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ
الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ۝ آن کسانیکه ایمان آوردند در دنیا میخندند از کافران یعنی کافران را در
عذاب عقوبت قیامت می بینند و شادی میکنند عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ۝ بر تختهای
آراسته در پرده ها یعنی در خیمهائی از یاقوت و مروارید نشسته می نگرند از بهشت دوزخیان را
که در آتش سوزان میگردند چنانکه سنگ آسیا میگردند و چنانکه نخود جوشند در دیگ مؤمنان شادی
می کنند و میخندند هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ۝ آیا جزا داده شدند کافران
آنچه بودند که میکردند در دنیا از استهزا و افترا التثویب جزا دادن الهی عاقبت کار ما را بخیر گردان

سُورَةُ الْاِنْشِقَاقِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ۝	خَمْسٌ وَعِشْرُونَ آيَةً

إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ ۝ چون آسمان بشگافد و پاره پاره شود و بر زمین افتد از هیبت
روز قیامت وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا و شنود آسمان فرمان خدا تعالی را و قبول کند وَحُقَّتْ ۝
و سزا است آسمان را که فرمان خدا تعالی را قبول کند چونکه آفریده اوست وَإِذَا الْأَرْضُ
مُدَّتْ ۝ و چون زمین باز کشیده شود چنانکه سختیان را باز کشند تا هموار شود و در وی
هیچ کوه و بالا و پستی نماند و بمقدار انگشتی تفاوت و ناهمواری نماند تا خلق در وی گنجد چنانکه
در خبر آمده است وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا و اندازد زمین آنچه در وی است از گنجها و مردگان وَتَخَلَّتْ
و خالی شود زمین و در وی هیچ چیز نماند وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۝ و شنود زمین مر حکم

Marfat.com

خدای خود را و سزا است زمین را که فرمان برداری کند امر خدا تعالی را جزاء اذا مقدر
است ای اذا کان هذه الامور کذلک لتبعثن ولتحاسبن یعنی چون چنین شود که
یاد کردیم شما زنده کرده شوید و حساب کرده شوید و جزا داده شوید بر نیکیها و بدیها یا ایها
الانسان ای آدمی انک کادح الی ربک کدحا بدرستیکه تو کار کننده مر پروردگار خود را
المراد بالانسان الجنس ای یا ابن آدم ۱۲ جمل
کار کردنی فملاقیه ○ پس بیننده تو بروز قیامت جزای کردارهای خود را از نیکی
و بدی کردن الکدح در لغت کار کردن و قیل کار برنج الملاقات دیدن یعنی هر که هر چه میکند
جزای آن بوی خواهد رسید پس نیکان را یاد کرد و گفت جل جلاله فاما من اوتی پس آنکه
داده شود کتابه بیمینه ○ نوشته اعمال او بدست راست او فسوف یحاسب
پس زود بود که حساب کرده شود حسابا یسیرا ○ حسابی آسان بی مناقشه و مضایقه
وینقلب الی اهله و باز گردد بسوی کسان خود یعنی بگروه مؤمنان یا بقبیله خود از اهل اسلام یا
بزنان خود از حور العین مسرورا ○ شادمان بسبب آنچه یافته باشد از خیر و کرامت واما
من اوتی کتبه وراء ظهره ○ و اما آنکس که داده شود نامه او را از پس پشت او فسوف
یدعوا ثبورا ○ و یصلی سعیرا ○ پس هر آئینه بخواند ثبورا را یعنی بطلبد هلاک
خود را یعنی آرزو برد که کاشکی زنده نشدمی و همیشه مرده ماندمی تا در آتش در نیامدمی چون
کسی را نامه از پس پشت دهند گردنش را بر تابند تا رویش از پس پشت شود و دست چپ

ملائکه ۱۲ ود

ویرا بشکنند و بسوی پشت آرند و دست راستش را غل کنند و نامهٔ او را در دست چپش دهند
قراءة عاصم و ابو عمرو و حمزة یَصْلیٰ بفتح یا است و باقی قراء یُصَلّی بضم یا و بتشدید لام بلفظ مجهول
خوانده اند مؤمن اگرچه فاسق باشد نامهٔ او بدست راست او دهند بیان کرد که بچه سبب کافر را
نامه بدست چپ دهند و گفت جل جلاله اِنَّهٗ کَانَ فِیْٓ اَهْلِهٖ مَسْرُوْرًا ۝ بدرستیکه بود کافر
در میان قوم خود شادمان زیستی و بهوای نفس خود کار کردی و پروای شریعت نداشتی و غم آخرت
نبودش هرچه میخواست میکرد و مال مردم میگرفت و خون ناحق میکرد و در راحت و آسایش
می بود و مؤمن غمناک می بود و فرمان بردار و ترسان از حضرت پروردگار خود بود و بکفاف و
عفاف قناعت کرده بود بیت ملک دنیا تن پرستان را حلال ٭ ما غلام ملک عشق بیزوال
و دیگر کافر قیامت را منکر بود چنانکه خبر کرد جل جلاله اِنَّهٗ ظَنَّ اَنْ لَّنْ یَّحُوْرَ ۝ بَلٰٓی اِنَّ
رَبَّهٗ کَانَ بِهٖ بَصِیْرًا ۝ بدرستیکه کافر در دنیا گمان برده بود که هرگز باز نگردد یعنی میگفت که
هرگز بعد از مردن زنده نخواهم شد و هرچه میکنیم حساب نخواهد بود آری باز خواهد گشت بدرستیکه
پروردگار او هست بحال او بینا نصیب مؤمن اینست که از ملحدان و منافقان و مباحیان و
اهل بدعت و حرام خوار که هرچه باشند بگیرند دور باشد که ایشان در حقیقت منکران قیامت اند
و بسیار وقت باشد که خود را سید و قلندر و ابدال نام کرده اند و گویند که خمس مال خلق از آن
ما است و همه دنیا کابین فاطمه زهرا است و علما و اهل حق را دشمن میدارند و مرید بسیار گیرند و همه را

ای مهر ۱۲ ود

۱ قوله و دیگر آه ای و دیگر کافر این صفت دارد که از قیامت منکر بود ۱۲ و د ۲ ملحد از راه حق برگردنده و فاسق و بی دین ۱۲ غیاث

Marfat.com

از شرع بیرون آرند و کار بیرون شروع فرمایند **مثنوی** ای بسا ابلیس آدم روی هست ٭
پس بهر دستی نشاید داد دست ٭ دست ناقص دست شیطان است و پو ٭ زانکه اندر بند تکلیف
است و ریو ٭ ای برادر دور باش ازین نوع مردم و خدمت علمای حقانی و شیخ محقق کن تا
ایمان بباد ندهی نعوذ بالله من ذلک ظاهرهم الرفض و باطنهم الکفر و این طائفه را مزدکی خوانند و
مذهب باطل ایشانرا هر کس نداند و در وقت سلطان محمود غزنوی بسیار پیدا شده بودند و سلطان
ایشانرا برانداخت و باز در زمان سلطان سنجر ماضی ظهور کردند شیخ الاسلام شیخ احمد جام قدس الله
روحه العزیز ایشانرا بشناخت و بسلطان گفت سلطان ایشانرا برانداخت و حق تعالی از برای
رد کردن گفتن کافران که قیامت نخواهد بود سوگند یاد کرد که اطوار بسیار در آدمی خواهد گذشت و در همه
آن حق تعالی بینا بود بحال آدمی و قادر بر زنده کردن او در روز قیامت پس گفت جل جلاله
فلا پس نیست چنانکه کافر میگوید که آمدن قیامت را منکر میشود اقسم بالشفق ○
سوگند میخورم بشفق یعنی آن سرخی که بعد از آفتاب فرو رفتن پیدا می شود و قیل سفیدی است
که بعد از سرخی پیدا میشود و این روشن تر است و قیل همه روزها مراد است واللیل وما وسق ○
و بحرمت شب و بحرمت آنچه شب او را گرد کند از مخلوقات که در شب آرام گیرند الوسق گرد کردن
والقمر اذا اتسق ○ و بحرمت ماه چونکه جمع شود نور وی و تمام شود یعنی در ایام بیض الاتساق
بهم آمدن و تمام شدن لترکبن چون بضم با خوانده شود معنی اینست که هر آئینه برسید شما طبقا عن طبق

ای کامل شدن ۱۲ ود

Marfat.com

به حالی پس حالی یعنی برگردید از حالی بحالی یعنی بعد از زندگی بحال مردگی برسید و از پس مردن
زنده شوید و بعرصات قیامت حاضر شوید و حساب و کتاب ببینید و صراط و دوزخ را و درکات
او را و بهشت و منازل او را بدانید و به بینید و ما را بهمه حالها قادر و علیم و بصیر دانید و اگر لترکبن
بفتح با خوانده شود چنانکه قراءة ابن کثیر و حمزه و کسائی است و اول قراءت باقی قراست معنی
چنین باشد باین قراءت که بحرمت این چیزها که تو ای محمد برآئی بر آسمانها طبق از زیر طبق در
شب معراج و امام فخر الدین رازی رحمة الله علیه در معالم التنزیل تمسک باین آیت کرده است بر
حقیقت معراج رسول ما علیه السلام و در کتب کلامیه نیز مذکور است و امام ضحاک گفت که در شب
معراج رسول ما علیه الصلوة والسلام بیست و هشت ساله راه را قطع کرده است و امام فخر الدین
رازی رحمة الله علیه در معالم التنزیل گفته است که قطع این مسافت بعید در اندک مدت محال
نیست چنانکه بعلم اقلیدس معلوم شده است که آفتاب را جسم عظیم است که صد و شصت اندازه
کره زمین است و در آن مقدار که اسپ تیز رو که در وقت دویدن قدم نهد و بردارد هزار ساله
راه را قطع کند و در آن حدیث که رسول علیه الصلوة والسلام پرسید از جبرائیل علیه السلام که
وقت نماز شام شد وی گفت لا و نعم دلیل است بر حقیت این سخن پس اگر بجذبات الوهیت
سرور پیغمبران این مقدار مسافت در یک شب قطع کند محال نباشد و پیش اولیاء الله
این ظاهر است چون ارواح ایشان را عروج می افتد و از خواجه طیفور سجاوندی رحمة الله علیه

ای قطع چندین مسافت بچندین مدت ۱۲ و د

قوله و در آن حدیث که رسول علیه السلام پرسید الخ کاف بیان آن حدیث است و آن چنان بود که رسول علیه الصلوة والسلام و جبرائیل علیه السلام روزی در وقت آخر عصر باهم نشسته بودند رسول علیه الصلوة والسلام پرسید از جبرائیل که وقت نماز شام شد جبرائیل در جواب گفت لا و نعم آنحضرت علیه الصلوة والسلام گفت که چرا در جواب لا و نعم گفتی گفت در وقتیکه لا گفتم آفتاب استاده بود و در وقتیکه نعم گفتم آفتاب افتاده بود پس ازین حدیث معلوم میشود که این سخن که آفتاب هزار ساله راه را قطع میکند در وقتیکه اسپ تیز رو در وقت دویدن قدم بنهد و بردارد حق و صحیح است ۱۲ و د

طیفور مرغ خرد و نام بایزید بسطامی رحمه الله تعالی ۱۲ منتخب

Marfat.com

منقول است که ذکر معراج بسیار کردی در مجالس خود و خواجه امام شمس العارفین سجاوندی
که صاحب وقوف قرآن است رحمة الله علیه گفته است که مرغ دلش هوای آشیانه آنجا دارد
از برای آن بسیار یاد میکند اگر تو خود را بدانی که چیستی و کیستی امثال اینها بر تو پوشیده نماند

مثنوی که همیدانم یجوز ولا یجوز ٭ خود ندانی که یجوزی یا عجوز ٭ جان جمله علمها این است
این ٭ که بدانی من کیم در یوم دین ٭ اللهم ثبتنا علی تصدیق الانبیاء وارزقنا احوال
الاولیاء چون حضرت ذو الجلال حال آدمیان را بیان کرد پس از آن سوگند یاد کرد که فاما
کافران کفر خود را ترک نکردند و ایمان نیاوردند و گفت جل جلاله بطریق استفهام و تعجب
فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ پس چه بوده است این کافران را که ایمان نمی آرند با وجود چندین
دلائل عظام و بقراءة لتركبن معنی این باشد که چه بوده است این کافران را که ایمان نمی آرند
بمعراج رسول ما محمد علیه الصلوة والسلام وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ۝
و چه بوده است مر این کافران را که چون خوانده میشود بر ایشان قرآن را سر بر زمین نمی نهند یعنی
نماز نمی گذارند و انقیاد احکام شریعت نمی کنند و قیامت را منکر میشوند و مصطفی علیه
السلام چون این آیت را بر خواندی سجده کردی بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا چنانکه کافران میگویند
که قیامت نخواهد بود نیست بلکه چنین است که ایشان يُكَذِّبُونَ ۝ دروغ گوی میدارند
پیغمبران را و قرآن را وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ۝ و خدای عز و جل داناست بآنچه ایشان

Marfat.com

پنهان میدارند در دل خود و جمع میدارند در سینهٔ خود الایعاء نگاه داشتن چیزی را در وعاء یعنی
در ظرف فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝ پس مژده ده ایشان را بر طریق استهزاء و خبر کن
ایشان را بشکنجهٔ دردناک و جاودانه در دوزخ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا استثناء منقطع باشد و
عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لیکن آن کسانیکه گرویده اند و عملهای نیک کرده اند لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ
مَمْنُونٍ ۝ مر ایشان راست مزدی که هرگز کم نشود و بآخر نرسد المن بریدن و منت نهادن و الله اعلم

سورة البروج مكية وهي	بسم الله الرحمن الرحيم ۝	اثنتان وعشرون آية

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ۝ بحرمت آسمان با برجها یعنی دوازده برج که حمل و ثور و جوزا
و سرطان و اسد و سنبله و میزان و عقرب و قوس و جدی و دلو و حوت باشند بدانکه

۲۵۶

ع

در هر سی روز آفتاب یک برج را قطع میکند یا سی و یک روز یا بیست و نه
روز و در هر دو روز و چیزی از روز ماه یک برج را قطع میکند و آن بیست و هشت روز باشد
و در دو شب ماه پوشیده می شود اما آفتاب یکسال باید که تا دور فلک قطع کند ماه در سی
روز یا بیست و نه روز فلک را قطع کند این دلیل است بر کمال قدرت آفریدگار عز و جل از بهر این معنی
سوگند یاد کرد بآسمان با برجها بقول دیگر کلان ستارگان مراد است بقول دیگر درهای آسمان
مراد است بدانکه برج عبارت است از یک بخش از دوازده بخش آسمان وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ۝
و بحرمت روز وعده کرده شده که خواهد آمد یعنی روز قیامت وَشَاهِدٍ و بحرمت گواه یعنی روز آدینه
که گواهی میدهد بر عملها وَمَشْهُودٍ ۝ و بحرمت حاضر آمده شده در وی یعنی روز عرفه که حاجیان
و فرشتگان در وی حاضر شوند غیر این نیز گفته اند و جواب قسم مقدر است یعنی بحرمت این چیزها
که شما زنده کرده خواهید شد بعد از مردن قیل بحرمت این چیزها که کافران را عذاب کرده خواهد شد و
قیل جواب قسم اینست که قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ ۝ بحرمت این چیزها که یاد کردیم که

لعنت کرده شدند و از رحمت حق تعالی دور کرده شدند یاران خندق الاخدود وهو الخندق و
این اصحاب الاخدود سه کافر بودند که مؤمنان را عذاب میکردند که از دین حق باز گردید و این
مؤمنان از دین حق برگشتند یکی انطیانوس رومی بود دوم یوسف ذو النواس بود سیم
بخت نصر مغ بود در فارس و ایشان خندق عظیم کنده بودند که درازی وی چهل گز بود و پهنای
او دوازده گز و پر از آتش کرده بودند هر مؤمنی که از دین خود برگشتی و بر او در آن خندق انداختندی
تا ما پنج ضرر مؤمنان نرسیدی و از آن آتش در بهشت در آمدندی و درین سورت مراد آنست
که در نجران ملکی بود و او اسم موضع بود و جهود بود و آن مؤمنان بر دین عیسی علیه السلام بودند
و آن جهود ظالم با لشکری از حمیر بزمین نجران رفت مؤمنان را بسوخت حمیر قبیله ایست از یمن
و سبب آن بود که مردی از مؤمنان قوم عیسی علیه السلام در نجران افتاد در میان جهودان
بسیار جهودان هر که وی مسلمان شدند بدین عیسی علیه السلام در آمدند و این ملک جهودان
را قهر آمده و خندق عظیم کنده و پر آتش کرد که هر که از دین ترسائی برگشتی و بر او در آتش انداختندی
و این پیش از رسول ما بود هر که او آتش انداختندی ضرری بوی نرسیدی تا روزی زنی را
آوردند وی فرزند شیرخواره داشت خواست تا از دین برگردد از بهر فرزند که سوخته نشود فرزند

الاخدود واقعه اصحاب

۲۵۸

لعنت کرده شدند و از رحمت حق تعالی دور کرده شدند یاران خندق الاخدود وهو الخندق و
این اصحاب الاخدود سه کافر بودند که مؤمنان را عذاب میکردند که از دین حق باز گردید و این
مؤمنان از دین حق برگشتند یکی انطیانوس رومی بود دوم یوسف ذو النواس بود سیم
بخت نصر مغ بود در فارس و ایشان خندق عظیم کنده بودند که درازی وی چهل گز بود و پهنای
او دوازده گز و پر از آتش کرده بودند هر مؤمنی که از دین خود برگشتی و بر او در آن خندق انداختندی
تا ما پنج ضرر مؤمنان نرسیدی و از آن آتش در بهشت در آمدندی و درین سورت مراد آنست
که در نجران ملکی بود و او اسم موضع بود و جهود بود و آن مؤمنان بر دین عیسی علیه السلام بودند
و آن جهود ظالم با لشکری از حمیر بزمین نجران رفت مؤمنان را بسوخت حمیر قبیله ایست از یمن
و سبب آن بود که مردی از مؤمنان قوم عیسی علیه السلام در نجران افتاد در میان جهودان
بسیار جهودان هر که وی مسلمان شدند بدین عیسی علیه السلام در آمدند و این ملک جهودان
را قهر آمده و خندق عظیم کنده و پر آتش کرد که هر که از دین ترسائی برگشتی و بر او در آتش انداختندی
و این پیش از رسول ما بود هر که او آتش انداختندی ضرری بوی نرسیدی تا روزی زنی را
آوردند وی فرزند شیرخواره داشت خواست تا از دین برگردد از بهر فرزند که سوخته نشود فرزند

Marfat.com

گفت که ای مادر صبر کن و قدم در آتش نه که این آتش نیست همه گل و ریحان است و بقول وهب رضی
الله تعالی عنه آن کسانی را که در آتش انداختند دوازده هزار کس بودند و بقول امام کلبی هفتاد هزار
کس بودند پس از آن آتش زبانه زد و از خندق بیرون آمد و گرد کافران را گرفت و همه را بسوخت
و این قصه را قاضی عبد الصمد الغزنوی رحمة الله علیه آورده است در تفسیر خود و در تفاسیر دیگر نیز مذکور
است مطول بود اما مختصر کردم نصیب مؤمن اینست که در بلاها ظالمان صبر کند و از دین مسلمانی
برنگردد و نوکر و چاکر ظالمان نشود و از مبتدعان دور باشد و از برای دنیا ایشان را خدمت نکند
و توکل بر حق تعالی کند ای عزیز من کسی را که غم دین باشد و بر دین متابعت سید المرسلین باشد
او را چه غم دنیا و تشویش او باشد شیخ سنائی غزنوی گوید **غزل** مسلمانان مسلمانان
مسلمانی مسلمانی + درین آیات دنیائی پشیمانی پشیمانی + ازین رو که جهان پر دیو و پر غول
است امت را + که تا ند کرد جز اسلام و جز سنت نگهبانی + شراب حکمت شرعی خورید اندر
حریم دل + که محروم اند ازین دولت هوس گویان یونانی + ببرید از چنان جانی کز و کفر و هوا
آید + از یرا کز چنین جانها فرو ناید مسلمانی + مسازید از برای نام و دام کام چون مردان
جمال نقش آدم را نقاب نفس شیطانی + النار ذات الوقود ○ بدل اشتمال است از اخدود
معنی چنین باشد که لعنت کرده شدند یاران خندق که یاران آتش زبانه زننده اند یعنی آتش بزرگ
در خندق بود و یاران خندق کسانی اند که خندق کنده بودند و پر آتش کرده و مردم را عذاب میکردند

Marfat.com

بآن آتش اِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُوْدٌ ۝ چون آن کافران بر کنارهٔ خندق نشستگان بودند
القعود جمع القاعد یعنی مهتران ایشان بر تختها نشسته بودند بر کرانهاء آن آتش و کهتران ایشان
مردم را در آتش می انداختند وَّهُمْ عَلٰى مَا يَفْعَلُوْنَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ شُهُوْدٌ ۝ و ایشان بر آنچه میکردند
بمؤمنان حاضر بودند و رحم نمیکردند و شادمان می بودند بآن عذاب مؤمنان وَمَا نَقَمُوْا مِنْهُمْ
اِلَّآ اَنْ يُّؤْمِنُوْا بِاللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ ۝ و عیب نمیکردند آن کافران مؤمنان را یعنی عیبی
نداشتند آن مؤمنان تا کافران عیب کنند شان را مگر آنکه ایمان آورده بودند بخدای غالب بهمه چیز که
بی همتا است و ستوده شده است در همه وقت الَّذِيْ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ آن خدائی که
مر او راست پادشاهی آسمانها و زمینها وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ ۝ و خدای تعالی بهمه چیزها
گواه است و داناست بهمه چیزها پس جزای کردارها دهد بنیکی او بدی را یعنی این کافران
با مؤمنان هیچ جهت عداوتی و دشمنی نداشتند مگر بدین جهت که ایشان ایمان آورده بودند
بخدائیکه موصوف است بصفات کمال و منزه است از نقصان و زوال یعنی می باید همچنین
کسان را دوست دارید که ایمان آورده اند بخدای تعالی و دشمنی نکنید با هیچ کس از ایشان و کافران
کورانند کار بر عکس می کنند نصیب مؤمن اینست که با دوستان خدای تعالی دشمنی نکند و حسد نبرند
بر اینکه ایشان را مریدان و دوستان باشند **مثنوی** پس تو ای ناشسته رو بر چیستی + در
نزاع و در حسد با کیستی + با دم شیران تو بازی میکنی + بر ملائک ترک تازی میکنی + ابو جهل

ای تاخت ۱۲ ود

Marfat.com

صفت مباش ابوبکر صفت باش تا سنت الٰہی برین رفته است که هر صدیقی از زندیقی باشد
که بوستان عارفان از جویبار منکران آب میخورد حق تعالے حال کافران را بیان کرد
گفت جل جلاله اِنَّ الَّذِیْنَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِیْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ بدرستیکه کسانیکه عذاب کردند
مر ان مؤمن را و زنان مؤمنه را و در خندق انداختند شانرا ثُمَّ لَمْ یَتُوْبُوْا پس توبه نکردند از کفر و
گناه باز نگشتند فَلَهُمْ مر ایشانرا است عَذَابُ جَهَنَّمَ عذاب دوزخ وَلَهُمْ عَذَابُ
الْحَرِیْقِ ۝ و مر این کافران را بود عذاب آتش سوزان در دنیا که از ان خندق بیرون آمد و
ایشانرا بسوخت تا همه خلق بدانند که آتش بفرمان حق تعالی میسوزد حق سبحانه و تعالی صفت
مؤمنانرا کرد و گفت اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ جَنّٰتٌ تَجْرِیْ مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۝ بدرستیکه آن کسانیکه ایمان آورده اند و عملهای نیکو کرده اند ایشانرا باشد
بوستانها که میرود در زیر درختان آن جویها ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِیْرُ ۝ نیست رستگاری
بزرگ یعنی مؤمنان که در آتش اخدود صبر کردند مر ایشانرا است بهشت جاودان و خلاص یافتند
از عذاب ابدی اِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِیْدٌ ۝ بدرستیکه هر آئینه گرفتن خدای تو سخت است
البطش گرفتن بسختی اِنَّهٗ هُوَ یُبْدِئُ وَیُعِیْدُ ۝ و بدرستیکه خدا تعالی آفرید خلق را و باز
دیگر زنده کند بعد از مردن و قیل عذاب کند کافران را در دنیا و باز گرداند عذاب را بر ایشان در آخرت
وَهُوَ الْغَفُوْرُ الْوَدُوْدُ ۝ و آن خدائیست که نیک آمرزنده مؤمنان گنهکار است دوست

فیما کقوله تعالی کلما نضجت جلودهم بدلناهم جلودا غیرها قال ابن عباس رضی الله عنهما ان اهل جهنم یاکلهم النار حتی یصیروا فحما

کردن موسی خضر

دارندهٔ دوستان خویش است قیل آمرزنده و دوست دارندهٔ توبه کنندگان است تا توانی دوستان او
را که مؤمنان اند دوست داری یعنی مؤمنان که دوستان حق تعالی اند و دوستان خاص او را که
اولیاء الله اند نرنجانی تا هلاک نشوی **بیت** ای بسا کس را که صورت راه زد قصد
صورت کرد بر الله زد ✤ و دوستان او را دوست دار و طالب صحبت ایشان باش **مثنوی**
از کلیم حق بیاموز ای کریم ✤ هین چه میگوید ز مشتاقی کلیم ✤ میروم تا مجمع البحرین من ✤ تا شوم
مصحوب سلطان زمن ✤ با چنین جاه و چنین پیغمبری ✤ طالب خضرم ز خود بینی بری ✤
سالها پرم به پر و بالها ✤ سالها چه بود هزاران سالها ✤ تو مبین این پایها را بر زمین ✤ زانکه
بر دل میرود عاشق یقین ✤ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ○ خداوند عرش بزرگتر است هیچ چیز از عرش
بزرگ نیست المجید بزرگ حمزه و کسائی بکسر دال خوانده اند و باقی قرا بضم دال خوانده اند فَعَّالٌ
لِّمَا يُرِيدُ ○ کننده است هر چه خواهد بدهد نصیب تو اینست که حسد نبری و راضی باشی بقسمت
الهی **بیت** قسمت قسام بین هیچ مگو و مجح ✤ کار بتر میشود چونکه در و میجحی ✤ هَلْ أَتَاكَ
حَدِيثُ الْجُنُودِ ○ و بدرستیکه آمد بتو سخن لشکر فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ○ یعنی آن لشکرها که
فرعون و ثمودیان بودند که ما ایشان را نیست کردیم بعذاب بزرگ کافران این امت را نیز
هلاک خواهیم کرد بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ ○ بل کسانیکه کافر شده اند در انکار اند عذابها را
با وجود آنکه میدانند مکابره میکنند و ایمان نمی آرند بقرآن که نامهٔ الهی است و کتاب عزیز و

واکتفی بذکره عنهم لانهم اتباعه ۱۲ جمل ۵۷ قوله بل الذین کفروا ای من قومک وهذا الاضراب انتقالی بقیه حاشیه بر صفحه ۲۶۳

Marfat.com

فرقان شریف است وَاللّٰهُ مِنْ وَّرَآئِهِمْ مُّحِيْطٌ ○ وخدا تعالی دانا است بحال این
کافران و توانا است بهلاک کردن ایشان از پس و پیش محیط است یعنی گرد اگرد ایشانرا گرفته
است که نتوانند گریخت از عذاب وَبَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَّجِيْدٌ ○ نه چنان است که کافران
میگویند که قرآن شعر است و سحر و سخن محمد است علیه السلام بلکه چنین است که قرآن بزرگ است
فِيْ لَوْحٍ مَّحْفُوْظٍ ○ نوشته شده است در لوح محفوظ که نگاه داشته شده است از تغییر و تبدیل
که یک حرف کسی در وی زیادت نتواند کرد و کم نیز نتواند کرد و عبد الله ابن عباس رضی الله عنه
گفت که در اول لوح محفوظ نوشته است لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِيْكَ لَهٗ دِيْنُهُ
الْاِسْلَامُ وَمُحَمَّدٌ عَبْدُهٗ وَرَسُوْلُهٗ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَصَدَّقَ وَعْدَهٗ وَرَسُوْلَهٗ اَدْخَلَهُ
الْجَنَّةَ وعبد الله ابن عباس رضی الله تعالی عنه میگوید که لوح از یکدانه مروارید است درازی
وی همچون آسمان تا زمین و پهنائی وی همچون از مشرق تا بمغرب کرانهای وی مرصع کرده
شده است بجواهر غلاف وی از یاقوت سرخ است و قلم وی از نور است میان او و عرش سیده
است و پایان او در کنار فرشته ایست که نام او باطریون است لوح در لوح است یعنی گشاد
بالای آسمان هفتم امام نافع محفوظ بضم ظا خوانده است و باقی قرا بجر ظا خوانده اند وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ

سورة الطارق مكية وهي	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○	سبع وست عشرة آية

وَالسَّمَآءِ بحرمت آسمان وَالطَّارِقِ ○ وبحرمت ستارگان که در شب پدید آیند و بروز

Marfat.com

ناپیدا باشند الطروق بشب آمدن وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا الطَّارِقُ ۝ وچه دانی تو ای محمد
که چیست طارق بیان کرد وگفت جل جلاله اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُ ۝ ستارگان روشن و
تابان است وقیل مراد از طارق شهب است که بشب بر دو جن رانند تا بآسمان نتوانند
برآمدن وبقول بعضی زحل است وبقول بعضی پروین مراد است وجواب قسم اینست که اِنْ
كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ۝ امام عاصم ابن عامر وحمزه بتشدید لما خوانده اند وان
کلمه نفی است ولما بمعنی الا است ومعنی چنین باشد که بحرمت آسمان وبحرمت ستارگان
تابان که بشب پیدا آیند یا بحرمت ستاره معین بشب آیند که نیست هیچ تنی مگر بر وی است
نگاهبانی از حق تعالی وباقی قرا بتخفیف لما خوانده اند وما زائد است وان مخففه است از ان
ثقیله والضمیر للشان محذوف است معنی چنین باشد که بحرمت آسمان وستارگان که بدرستیکه
هر تنی است هر آئینه نگاهبانی از حق تعالی وبقول بعضی آن نگاهبانان فرشتگانند که اعمال
بندگان را بنویسند از نیکی وبدی تا در قیامت جزای آن به بندگان برسانند وبقول بعضی
فرشتگانند که مومن را نگاه میدارند از بلاها واز دیوان چنانکه در حدیث آمده است که بهر
مومنی صد وشصت فرشته موکل است که وی را نگاه میدارند از دیوان چنانکه عسل را نگاه میدارند
از مگس تا غایتی که تقدیر کرده شده است چون تقدیر بسر آید نگاه ندارند ودر هدایه آورده است
که اختلاف است در شمار فرشتگان که نگاه میدارند آدمی را پس بر عدد معین اعتقاد نباید کرد

چونکه در بعضی روایت دو است و در بعضی روایت پنج و در بعضی روایت شصت است

فَلْيَنْظُرْ پس بنگرد وَالْإِنْسَانُ آدمی که مِمَّ خُلِقَ ۝ از چه آفریده شده است باز بیان کرد و

گفت جل جلاله خُلِقَ مِمَّاءٍ دَافِقٍ آفریده شده است از آب ریخته شده در رحم مادرش يَخْرُجُ

مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ۝ که بیرون می آید آب از میان پشت پدر و از میان استخوانهای

سینه مادر که میان دو پستان است الترائب جمع التریبة چون حضرت حق تعالی خواهد که

فرزندی پیدا شود قوت شهوت مرد و زن را برانگیزد تا هر دو بهم جمع آیند و از پشت پدر و سینه

مادر آبی جدا شود و هر دو آب بهم بیامیزند و در حدیث آمده است که چهل روز نطفه و چهل روز خون

بسته باشد و چهل روز گوشت پاره باشد همچون گوشت خائیده بعد از آن فرشته را حق سبحانه

و تعالی فرستد در شکم مادر تا چهار حکم را بنویسد کردارش را که چه خواهد بود و اجلش را که چند بزید

ای عمل دار که در شکم مادر باشد ۱۲ ود

و روزیش را که بچند بخورد و بنویسد که نیک بخت است یا بدبخت بعد از آن روح را در وی

در آرند تا زنده شود نصیب تو اینست که بدانی اول خود را که چه بودی و از چه پیدا شدی اولت

آب گنده و آخرت خاک پراکنده پس منکر مباش که شوی زنده چنانکه گفت خدای باقی و پاینده

اِنَّهُ بدرستیکه خدای تعالی که آفریدش اول عَلٰى رَجْعِهٖ لَقَادِرٌ ۝ بر باز گردانیدن آدمی

هر آئینه تواناست يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ ۝ در روزی که آشکارا کرده شود کارهای پنهان او

را فَمَا لَهٗ مِنْ قُوَّةٍ وَّلَا نَاصِرٍ ۝ پس نباشد این کافر را هیچ قوتی و یاری کننده و

Marfat.com

بیک قول مراد ازین کارهای پنهان فریضها است چون نماز و روزه و غسل جنابت و
غیر آن که در قیامت اینها را آشکار کنند که چگونه کرده است و در حدیث آمده است که رسول
صلی الله علیه وآله وسلم فرمود که سه چیز است هر که آنرا بجای آرد و ترک ندهد ولی حق تعالی باشد نماز
و روزه و غسل جنابت و بقول دیگر مراد ازین گناهان پنهان و مکرها و حیله ها باشد که آنرا در
آن روز آشکارا کند الله تعالی اعلم وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ۝ و بحرمت آسمان با باران
وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ۝ و بحرمت زمین با شگافتن که بشگافد بگیاه و درخت إِنَّهُ
بدرستیکه قرآن لَقَوْلٌ فَصْلٌ ۝ هر آئینه سخن خدا تعالی است که جدا کننده است میان
حق و باطل وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ۝ و نیست این قرآن سخن بیهوده و سخن آدمیان إِنَّهُمْ
يَكِيدُونَ كَيْدًا ۝ و بدرستیکه این کافران مکه مکر میکنند بنوای محمد تا بتو رنجی رسانند
وَأَكِيدُ كَيْدًا ۝ و من جزای این مکر ایشانرا میدهم در دنیا و آخرت صبر کن تو ای محمد
در جفای کافران نصیب و نیش نیست که در مکر دشمنان و حسد حاسدان صبر کند و بحق سبحانه
و تعالی توکل کند که او کریم است و جزای ایشان را بدهد وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ
بیت آنرا که توئی خرقه عریان نشود هرگز ✦ و آنرا که توئی چاره بیچاره نخواهد شد ✦ بیمار شود
عاشق اما نمی میرد ✦ مگر چه شود لاغر استاره نخواهد شد ✦ فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ۝
پس مهلت ده و فرصت ده ایشانرا تو ای محمد اندکی یعنی روزی چند امان ده ایشانرا و تعجیل

مکن در دعا بر ایشان که ایشانرا هلاک خواهیم کرد چنانکه در جنگ بدر کردیم نصیب درویش اینست
که تا تواند دعای بد نکند بر دشمنان خود و محبت و عداوت خلق را از حق تعالی بیند و شکر گوید
که از منکران نیست هر محمدی را ابوجهلی باشد و ابوبکر نیز مصراع در جمع سبک
روحان هم بولهبی باشد

سورة الاعلی مکیة | بسم الله الرحمن الرحیم | وهی تسع عشرة آیة

سبح اسم ربک الاعلی ○ بپاکی یاد کن ای محمد خدای خود را که برتر است از همه بقهر و
استیلاء نه بمکان و بقول دیگر بگو سبحان ربی الاعلی پس رسول علیه الصلوة والسلام فرمود که
در سجده بگوئید سبحان ربی الاعلی و چون این آیت آمد که فسبح باسم ربک العظیم فرمود که در رکوع بگوئید
سبحان ربی العظیم معلوم شد که لفظ اسم زائد است و بقول دیگر بپاکی یاد کن نام پروردگار خود
را و لفظ اسم برین تقدیر زائد نیست الذی خلق فسوی ○ آن خدائیکه آفرید چیزها
را پس راست کرد هر مخلوقی را که چنانکه خواست آدمی را بشکل دیگر و اسپ و شتر را بشکل دیگر هر یکی را
چنانکه می بایست آفرید بحکمت بالغه والذی قدر فهدی ○ آن خدائی که اندازه کرد
روزیها را پس راه نمود مر طلب کردن هر چیز را بآنچه می بایست و الهامات الهی مر انسانرا
و حیوانرا در طلب کردن داروها و غذاها حکمت بزرگ است در کشاف و کواشی آورده است که
چون مار افعی کور شود الهام دهد حق تعالی او را که برگ بادیان را بچشم خود بمالد بینا شود امام حمزه

Marfat.com

وکسائی قدر تخفیف خوانده اند و باقی قرابه تشدید خوانده اند وَالَّذِیْٓ اَخْرَجَ الْمَرْعٰی ۝
فَجَعَلَهٗ غُثَآءً اَحْوٰی ۝ آن خدائیکه بیرون آورد چراگاه سبز را تازه و پرگل و ریاحین پس
گردانیدش خشک ریزه ریزه و سیاه غثاء خس خشک ریزه شده چون خاشاک اَحْوٰی سیاه
خشک یعنی آن خدائیکه بیافرید از برای ستوران شما در سفر و حضر علفهای آماده کرده شده
تا شکر گوئید زمستان از خشک و نفع گیرید و در تابستان از تر و تازه قشلاق و الاق برای
ستوران شما پدید آورد و از برای شما نیز بهشت و دوزخ آفرید جل جلاله سَنُقْرِئُكَ زود باشد
که قرآن خوانیم بر تو بواسطه جبرائیل و قیل زود باشد که خوانا گردانیم ترا فَلَا تَنْسٰٓی ۝ پس
فراموش نکنی اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ مگر آنچیز را که خدا تعالی خواهد که نسخ کند پس تو فراموش کنی
آنرا چون لفظاً و معنیً منسوخ شود فراموش تو شود اِنَّهٗ یَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا یَخْفٰی ۝
بدرستیکه میداند خدا تعالی آشکارا و پنهان را پس آنچه خواهد نسخ کند و بر تو فراموش گرداند
چونکه او است دانا بمصالح خلق وَنُیَسِّرُكَ لِلْیُسْرٰی ۝ و آسان کنیم ترا راه عمل نیک را
یا آسان کنیم بر تو راه بهشت را یعنی از دین آنچه آسان تر باشد ادیم نگاه داریم و آنچه دشوار تر
باشد نسخ کنیم فَذَكِّرْ پس عظ گوی بقرآن و شریعت اِنْ نَّفَعَتِ الذِّكْرٰی ۝ اگر سود دارد
وعظ و اگر سود ندارد دوستان را و اهل ایمان را سود دارد و کافران را الزام حجت باشد
عالم حقانی اینست که وعظ بگوید اگرچه فاسقان را و حیله گران را سخت آید و نفع نه گیرند ازین

Marfat.com

آیت دانسته میشود که وعظ و نصیحت را بهیچ وجه ترک نتوان کرد تقدیره اِنْ نَفَعَتِ
الْمَوْعِظَةُ اَوْ لَمْ تَنْفَعْ هٰكَذَا فَسَّرَهُ الْمُفَسِّرُوْنَ بعد بیان کرد و گفت که کرا سود میدارد و کرا
سود نمیدارد و گفت جل جلاله سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَّخْشٰى ۝ زود باشد که پند گیرد بوعظ هر که
از خدا تعالی بترسد وَيَتَجَنَّبُهَا الْاَشْقَى الَّذِيْ يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرٰى ۝ و دور شود از وعظ
و پند را قبول نکند بدبختی که درآید در آتش بزرگتر که هفتاد بار ازین آتش دنیا سوزان تر
باشد و گرم تر ثُمَّ لَا يَمُوْتُ فِيْهَا وَلَا يَحْيٰى ۝ پس آن بدبخت در دوزخ نمیرد تا خلاص شود
از عذاب و نه زندگی کند بزندگی که در وی آسایشی باشد یعنی از سختی عذاب وی چنانکه عرب در وقت
مبتلا شدن ببلای سخت در عرف خود میگویند که نه مرده است و نه زنده نصیب تو نیست ازین
آیت که وعظ و نصیحت را صحبت واعظان و ناصحان حقانی را ترک نکنی و از ایشان نگریزی
و ایشان را بدل دشمن نداری این فقیر میگوید بنده مومن طالب همیشه در طلب کردن نصیحت و پند
است در اول از پدر و مادر و بعد از استاد و بعد از شیخ بعد از الهامات الوهیت که حق تعالی
فَاَلْهَمَهَا فُجُوْرَهَا وَتَقْوٰهَا گفته است بسیار کسان باشند که از بسیار رفتن بوعظ عار دارند
و بواعظان حقانی بچشم حقارت بینند و دشمنی کنند فاما حافظ و معین ایشان حق تعالی میباشد
و از دشمنی ایشان هیچ زیان ندارند بلکه ایشان را زیان دارد بیت چراغی را که ایزد برفروزد
هر آنکس تف کند ریشش بسوزد پیغمبران را یاد کرد و عذاب ایشان را بعد فرمانبرداران

را یاد کرد و گفت جل جلاله قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّىٰ ۝ بدرستیکه نیکبخت شد و خلاص از عذاب آنکه
وعظ را قبول کرد و پاک شد از گناه و کفر وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّىٰ ۝ و خدا تعالی
را یاد کرد و نام او را گفت و نماز گذارد یعنی الله اکبر گفت و خدا تعالی را به بزرگی یاد کرد و نماز
گذارد امیر المؤمنین علی رضی الله عنه گفت رستگاری یافت آنکه صدقهٔ فطر را داد و در اول
روز عید فطر و تکبیرات نماز عید گذارد و در کشاف آورده است که امیر المؤمنین علی رضی الله
عنه گفت که باک ندارم اگر در نامهٔ خود نیافتم غیر از ایشان از جهت قوله تعالی قَدْ أَفْلَحَ مَنْ
تَزَكَّىٰ یعنی چون صدقهٔ فطر و نماز عید تکبیرها بجا آورده باشم مراهمین بس است بخاطر
این فقیر می آید و الله تعالی اعلم که در این آیت اشارة است بمنازل سلوک اول توبه است
و تزکیهٔ نفس بازالهٔ صفات ذمیمه و اکتساب صفات حمیده دوم مداومت بر ذکر لسانی و قلبی
و روحی و سری سیم رسیدن بمشاهدات قد افلح من تزکی اشارت باول است و ذکر
اسم ربه اشارت بدوم است فصلی بسیوم چون صلوة معراج مؤمن است و قرة عینی فی
الصلوة اشارة باینست و الله تعالی اعلم بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ۝ ابو عمرو بجای
غائب خوانده است و باقی قرا بجای خطاب خوانده اند معنی این باشد که شما کافران بر میگزینید زندگی
نزدیکتر را یعنی دنیا را بر آخرت و وعظ و پند را قبول نمی کنید از قرآن و اهل قرآن وَالْآخِرَةُ
خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ۝ و حال نیست که آخرت بهتر است از دنیا و باقی است بدانکه حق تعالی

روثالثها ان الدنیا فانیة والاخرة باقیة والباقی خیر من الفانی ۱۲ تفسیر کبیر

بیان کرد که سبب کفر و حق را قبول ناکردن دوستی دنیاست و حب جاه و سلطنت و حکومت

قال النبی علیه السلام حب الدنیا رأس کل خطیئة و بسیار از امیران و دنیاداران باشند که هرگز

بوعظ اهل حق بیغرض حاضر نیایند و بسیار فقیران صالح باشند که هرگز ترک ندهند فرد عز و

غنا و سلطنت سر بجفات میکشد ٭ فقر و فنا و مسکنت جانب مات میکشد ٭ اِنَّ هٰذَا

ای سر ترا بجفا و خواری میکشد ۱۲ ود

لَفِی الصُّحُفِ الْاُوْلٰی ۝ صُحُفِ اِبْرَاهِیْمَ وَمُوْسٰی ۝ بدرستیکه آنچه یاد کردیم درین

سوره از وعد و وعید و دلائل توحید و غیر آن باشنده است در کتابهای پیشینیان که آن

کتابهای ابراهیم و موسی است علیهما الصلوة والسلام

سُوْرَةُ الْغَاشِیَةِ مَکِّیَّةٌ	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ۝	وَهِیَ سِتٌّ وَعِشْرُوْنَ اٰیَةً

هَلْ اَتٰىكَ حَدِیْثُ الْغَاشِیَةِ ۝ بدرستیکه آمد ترا ای محمد سخن قیامت که آن فرو

ای قد ۱۲ ح — ای القیامة لانها تغشی الخلائق باهوالها ۱۲ جلالین

پوشنده است مر همه چیزها را باهوال و بقول دیگر غاشیه نام آتشی است که فرو پوشنده است همه

ای بترسها ۱۲ ود

کافران را حق تعالی قیامت را در قرآن هزار جای یاد کرده است تا خلق بترسند وُجُوْهٌ یَّوْمَئِذٍ

خَاشِعَةٌ ۝ رویها باشند در آن روز ترسان و خوار و ذلیل از ترس قیامت عَامِلَةٌ

کارکننده نَّاصِبَةٌ ۝ رنج بیننده باشند در دوزخ و کارشان این باشد که فرمایندشان را تا

بر صعود با غلها و زنجیرها برآیند باز بیندازدشان را و صعود کوهیست از آتش دوزخ و ایشان کسانی

باشند که در دنیا کارها کرده باشند و رنجها دیده اما از برای رضای حق تعالی نباشد تَصْلٰی

۲۷۱

نَارًا حَامِيَةً ○ درآیند در آتشی که سخت گرم باشد در حدیث آمده است که دوزخ را سه
هزار سال تافتند تا سیاه شد اکنون همچنان سیاه است ابوبکر و عمر تصلی بلفظ مجهول خواهند
اند یعنی در آورده شوند در دوزخ تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍ ○ آب داده شوند در دوزخ از چشمهٔ گرم
که گرمی وی گرم تر نباشد لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَرِيْعٍ ○ نباشد مر آن دوزخیان را
در دوزخ خوردنی مگر از خار خشک که زهر دارد و قیل درختی است در دوزخ مشابه است بضریع لَا
يُسْمِنُ نه فربه کند وَلَا يُغْنِيْ مِنْ جُوْعٍ ○ و سود ندارد و کفایت نکند از گرسنگی یعنی
در خوردن وی نفعی نباشد چون صفت دوزخیان کرد صفت بهشتیان نیز کرد و گفت
جل جلاله وُجُوْهٌ يَّوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ ○ رویها باشد در آن روز تازه از اثر رحمت لِّسَعْيِهَا
رَاضِيَةٌ ○ و از برای کوشیدن و عمل نیک کردن در دنیا خشنود باشند و همچون ناقه
چهارده باشند فِيْ جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ○ در بهشت بلند باشند لَا تَسْمَعُ فِيْهَا لَاغِيَةً ○
نشنوند در بهشت سخن بیهوده و باطل همه حکمت و ثنا گفته شود فِيْهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ○
در آن بهشت چشمهٔ آب روان باشد مر او اینجا چشمهای روان بسیار است فِيْهَا سُرُرٌ
مَّرْفُوْعَةٌ ○ درین بهشت باشد تختهای بلند اگر از بالای آن چیزی بیفتد صد سال بتا
بپایان رسد در حدیث آمده است که قال النبی صلی الله علیه وسلم ان المتحابین فی الله
لفی غرفة ینظر الیهم اهل الجنة کما ینظر اهل الدنیا الی کواکب السماء یعنی کسانی که

بیک دیگر دوستی ورزند از برای رضای حق تعالی در دنیا هر آئینه درجاهای بلند باشد که نظر
کنند بایشان اهل بهشت چنانکه اهل دنیا ستارگان را بر آسمان می بینند و چون خواهند اهل
بهشت تا بجلای آن تختها بنشینند پست شود و باز بلند گردد وَأَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ ○
و در بهشت کوزها باشند بی دسته نهاده شده از شراب پر بر لبهای جویهای بهشت بشمار
ستارگان از جواهر مختلفه بعضی از زر و بعضی از نقره و غیر آن وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ○ و در
بهشت بالشهای انداخته شده باشند به پهلوی یکدیگر صف بصف نهاده وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ
و بسیار در دنیا و بساطها باشند در بهشت گسترده قیل قالیچهای مخمل انداخته شده در منازل
بهشتیان چون تختهای بهشت از رسول علیه السلام بیان کرد کافران گفتند چون برین
برین تختهای بلند حق سبحانه و تعالی آیت را فرستاد أَفَلَا يَنظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ
خُلِقَتْ ○ آیا پس نمی نگرند بشتران که چگونه آفریده شده است چون خواهند که سوار شوند
پست شوند باز بلند شوند و چندین منفعتها آفریده است حق تعالی در وی وَإِلَى السَّمَاءِ
كَيْفَ رُفِعَتْ ○ و چرا نمی نگرند بآسمان که چگونه بلند کرده شده است چون خیمه سبز آویخته
بی ستون و در وی عجائب بسیار آفریده وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ○ و چرا نمی نگرند
بکوهها که چگونه ایستاده کرده شده است و چندین منفعتها در کوهها نهاده شده است وَإِلَى
الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ○ و چرا نمی نگرند بزمین که چگونه پهن شده است و چندین هزار

Marfat.com

عجائب قدرت در وی آفریده شده است آن خدائیکه قادر است بر آفریدن این چیزها قادر است
بر آفریدن دوزخ و عذابهای وی و بآفریدن بهشت و نعمتهای وی چنانکه خبر کرد جل جلاله
در اول این سوره فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ۝ یعنی پس تو ای محمد پند ده و هر آئینه تو پند
دهنده لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ ۝ و نیستی تو بر گماشته شده برین کافران تا ایشان را
بستم فرمائی ایمان آوردن و حکم این آیت منسوخ است بآیت سیف یعنی فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ
و قیل معنی اینست که تو ای محمد مجبور نیستی برین که راه راست در ایشان خلق کنی و پیدا کنی کما قال
تعالی إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ تو راه بنمای و وعظ
بگوی و پند ده تا کرا سعادت مساعده کند تا حق را قبول کند و تا کرا بی سعادتی برین دارد که
حق را قبول نکند زهی بی سعادتی که محمد رسول الله را پیش وی فرستند و برا نشناسد و ایمان
نیارد بلکه دشمن گیردش **مثنوی** ای بسا دولت که آید گاه گاه ✤ پیش بی دولت بگردد
او ز راه ✤ ای بسا معشوق که آید ناشناخت ✤ پیش بدبختی نداند عشق باخت ✤ این
غلط ده دیده را حرمان ماست ✤ وین مقلب قلب را سوء القضاست ✤ دیده و دل
هست بین الاصبعین ✤ چون قلم در دست کاتب ای حسین ✤ جز نیاز و جز تضرع
راه نیست ✤ زین تقلب هر قلم آگاه نیست ✤ ای قلم بنگر گر اجلالیستی ✤ که میان اصبعین
کیستی ✤ قال النبی صلی الله علیه وسلم قلوب العارفین بین الاصبعین من اصابع

الرحمن يقلبها كيف يشاء ۝ الا من تولى وكفر ۝ فيعذبه الله العذاب الاكبر ۝

لیکن آنکس که برگردد از ایمان و کافر شود پس عذاب کند خدا تعالی ویرا عذابی بزرگتر یعنی در
دنیا و آخرت باین تقدیر استثنا منقطع باشد و اگر استثنا متصل باشد و معنی میگویند یکی
آنکه تو پند ده قوم خود را که سود دارد پند ایشان را مگر کسی را که کافر شود که او را پند سود ندارد و دیگر
معنی اینست که تو مسلط نیستی بر گشتن ایشان مگر بر کسی که روی بگرداند از ایمان آوردن

ان الینا ایابهم ۝ بدرستیکه بما است بازگشتن ایشان ان علینا حسابهم ۝ پس
بر ماست شمار کردن ایشان و جزا دادن ایشان با جزای کردار ایشان میدهیم تو ای محمد
برسان بایشان شریعت را تا حجت باشد بر ایشان اللهم ثبت قلوبنا علی دینک
وطاعتک یا مقلب القلوب

سورة الفجر مكية	بسم الله الرحمن الرحيم ۝	وهي ثلاثون آية

والفجر ۝ بحرمت سپیده دم که اول وقت ظهور نور روشنی آفتاب است یا بحرمت
شگافتن سپیده دم تاریکی شب را و این دلیل بزرگ است و ظاهر هستی حق تعالی و بر قدرت
و علم و حشر و نشر و بقول عبد الله ابن عباس مراد از فجر نماز بامداد است و بقول بعضی اول ماه
ذی الحجه است وليال عشر ۝ و بحرمت شبهای ده ماه ذو الحجه که ده حاجیان است
بقول بعضی ده آخر ماه رمضان است والشفع و بحرمت جفت یعنی روز عید قربان

الحرام ۱۲ اجل

والتذكير بتأويل ما ذكر او الى الاقسام بها ص

وَالْوَتْرِ ○ وبحرمت طاق یعنی روز عید رمضان و بقول بعضی مراد از شفع آفریده است و از وتر آفریدگار است و غیر این نیز گفته اند حمزه و کسائی والوتر بکسر واو خوانده اند و باقی قرا بفتح واو خوانده اند

وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ○ و بحرمت شب چونکه بگذرد و بقول بعضی مراد ازین شب آن شب است که حاجیان روی از عرفات بمزدلفه روند و غیر این نیز گفته اند و جواب قسم محذوف است ای لیعذبن یعنی بحرمت این چیزها که یاد کردیم هر آئینه عذاب کرده شود کافران را هَلْ فِي ذَٰلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرٍ ○ آیا هست درین که یاد کرده شد سوگند بزرگ مر کسی را که صاحب عقل است یعنی عاقلان دانند که سوگند بزرگ است باین اشیا که مظاهر عجائب قدرت است و بدایع حکمت است و این عاقلان اولیاء الله و انبیا اند که دیده دل ایشان بنور الله منور است و بواطن ایشان پیش ایشان مصور است هر ناشسته روئی را برین معنی بار نیست فرد

روی ناشسته نبیند روی حور ✤ لا صلوة گفت الا بالطهور ✤ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ○ آیا نمی دانی که چه کرده است خدای تو با کافران پیشین یعنی میدانی که چگونه هلاک کرد خدای تعالی عادیان را که ایشان را ارم نام بود و ایشان دو عاد بودند عاد اول را نام عاد بن عوص بن ارم بن سام بن نوح علیه السلام بود و وی از قوم هود علیه السلام بود و عاد پسین را دو پسر بود نام یکی شداد بود و نام دیگری شدید و ایشان از قوم صالح علیه السلام بودند قیل ارم نام بوستانی بود که شداد بن عاد بنا کرده بود فعلی الاول ارم عطف بیان العاد و علی الثانی

Marfat.com

المضاف محذوف ای بعاد صاحب اِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ○ التی که آن ارم بوستان شداد
باستونها و عمارتها بود که لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ○ آفریده نشده است مانند
آن در شهرها قیل عادیان دراز بالا بودند که قامت هر یکی هفت صد گز بود شداد ابن عاد را نه صد
سال عمر بود آن ملعون دعوی خدائی کرد و همه روی زمین را گرفت و بهشتی ساخت در بیابان عدن
در مدت سی صد سال چون تمام شد خواست تا بلشکرهای خود در آید در آن بهشت که مثل او کسی
ندیده و صفت در کتابها یاد کرده شده است چون نزدیک رسید حق تعالی ایشانرا بیک آواز
که از آسمان آمد هلاک کرد وَثَمُودَ و نه بینی و ندانی که چگونه هلاک کرد خدای تو ثمودیانرا که قوم صالح
بودند علیه السلام الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ○ آنانکه بریدند سنگها را و کوشکها و خانها ساختند
از سنگ در موضعی که آنرا وادی القری نام است دو هزار یا هزار و هفتصد کوشک کنده بودند در کوه با طاقها
و رواقها همه را حق تعالی هلاک کرد چون اشتر صالح را کشتند وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ○
و نه بینی و ندانی که چه کرد خدای تعالی بفرعون که با میخها بود و بقول عبد الله ابن عباس رضی الله
عنه مراد ازین میخها آنست که لشکر بسیار داشت و ایشانرا خیمها بود که بمیخها استوار کردندی و بقول
مجاهد مراد ازین آن میخها است که مردمانرا چهار میخ کردندی و هلاک کردندی بآن چنانکه علما روایت
کرده اند که فرعون را خزینه داری بود نام او حزقیل که ایمان آورده بود بموسی علیه السلام پنهان از
فرعون و از خویشان نزدیک فرعون بود و زن او مشاطهٔ دختر فرعون بود و این زن نیز

ای از اقربا ۱۲ اود — زن آرایش دهنده ۱۲ اود

Marfat.com

ایمان آورده بود بموسی علیه السلام روزی دختر فرعون دانست بفرعون گفت فرعون آن زن را
گفت از ایمان و اسلام برگرد او برنگشت آن زن را فرمود تا چهار میخ کردند و دستها و پایهای
او را بمیخها دوختند و عروس فرعون آسیه خاتون نیز ایمان آورده بود او را نیز باین نوع عذاب
کرد و ایشان از ایمان برنگشتند الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ۝ آنانکه بیفرمانی کردند حق تعالی
را در شهرها فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ۝ پس بسیار کردند در شهرها تباهی را یعنی گناه بسیار کردند
فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ۝ پس ریخت خدای تعالی بر ایشان تازیانه شکنجه را
امام سدی گفت یعنی هر یکی را دیگر گونه عذاب کرد عادیان را بباد و ثمودیان را بآواز که از آسمان آمد و
فرعون و فرعونیان را بغرق کردن در آب إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ۝ هر آئینه پروردگار تو
هر آئینه بمرصاد است المرصاد راه گذر و قیل راه تنگ که گذر بر وی باشد یعنی خدای تعالی میداند
و می بیند و می شنود هر چه بر خلق میرود و هر چه میکنند بر وی پوشیده نیست در دنیا کافران را عذاب
کند و در آخرت نیز و هیچکس از وی پنهان نماند و قیل فرشتگان خدای تعالی بر صراط اند با گرزها و
انبوها و بر پل صراط هفت جای پرسند از هفت چیز اول از توحید و ایمان دوم از نماز سیوم از
زکوة چهارم از روزه پنجم از حج و عمره ششم از طهارت و غسل از جنابت هفتم از حقهای پدر
و مادر و صله رحم چون ازین همه فارغ شوند و جواب با صواب بگویند به بهشت روند و اگر نه در
دوزخ افتند نعوذ بالله من ذلک چون حال کافران گذشته را بیان کرد و از عذاب ایشان را

ای از افتادن در دوزخ ۱۲ ود

۲۷۸

یاد کرد و از عادت ناپسندیدهٔ ایشان خبر داد که در نعمتها شکر نگفتند و در بلاها صبر نکردند با وجود آنکه
حق تعالی دانا است و بینا است که اِنَّ رَبَّکَ لَبِالْمِرْصَادِ اشارت بآنست باز از حال کافران
این همت خبر کرد و گفت جل جلاله فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا مَا ابْتَلٰهُ رَبُّهٗ اما آن کافر معین یا همه
کافران چون بیازماید پروردگار او فَاَکْرَمَهٗ پس نیکی کرد با و بمال و فرزند وَنَعَّمَهٗ و
بناز نعمت پرورش فَیَقُوْلُ رَبِّیْٓ اَکْرَمَنِ ○ پس این کافر بگوید پروردگار من بمن نیکوئی
کرد و عزت حرمت خود درین بیند که حق تعالی مال دادش و خوش وقت کردش بنعمتها
وَاَمَّآ اِذَا مَا ابْتَلٰهُ و اما چون آزماید پروردگار او فَقَدَرَ عَلَیْهِ رِزْقَهٗ پس تنگ کرد
بروی روزیش فَیَقُوْلُ رَبِّیْٓ اَهَانَنِ ○ پس بگوید مرا خدای من خوار کرد کم شدن
روزی را سبب خواری خود داند مقصود کافر در دنیا همین است که عزت و حرمت بمال میداند و
خواری و مذلت بفقر میداند اما مؤمن عزت و حرمت بتوفیق ایمان و طاعت و تقوی زهد می بیند
و خواری و مذلت بمعصیت و کفر و حرام می بیند حق تعالی فرمود اِنَّ اَکْرَمَکُمْ عِنْدَ اللّٰهِ
اَتْقٰکُمْ و گفت اِنَّ اَکْرَمَکُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَعْلَمُکُمْ وَاَغْنٰکُمْ وَاَتْقٰکُمْ حق سبحانه این اعتقاد
را بر کافران رد کرد و گفت جل جلاله کَلَّا باز ایستید ای کافران ازین اعتقاد بد نه چنان است
که شما اعتقاد کرده اید بَلْ لَّا تُکْرِمُوْنَ الْیَتِیْمَ ○ بل نیکوئی نمیکنید بر یتیمان و این دلیل
بدبختی و خواری شما است و مؤمنان نیکوئی میکنند بر یتیمان و این دلیل نیکبختی و کرامت

Marfat.com

ایشان است تا آخر همچنین بدان والله تعالی اعلم و کافران یتیمان را میراث نمی دادند
لَا تَحُضُّونَ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ۝ و یکدیگر را باعث نمیکنید بطعام دادن گدائی را
و خود نمی دهید نیز وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا ۝ و میخورید میراث را خودنی فراخ و پهن
و هر چند یابند میخورند و فرق نمیکنند میان حلال و حرام گویا که دنیا حرام نیست مال خود را
مال دیگر را میخورند و هیچ غم آخرت نمیخورند و اندیشه نمیکنند کمتر از ستور باشند که ستور علف را بوی
میکند آنچه مصلح است و نافع است میخورد و دیگر را نی وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ۝ و دوست
میدارید مال را دوست داشتنی بسیار حلال باشد یا حرام همه را گیرید میکنید تکریر مون تا تحبون
بتای خطاب خوانند و بیای غیبت نیز خوانده شده است بدانکه پیش این مردم زمانه ما گوشت
فربه می باید چه حلال و چه حرام مال بسیار می باید که باشد چه حلال و چه حرام علی الخصوص
شیخان و دانشمندان خدای ناترس اللهم اجعلنا من المتقین کلا نه چنان است که شما
می کنید میگوئید مال یتیم را میگیرید میخورید و از حرام پرهیز نمیکنید باز ایستید ازین اعتقاد بد
و همچنین مکنید إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ۝ و چون کوفته شود زمین را کوفتنی یعنی
جنبانیده شود زمین را جنبانیدنی سخت تا هموار شود و در وی هیچ کوهی و بلندی نماند وَجَاءَ رَبُّكَ
و بیاید فرمان پروردگار تو یعنی همه خلق زنده شوند و جزا داده شوند وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ۝
و بیایند فرشتگان در حالتی که صف صف باشند گرداگرد آدمیان را و پریان را گرفته شوند

کانوا لا یورثون النساء والصبیان ویاکلون انصباءهم ویاکلون ما جمعه المورث من حلال وحرام ۱۲
ای امره ثم والملک ای الملائکة صفا صفا حال ای مصطفین او ذوی صفوف کثیرة ثم وجیئ یومئذ بجهنم ۱۲

ای التراث ای المیراث والتراث والتار فی التراث بدل من واو لا تاکلون او حال فی تاکلون ای تاکلون التراث جامعین بین الحلال والحرام ۱۲
ای الحرص ای الحرص علی الشیء ای شدة حرصکم علی الاکل والحرص فی تاکلون ای تاکلون التراث جامعین بین الحلال والحرام ۱۲
دکا دکا ای دکا دکا ای زلزلة بعد زلزلة ای تحرک کل شیء علی ارضها وجبالها وبنیانها ۱۲
ای تحرک کل شیء علی ارضها وجبالها وبنیانها ۱۲

وَجَائِيَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ ۝ وآورده شود دوزخ را دران روز با هفتاد هزار مهار هر مهاری
بدست هفتاد هزار فرشته باشند مر این دوزخ را آواز غریدن باشد شیخ ابو سعید خدری رضی الله عنه
روایت کرده است که چون این آیت آمد وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ تا آخر رنگ روی مصطفی
علیه الصلوة والسلام متغیر شد که هرگز چنان متغیر نشده بود امیر المؤمنین علی رضی الله عنه ایشان را در
کنار گرفت و گفت یا رسول الله چه حالت است رسول علیه السلام این آیت برخواند و گفت
یا علی این ساعت جبرائیل علیه السلام آمد و خبر کرد از حال قیامت يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ دران
روز پند گیرد آدمی وَأَنَّىٰ لَهُ الذِّكْرَىٰ ۝ و چه سود دارد آدمی را پند گرفتن در آن روز چونکه در دنیا پند
نگرفت و حق را قبول نکرد و ایمان نیاورد و گناه را ترک نکرد يَوْمَئِذٍ الثَّانِي بدل من اذا دکت الارض
وجواب اذا دکت الارض يتذكر يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ۝ بگوید کافر در قیامت
ای کاشکی من پیش فرستادمی در دنیا ایمان و طاعت را از بهر زندگانی آخرت فَيَوْمَئِذٍ لَا
يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ ۝ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ ۝ بکسر ذال و ثا یعنی یعذب و یوثق
قراءة است و بفتح هر دو نیز خوانده اند بر اول معنی چنان باشد که در آن روز عذاب نکند چون عذاب
خدای تعالی هیچکس و بند نکند چون بند کردن او تعالی هیچکس و بقراءت دوم معنی چنین باشد که در
آن روز عذاب کرده نشود چون عذاب کافر هیچکس را و بند نهاده نشود هیچکس را چون بند کافر یعنی
در قیامت عذاب کرده شود مر کافران را و بند نهاده شود ایشان را عذابی و بندی که در دنیا و آخرت

Marfat.com

همچون آن عذاب هیچکس را نبوده باشد و نخواهد بود نعوذ بالله من ذلک یا ایتها النفس
المطمئنة ○ ارجعی الی ربک راضیة مرضیة ○ گفته شود مؤمن را در وقت
مردن و در بعضی تفاسیر آورده است که چون عبدالله ابن عباس رضی الله عنهما را در گور نهادند مرغی
آمد سبز و در گور او در آمد و شنودند آوازی که قوله یا ایتها النفس المطمئنة تا آخر و قیل در وقت
زنده شدن بقیامت ای نفس آرمیده بایمان و طاعت باز گرد به پروردگار خود یعنی برحمت او در
حالیکه خوشنود باشی و خدای تعالی از تو خوشنود باشد فادخلی فی عبادی ○ پس در آی
در میان بندگان من وادخلی جنتی ○ و در آی در بهشت جاودان من عبدالله بن
عمر روایت کرده است که چون مؤمن را اجل برسد دو فرشته بیایند بر سر بالین او و بگویند ای جان
آرمیده بحق و ایمان و طاعت بیرون آی بنعمت و آسایشی از تو خدای تعالی خوشنود است
جان او بشادی بیرون آید و عالم از نور او منور گردد و فرشتگان از آسمان نظاره کنند و درهای
آسمان را بگشایند و این مؤمن را آمرزش خواهند فرمان آید که جان آن مؤمن حق تعالی را
سجده کند فرمان آید میکائیل را تا آن جان را به نزدیک جانهای مؤمنان برد و گور او را بروی
فراخ گردانیده شود تا راحت و آسایش بجان آن بنده رسد اگر چیزی از قرآن خوانده باشد
نور او آن گور را منور گرداند و خوش بخسپد چون کسی که نو عروس خواسته باشد اللهم ارزقنا و چون
اجل کافر در رسد دو فرشته بیایند بر سر بالین او و بگویند ای نفس پلید بیرون آی از تن پلید

بعذاب دردناک که حق تعالی از تو خوشنود نیست نعوذ بالله من ذلک

سورة البلد مكية | بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○ | وهي عشرون آية

لَآ اُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِ ○ بعضی میگویند که کلمهٔ لا زائد است و معنی وی چنین مشهور که سوگند یاد میکنم باین شهر مکه یعنی بحرمت مکه و بعضی میگویند که لا زائد نیست و معنی چنین است نیست چنانکه کافران میگویند که ما را رنج نخواهد بود قسم بهذا البلد ای بحرمت مکه وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِ ○ و حال آنست که تو حلالی درین شهر مکه یعنی ترا روا است که درین شهر جنگ کنی با کافران و بکشی هر کرا خواهی از ایشان غیر ترا این روا نیست و ترا روا است در یک ساعت از روزیکه فتح مکه باشد وَوَالِدٍ و بحرمت پدر وَمَا وَلَدَ ○ و بحرمت فرزندان که بزائید یا مراد ازین آدم است و فرزندان او و بقول دیگر مراد ابراهیم است و فرزندان او و بقول دیگر هر پدر و فرزند که باشد لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِيْ كَبَدٍ ○ بدرستیکه آفریدیم آدمی را در سختی و رنج یعنی آفریدیم او را تا رنج دنیا و آخرت بکشد قیل آفریدیم آدمی را با

مراد ازین انسان آدم است و بقول بعضی همه آدمیان است و بقول مقاتل مراد ازین انسان
کافر معین است که در قریش مشهور بود بقوت و زور و دشمن رسول علیه السلام بود نام او اشد بن
کلده است أَيَحْسَبُ آیا پندارد آن کافر که اشد بن کلده است أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ
أَحَدٌ ○ که هرگز قادر نشود بروی هیچکس یعنی گمان می برد که خدایتعالی بروی قادر نیست و
ویرا هلاک نخواهد کرد درین گمان بود که ناگاه درد شکمش بگرفت و در خاک غلطیدن گرفت و
می گفت که مرا کشت خدای محمد يَقُولُ میگوید آن کافر أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا ○ نیست
کردم یعنی خرج کردم مال بسیار در دشمنی محمد و دروغ میگفت چون وی فقیر بود حق تعالی بر
وی رد کرد و گفت جل جلاله أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ ○ آیا گمان می برد این کافر که
ندیده است ویرا هیچکس یعنی خدایتعالی میداند که وی دروغ میگوید و شرم نمیدارد از خدایتعالی
و از خلق و بقول دیگر مراد ازین انسان ابوجهل است لعنة الله علیه بعد ازین حق تعالی یاد
کرد دلیل بر قدرت خود برین کافر و برین که ویرا زنده کند و عذاب کند و آن دلیل در نفس کافر بود
پس گفت جل جلاله أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ ○ آیا نیافریدیم مر این آدمی را دو چشم بینا
وَلِسَانًا و زبان گویا وَشَفَتَيْنِ ○ و دو لب بر بالای دندانها وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ○
و نمودیم ویرا دو راه راه نیکی و راه بدی و قیل دو پستان مادر را یعنی آن خدائیکه قادر است بر
آفریدن این چیزها قادر است بر هر چیز که خواهد همه چیز را داند پس حال این کافر را داند و

وقال الكلبي هي عقبة بين الجنة ص

خرج کردن و برادر دشمنی محمد علیه الصلوة والسلام میداند و قادر است بر هلاک کردن او و زنده
ای خرج کردن این کافر را که اشد بن کلده است ۱۲ ود
کردن او و این کافر از عذاب قیامت غافل است و غم آن ندارد و نمیداند که چگونه راه دشوار
در پیش دارد و استعداد آن نمیکند حق تعالی از غفلت این انسان خبر کرد و گفت فَلَا اقْتَحَمَ
الْعَقَبَةَ ○ پس هنوز این کافر نگذشته است راه دشوار را که آن عقبهٔ قیامت است و
قیل پس نگذشته از رنج و سختی و بلا و بقول کعب الاحبار آن عقبه هفت درکهٔ دوزخ است
ای آن عقبه کوهی است آه ۱۲ ود — ای عقبه قیامت ۱۲ ود
و بقول دیگر کوهی است در دوزخ غیر پل صراط و بقول امام کلبی آن عقبه پل صراط است که بر روی
دوزخ نهاده شده است از موی باریکتر و از شمشیر تیزتر و سه هزار ساله راه است هزار سال بر آمدن
و هزار سال هموار و هزار سال فرود آمدن و بر مؤمن حقیقی چنان باشد که از نماز دیگر تا آفتاب
فرو رفتن بعضی همچون برق بگذرند و بعضی همچون باد و بعضی همچون اسپ تیز رو و بعضی دوان
دوان و بعضی خیزان خیزان و بعضی افتند در دوزخ و نتوانند گذشتن و بقول بعضی مراد ازین عقبه اعمال
صالحه است بطریق استعارهٔ مصرحه اعمال صالحه را تشبیه کرده اند به عقبه پس معنی برین تقدیر چنین
باشد که نکرد آن کافر عملهای نیک را که سبب باشد آن مر خلاصی وی را از دوزخ و آن عملهای صالحه
اینست که بیان کرد و گفت جل جلاله وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ○ و چه دانی تو ای محمد سبب
گذشتن آن عقبه فَكُّ رَقَبَةٍ ○ کشادن گردن از بندگی یعنی بنده را آزاد کردن است
أَوْ إِطْعَامٌ یا دادن خوردنی است فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ○ در روز گرسنگی یعنی در روزی که

Marfat.com

ورو گرسنگی باشد يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ۝ بی پدری را که با خویشی باشد یعنی خویشاوند او
مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ۝ یا گدائی را که با درویشی باشد یعنی گدائی که بر خاک افتاده باشد یعنی
لمعام دادن او که از برای رضای حق تعالی باشد و از برای وی و ریا نباشد ثُمَّ كَانَ مِنَ
الَّذِينَ آمَنُوا باز باشد از آن کسانیکه ایمان آورده اند یعنی این آزاد کنند و طعام دهند از مؤمنان
باشند نه از کافران وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ و این مؤمنان یکدیگر را وصیت کنند باشند بصبر
بلاها و طاعتها وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ۝ و وصیت کنند باشند یکدیگر را برحم کردن بر خلق
أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ۝ ایشانند که یاران دست راست باشند یعنی نامهٔ اعمال
ایشان را در قیامت بدست راست دهند یا ایشانند که یمن و برکت باشد نشانرا یعنی بهشتیان
باشند نصیب درویش نیست ازین آیت که این خصلتها بجد تمام کند یکی ایمان است دوم وصیت
کردن بصبر طاعتها و بلاها سیوم رحم بر همه مخلوقات چهارم آزاد کردن بندهٔ بتمام باید کردن
در بهای او پنجم طعام دادن مستحقان برای رضای حق تعالی نشان بدبختی این کارها باشند
وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ۝ و آن کسانیکه نگرویدند بآیتهای ما
یعنی بقرآن و پیغامبران و دلائل توحید ایشانند خاوندان شومی یا خاوندان سنت چپ
و بسبب آن بدیهای ایشان نامهای ایشان را بدست چپ دهند عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ ۝
بر ایشان باشد آتشی که همیشه در آن آتش بسته باشد اَلْقِرَاءَةُ مُوصَدَةٌ بِلَا هَمْزَةٍ وَبِالْهَمْزَةِ

قوله اقتحم المنفی بلا کانه قیل فلا فك رقبة ولا اطعم الخ ۱۲ اجمل

مصدر والمفسر بفتح السین زهو العقبة مصدر فلم یقدر بالمضاف لکان الصبی روهو فی مفسر للعاین وهی العقبة واما علی القراءة الاولی فیکون الفعل بمعنا بلا من والواو بدل له مطلقة ۱۲ ج

صاحب الکشاف المیمنة والمشأمة الیمین والشمال والیمن والشؤم ای تلیا میمن وشؤم ای انقسم والمشائم علیها ۱۲ تفسیر کبیر

قوله اولئك اصحاب المیمنة ثم قال ص

سورة الشمس مكية | بسم الله الرحمن الرحيم ○ وهي خمس عشرة آية

وَالشَّمْسِ وبحرمت آفتاب وَضُحٰهَا ○ وبحرمت روشنائی آفتاب وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰهَا ○
وبحرمت ماه چون برآید شب از پس آفتاب و این در نیمهٔ اول ماه باشد بدانکه در نیمهٔ اول ماه از
پس آفتاب می باشد و در نیمهٔ آخر ماه در پیش آفتاب می باشد و این ظاهر است در نیمهٔ اول
نورانیت ماه در طرف مغرب است و نقصانش در طرف مشرق و در نیمهٔ آخر برعکس آنست
و در شرح کشاف سید میمنی آورده است که امام فراء گفت که ماه نور از آفتاب میگیرد و شیخ
ابو منصور ماتریدی رحمة الله علیه نیز گفته است که احتمال دارد که چنین باشد یقال فلان
یتبع فلانا فی کذا ای یأخذ منه برین تقدیر معنی چنین باشد که بحرمت ماه چون نور گیرد از
آفتاب علمای علم نجوم هیئت نیز بر آنند که ماه از آفتاب نور میگیرد وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰهَا ○
وبحرمت روز چونکه روشن کند دنیا را یا تاریکی را وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰهَا ○ وبحرمت شب
چونکه پوشد آفتاب را یا زمین را وَالسَّمَآءِ وَمَا بَنٰهَا ○ وبحرمت آسمان و بنای آسمان
وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰهَا ○ وبحرمت زمین و گسترانیدن وی یعنی همین کردن وی وَنَفْسٍ
وَّمَا سَوّٰهَا ○ وبحرمت تن آدمی و راست کردن اعضای او فَاَلْهَمَهَا فُجُوْرَهَا وَ
تَقْوٰهَا ○ پس بیان کرد حق تعالی وی را راه تقوی و خدا ترسی و راه گناه و کافری و بدی
قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰهَا ○ بحرمت این چیزها که یاد کرده شد که نیکبخت شد کسی که نفس خود

را پاک ساخت از کفر و گناه و عمل کرد بآنچه فرموده شده بود قبل نیکبخت شد کسی که حق تعالی
ویرا پاک کرد از کفر و گناه وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا ○ و بدرستیکه زیان کار شد و هلاک
شد و نومید شد کسیکه نفس خود را پوشید بکفر و گناه و عمل نکرد بآنچه فرموده شده بود از نیکیها قبل
هلاک شد کسیکه حق تعالی ویرا توفیق طاعت نداد و نفس او را خوار و ذلیل کرد پس از آن کافران
که نفس خود را بکفر و گناه پوشیدند و حق تعالی ایشانرا عذاب کرد خبر داد و گفت جل جلاله
كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا ○ دروغ گوی انگاشتند ثمودیان رسول خدای را عزوجل که
آن صالح پیغمبر بود علیه السلام بسبب کفر و بفرمائی إِذِ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا ○ چونکه
برخاست و شتافت بدبخت ترین ثمودیان قدار بن سالف بود یا مصدع بن مهرج بود شتر
صالح را که معجزهٔ او بود گفت فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا ○ پس
گفت مر ایشانرا رسول خدا تعالی که صالح بود دور باشید از شتر ماده خدا تعالی که معجزهٔ
پیغمبر او است و از کشتن وی و از گرفتن نصیب آب او یعنی بخش او را تمام بوی دهید
فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا ○ پس دروغ گوی انگاشتند صالح را پس پی کردند شتر را بعد از آن
کشتند آن شتر را فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوَّاهَا ○ پس هلاک کرد حق سبحانه

وتعالی ایشانرا بسبب گناه ایشان برابر کرد همه را در هلاک کردن کلان خورد یا ایشان را
بزمین برابر کرد یا برابر کرد بر ایشان زمین را وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا ۝ و نترسد خدا تعالی از
عاقبت هلاک ایشان یعنی هیچکس را بخدا تعالی اعتراض نرسد که هرچه خواهد در ملک خود بکند و قیل و
نترسد آن بخت تر ایشان پایان کار خود القراءة فلا یخاف بالفاء ولا یخاف بالواو و

این قصه گذشت در سوره الحاقة والله تعالی اعلم

سورة الليل مكية	بسم الله الرحمن الرحيم ۝	وهي احدى وعشرون آية

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ ۝ و بحرمت شب چون که پوشد تاریکی وی عالم وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ۝
و بحرمت روز چون که روشن شود بدانکه روز و شب دلیل بزرگ اند مر خلق را گاهی کم شود یکی و
دیگری زیادت شود و از پس یکدیگر می آیند تا عالمیان بدانند که ایشانرا خدائیست دانا و توانا و
قدیم و حکیم و کریم و علیم و رحیم که تاریکی را ببرد و روشنائی را بیارد و بر عکس آن تا خلق را آسایش
باشد وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ۝ و بحرمت خدائیکه آفرید نر و ماده را و قیل بحرمت
آفریدن نر و ماده که دلیل عظیم است از دلائل توحید و اسلام نر و ماده را در رحم مادر هیچکس نتواند
آفرید مگر خدای عظیم قادر حکیم که وی را شریک و انباز نیست که اگر باشند عاجز باشند و با عیب باشند
و معبود خدائی را نشاید إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ ۝ بدرستیکه کوشش شما آئینه پراکنده است بعضی
دنیا می طلبند و بعضی آخرت و بعضی هر دو و بعضی ضاد نهای مولی تعالی و عمل مومن از برای بهشت

است و عمل کافر از برای دوزخ و بعضی میگویند این آیت در حق ابوبکر صدیق رضی الله تعالی
عنه و ابی سفیان بن حرب پدر معاویه نازل شده است و قیل در حق ابوبکر نازل شده است که
بلال را خرید از خواجه کافرش و آزاد کردش و آن چنان بود که ابوبکر بر خانه این کافر میگذشت آوازی
شنید که شخصی احد احد میگفت آن کافر را طلب کرد و گفت این کیست که احد احد میگوید گفت غلام
من است که به محمد ایمان آورده است در آفتاب خوابانیده ام او را و خار بر سینه اش نهاده ام و
سنگ عظیم بر بالای او نهاده ام تا باشد که از ایمان محمد برگردد و او برنمیگردد ابوبکر بهای گران داد
و او را بخرید و آزاد کرد و آن جماعت دیگر را نیز که شش کس بودند که کافران عذاب میکردند از برای
اسلام آوردن ایشان را نیز خرید و آزاد کرد این آیت در حق او نازل شد فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰی
ظاهر که بداد مال خود را از برای رضای حق تعالی و مومنان را خلاص کرد وَاتَّقٰی ۝ و از
خدای تعالی ترسید وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰی ۝ و راست گوی داشت خدای تعالی و رسول
او را به نیکوتر چیزی یعنی به بهشت یا بگفتن لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ فَسَنُیَسِّرُهٗ پس زود آسان
کنیم ما وی را لِلْیُسْرٰی ۝ مر آسان تر را یعنی راه بهشت را آسان کنیم بر وی و توفیق طاعتش دهیم
چنانکه ابوبکر را دادیم وَاَمَّا مَنْ بَخِلَ و اما کسی که بخیلی کرد و مال خود را نداد و بر راه حق تعالی
خرج نکرد وَاسْتَغْنٰی ۝ و بی نیاز داشت خود را از حق تعالی و نیازمندی نکرد وَکَذَّبَ
بِالْحُسْنٰی ۝ و دروغ گوی داشت به بهشت یا بلا اله الا الله فَسَنُیَسِّرُهٗ پس زود

قوله فسنیسره للعسری پس مهیا گردانیم او را برای صفتی که موجب بدشواری و محنت بود یعنی کرداری که او را بدوزخ برد

آسان کنیم ویرا لِلْعُسْرٰی ۝ مر دشوارتر را یعنی راه دوزخ را آسان کنیم بروی چنانکه این
کافر بلال را عذاب میکرد تا از اسلام برگردد وَمَا یُغْنِیْ عَنْهُ مَالُهٗٓ اِذَا تَرَدّٰی ۝ و سود ندارد
ویرا مال وی چون هلاک شود و بیفتد در دوزخ یا بیفتد در گور و قیل چه سود دارد ویرا مال وی
اِنَّ عَلَیْنَا لَلْهُدٰی ۝ بدرستیکه هر آئینه بر ماست بیان کردن راه راست ما بیان کنیم
هر که خواهد که ایمان آرد توفیق دهیمش وَاِنَّ لَنَا لَلْاٰخِرَةَ وَالْاُوْلٰی ۝ بدرستیکه ما راست
این جهان و آن جهان هر که از ما آنچه طلبد بدهیم چنانکه ابوبکر را دادیم هم دنیا دادیمش و هم
عقبی که پدر و مادرش و پسرانش و دخترانش همه ایمان آوردند هیچکس را از صحابه این دست نداد
فَاَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظّٰی ۝ پس بیم کردیم و ترسانیدیم شما را از آتش که زبانه میزند یعنی بزرگ
است هر بار که زبانه زند کافران را از دوازده ساله راه بر اندازد زنجیرها و غلها در گردن وی باشد
و فرشتگان عذاب گرزها بر سر وی میزنند تا در آتش افتد لَا یَصْلٰىهَآ اِلَّا الْاَشْقَی ۝ الَّذِیْ
كَذَّبَ وَتَوَلّٰی ۝ در نیاید در آن آتش زبانه زننده مگر آن کافر بدبخت که دروغگوی داشته
باشد خدای را و روی گردانیده باشد و حق را قبول نکرده باشد الاشقی بمعنی الشقی باشد
مؤمن عاصی را حق تعالی بیامرزد یا در درکه دیگر از دوزخ عاصی را بمقدار گناهش بدارد و
آخرش بیرون آرد و مرجیه میگویند مؤمن بدوزخ در نیاید و تمسک باین آیت میکنند و جواب
آنست که مراد ازین آتش مخصوص است و مرجیه طائفه اند که میگویند با وجود ایمان گناه بنده

ای راه راست را ۱۲ ود

۲۹۱

رد مرجیه

را زیان نمیدارد وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى ۝ الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى ۝ زود باشد
که دور کرده شود از آن آتش پرهیزگاری را که میدهد مال خود را در کارهای خیر پاک میدارد مال خود
را و تن خود را از کفر و گناه و حرام همچون ابوبکر صدیق رضی الله عنه الاتقی بمعنی التقی بود وَمَا لِأَحَدٍ
عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى ۝ و نیست مر کسی را نزد این اتقی نعمتی که او را جزا باید داد یعنی
ابوبکر صدیق که هفت کس را از مؤمنان خرید از کافران و آزاد کرد که کافران عذاب میکردند شان را
تا از ایمان برگردند از برای رضای حق تعالی نه از برای چیزی دیگر إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ
الْأَعْلَى ۝ یعنی نکرد ابوبکر این کارهای خیر را مگر از برای طلب کردن خشنودی پروردگار
خود که برتر است از همه بقهر و استیلا نه بمکان وَلَسَوْفَ يَرْضَى ۝ هر آئینه ابوبکر خشنود شود
بدر آمدن بهشت از خدای تعالی درین سوره فضل ابوبکر معلوم میشود وای بر رافضی باد که ابوبکر
و عمر و عثمان را رضی الله عنهم دشمن میدارد و وای بر خارجی باد که شاه مردان امیر المؤمنین علی
را رضی الله عنه دشمن میدارد فرد رافضی را دوست دارم خارجی را دوست تر رافضی برکنده
چشم و خارجی ببریده سر بدانکه این کارهای نیک و خصلتهای نیک در چهار یار بوده است
و در بسیار از مؤمنان بوده است و خواهد بود اللهم اجعلنا منهم

سورة الضحى مكية	بسم الله الرحمن الرحيم ۝	وهي احدى عشرة آية

وَالضُّحَى ۝ بحرمت چاشتگاه و قیل بحرمت آن چاشتگاه که حق تعالی بموسی سخن گفت

احد احد میگفت یعنی یقول امیة لا تزال هکذا حتی تموت او تکفر بمحمد وهو یقول احد احد + ابوبکر را دل. بقیه حاشیه بر صفحه ۲۹۳

وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ○ وبحرمت شب چونکه تاریک شود و خلق در وی بیارامند قیل بحرمت
شب معراج محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ○ که نگذاشت حق
تعالی ترا و دشمن نگرفت ترا سبب نزول این سوره آن بود که کافران مکه پیش جهودان خبر فرستادند
که وقت بیرون آمدن پیغمبر آخر الزمان است بیائی که در میان ما کسی پیدا شده است محمد نام و
دعوی پیغمبری میکند و صفت وی را بیان کردند جهودان گفتند که وقت بیرون آمدن پیغمبر
آخر الزمان شده است این مرد که دعوی پیغمبری میکند از وی سه چیز بپرسید یکی از اصحاب کهف
دوم از ذو القرنین و سیوم روح اگر روح را بیان نکند آن وی را بیان کند بدانید که صادق
است و راست گو است رسول علیه السلام را کافران مکه ازین سه چیز پرسیدند گفت فردا
جواب گویم و انشاء الله نگفت جبرئیل نوزده روز نیامد بقول امام کلبی بقول امام ضحاک چهل
روز نیامد و بقول دیگر بیست و پنج روز نیامد بقول دیگر پانزده روز نیامد کافران مکه گفتند خدای
محمد محمد را گذاشت و دشمن گرفت بعد خدای تعالی این سوره را فرستاد و سوگند یاد کرد باین
چیزها که ما محمد را فرو نگذاشتیم و دشمن نگرفتیم بدانکه هر جا که سوگند بغیر حق تعالی یاد کرده شود نزدیک
بعضی کلمه رب مقدر است یعنی بحرمت رب الضحی و بحرمت رب اللیل و بعضی بزرگان گفته
اند احتیاج بتقدیر کردن نیست از بهر آنکه این سوگند است بصفات عظام حق تعالی یعنی
سوگند است بصفت آفریدن این مخلوقات عظام این سوگند پیش عاشق خوشتر است

از هرچه باشد همچون سوگند محبوب معشوق پیش محب عاشق که گوید بحرمت بوی من و
بحرمت موی من بحرمت کوی من و بحرمت روی من عاشق اند لذت این سخن را بیت
هم ویت خوش هم مویت خوش هم پیچ زلف و هم قفا + هم شیوه خوش هم غمزه خوش هم لطف خوب و
هم جفا **قطعه** عاشق اند زبان معشوق + ای دوست تو نیستی چه دانی + گو سالهٔ سامری
چه داند + رمز ارنی و لن ترانی + مسکین کسی که از حلاوت و حرارت عشق نصیبی ندارد **مصرع**
محروم ز آتش تو چه بولهب بدم + **وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ** ○ و هر آئینه
ترا آن جهان بهتر است ازین جهان یعنی ما ترا دشمن نگرفتیم و فرو نگذاشتیم در آن جهان و در
این جهان و آخرت ترا بهتر است از دنیا که آنجا وصال و اسمی و تجلی و الی خواهد بود مقام
محمود اکرم و مشهود اعظم که ارزو برند انرا عالم آنجا دست دهد ترا **وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ**
فَتَرْضَىٰ ○ و هر آئینه بدهد خدا تعالی ترا پس راضی شوی تو از وی یعنی در آن جهان
حق تعالی ترا چندان عطاها دهد که راضی شوی و آن دیدار او باشد و شفاعت امت و
سیر فی الله که غیر متناهی است محمد رسول الله در مقام محمدی و ذات صمدی بعمر ابدی هم
چند سیر کند آن غیر متناهی بود فانا در مقام شهود مع تفاوت درجات معهودی راضی باشد
رسول علیه الصلوة والسلام فرمود تا یکی از امت من در دوزخ باقی باشد من راضی نشوم این
نیز از اثر رحمت باریتعالی است و امید بسیار است ازین آیت نصیب عاشق اینست که رضای

محبوب جوید اگرچه طلب او را نهایت نیست هر دو عالم را بعاشق عرض کند التفات بآن نکند

بیت ریگ ز آب سیر شد من نشدم زهی زهی لائق این کمان من نیست درین جهان زهی ✤ کوه کمینه لقمه ام بحر کمینه جرعه ام ✤ من چو نهنگم ای خدا باز نما بمن زهی ✤ عبد الله بن عباس رضی الله عنه از مصطفی علیه الصلوة والسلام روایت کرد که او گفت سبب نزول این آیت آن بود که من از خدا تعالی پرسیدم کاشکی نپرسیدمی گفتم یا رب ابراهیم را خلعت خلت دادی و موسی را کلام بیواسطه شنوانیدی و سلیمان را مملکت عظیم دادی مرا چه دادی پس این سوره والم نشرح در بیان عطاها که حق تعالی داده بود بمصطفی علیه السلام آمد الم یجدک یتیما فآوی ○ آیا نیافت ترا ای محمد بی پدر و بی مادر پس جای داد در پیش عم تو ابو طالب رسول علیه السلام مرد او در شکم مادر بود و چون مادرش مرد دو ساله بود چون جدش عبد المطلب مرد او هشت ساله بود و قیل ترا در یتیم یافت پس در گوشها و در دلها جای دادت و بدوستی تو عالم را آفرید و وجدک ضالا و یافت ترا که نمیدانستی آنچه حالا میدانی یعنی تو پیغمبر نبودی و قرآن و عرفان نبود ترا فهدی ○ پس راه نمود ترا به پیغامبری و قرآن و عرفان و قیل در خردگی راه گم کرده بودی و در کوههای مکه مانده بودی ابو جهل بفرمان ما ترا پیش عم تو ابو طالب آورد و قیل در سفر شام راه گم کرده بودی که از کاروان جدا شده بود و ابلیس مهار شتر او را گرفته بود و از راه دور انداخته بود جبرائیل علیه السلام ابلیس را بپر خود زد و بولایت حبشه انداختش و رسول

Marfat.com

علیه الصلوٰة والسلام را بکاروان رسانید وقیل معنی ضالا محبا باشد یعنی یافت ترا دوست خود
پس راه نمودت بمعرفت ذات وصفات خود وَوَجَدَكَ عَائِلًا ویافت ترا فقیر فَأَغْنَىٰ
پس تونگر کرد ترا بمال خدیجه رضی الله عنها وغنیمت ها فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ۝ واما
یتیم را قهر مکن ومال وی را مگیر وخوار مدار یتیم را چون تو یتیم بودی میدانی که حال یتیمان چه باشد
وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ۝ اما خواهنده را پس بانگ بزن چیزی بوی بده اگرچه
اندک باشد یا بخوبی جوابش گوی واز فقیری خود یاد آور وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ۝

Marfat.com

وامّا به نیکیهای خدا تعالی که بر تست پیغمبری و قرآن و غیر آن سخن گوی و خبر کن از آنها و شکر
کن که این نعمتها بتو دادیم و هیچکس را نداده ایم نصیب درویش اینست که از حال خود یاد کند
فقیر بود غنی شد جاهل بود عالم و عارف شد یتیم بود یعنی کسی نداشت که تربیت کندش در دین
استاد و شیخ را گماشت حق تعالی تا تربیت کردندش و ویرا توفیق داد تا فرمانبرداری شیخ
واستاد کرد اگر انقیاد نکردی از سعادت ابدی محروم بودی **مثنوی** خدمت اکسیر کن مسوار
تو ✤ جور میکش ای دل از دلدار تو ✤ عیب کم گو بندهٔ الله را ✤ متهم کم کن بدردی شاه را ✤
پس دائما این نعمتها را یاد کند **مصرع** ای شکر نعمتهای تو چندانکه نعمتهای تو ✤ والسلام علی من تابع الهدی

سورة الم نشرح مكية	بسم الله الرحمن الرحيم ○	وهي ثمان آيات

الم نشرح لك صدرك ○ آیا گشاده نکردیم سینهٔ ترا یعنی ما کردیم روشن دل ترا بایمان
و حکمت پیغمبری و این بقول امام مقاتل و بقول امام کلبی گشادن سینهٔ او چنان بود که چون
رسول ما علیه الصلوة والسلام سه ساله بود در پیش دایهٔ خود حلیمه میبود و بصحرا رفته بود با بچگان قبیله
جبرائیل و میکائیل علیهما السلام آمدند و رسول را از میان ایشان برگرفتند و بیکطرف بردند
و سینهٔ او را بشگافتند و دل او را بیرون آوردند و در طشت زرین بآب زمزم شستند و خون
بسته از دل او گرفتند و بیرون انداختند و گفتند این بخش و بهرهٔ دیو است و هیچ زخمی از آن برسول
ما نرسید و دست بر شکم او مالیدند چنانکه بود درست شد ووضعنا عنك وزرك ○ الذي

وقت قبيل المعراج لانه روى ان الشق ليستعد كمال الاستعداد لما سيراه من عجائب الملكوت كما روى في حديث مالك بن صعصعة

أَنْقَضَ ظَهْرَكَ ○ ونهادیم از تو یعنی دور کردیم از تو بار گران را که گران کرده بود پشت
ترا الانقاض گران کردن چنانکه از بار گران کسی دو تا شود از غم نیز دو تا میشود چنانکه در
عرف میگویند که از اندوه بر دل من بار گران است که پشت من دو تا شده است و هر کسی چیزی
گفته اند این بار گران غم امت بود که دور کردند از او وعدهٔ شفاعت او نه وَلَسَوْفَ
یُعْطِیكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى و بعضی گفته اند جفای کافران بود این فقیر می گوید که روا باشد که
بار گران درد نایافت باشد چنانکه ابن فارض گوید شعر وَحُزْنِي يَا يَعْقُوبُ بِتُّ أَقُلُّهُ
كُلُّ بَلَا أَيُّوبَ بَعْضُ بَلِيَّتِي ❊ و بر داشتن این بار غم و اندوه آن باشد که مقصود دست دهد
و هجران بوصال مبدل شود ابن فارض گوید شعر سَقَتْنِي حُمَيَّا الْحُبِّ رَاحَتُ مُقْلَتِي

وحزنی یا یعقوب بت اقله ❊ وکل بلا ایوب بعض بلیتی ❊ و لو
ملا فیت اول محنتی ❊ لا استکانی فی صحابها الا ام بالمنی
التنبیه یعید القاعدة الشعر حتی یتبین الطوفان والنیران بمعنی
کعنه وکسی کل منهما صورة الاخر ولتعذر الحصل من تصادم اعراق دمعته واحراق
یعقوب علیه السلام یقول انما اشکوبثی وحزنی الی الله وایوب علیه السلام یقول
بالغ بازگردانیدن و بازگشتن و بعد از آن بر آوردن بت فاش کردن جز و آشکارا کردن و دلم ۱۲
جمیا الحب الخ یعنی شراب کرد انید مرا محبوب را راحت چشم تو
است و در آن حال کنایه از آن روی محبوب است که راحت چشم تو
جمال است و شهود جمال باشد و شهد از نی می باشد و
دفع جمال بتمامیت خود و میل بنزد کرد انیدن آن
است و دفع جمال بتمامیت خود و میل بنزد کرد انیدن آن

فضل الله تعالی ذلک علیه و
حطعنه لعلما بان یسمها علیه
حتی یتیسر له وثانیها انها
ذنوب امته صارت کالوزر علیه
ملاذ الصنم فی حطم الی ان قال
وما کان الله لیعذبهم وانت فیهم
فامنه من العذاب فی العاجل و
وعد له الشفاعة فی الاجل و
تالثها معناه عصمناک عن الوزر
الذی ینقض ظهرک لو کان کذلک
الذنب حاصلا فنسی العصمة
عما از زود بعمها الوزر

۲۹۸

ملا صار من الهیبة
الفزع فی اول ملاقات جبریل
علیه السلام حین اخذته الرعدة
وکاد یهوی تفسه من الجبل ثم
تقوی حتی الفر وصار عالما
کادیهوی بنفسه من الجبل الشامخ
اشتیاقا فی لقاء من الاذی والشکوی
ما کان یلیقه من ظهوره وتاخذه
حتی کاد ینقض ظهره وتاخذه
الرعدة ثم قواه الله تعالی
حتی صار بحیث کانوا یلامون
وتعجم ویقول الهم اهد قومی
التفسیر کبیر ❊ قوله
ووضعنا عنک وزرک ای
حططنا واسقطنا عنک حملک
الثقیل وعنک متعلق بوضعنا
وقد یعدی بعلی لتضمین الصبح
المعصیة الی التعجیل المستلزم
التشویق الی المؤخر الاردم
❊ قوله وحزنی ما
یعقوب بت اقله
حزنه ست و قصیده ابن فارض
ابن اول بیت قصیده ابن فارض است ۱۲ منه
ایضا دیدن ان اضغاث
و قول زیدی اعوقتنی امی
و قول دعوی احدقتنی

آنحضرت بآن استکمال این شکیب از ذات حق تعالی که منزه از شوائب
بلند و شکران و منزه بودن از حسن در حریم حضرت بیچون و منزه بودن از حسن در حریم حضرت بیچون
مناسب و اقتدال است و تعالی که بلند و منزه است از حضرت بیچون و منزه بودن از حسن در حریم حضرت بیچون
او تعالی واحد است و منزه است از تعدد و ترکیب اجزا و پر حذر باش ای مخاطب ازین گمان که ادای که قائل این شعر زنی را ❊ بقیه حاشیه بر صفحه ۲۹۹

وَكَأْسِي مَحْيَا مَنْ عَنِ الْحُسْنِ جَلَّتْ **مثنوی** مصطفی را هجر چون بفراختی ✤
خویش را از کوه می انداختی ✤ تا بگفتی جبرئیلش هین مکن ✤ که ترا بس دولت است از امر کن ✤
همچنین می بود تا کشف حجیب ✤ تا بیابید آن گهر را او ز جیب ✤ عاشق و معشوق عشقش
بر دوام ✤ در دو عالم بهره مند و نیکنام ✤ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ○ و برداشتیم و بلند کردیم
ترا در یاد کردن یعنی هر جای که خدا تعالی را یاد کنند ترا نیز یاد کنند در بانگ نماز و خطبها
و در کلمهٔ توحید لا اله الا الله محمد رسول الله و در دنیا و آخرت شرف دادیم ترا که هیچکس را ندادیم

Marfat.com

شرح مثنوی

کنتم خیر امة در حق تو و امت تو گفتم **قطعه** سلام علی خاتم الانبیاء ✤ سلام علی سید الاصفیاء ✤ محمد

که عالم پر از نام اوست ✤ سجود ملائک ز اکرام اوست ✤ محب مساکین و محبوب حق ✤ که از

شرم رویش کند گل عرق ✤ طفیل وجودش زمین و زمان ✤ منور ز رویش مکین و مکان ✤

غلام تو شاهان روی زمین ✤ تو با بینوایان امت قرین ✤ فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْرًا

اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْرًا پس هر آئینه با هر دشواری آسانی است هر آئینه با آن دشواری

آسانی دیگر است چون این آیت آمد رسول علیه الصلوة والسلام گفت بشارت مر شما را که

یک دشواری را دو آسانی است هر کرا از مؤمنان دشواری پیش آید صبر کند و طاعت را

نگذارد این دشواری را بآسانی بدل کند در دنیا به نعمت دادن و در آخرت بدادن جنت

و بعد از قبض بسط باشد و بعد از فراق وصال بود **بیت** بلا نومید نباشی که ترا یار براند

گرت امروز براند نه که فردات بخواند **بیت** بامید وصالت میزید جان ✤ وگرنه طاقت

هجران ندارم **شعر** اذا ضاقت بك البلوی ففکر فی الم نشرح ✤ فبعد عسر

یسرین اذا فکرته تفرح ✤ صحت و نعمت بود به بیماری و فقیری رفت چون صبر کنی

باز صحت یابی و نعمت بیابی و در آخرت جنت بیابی پس یکی عسر را دو یسر بود فَاِذَا فَرَغْتَ

پس چون بپرداختی از نماز فَانْصَبْ ○ پس رنجه شو بدعا بعد از نماز نیاز پیش آر و

لقای حق تعالی جوی و دنیا و آخرت را از حق تعالی طلب کن چون بنده نماز بگذارد

Marfat.com

الانسان) الجنس (فی احسن تقویم) تعدیل لصورته (ثم رددناه) فی بعض افراده (اسفل سافلین) کنایة

ودعا نکند نماز او را بر روی او باز زنند وَاِلٰی رَبِّکَ فَارْغَبْ ○ وبه پروردگار خود

خواهانی نمای وتضرع وزاری کن ولقای او را طلب کن که مقصود از طاعت این است

مثنوی بنده دائم خلعت او را رجاست ✤ خلعت عاشق همه دیدار اوست ✤ عاشق

عشق خدا وانگاه مزد ✤ جبرئیل مؤتمن آنگاه دزد ✤ امام شمس العارفین محمد سجاوندی رحمة الله

علیه گفته است که بنده را باید که مزد نطلبند که هیچ غلامی از خواجه مزد کار نگرفته است ودولت

وسعادت در عبادت است **مثنوی** بندگی کن تا شوی عاشق اجل ✤ بندگی کسبی است

آید در عمل ✤ بنده آزادی طمع دارد ز جد ✤ عاشق آزادی نخواهد تا ابد

سورة التین مکیة	بسم الله الرحمن الرحیم ○	وهی ثمان آیات

وَالتِّیْنِ بحرمت انجیر وَالزَّیْتُوْنِ ○ وبحرمت زیتون که از وی روغن زیت بیرون

می آید قیل مراد دو کوهی است بشام که یکی را طور تینا گویند ودیگری را طور زیتا ودرین دو کوه

انجیر وزیتون بسیار میشود وَطُوْرِ سِیْنِیْنَ ○ وبحرمت کوه بابرکت یعنی آن کوه که حق

تعالی بموسی علیه السلام در آن کوه سخن گفت وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَمِیْنِ ○ وبحرمت این شهر

که امان دهنده است قیل که بی بیم ومأمون فیه است یعنی مکه لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ بدرستیکه

آفریدیم آدمی را فِیْ اَحْسَنِ تَقْوِیْمٍ ○ در نیکوترین صورتی وراست ترین بالائی

التقویم راست گردانیدن مصدر است بجای اسم یعنی نیکوتر قامتی وهیئاتی هیچ حیوانی را

Marfat.com

حق تعالی بدین صورت نیافریده و هیچ چیز را این خوبی و جمال نداد که آدمی را پس خبر
کرد که آدمی بدین صورت و خوبی نماند و گفت جل جلاله ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ۝
پس باز گردانیدیم آدمی را بفروترین فرودان یعنی چون بی ایمان بمیرند بقعر دوزخ بریم
إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مگر کسانیکه ایمان آوردند و عملهای نیکو کردند ایشانرا
بدوزخ در نیاریم فَلَهُمْ أَجْرٌ پس ایشانرا باشد مزدی غَيْرُ مَمْنُونٍ ۝ مزدی نبریده شده
و کم شده یعنی مزد ایشانرا بدهیم و به بهشت در آریم ایشانرا که هرگز بپایان نرسد و قیل دیگر معنی
این باشد که باز گردانیم آدمی را بفروترین حالتی یعنی به پیری رسانیم او را تا تن او ضعیف شود
و عقل او نقصان یابد و جمال او کم شود إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لیکن آن کسانیکه
ایمان آوردند و عملهای نیکو کردند فَلَهُمْ پس مر ایشانرا باشد أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ مزدی
بی پایان فعلی الاول الاستثناء متصل و علی الثانی منقطع فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ۝
پس چه ترا بران داشت ای کافر که دروغگوی میداری بقیامت و قیل فما یکذبک ای
فما یجعلک یا انسان کاذبا بسبب تکذیبک بالجزاء بعد البعث لان کل مکذب
کاذب بَعْدُ ای پس از بیان حجج ساطعه و براهین قاطعه احوال عجیبه بر تو بگذشت از اول
حال تو که نبودی پیدا شدی و آب منی و علقه و مضغه و طفل و جوان و پیر گشتی قوله بالدین
ای به جزا دادن در روز حساب و جزا یعنی بقیامت و قیل که در دروغگوی میداری ترا بقیامت

Marfat.com

ای محمد یعنی کلمه ما بمعنی من باشد بعد پس ازین بیان حجت و برهان اَلَیْسَ اللّٰهُ آیا نیست
خدای تعالی بِاَحْکَمِ الْحَاکِمِیْنَ ۝ داورترین داوران یعنی داد دهنده ترین داد دهندگان
یعنی بر کافران و مومنان و بر همه چیزها حاکم است انتقام از دشمنان بکشد و دوستان را عزیز
دارد در دو جهان پس ای محمد هر چند ترا دشمنان بد گویند غم مخور که حاکم مطلق منم این دشمنان
سگانند و دوستان همچون ماه تابانند **مثنوی** بدر بر صدر فلک شد شب روان ✤ سیر را
نگذارد از بانگ سگان ✤ طاغیان همچون سگان بر بدر تو ✤ بانگ میدارند سوی صدر
تو ✤ این سگان کزند ز امر انصتوا ✤ از سفه وعوع کنان بر بدر تو ✤ هر که در مکر تو دارد دل
گرو ✤ گردنش را میزنم تو شاد رو ✤ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ اَوْلِیَائِكَ

سُوْرَةُ الْعَلَقِ مَكِّيَّةٌ	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝	وَهِيَ تِسْعَ عَشْرَةَ آيَةً

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِيْ خَلَقَ ۝ یعنی بخوان ای محمد قرآن را بنام پروردگار خود یعنی
بگو بسم الله الرحمن الرحیم چون قرآن بخوانی و بقول ابن عباس و عائشه و مجاهد و عطا و حسن
بصری رضی الله تعالی عنهم اجمعین اول سوره که آمد اقرأ بود و بقول امیر المومنین علی رض اَلْحَمْدُ
لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ اول آمد و بقول بعضی یَا اَیُّهَا الْمُدَّثِّرُ اول آمد و عائشه رضی الله عنها میگوید
اول چیزی که برسول علیه الصلوة والسلام پیدا شد خوابهای راست بود هر چه بشب در خواب
دیدی در روز بوی رسیدی همچنانکه دیده بود بعد از آن خلوت را دوست داشتی و توشه گرفتی

وبکوه حرا رفتی در غاری که آنجا تنها می بود تا روزی آوازی شنید که یا محمد و هیچکس را
ندید بار دیگر باز آوازی شنید که یا محمد دید شخصی چون آفتاب روشن بر تختی نشسته از زر
و تاجی از نور بر سر حلهٔ سبز پوشیده بر صورت آدمی مصطفی ترسید خواست که خود را از کوه در اندازد
آن شخص گفت یا محمد منم جبرائیل و تو پیغامبر آخر الزمانی مترس و او را در کنار گرفت و گفت
اقرأ بخوان ای محمد گفت من خواننده نیستم تا سه بار چنین کرد باز گفت اقرأ باسم ربک الذی
خلق رسول بخانه آمد دل او میلرزید گفت زملونی و دثرونی او را پوشیدند تا ترس از دل او
رفت و گفت ای خدیجه می ترسم که دیوانه شوم گفت مترس که تو بر ضعیفان رحم میکنی و
مهمانرا نیک میداری و خویشان خود را عزیز میداری و مردم را در کارهای ایشان یاری میدهی
تو هرگز دیوانه نشوی پس خدیجه رسول علیه السلام را پیش ورقه ابن نوفل برد و او پسر عم خدیجه
بود و بدین عیسی در آمده بود و خط عبری نوشتی گفت ای پسر عم از محمد بشنو که چه میگوید رسول
علیه السلام آنچه دیده بود گفت این جبرائیل ناموس اکبر است و به پیغمبران بیاید ای محمد
مبارک باد ترا ما عزیز شدیم که هرگز خوار نگردیم شادمان باش این بار مگریز هرچه گوید یاد
گیر و پیش من بگوی باز رسول الله علیه الصلوة والسلام جبرائیل را دید و نگریخت گفت
اقرأ باسم ربک الذی و جبرائیل پای خود را در زمین زد چشمهٔ آب روان شد طهارت
ساختن رسول را بیاموخت و دو رکعت نماز بیاموخت رسول علیه الصلوة والسلام باز

Marfat.com

بورقه گفت ورقه گفت ترا فرمود که با ایمان کسی را دعوت کنی گفت نی ورقه گفت اگر فرمود
بودی من ایمان می آوردم ای خدیجه اگر من زنده بودمی در انوقت که ترا از شهر بیرون کنند من
ترا مدد و نصرت کردمی بعد ورقه فوت شد رسول صلی الله علیه وآله وسلم گفت من او را در
خواب دیدم که جامهای سفید داشت یعنی بهشتی بود و این تصدیق ویرا قبول کردند والله اعلم

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۝ آفرید همه آدمیان را از پارهٔ خون بسته یعنی آدم را از خاک آفرید و
فرزندان او را از خون اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ۝ بخوان ای محمد و حال آنکه خدای تو کریم
است که کرم او را نهایت نیست الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۝ آن خدائیکه بیاموزانید خط نو
را بقلم آن کریم است که نعمت خط و کتابت را بیاموزانید مر آدمیان را و علم خط علم بزرگ است که
دین و دنیا تعلق باو دارد که اگر علم خط نبودی کار فرزندان آدم انتظام نیافتی عَلَّمَ الْإِنْسَانَ
مَا لَمْ يَعْلَمْ ۝ بیاموزانید جنس آدمی را آنچه نمی دانست و قیل مراد ازین انسان آدم است
یعنی آدم را بیاموزانید الله تعالی همه اسما را و چیزهائی که نمیدانست قیل محمد است صلی الله علیه
وسلم که بی خط و کتابت علوم اولین و آخرین بیاموزانیدش بدانکه گفته اند که نزول سوره
از اول او متأخر است بمدتی از اینجا که كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَىٰ ۝ حقا که جنس آدمی

Marfat.com

وقیل ابوجهل هر آئینه در میگذرد در گناه و در بیفرمانی کردن از حد اَنْ رَّاٰهُ که بیند خود را اسْتَغْنٰی ۝ بی نیاز و توانگر اِنَّ اِلٰی رَبِّكَ الرُّجْعٰی ۝ بدرستیکه بازگشت همه بخدا تعالی است بی مال و جاه و عاجز و فقیر شده و محتاج گشته یحیی بن معاذ گفت طغیان دو باشد طغیان علم و طغیان مال طغیان علم آنست که معتقد خود باشد و عجب آرد و طغیان مال آنست که متکبر شود و از زهد و عبادت باز ماند اَرَاَیْتَ الَّذِیْ یَنْهٰی ۝ عَبْدًا اِذَا صَلّٰی ۝ آیا دیدی تو ای محمد آن کس را که باز میداشت بنده را چون نماز میکرد نماز کننده محمد بود و باز دارنده ابوجهل علیه اللعنة بود این ملعون سوگند خورده بود که اگر محمد را بینم که نماز میکند خدای خود را سجده کند پای بر گردن او نهم و او را هلاک کنم مؤمنان غمناک شدند و رسول را ازین خبر کردند رسول علیه السلام گفت هیچ نتواند کرد اگر نزدیک من آید فرشتگان او را پاره پاره کنند بعد روزی رسول علیه السلام نماز میگذارد و ملعون قصد وی کرد چون نزدیک او رسید باز پس گریخت کافران گفتندش ترا چه شد که باز گشتی گفت میان من و میان محمد خندقی پر آتش پیدا شد و اژدهای قصد من کرد اگر باز نمی گشتم میسوختم و اژدها مرا هلاک میکرد پس این آیت آمد که اَرَاَیْتَ الَّذِیْ یَنْهٰی عَبْدًا اِذَا صَلّٰی یعنی ای محمد آیا دیدی و دانستی که ترا چون نگاه داشتم از دشمن تو چون قصد تو کرد چون دانستی خبر کن از آن حال و مترس و باز فرمود جل جلاله اَرَاَیْتَ اِنْ كَانَ عَلَی الْهُدٰی ۝ اَوْ اَمَرَ بِالتَّقْوٰی ۝ آیا دیدی تو ای محمد و دانستی که این دشمن تو که ترا از نماز

قصه ابوجهل اور نبی کریم

مستغنیا اھ زادہ از قولہ مفعول لہ ای لاجلہ ۱۲ جمل

وهو التكذيب والتولي ١٢ ود

منع میکرد اگر باشد بر راه راست و تقوی چه درجه باشد ویرا در بهشت و چه ثواب باشد ویرا چون
دانستی ازین خبر کن باز فرمود أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ۝ آیا دیدی و دانستی که این
دشمن تو اگر دروغ گو میدارد ترا و روی از حق بگرداند و ایمان نیارد چه عذابی باشد ویرا در دنیا
و عقبی چون دانستی ازین حال خبر کن و غمناک مباش باز فرمود أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ ۝
آیا ندانست این دشمن ملعون تو که خدایتعالی می بیند و میداند حال او را خدایتعالی جزای او
خواهد داد عبد الله بن عباس رضی الله عنهما گفت که چون رسول علیه الصلوة والسلام ابو جهل
از نماز باز میداشت رسول علیه السلام او را ترسانید از عذاب حق تعالی و بانگ بر وی
زد آن ملعون گفت مرا از خدای خود می ترسانی چندان لشکر در مکه بیارم از سوار و پیاده که
مکه پر شود و هیچکس را مجلس چون مجلس من بسیار نباشد این آیت آمد كَلَّا حقا که لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ ۝ اگر باز
نگردد ابو جهل ازین کار لَنَسْفَعًا بگیریم بِالنَّاصِيَةِ ۝ نَاصِيَةٍ بموی پیشانی او را و بخواری
بر زمین زنیم او را از موی پیشانی كَاذِبَةٍ دروغگوی خَاطِئَةٍ ۝ خطا کننده فَلْيَدْعُ
نَادِيَهُ ۝ پس باید بخواند ابو جهل قوم خود را و لشکر خود را سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ۝ عنقریب بخوانیم

ابن مسعود الاسلام يعلو ولا يعلى عليه فقال له ابو جهل بلغ صاحبك انه لم يكن احد ابغض الي منه في حال مماتي فروى انه عليه

زبانیه دوزخ را یعنی فرشتگان عذاب را کلا نه چنان است که او میگوید لا تطعه فرمانبرداری
مکن او را واسجد وسجده کن واقترب ○ ونزدیکی جوی برحمت من نصیب واعظ در
امر معروف ونهی منکر آنست که در کار خود استوار باشد واز دشمن نترسد تا حق تعالی معین و
ناصر باشد چنانکه مصطفی را علیه افضل الصلوات والسلام بود در مثنوی مولانا جلال الدین
رومی رحمة الله علیه در حق مصطفی علیه افضل الصلوات واکمل التحیات فرماید مثنوی
بدر بر صدر فلک شد شب روان * سیر را نگذارد از بانگ سگان * طاغیان همچون سگان
بر بدر تو * بانگ میدارند سوی صدر تو * کار هادی این بود تو هادئی * ماتم آخر
زمان را شادئی * هین روان کن ای امام المتقین * این خیال اندیشگان را تا یقین *
هر که در مکر تو دارد دل گرو * گردنش را من زنم تو شاد رو * آن چراغ او به پیش صرصرم *
خود چه باشد ای مهین پیغمبرم * اللهم اجعلنا من التابعین للنبی الامی العربی
الهاشمی محمد صلی الله علیه وعلی آله واصحابه اجمعین

سورة القدر مکیة	بسم الله الرحمن الرحیم ○	وهی خمس آیات

انا انزلناه فی لیلة القدر ○ بدرستیکه فرستادیم قرآن را در شب اندازه کردن یعنی
شبی که حق سبحانه وتعالی تقدیر کند هر چه در آن سال خواهد بود جبرائیل علیه السلام همه قرآن
را در شب قدر از لوح محفوظ بیکبار آورد تا بیت العزة که در آسمان چهارم است بعد از آن

در مدت بیست سال وبقول دیگر بیست و سه سال بجا بجا بدنیا آورد بر رسول علیه الصلوة والسلام وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ۝ وتو چه دانی ای محمد که چیست شب قدر لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ۝ شب قدر بهتر است از هزار ماه که درین هزار ماه همه روز روزه دارد و شب را بیدار دارد و نماز گذارد و این شب در ماه رمضان است و هر سال باشد علما برین اند که در دهه آخر باشد و در طاقهای مه باشد و در همه ماه احتمال دارد که باشد در جفت و طاق و بعضی میگویند در شب بیست و هفتم است و هر که نماز شام و نماز خفتن را بجماعت بگذارد از شب قدر نصیبی یافته باشد و حکمت در پنهان داشتن آنست که شبهای بسیار بیدار باشی تا بثواب آن برسی بیت خواهی که هلال طاعت گردد بدر * همه روزه دان هر شب شب قدر * تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ فرود می آیند فرشتگان و

الرُّوحُ وجبرئیل فِیهَا دران شب بِاِذْنِ رَبِّهِمْ بامر پروردگار خود از وقت فرو رفتن
آفتاب تا برآمدن صبح مِنْ کُلِّ اَمْرٍ ۝ از برای هر کاری از نیک و بد تا سال دیگر سَلَامٌ
هِیَ یعنی همه آن شب خیر باشد و سلامت و شیطان در آن شب هیچ کاری نتواند کرد و قیل
بسیار سلام گویند فرشتگان بهر مؤمن و مؤمنه که بیدار باشند و فرشتگان بری گذر کنند و
سلام گویند بری حَتّٰی مَطْلَعِ الْفَجْرِ ۝ آن شب سلام باشد تا صبح روشن شدن قَالَ
النَّبِیُّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَامَ لَیْلَةَ الْقَدْرِ اِیْمَانًا وَّاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهٗ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهٖ
وَمَا تَاَخَّرَ عائشه رضی الله تعالی عنها از رسول ما علیه الصلوة والسلام پرسید که اگر من شب قدر
را دریابم چه کنم رسول علیه السلام گفت که بگو اَللّٰهُمَّ اِنَّكَ عَفُوٌّ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّیْ
اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا ثَوَابَ هٰذِهِ اللَّیْلَةِ تَوَفَّنِیْ مُسْلِمًا وَّاَلْحِقْنِیْ بِالصَّالِحِیْنَ و تنبیه الغافلین آورده
است که چون شب قدر باشد الله تعالی جبرئیل را فرماید تا فرود آید با فرشتگان بزمین و علم
سبزی باشد با وی آن علم را بر بام کعبه نهند و فرشتگان بر زمین پراکنده شوند و سلام گویند

بر هر که بیدار باشد از مؤمنان ایستاده باشند یا نشسته در نماز باشند یا در ذکر مؤمنان را
دریابند و بر دعاهای ایشان آمین گویند تا صبح بدمد آنگاه جبرائیل علیه السلام ندا کند یا
معشر الملائکة الرحیل الرحیل یعنی ای فرشتگان باز گردید بآسمان فرشتگان گویند که ای
جبرائیل حق سبحانه و تعالی چه کرد بمؤمنان محمدی جبرائیل گوید حق تعالی بنظر رحمت در
ایشان نظر کرد و گناهان ایشان را عفو کرد و بیامرزید مگر چهار طائفه را اول مدمن خمر را
یعنی کسیکه بخویشان نپیوندد و حق خویشی بجای نیارد و چهارم مشاحن را یعنی کینه دار
ای باقربا ۱۲ ود ای حق قرابت ۱۲ ود
که سخن نگوید با برادر مسلمان این چهار طائفه را نیامرزد و دیگر همه را بیامرزد و بعضی گفته اند
که سود خوار را نیز نیامرزد پس ای مؤمن ازین پنج افعال توبه کن تا از فضیلت شب قدر
بی نصیب نمانی و در تفسیر ابو مسعود حنفی آورده است که هر که در شب قدر دو رکعت نماز بگذارد و
در هر رکعتی فاتحه یک بار و هفت بار قل هو الله احد بخواند و چون سلام دهد هفتاد بار استغفر الله
گوید از جای برنخیزد تا بروی پدر و مادر وی رحمت کرده نشود و حق سبحانه و تعالی فرماید
فرشتگان را تا نیکی بسیار در دیوان اعمال او نویسند تا سال دیگر و فرماید تا در بهشت از برای
ای نماز گذار مذکور ۱۲ ود
این بنده مؤمن درختان بنشانند و کوشکها بنا کنند و الله اعلم پس باید که هر کس در ماه رمضان
ملائکه ۱۲
این دو رکعت نماز را بعد از وتر بگذارد هر شب بامید شب قدر تا باشد که باین ثواب مشرف شود
و بعد از تراویح هر شب دو رکعت نماز باید کرد بامید شب قدر در هر رکعت فاتحه یک بار و سوره

یعنی کسی که شراب خورد و شراب فروشد دوم عاق را یعنی مادر و پدر آزار سیم قاطع رحم را ص

۳۱۱

نماز شب قدر

نماز رمضان هر شب

Marfat.com

اخلاص سه بار چنان باشد که ختم قرآن کرده باشد دو بار و ثواب سورهٔ اخلاص برابر یکی از سه بخش قرآن است اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا فَضْلَكَ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ

سُوْرَةُ الْبَيِّنَةِ مَدَنِيَّةٌ | بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○ | وَهِيَ ثَمَانُ اٰيَاتٍ

بدانکه اهل کتاب یعنی جهودان و ترسایان و مشرکان عرب یعنی بت پرستان پیش از آمدن رسول ما علیه الصلوٰة والسلام اتفاق داشتند که پیغامبر آخر الزمان چون بیرون آید ما بوی ایمان آریم و همه یک دین شویم چون رسول علیه السلام بیامد از قول خود برگشتند بعضی ایمان آوردند و بعضی نی حق سبحانه و تعالیٰ از حال ایشان خبر کرد و گفت جل جلاله لَمْ يَكُنِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا نبودند آنانکه کافر شدند مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ از کسان کتاب یعنی از اهل توریت که آن جهودان باشند و ترسایان که اهل انجیل اند وَالْمُشْرِكِيْنَ و بت پرستان و انبازگویان مر خدا تعالیٰ را مُنْفَكِّيْنَ جدا شوندگان یعنی همه اتفاق داشتند که پیغامبر آخر الزمان که محمد است علیه الصلوٰة والسلام حق است حَتّٰى تَاْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ○ تا اتفاق بود شان را که آمد با ایشان گواه راست و پیدا رَسُوْلٌ مِّنَ اللّٰهِ و آن محمد رسول الله بود علیه الصلوٰة والسلام و معجزات بسیار آورد و یکی از معجزات او آن بود که امی بود و خط و خواندن ندانست با وجود این قرآن را آورد که همه فصحا و بلغای عرب عاجز شدند از آوردن یک سورهٔ مثل آن حق سبحانه و تعالیٰ ازین خبر کرد و گفت يَتْلُوْا میخوانند

Marfat.com

این رسول ما علیه الصلوة والسلام بر ایشان صُحُفًا مُّطَهَّرَةً صحفا کراسه ها یعنی کاغذهای نوشته مطهرة
پاکیزه کرده شده از غل ولهو ولغو یعنی قرآن را که در مصاحف نوشته است میخواند از یاد بی آنکه
حرف وخط را شناسد فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ○ دران کاغذها نوشته های راست است یعنی
آیاتهای قرآن یا حکمها باز بیان کرد حق تعالی که این اختلاف بعد از آمدن رسول ما
علیه الصلوة والسلام از برای حسد هوای نفس بود پس گفت جل جلاله وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ
أُوتُوا الْكِتَابَ وپراگنده نشدند آنانکه داده شده اند کتاب را یعنی جهودان وترسایان متفرق
نشدند وبرگشتند از حق بودن دین محمد وآمدن محمد علیه الصلوة والسلام إِلَّا مِن بَعْدِ مَا
جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ○ مگر از پس آمدن حجت پیدا ودرین آیت سرزنش است مر جهودان
وترسایان را که ایشان ایمان نیاوردند با وجود آنکه اهل کتاب بودند وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا
اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وفرموده نشدند این اهل کتاب توریت وانجیل
مگر بدین پاک که بندگی کنید مر خدا تعالی را بی امیزش بکفر وبازگشتگان از کفر بمحمد علیه الصلوة و
السلام وباشند برین ابراهیم ودین محمد علیه الصلوة والسلام وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وبپای دارند نماز
را وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وبدهند زکوة را وَذَٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ○ واین دین وملت راست
است ودر قرآن نیز همین فرموده شده است پس معلوم شد که ایمان نیاوردند ایشان بدین
اسلام از جهت مغربی کردن درمیان کافران وحسد بردن مر پیغامبر انرا ومتابعت نفس

کردن نصیب تو نیست که حق را قبول کنی و حسد نبری باهل حق و انکار ایشان نکنی چون فعل
بد ترا بتو گویند بیت ذره گر برگ هستی باشدت ✤ کافری و بت پرستی باشدت ✤
اِنَّ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا بدرستیکه آنانکه کافر شدند و نگرویدند مِنْ اَهْلِ الْکِتٰبِ از جهودان و ترسایان
وَالْمُشْرِکِیْنَ و از بت پرستان فِیْ نَارِ جَهَنَّمَ در آتش دوزخ اند خَالِدِیْنَ فِیْهَا جاوید باشندگان
در دوزخ نعوذ بالله مِنْ ذٰلِکَ اُولٰٓئِکَ هُمْ شَرُّ الْبَرِیَّةِ ۝ ایشانند بدترین آفریدگان از
خوگان و خرسان و گاوان و خران و از همه آفریدگان بدتر اند چون حال دشمنان را یاد کرد
حال دوستان را نیز بیان کرد و گفت جل جلاله اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ اُولٰٓئِکَ
هُمْ خَیْرُ الْبَرِیَّةِ ۝ بدرستیکه آنانکه گرویدند و ایمان آوردند و کارهای نیکو کردند ایشانند
بهترین خلقان این آیت دلیل است برینکه مؤمنان صالح با عزت بسیار است نزد سبحانه
و تعالی **مثنوی** برتر اند از عرش و کرسی و خلا ✤ ساکنان مقعد صدق و صفا ✤ خلق
اطفال اند جز مست خدا ✤ نیست بالغ جز رهیده از هوا ✤ مسئله اینست که پیغمبران آدمیان
برتر اند از رسل ملائکه و رسل ملائکه افضل اند از عامه آدمیان و مؤمنان صالح افضل اند از عامه
ملائکه دلیل برین آیت مذکور است جَزَآؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِیْ مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ جزا و پاداش ایشان نزد پروردگار ایشان بهشتهای اقامت و دوام است
که میروند در زیر درختان هر بهشتی جویها از آب و شیر و عسل و شراب بهشتی و این جویها بر روی

Marfat.com

م ولا يلزم منه انكار البعث لما عرفت من ان الداعي الى السؤال هو كمال الدهشة والحيرة ولا يناسب

زمین است که میرود بی مغاک بخلاف آب جوی دنیا خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا جاوید باشندگانند در بهشت همیشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ خوشنود باشد حق سبحانه وتعالی ازین مؤمنان وَرَضُوا عَنْهُ واین مؤمنان نیز خوشنود باشند از الله تعالی ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ○ این همه مر کسی را باشد که از خدایتعالی بترسد از گناهان باز ایستد شیخ ذوالنون مصری رحمه الله تعالی گفت که رضاء بنده از خدایتعالی آن باشد که راضی باشد بهر چه بوی رسد از نعمت وبلاء ومصیبت ودرین آیت دلیل است که ترس خدایتعالی بهترین همه عبادتها است

اللهم ارزقنا بفضله

سورة الزلزال مدنية | بسم الله الرحمن الرحيم ○ | وهي ثمان آيات

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ○ چون جنبانیده شود زمین را جنبانیدنی یعنی سخت جنبانیده شود که بر روی زمین هیچ عمارتی نماند وکوه وبالا وپشتیها هموار شود وصورت زمین را بدل کنند لقوله تعالی يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ ودر خبر آمده است که زمینی همچون نقره آفریده شود وقیل این زلزله دو بار باشد یکی در آن وقت که خلق را هلاک کنند ویکی در آن وقت که خلق را زنده کنند وقیل این زلزله در اول باشد وبس وقیل در دوم باشد وبس واختیار کشاف اینست وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ○ وبیرون آرد زمین بارهای خود را یعنی آنچه در زمین باشد از مردگان وگنجها همه را بیرون افکند تا بروی زمین افتد و

عه قوله وقيل الخ اختلاف در زلزله زمین وجنبش او می باشد نه در نفخه زیرا که نفخه باتفاق دو بار باشد ۱۲ ود

القبور لما يبهرهم من الامر الفظيع اه بيضاوي اي يغلب على عقولهم ويعرض لهم الدهشة والحيرة من الامر الخ بيان ما اي من الامر الهائل والطامة الكبرى اي الداهية التي تطم وتعلو على سائر الدواهي فسأل عن سبب تلك الزلزلة فقال ما لها زلزلت بهذه المرتبة الشديدة بهذا الزلزال حتى اخرجت بسببه العادي ما فيها اه قنوي

Marfat.com

قَالَ الْاِنْسَانُ مَا لَهَا ۝ وبگوید آدمی یعنی کافر منکر قیامت چه بوده است این زمین را که
چنین سخت می جنبد فاما مؤمن معتقد قیامت گوید هٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ وَصَدَقَ
الْمُرْسَلُوْنَ یعنی این آن قیامت است که وعده کرده بود خدا تعالی آمدن وی را و راست
گفتند پیغامبران و در کشاف چنین آورده است که گفته شد و قیل جنس انسان مراد است
یَوْمَئِذٍ دران وقت که این چنین میشود تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَا ۝ سخن گوید و خبر دهد
زمین از آگاهیهای خود یومئذ بدل من اذا والعامل فیهما تحدث والمفعول الاول
لتحدث محذوف ای تُحَدِّثُ الْاَرْضُ الْخَلْقَ اَخْبَارَهَا یعنی دران روز زمین
خلق را خبر کند از هر چه بر وی کرده اند از نیکی و بدی بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَا ۝ سخن گوید
بسبب آنکه خدای تو فرماید زمین را تا خبر کند که فلان کس خون بناحق کرد و زنا کرد و
بدیها کرد و فلان کس بر من نماز گذارد و روزه داشت و کارهای نیک کرد و همه اعضای
او گواهی دهند و زمین نیز گواهی دهد بفرمان خدا تعالی این را منکر مباش که از عرش تا
بفرش همه فرمان پذیراند اگرچه عقل تو بآن پی نبرد مولانا جلال رومی خبر میدهد **مثنوی**
نسبتی گر هست مخفی از خرد ✤ هست بیچون و خرد کی پی برد ✤ باد را بی چشم اگر بینش نداد ✤
فرق چون میکرد اندر قوم عاد ✤ آتش نمرود را گر چشم نیست ✤ با خلیلش چون ترحم کردنی
است ✤ گر نبودی نیل را آن نور دید ✤ از چه قبطی را ز سبطی میگزید ✤ گر نه کوه و سنگ

با دیدار شد + پس چه داود را او یار شد + این زمین را گر نبودی چشم جان + از چه رو آن
را فرو خوردی آنچنان + گر نبودی چشم دل حنانه را + چون بدیدی هجران فرزانه را +
تا بدانی که حکیم است و خبیر + مصلح امراض درمان ناپذیر + یَوْمَئِذٍ یَصْدُرُ النَّاسُ
أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ۝ در آن روز باز گردند مردمان از حساب گاه پراکندگان
تا نموده شوند جزای اعمال و کردارهای خود را این آیت را دو معنی گفته اند اول آنکه مردمان
پس از حساب باز گردند بهشتیان به بهشت با رویهای تابان و خوش حالان و دوزخیان
باز گردند بدوزخ سیاه رویان با غلها و زنجیرها تا جزای کردارهای خود را نموده شوند دویم
آنکه باز گردند از گورها تا بجای حساب نموده شوند جزای کردارهای خود را فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ
ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ پس هر که کند اندازهٔ مورچه خوردی یا اندازهٔ ذرهٔ که درون خانه
در میان شعاع آفتاب دیده شود از نیکی جزای او را بیند وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ
شَرًّا يَرَهُ ۝ و هر که کند اندازهٔ ذرهٔ از بدی جزای آنرا بیند بعضی گویند اگر کافر اندازهٔ ذرهٔ
نیکی کند جزای آنرا در دنیا بیند در تن خود و مال خود و فرزندان خود تا چون بمیرد وی را هیچ
نیکی نباشد و مومن که اندازهٔ ذرهٔ بدی کرده باشد عقوبت آن در دنیا بوی برسد در تن
وی رنجی و بلائی و بیماری یا در مال وی و فرزندان وی نقصان شود تا چون بمیرد وی را
هیچ گناه نباشد تا بقیامت عذاب نکنندش نصیب مومن نیست که دائما نیکی کند اگر بدی

Marfat.com

کند بتوبه و استغفار عذر آن بخواهد اللهم اجعلنا من الصالحين

سورة العاديات مكية وهي احدى عشر آية

بسم الله الرحمن الرحيم

وَالْعٰدِيٰتِ بحرمت اسپان دوندهٔ ضَبْحًا ۝ دم میزنند ایشان دم زدنی با آوازیکه صهیل نبود

فَالْمُوْرِيٰتِ قَدْحًا ۝ پس بحرمت اسپانی که میدوند بر سنگ آتش بیرون آورند از

سنگ بسمهای ستان چون بر زمین با سنگ ریزه دوند در شب فَالْمُغِيْرٰتِ صُبْحًا ۝

پس بحرمت اسپان که غارت کنند وقت صبح دم مر کافران را فَاَثَرْنَ بِهٖ نَقْعًا ۝ پس برانگیزند

بسمهای خود گرد از زمین که بروی بدوند فَوَسَطْنَ بِهٖ جَمْعًا ۝ پس در میان جمع

۳۱۸

دشمن شدند در آن جای و بدین یعنی حمله کنند در جنگ و خود را در میان لشکر دشمن اندازند ان

الانسان بدرستیکه آدمی قیل کافر لربه لکنود ○ مر پروردگار خود را ناسپاس است یعنی

شکر ناگوینده است نعمت حق تعالی را و قیل بخیل است و قیل کنود کسی است که نیکیهای

حق تعالی را فراموش کند و مصیبتها را یاد کند و قیل کنود کسی است که تنها بخورد و بنده

خود را گرسنه دارد و عطاهای خود را باز دارد وانه علی ذلک لشهید ○ و بدرستیکه

این آدمی هر آئینه گواه است برین که وی کنود است وانه لحب الخیر لشدید ○

و بدرستیکه این آدمی از بهر دوستی مال سخت است یعنی بخیل است مال بسیار جمع میکند و

زکوة نمیدهد و از صحبت اهل الله گریزان است مقصودی جز دنیا نیست و هرگز دوستی نمی کند

با دوستان حق تعالی نصیب تو نیست که با دوستان حق تعالی دوستی کنی و از برای جاه

و مال دشمنی نکنی با ایشان تا از انوار با المن ایشان محروم نمانی **مثنوی** همچو چندان

دشمن بازان شدیم ✤ لاجرم وا مانده و حیران شدیم ✤ میکنم از غایت جهل و عما ✤ قصد

آزار عزیزان خدا ✤ با سلیمان خوکن ای خفاش رو ✤ تا که در ظلمت نمانی تا ابد ✤ کو

مرغانیم و بس ناساختیم ✤ کان سلیمان را دمی نشناختیم ✤ آن سلیمان پیش جمله حاضر است ✤

لیک غیرت چشم بند و ساحر است ✤ افلا یعلم آیا پس نداند این آدمی اذا بعثر ما فی

القبور ○ چون شورانیده شود و بیرون کرده شود آنچه در گورهاست یعنی چون که زنده

کرده شود در روز قیامت و روح و استخوانهای پوسیده را جمع کرده شود و این آیت دلیل است
بر اینکه حشر اجساد حق است وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ۝ و جدا کرده شود آنچه در
سینهاست یعنی آنچه در دلهاست از کفر و ایمان و نفاق پیدا کرده شود و جزای آن
داده شود إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ ۝ و بدرستیکه پروردگار ایشان در آن روز آگاه
باشد و بداند کردارهای ایشان را و اعتقادهای ایشان را و بدهد جزای آنرا بایشان تمت

لَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

سُورَةُ الْقَارِعَةِ مَكِّيَّةٌ	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ۝	وَهِيَ إِحْدَى عَشْرَةَ آيَةً

الْقَارِعَةُ ۝ روز قیامت که کوبنده است دلها را بترس و اندوه مَا الْقَارِعَةُ ۝
چه دانی که چیست این کوبنده یعنی چیزی بزرگ است وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ۝ چه
دانا کرد ترا و چه دانی تو ای محمد که چیست این کوبنده يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ۝

م الموتی تکاثرا ۱۲ جلالین ۵ قوله حتی زرتم المقابر ای حتی متم وزیارة القبر عبارة عن الموت

کوبنده شده است گردن گردن کشان را و متکبران را و کافران را در آن روزی که باشند
مردمان در آن روز چون پروانه پراکنده ضعیف بیخرد و درمانده و قیل همچون ملخ پیاده و
انبوه بعضی بر بعضی در آمیخته ای کالجراد المتفرقة وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ و باشد کوهها
همچون پشم رنگین الْمَنْفُوشِ ○ از هم باز کرده شده یعنی کوهها باین بزرگی و مردمان
باین قوت و مال و عزت از هیبت قیامت چنین ضعیف و ناتوان میشوند بیان حال
مردم کرد و گفت جل جلاله فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ پس هر کرا گران شود مَوَازِينُهُ ○ برکشیده
شده های وی جمع میزان باشد فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ○ پس وی در زندگانی باشد
پسندیده یعنی در بهشت باشد وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ○ و اما هر کرا سبک آید
برکشیده های وی یا ترازوهای وی فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ○ پس مادر وی یعنی جای باشش
وی دوزخ باشد الهوا فرو افتادن از بالا وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَهْ ○ و چه دانی تو ای محمد که
چیست این دوزخ بیان کرد و گفت جل جلاله نَارٌ حَامِيَةٌ ○ آتشی است سوزان نعوذ بالله من ذلک

سورة التكاثر مكية	بسم الله الرحمن الرحيم ○	وهي ثمان آيات

أَلْهَاكُمُ مشغول کرد شما را ○ التَّكَاثُرُ ○ فخر کردن به بسیاری مال و فرزندان و جمع
کردن آن مشغول کرد شما را از طاعتهای حق تعالی حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ○ تا مردید
بگورستان رسیدید این سورت در حق جهودان فرود آمد نصیب مؤمن اینست که بسیار بدنیا

۳۲۱

ع

مشغول نشود و استعداد مردن و آخرت کند و بتوبه و استغفار روی آرد و عذر گناهان
خواهد كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝ حقا که زود باشد که بدانید که در چه کار غلط بوده اید و
آنرا در وقت مردن بدانید ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝ پس حقا که زود باشد که بدانید
در گور چون عذاب گور را بچشید که در چه کار بد بودید و چه غافل بودید از برای آخرت خود
هیچ غم ندارید و از برای غله و کاه چندان غم بخوری که از برای گور در روز قیامت از ده
بخش آن یکی غم نخوری الهی ما را از خواب غفلت بیداری بخش و از مستی شهوت هشیاری
بخش باز فرمود كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ۝ حقا که اگر بدانید دانستن یقین که شما را
چه حال خواهد بود پس از مردن مشغول آخرت نشوید و غم دنیا بسیار بخورید و جواب بی مقدر
است باز فرمود جل جلاله لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ۝ هر آینه خواهید که ببینید دوزخ را باز تاکید
کرد و گفت جل جلاله ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ۝ پس هر آینه خواهید که ببینید
دوزخ را دیدن بچشم اینجا علم الیقین داری فردای قیامت عین الیقین شود و سود ندارد
چون طاعت نکرده باشی سود نکرده باشد باز فرمود ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ
پس هر آینه پرسیده شوید در آن روز قیامت از نعمتها که خدای تعالی بشما داده بود در دنیا
چه کردید آنها را و کجا خرج کردید و از کجا حاصل کردید و شکر گفتید یا نه مصراع ای
شکر نعمتهای تو چندانکه نعمتهای تو + الهی از خواب غفلت و از اسراف کردن نعمت

واز عذاب قیامت نگاه میدار ما را آمین

سورة العصر مكية	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○	وَهِيَ ثَلٰثُ اٰيَاتٍ

وَالْعَصْرِ ○ بحرمت روزگار قیل بحرمت شب و قیل بحرمت نماز دیگر اِنَّ الْاِنْسَانَ
لَفِيْ خُسْرٍ ○ هر آئینه همه آدمیان در زیانکاری اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مگر آن کسانیکه
گرویدند وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ و کارهای نیک کردند وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ ○ و یکدیگر را
بکارهای حق وصیت کردند یعنی خود کار نیک کردند و دیگران را وصیت کردند و فرمودند
وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ○ و یکدیگر را بصبر فرمودند در بلاها و طاعتها نصیب تو نیست که خود
را از زیان ابدی در امان داری و عملهای نیک کنی و دیگران را بر آن داری و امر معروف
و نهی منکر بکنی تا سود دنیا و عقبی حاصل کنی

سورة الهمزة مكية	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ	وَهِيَ تِسْعُ اٰيَاتٍ

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ وای مر هر بدگوی و غیبت کننده را در پیش روی لُّمَزَةٍ ○ و هر بدگوی
و غیبت کننده را در پس بقول دیگر ویل وادی است در دوزخ پر کرده از ریم و زرداب
دوزخیان که از تنهای ایشان ریخته باشد و دوزخیان ترسند از وی و این وادی جای
بدگویان و غیبت کنندگان باشد و این سوره در حق کافری فرود آمد که رسول را علیه
الصلوة والسلام و مؤمنان را غیبت کردی در پس ایشان و بدگفتی در روی ایشان

Marfat.com

نصیب تو اینست که زبان خود را از بد گفتن مسلمانان نگاه داری و خدای تعالی را حاضر و ناظر
بینی و هیچ کس نکنی الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ ۝ آنکه گرد کرد مال را و شمار
کردش و آماده کردش از برای حوادث و زکوة نداد يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ ۝
گمان می برد که مال وی جاوید گرداند وی را در دنیا كَلَّا حقا یا نه چنان است که او گمان
می برد بلکه وی بمیرد و مال وی را از عذاب قیامت هیچ سود ندارد لَيُنْبَذَنَّ هر آئینه انداخته
شود این غیبت کننده را فِي الْحُطَمَةِ ۝ در دوزخ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ ۝ و
تو چه دانی ای محمد که چیست حطمه این حطمه در که ایست در دوزخ که هر که را در وی بیندازند بسوزد
و بشکندش نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ ۝ این حطمه آتش خدای
تعالی است که برافروخته شده است بقهر و غضب او که بر شود و برسد در دلها إِنَّهَا عَلَيْهِمْ
مُؤْصَدَةٌ ۝ بدرستیکه آن آتش دوزخ بر این دوزخیان در بسته باشد همیشه که هرگز از وی
خلاص نیابند نعوذ بالله من ذلک فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ۝ ای انهم کائنون فی عمد ممددة
یعنی باشند این دوزخیان بر دارهای بزرگ کشیده شده یعنی دراز از آتش دوزخ و یا باشد
در گردنهای ایشان زنجیرها این قول ابن عباس است رضی الله عنهما و بقول دیگر درهای

Marfat.com

دوزخ را از پس بندند بستونهای آتشین استوار کنند تا ایشان نومید شوند از بیرون آمدن
نصیب تو نیست که از بد گفتن مر مسلمانان را و هجو کردن و غیبت کردن توبه کنی و از گرد کردن
مال و زکوة ندادن توبه کنی و زبان را بتلاوت و ذکر مشغول داری تا باشد که ازین
عذاب دوزخ خلاصی یابی انشاء الله تعالی

سورة الفيل مكية | بسم الله الرحمن الرحيم ○ | وهي خمس آيات

الم تر آیا ندیدی تو ای محمد کیف فعل ربك باصحاب الفيل ○ چگونه کرد خدای
تو بیاران فیل یعنی دانستی و خبر تو رسید که چگونه هلاک کرد آن لشکر را که با ایشان فیل بود

Marfat.com

بقول امام مقاتل یک پیل بود و بقول امام ضحاک هشت فیل بود بزرگتر را نام محمود بود
از برای آن اصحاب فیل گفته شد اضافت بیکی کرده شد هلاک کردن این لشکر در آن سال
بود که رسول ما علیه الصلوة والسلام از مادر آمد و قیل پیشتر بود به بیست سال و قیل به بیست
و سه سال و قیل به چهل سال پیشتر بود اَلَمْ یَجْعَلْ کَیْدَهُمْ فِی تَضْلِیلٍ ○ آیا نکرد
سگالش ایشان را یعنی مکر ایشان را ناچیز و باطل کرد و مکر ایشان آن بود که خانهٔ کعبه را خراب
کنند حق تعالی ایشان را خراب کرد وَاَرْسَلَ عَلَیْهِمْ طَیْرًا و بر ستاد بر ایشان حق تعالی

Marfat.com

مرغابی ابابیل ۝ گله گله قیل گلهای مرغانرا که ایشانرا خراطیم بود همچون خراطیم فیل
وکف بود همچون کف سگ همه سیاه وقیل سفید بودند وقیل سبز بودند ترمیهم بحجارة
من سجیل ۝ می انداختند آن مرغان بآن لشکر سنگهای پخته شده بآتش قیل من
سجیل یعنی از آسمان اول فجعلهم کعصف ماکول ۝ پس گردانید حق تعالی
آن لشکر را همچون برگ کشت خورده شده یعنی ناچیز کرده شانرا همچون برگ کشت که ستوران
بخورند وزیر پای ایشان ناچیز کرد وعارف رومی در مثنوی ازان خبر میدهد مثنوی
همچو آن اصحاب فیل اندر حبش ✤ کعبه کردند حق آتش زدش ✤ قصد کعبه ساختند از
انتقام ✤ حال شان چون شد فرو خوان از کلام ✤ لشکر ابرهه کی چندی شکست ✤ تا
بدانی کین صلابت از حق است ✤ گر ترا وسواس آمد زین قبیل ✤ رو بخوان تو سورهٔ
اصحاب فیل ✤ قصه این بود که نجاشی نام پادشاهی است از ترسایان در صنعای یمن
کلیسائی ساخت یعنی مسجد ترسایان ساخت که مثل آن کسی ندیده بود وفرمود که مردم
بکعبه نروند وباین خانه که من ساخته ام بیایند وحج گذارند شبی آتش افتاد وآن خانه
را بسوخت ویرا گفتند که این کعبه ترا عرب سوخت از قهر خانهٔ کعبه آن کافر سوگند خورد که
خانهٔ کعبه را ویران کنم یکی از امرای خود که نام او ابرهه بود با لشکر بسیار فرستاد وبا ایشان فیل
بود محمود نام پیشرو لشکر آنرا ساخته بود چون بولایت عرب رسیدند ملک عرب با لشکر

عرب با ایشان جنگ کرد لشکر عرب را شکستند و ملک عرب را گرفتند چون نزدیک
مکه رسیدند لشکریان مال یکیا نرا غارت کردند و از آن جد رسول علیه السلام عبد المطلب
را دویست اشتر ش گرفتند عبد المطلب پیش ابرهه آمد ابرهه او را عزت بسیار داشت
چون شنیده بود نام وی را ابرهه گفت چرا آمده پیش من گفت از برای اشتران خود
آمده ام که لشکریان تو گرفته اند گفت ابرهه مرا از تو خوش آمد چرا درخواست نکردی کعبه را
که فخر همه عرب باو است تا بتو بخشم و من برگشتمی اشتر انرا بدو داد عبد المطلب گفت این
خانه کعبه را خداوندی است که او را نگاه میدارد و مرا با آن چه کار عبد المطلب بمکه آمد و
مردمانرا فرمود تا گریختند و بکوهها در آمدند او باندو یک کسی دیگر عبد المطلب حلقه در کعبه را
گرفت و گفت **شعر** یا رب لا ارجو لهم سواکا + یا رب فامنع منهم حماکا
ان عدو البیت من عاداکا + امنعهم ان یخربوا قراکا یعنی ای پروردگار
من امید نمیدارم از هیچکس مگر از تو باز دار این لشکریانرا از خانه کعبه که از آن تو است و
دشمن کعبه تو کسی است که دشمنی با تو میکند منع کن ایشانرا از اینکه خراب کنند قرار تو را ای
کعبه ترا ابرهه لشکر را آراسته کرد و طرف خانه کعبه روان شد تا بحرم کعبه رسید بدانکه گرد
کعبه یک روزه راه و دو روزه راه را حرم میگویند یعنی حرام است کشتن صید او و بریدن
درخت او و بشیر ایشان آن پیل بود و ملک عرب گفت آن پیل را که ای محمود این حرام

کعبه است سجده کن خدا تعالی را و باز گرد در حال آن پیل سجده کرد و باز گشت هر چند
بر سر او را زدند در حرم در نیامد و عبد المطلب دعا میکرد و دست در حلقهٔ کعبه زده بود که ناگاه از
غیب لشکر مرغان پیدا شدند مانند فراشتک[1] در منقار هر یکی سنگی از نسک[2] کلان تر و از نخود
خورد تر بر سر هر یکی سنگی می آمد و بر هر سنگی نام آن شخص که میرسید نوشته بود از کلاه آهنین میگذشت
و مر سوار و اسپ را هلاک میکرد تا همه لشکر هلاک شدند مگر آن پیل که خدا تعالی را سجده کرده بود یک
کس از لشکر گریخت و پیش نجاشی رفت و خبر لشکر را بوی گفت یک مرغ بر سر او ایستاده بود چون
خبر را تمام کرد سنگ را بر سر او زد وی نیز افتاد و مرد نصیب مؤمن ازین قصه آنست که با دوستان
حق تعالی دشمنی نکند و با بندگان خدا تعالی مکر نکند و خود را مانند خطاسیه[3] و بلعمیه نسازد تا مردم را
مرید خود سازد و ایشان را از راه صالحان بگرداند بتواضع و روغن و جامهٔ سالوسی زود باشد که بیشتر
خذلان و مردود رحمن شود و خوف آن باشد که بی ایمان از دنیا برود نعوذ بالله من ذلک

مثنوی صد هزاران شهر را خشم شهان ✤ سرنگون کرد است ای بدگوهران ✤ خشم
مردان خشک گرداند سحاب ✤ خشم دلها کرد عالم را خراب ✤ اضعف مرغان ابابیل است
او ✤ پیل را بدرید و نپذیرد رفو ✤

سورة القریش مکیة	بسم الله الرحمن الرحیم	وهی اربع آیات

بدانکه در کشاف و کواشی آورده است که در مصحف ابی ابن کعب رضی الله عنه الم ترکیف

[1] فراشتک مرغی است سیاه که در خانه آشیانه کند ۱۲ و د [2] نسک بفتح اول و سکون ثانی و کاف عربی نام غله عدس و بالضم هر دفتر را نام باشد از دفاتر بازید بابن هر دو معنی فارسی است و بالضم در عربی بمعنی عبادت و قربانی و بضمتین قربانیها در بن صوت جمع است ۱۲ غیاث [3] خطاسیه و بلعمیه هر یکی نام طائفه ایست که ۱۲ و د [4] رفو بفتح درست کردن و اصلاح دادن جامه ۱۲ غیاث

[5] مثل که منکران گفتند از رسالت خرگوش پیغام پیل را از ماه آسمان ۱۲ ولی محمد رح

ن مردان

Marfat.com

ولایلاف یک سوره است و در میان بسم الله نوشته نشده است و امیر المؤمنین عمر رضی الله
عنه هر دو سوره را در یک رکعت نماز شام خوانده است و معنی چنین باشد که هلاک کرد حق تعالی
لشکر اصحاب فیل را پس گردانید ایشان را چیز همچون برگ کشت خورده شده لِاِیْلٰفِ قُرَیْشٍ
از بهر سازواری دادن قبیله قریش که آن اهل مکه اند و از برای عزت داشتن ایشان و سفرها
که هیچکس ایشان را نرنجاند که ایشان مجاوران کعبه اند اٖلٰفِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَآءِ وَالصَّیْفِ

از برای ملازمت کردن و خوی کردن ایشان دو سفر را یکی در زمستان به یمن و یکی در تابستان
بشام و رهبر سالی دو بار سفر کردندی از مکه و استعداد باشیدن کردندی در مکه از خوردنی و پوشیدنی
بیاوردندی چندانکه کفایت کردی ایشان را حق تعالی منت می نهد بر ایشان که لشکر دشمن شما را
هلاک کردیم بمرغان آسمانی تا عزت کعبه شرف شما در همه جا پیدا گردد و هیچکس قصد شما نکند ادا
کان الامر کذلک فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ ۝ چونکه چنین است پس باید که بندگی
کنند اهل مکه یعنی قریش خداوند این خانه را الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ ۝ آن خدائیکه خوردنی
داد شما را از پس گرسنگی وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ۝ و ایمن گردانید شان را از ترس در همه سفرها
و شما را عزیز میدارند خلق و ضرری نمیرسانند تا شان در مکه طعامها و نعمتها بیارند و بخورند و از
هیچکس ترس نباشد شما را از عرب و از عجم پس می باید که کافر نشوند و بندگی حضرت
خدایتعالی بکنند و بت پرستی نکنند و این همه عزت شان و عزت کعبه و مکه بسبب رسول ما است
محمد علیه السلام که در میان شان پیدا شد با علم قدیم دانسته بودیم پیش از پیدا شدن او و جای او را
از دشمن نگاه داشتیم چون پیدا شد او را و پیروان او را بطریق اولی نگاه داریم **شعر**
هل انت یا مکة الا ✦ واحد شرفك الله علی البلاد ✦ نصیب درویش نیست که دوستان
حق تعالی را خدمت کند تا ببرکت ایشان در امان ماند از بلاء شر دین و دنیا چون آنستی که ببرکت
دوست خود دشمن را از شهریان او باز میدارد و از پیروان دوست خود مگر بلا را بگرداند در دنیا

اشارة بذلك الى ان من تعليلية والكلام على حذف مضاف والتقدير اطعمهم من اجل ازالة الجوع عنهم وآمنهم من

سورة الماعون مكية او مدنية او نصفها ونصفها ست او سبع - بقيه حاشيه بر صفحه ۳۳۳

وعقبی از کرم او دور نباشد **مثنوی** سرمه کن تو خاک هر گزیده را ✤ که بسوزد هم بسازد دیده را
را ✤ کحل دیده ساز خاک پاش را ✤ تا بیند از سر او باش را ✤ که ازین شاگردی و زین
افتقار ✤ سوزنی باشی شوی تو ذو الفقار ✤ پس برو خاموش باش از انتقاد ✤ زیر
ظل شیخ و امر او شاد ✤ ورنه گرچه مستعد و قابلی ✤ مسخ گردی تو ز لاف کاملی ✤ هم ز استعداد
وامانی اگر ✤ سرکشی ز استاد دراز باخبر ✤ هان و هان ترک حسد کن با شهان ✤ ورنه ابلیسی
شوی اندر جهان ✤ کو اگر زهری خورد شهدی شود ✤ تو اگر شهدی خوری زهری شود ✤
کو بدل گشت و بدل شد کار او ✤ لطف گشت و نور شد هر تار او ✤ اللهم ارزقنا
حبك وحب من احبك ومعنی این سوره را غیر این نیز گفته اند والله تعالی اعلم

سورة الماعون مكية	بسم الله الرحمن الرحيم	وهي سبع آيات

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ ○ آیا دیدی تو ای محمد آن کس را که دروغ گوی میداند
ترا در آمدن قیامت و ایمان نمی آرد بروز قیامت که مردم زنده شوند از برای حساب

وجزا دادن و در تفسیر عتابی آورده است که خمسهٔ این سوره در حق ابوجهل بود و عادت این
ملعون آن بود که چون کسی بیمار شدی بر سر بالین او نشستی و گفتی که مرا وصیت کن
و چیزی بمن بده و مالهای یتیم را گرفتی و اگر از وی طلب کردندی یتیم را بزدی و سخت
گفتی در حق وی این آیت آمد فَذٰلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ ۝ و در کوشش آورده
است که این جواب شرط مقدر است که تقدیر وی چنین است که شناختی آن کافر را
که قیامت را منکر است اگر ندانستی بدانکه این کافر کسی است که میراند یتیم را از پیش
خود و حق او را می‌گیرد و بوی نمی‌دهد وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ۝ و بر نمی‌انگیزد
یعنی نمی‌فرماید کسی را بر طعام دادن گدائی و خود نیز چیزی نمی‌دهد و دیگران را نمی‌فرماید
تا طعام دهند گدایان را نصیب تو نیست که حق یتیم را نگیری و فقیران را طعام بدهی و بفرمائی
دیگران را تا طعام دهند و نشان کسی که قیامت را منکر است دو چیز است اول رحم ناکردن
یتیم را و حق او را گرفتن و نادادن باید که تا توانی هرگز وصی یتیمان نشوی و مال یتیم را
تصرف نکنی **حکایت** روزی در پیش پدر خود بودم رحمة الله علیه از خانهٔ همسایه
آب آوردند بخوردند و گفتند در کاسهٔ یتیمان چون آب خورم هر که در کاسهٔ یتیمان آب
خورد آن آب او را بخورد دوم رحم ناکردن بر فقیران و گدایان و طعام نادادن ایشان
و نافرمودن و نیمهٔ دیگر این سوره در حق منافقان آمد که در نمازها تقصیر میکردند و کارها

بریا میکردند و تجملی میکردند فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ۝ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ۝
و در کشاف آورده است که تقدیر چنین است که چون کافر چنین است پس هلاکی باد مر کسی را
که از نماز خود غافل شود تا فوت شود آن نماز بر وی و قیل ویل جائی معین است در دوزخ
که زرد آب دوزخیان جمع شود در وی و باران و گزدمان در وی بسیار باشند و دوزخیان
از وی بترسند الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ ۝ آنکسانیکه ایشان بنمایند عملهای خود یکدیگر را
یعنی آنچه میکنند از طاعتها بروی و ریا میکنند و از بهر رضای حق تعالی نمی کنند و بل
از آن ایشان است وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ۝ باز دارند زکوة را و قیل باز دارند عاریت
را یعنی رخت خانه را همسایگان و محتاجان ندهند همچو بیل و تبر و دیگ و غیر اینها از
رسول علیه الصلوة والسلام بپرسیدند که ماعون چیست ایشان گفتند آب و نمک و آتش
هر که آتش بکسی دهد چنان باشد از روی ثواب که هر چه بآن آتش پزد بوی داده باشد
و نمک نیز چنین است و هر که کسی را آب دهد در جائی که آب فراخ باشد چنان باشد
که بنده آزاد کرده باشد و اگر جائی آب دهد که آب عزیز باشد چنان باشد که بنده را زنده

کرده باشند باذن الله تعالی نصیب تو اینست که در نمازها تقصیر نکنی واز وقت
نگذرانی علی الخصوص نماز پیشین را باید که چون آفتاب بگردد بگذاری که در آخر وی
علما را اختلاف است چون باتفاق ادا کنی بهتر باشد و دیگر نصیب تو اینست که کارها
را برسم ریا عادت نکنی اَللّٰهُمَّ اَعِنِّیْ عَلٰی ذِکْرِکَ وَشُکْرِکَ وَحُسْنِ عِبَادَتِکَ

سورة الکوثر مکیة | بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ○ | وهی ثلاث آیات

اِنَّا اَعْطَیْنٰکَ الْکَوْثَرَ ○ بدرستیکه دادیم ترا ای محمد کوثر را یعنی نیکی بسیار دادیم
ترا قیل کوثر دانستن قرآن و قرآن است قیل پنج وقت نماز است وقیل لَا اِلٰهَ اِلَّا
اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ است و در کشاف و کواشی آورده است که رسول علیه الصلوة و
السلام گفت کوثر جوئی است در بهشت که آب وی شیرین تر از عسل است و سفید تر از
شیر است و سرد تر از برف و دو کرانه وی از زبرجد است و امتان من از آن آب
بخورند و اول کسانیکه بیایند بر کوثر فقیران صحابه و غریبان مهاجر باشند و آن حوض
من باشد و آب وی از سدرة المنتهی باشد و آن حوض را چهار رکن باشد بر هر رکنی یکی

Marfat.com

از چہار یار من باشد ہر کہ چہار یار مرا دوست دارد از آن آب ہندش و ہر کہ یکی از ایشان را دشمن دارد از آن آب ہندش فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ۝ پس نماز گذار از برای پروردگار خود و اشتر قربانی کن از برای رضای پروردگار خود کہ عزت دین و دنیا و ہمہ معجزات تو و کرامات و مقامات ہست تو از حضرت او است دشمنان تو بت پرستی میکنند و قربانی از برای بتان میکنند تو و امت تو بندگی و طاعت من کنید کہ من شما را شرف و عزت و خیر بسیار داده ایم ہیچ نبی و ہیچ امتی را آن نداده ایم اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ ۝ الشانی دشمن را الشنآن دشمن داشتن الابتر دم بریده یعنی بی فرزند بدرستیکہ دشمن تست دم بریده بی خیر بی طاعت در کشاف آورده است کہ کافران میگفتند کہ محمد مبتور است یعنی فرزند و برادر ندارد چون وی بمیرد دین او برافتد حق تعالی فرمود کہ

دشمن تو دم بریده است و هم در کشاف آورده است که ابتر خر بیدم را گویند یعنی دشمن تو همچون خر بیدم است که در دنیا کم بها و کم مقدار است و در آخرت ملعون است و چون بمیرند بروی لعنت گویند و عذاب باشد وی را تا قیامت و هر که امت تو باشد بر تو صلوات فرستد و ترا دوست دارد و بر بالای منبرها و مناره ها نام تو با نام الله یاد کند و برای محبت تو جان بازیها کند و هر سالی چندین هزار عاشق بزیارت تو بیایند نصیب درویش اینست که دوستی دوستان او را شعار خود سازد و از دشمنان دوستان حق تعالی دور باشد دوستان اندک اند و دشمنان بسیار **مثنوی** یک سواره میرود شاه عظیم ✤ در کف طفلان چنین دُر یتیم ✤ دید این شاهان ز عامه خوف جان ✤ کین گروه کورند شاهان بی نشان ✤ حکم چون در دست رندان اوفتاد ✤ لاجرم ذوالنون بزندان اوفتاد ✤ دُرّ چه دریائی نهان در قطره ✤ آفتابی مخفی اندر ذره ✤ آفتابی خویش را ذره نمود ✤ و اندک اندک روی خود را بر گشود ✤ جمله ذرات در وی محو شد ✤ عالم از وی مست گشت و محو شد ✤ چون قلم در دست غداری بود ✤ لاجرم منصور بر داری بود ✤ اللهم اجعلنا من اولیائك و اگر ولی حق تعالی را فرزند نباشد هیچ باک نیست همه پیروان وی فرزندان وی اند از روی معنی و در دعا و سلام تو صالحان داخل است که السلام علینا و علی عباد الله الصالحین

سورة الكافرون مكية | بسم الله الرحمن الرحيم | وهي ست آيات

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ۝ بگو ای محمد این کافران را که لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ۝ نمی فرستم و بندگی نمی کنم آنچه شما آنرا بندگی میکنید در حال یعنی من بتان شما را هرگز بندگی نخواهم کرد در استقبال وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ۝ و نه شما بندگی خواهید کرد در زمان آینده آن خدائی را که من بندگی او میکنم در حال وَلَا أَنَا عَابِدٌ و نه بندگی کننده ام در استقبال مَا عَبَدْتُمْ ۝ آنچه شما بندگی میکردید در زمان گذشته وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ و نه شما بندگی میکنید در استقبال مَا أَعْبُدُ ۝ آنچه من بندگی میکنم او را لَكُمْ دِينُكُمْ مر شما راست دین شما یعنی بت پرستی وَلِيَ دِينِ ۝ و مرا است دین من یعنی اسلام و مسلمانی و حکم این سوره منسوخ است بآیت سیف قوله تعالی فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ سبب نزول این سوره این بود که کافران مکه مر رسول را علیه الصلوة والسلام گفتند که تو یک سال خدایان ما را بندگی کن تا ما خدای ترا بندگی کنیم این سوره آمد رسول علیه الصلوة والسلام بر ایشان خواند و گفت شما بدین خود کار کنید و من بدین خود برین بودند و اجازت جنگ نبود تا این آیت آمد که فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ و این آیت را آیت سیف گویند نصیب مؤمن ازین سوره اینست که صبر کند در کارها و بسفیهان و بی ادبان و بی باکان ناپاکان اشتغال ننماید تا نصرت الهی ظاهر شود و در حدیث آمده است که هر که این سوره را بخواند چنان

Marfat.com

عم ای باینکه صفات سلبی از حق تعالی منتفی است وصفات پاک او را ثابت است ۱۲ و د

باشد که از چهار بخش قرآن یک بخش را خوانده باشد و در کواشی آورده است که این سوره
وسورهٔ اخلاص را مقشقشان میگویند هر که این سوره وسورهٔ اخلاص را بخواند از نفاق و کفر
بیزار باشد بدانکه در اول رکعت سنت نماز بامداد این سوره را بخواند و در دوم قل هو الله را بخواند

سورة النصر مدنية	بسم الله الرحمن الرحيم ○	وهي ثلث آيات

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ○ چون بیاید یاری کردن خدای تعالی و رأیت الناس
يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ○ و بینی تو مردمان را که در می آیند در دین خدای
تعالی یعنی در دین اسلام گروه گروه و قبیله قبیله بسیار و انبوه فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ پس
بپاکی یاد کن باستایش پروردگار خود را باسر یعنی صفات ناسزا را دور کن و صفات باسزا
را اثبات کن یعنی حق تعالی را منزه و پاک دان از اینکه ویرا جسم باشد و یا در جائی باشد و یا
از جائی باشد و یا از چیزی باشد یا همچون چیزی باشد یعنی صفات سلبی را از وی نفی
کن و همه صفات پاک را اثبات کن چون علم و قدرت و سمع و بصر و حیوة و خلق و ارادت
و حکمت لیس کمثله شیء وهو السميع البصير ذو الجلال والاكرام اشارت

ای اخبار مرگ شد ۱۲ و د

عم حصول النصر والفتح ودخول الناس في الدين افواجا دل ذلك على حصول الكمال والتمام وذلك يفيد الزوال والنقصان كما

Marfat.com

باین هست وَاسْتَغْفِرْهُ ط وآمرزش خواه از وی اِنَّهٗ بدرستیکه وی قبل از بهر آنکه وی
كَانَ تَوَّابًا ع بود وهست وخواهد بود نیک قبول کننده هست توبه بندگان گناهگار را
واین کان را کان سرمدیه گویند یعنی کلمه کان که در صفات حق تعالی آمده باشد همچون کان
اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا بدانکه در بیشتر تفاسیر آورده هست که مراد ازین فتح فتح مکه هست ونصرت
بر اهل مکه هست وخواجه امام ابوبکر اصم رحمة الله علیه گفته هست که فتح مکه اینجا مراد نیست از
بهر آنکه فتح در سنه ثمان بوده هست واین سوره در سنه عشر نازل شده هست واذا از
برای استقبال می باشد والله اعلم

سُوْرَةُ اللَّهَبِ مَكِّيَّةٌ	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○	وَهِيَ خَمْسُ آيَاتٍ

چون این آیت آمد که وَاَنْذِرْ عَشِيْرَتَكَ الْاَقْرَبِيْنَ یعنی ای محمد بیم ده وبترسان
خویشان نزدیک تر خود را از عذاب قیامت رسول علیه الصلوة والسلام بر کوه صفا آمد
است برآمد وبآواز بلند خویشان خود را آواز داد چون حاضر شدند گفت بترسید از عذاب سخت
وبگوئید لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ وایمان آرید ودین حق را از من قبول کنید عم
رسول صلی الله علیه وآله وسلم ابولهب گفت تَبًّا لَّكَ اَلِهٰذَا دَعَوْتَنَا یعنی هلاکی باد ترا
از برای این طلب کردی ما را حضرت باری تعالی این سوره را فرستاد وگفت جل جلاله
تَبَّتْ يَدَآ اَبِيْ لَهَبٍ القراءة بسکون الهاء وفتحها هلاک زبان کار باد ودو دست آن

عفر بیت العز والشرف فکیف یلیق بها حمل الحطب قلت یحتمل انها کانت مع کثرة مالها وشرفها فی نهایة

کافر که ابولهب است وَتَبَّ ۝ وهلاک شد مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وسود ندارد ویرا مال بسیار

او وَمَا كَسَبَ ۝ وآنچه گرد کرد وقیل فرزندان او سود ندارد او را پنج پسر بود همه بقوت

وپسر را کسب گویند سَيَصْلَىٰ بدرستیکه زود باشد که درآید این کافر نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ۝

آتشی را که زبانه زننده است یعنی آتش دوزخ که همیشه گرم وپتان باشد وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ

الْحَطَبِ ۝ یعنی زود باشد که درآید در آتش دوزخ زن ابولهب که هیزم کش است وهیزم کش را

داخلا لکنه اضعف اجزائه فاذا کان بترک العمل حصل الهلاک فی حق ابی لهب حصل ترک الاعتقاد والقول والعمل وحصل وجود الاعتقاد الباطل والقول الباطل والعمل الباطل فکیف یعقل ان لا یحصل معنی الهلاک بهذا قال تبت ۲ التفسیر کبیر

قوله ما اغنی عنه ماله خوفه النبی بالعذاب فقال ان کان ما یقول ابن اخی حقا فانی افتدی منه بمالی وولدی

۳۴۱

نزل ما اغنی عنه ماله وما کسب وکسبه ای ولده واغنی عنه ماله وما کسب ذکروا فی المعنی وجوها احدها لم ینفعه ماله وما کسب بماله یعنی رأس المال والارباح وثانیها ان المال هو الماشیة وما کسب من نسلها ونتاجها فانه کان صاحب النعم والنتاج وثالثها ماله الذی ورثه من ابیه والذی کسبه بنفسه ورابعها قال ابن عباس ما کسب ولده اه تفسیر کبیر قوله ما اغنی عنه ماله وما کسب روی انه کان یقول ان کان ما یقول ابن اخی حقا فانا افتدی منه بمالی وولدی فاستخلص منه وقد خاب رجاه وما حصل ما تمناه فافترس ولده عتبة اسدا فی طریق الشام وذلک ان عتبة بن ابی لهب وکان تحته ابنة رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال لابنی محمد افلا وذینه السلام اراد الخروج الی الشام فاتاه فقال یا محمد هو کافر بالنجم اذا هوی

م النار ذات اللهب او لانه لم یشتهر الا بکنیته دون اسمه او لان ذکره باسمه خلاف الواقع حقیقة لانه عبد الله لا عبد العزی وانما کنی بذلک لتلهب وجهه الخ

حمالة الحطب گویند یعنی بردارندهٔ هیزم و در حدیث آمده است که هیزم کش در بهشت در نیاید

القراءة بالرفع حمالة الحطب و بالنصب فی جیدها حبل در گردن وی باشد رسنی

ع من مسد ع از لیف خرما و قیل زنجیر محکم باشد در گردن وی المسد المحکم زنجیری از

آهن هفتاد گز از دهانش در آرند و از راه دیگر بیرون آرند و در گردنش به پیچند قیل

حمالة الحطب از بهر آن گفته شد و برا که خار مغیلان آوردی و در راه مصطفی علیه الصلوة

والسلام و یاران او انداختی چون بیشتر ایشان پای برهنه بودند خار در پای ایشان

در آمدی و او همسایهٔ رسول بود دایم رسول را میرنجانید نصیب تو اینست که دشمنی نکنی

بدوستان حق تعالی تا بعذاب ابدی مبتلا نشوی منکر مباش همچون ابولهب و صادق

و صدیق باش همچون ابوبکر صدیق فاما دوستان حق تعالی را ابولهب می باشد مصرعه

در جمع سبک روحان هم بولهبی باشد نعوذ بالله من ذلک

سورة الاخلاص مکیة	بسم الله الرحمن الرحیم	وهی اربع آیات

قل هو الله احد بگو ای محمد که شان اینست که خدا یکیست یعنی بی مانند و بی

فاهلکها اهـ قرطبی و فی الخازن فبینما هی ذات یوم حاملة للحزمة اعیت فقعدت علی حجر لتستریح اذا اتاها ملک فجذبها من خلفها والحبل فی عنقها فاهلکها خنقا بحبلها وقیل هذا فی الآخرة فقد قال ابن عباس هو سلسلة من حدید ذرعها سبعون ذراعا تدخل من فیها وتخرج من دبرها ویکون سائرها فی عنقها فتلت من حدید فتلا محکما اهـ ویکون

Marfat.com

شریک است ویکی از جهت عدد نشاید گفت از بهر آنکه او تعالی محدود نیست و متجزی
و متناهی نی سبب نزول این سوره آن بود که کافران مکه گفتند یا محمد خدای خود
را صفت کن که از چیست از زر است یا از نقره است یا غیر آن و ویرا شریک هست
یا نی حق سبحانه و تعالی این سوره را فرستاد که بگو ای محمد خدای من خدای عالم است و
او یکی است در ذات و صفات خود مانند هیچ چیز نیست اَللّٰهُ الصَّمَدُ ۝ خدای است

که پناه نیازمندان است همه کس محتاج او باشند و او محتاج هیچ چیز و هیچکس نیست
وقیل معنی الصمد آنست که مجوف نیست یعنی میان کاواک نیست و بخوردن و آشامیدن
حاجت ندارد و الصمد اشارت است بثبوت جمیع صفات کمالی و از لم یلد تا آخر
اشارت است بنفی جمیع نقصان و زوال نصیب درویش آنست که اختیار خود در الصمد
گذارد و خود را محتاج داند چندین وقت در عدم بود بی اختیار فیض می یافت

مثنوی صد هزاران سال بودم در مطار ✤ همچو ذرات هوا بی اختیار ✤ میهم
زین چار میخ چار شاخ ✤ میجهم در مسرح جان زین مناخ ✤ هیچکس را تا نگردد او فنا
نیست ره در بارگاه کبریا ✤ هست معراج فلک این نیستی ✤ عاشقان را مذهب و دین
نیستی ✤ لَمْ يَلِدْ کس از وی نزاد یعنی ویرا زن و فرزند نیست وَلَمْ يُولَدْ ○
و او از کس زائیده نشده یعنی همیشه بود و باشد و او قدیم است و محدث نیست وَلَمْ
يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ○ و نیست و نبوده است و نخواهد بود ویرا مانند هیچکس و در

حدیث آمده است که قل هو الله احد برابر ثلث قرآن است یعنی هر که یک بار خواند چنان باشد
که از سه بخش قرآن یکی را خوانده باشد نصیب تو نیست که هر چه در فهم و عقل تو گنجد که خدای
تعالی آنست او از آن منزه و مبرا است و عقل و فکر را در کنه ذات او راه نیست هیچ
کس و هیچ چیز مستحق معبودی و لایق مسجودی نیست مگر خداوند یگانه احد و صمد منزه
از والد و ولد و بی نیاز از معونت و مدد و مبارزان میدان فصاحت را در وصف او
عبارت تنگ و سابقان عرصه معرفت را در تعریف سیر او پای اشارت لنگ
نهایات ارباب عقول را در بدایات معرفت او حیرت و تلاشی دلیلی نی و بصیرت
صاحب نظران را در اشعه انوار عصمت او حیرت تمامی و تعاشی و تلاشی سبیلی نی ظواهر اشیا
در ظاهریت او باطن و بواطن اکوان در باطنیت او ظاهر حبیب او در مقام محمود محمدی
از ادراک کنه ذات صمدی در عرصه ابدی عاجز است اعتصام الوری بمعرفتک عجز الواصفون
عن صفتک تب علینا و انا بشر ما عرفناک حق معرفتک

سورة الفلق مدنية	بسم الله الرحمن الرحيم	وهي خمس آيات

قُلْ اَعُوْذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۝ الفلق سفیده دم وهو بمعنی المفلوق من الفلق شگافتن لان
اللیل یفلق عنه النهار فلق الشیء بشگافت چیزی فلقا سمعت کذا من فلق فیه شنیدم از
شگاف دهان وی بگوی ای محمد پناه میگیرم بپروردگار فلق یعنی سفیده دم که از شب بیرون
می آید قیل فلق چاهی است در دوزخ که چون گشاده شود فریاد از دوزخیان برآید از سختی
عذاب او و در تفسیر عتابی آورده است که رسول علیه السلام فرمود که دران چاه که فلق است
شش طائفه باشند امیران ظالم و کسانیکه وصی یتیمان باشند و در مال ایشان خیانت کنند
و حق یتیم را تلف کنند و کلانتران بازارها و دیها و شهرها که بد باشند و میان رعیت خود
راستی نکنند و دیگر بچگان امرد که لواطت را بر خود روا دارند و دیگر آنانکه با ایشان لواطت
کنند و دیگر آن کسانیکه از برای رباطها و عمارتهای خیر و یا از برای فقیران از خلق عدلی
ستانند و بخود خرج کنند و قیل فلق آنچه میگشاید آنرا حق تعالی همچون دانه خرما و غیر آن
که درختان از وی بیرون می آیند و همچون ابر که باران از وی بیرون می آید و چشمهای

Marfat.com

آب وارحام مادران که فرزندان از وی بیرون می آیند مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ۝
ای پناه میگیرم به پروردگار از بدی آنچه الخ ۱۲ ود
از بدی آنچه خدا تعالی آفرید او را همچون ماران وگژدمان ودیوان وپریان و
آدمیان بد الخلق آفریدن وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ۝ واز بدی شب
ای وایضا پناه میگیرم به
تاریک چون درآید قیل الغاسق پروین چون ناپیدا شود وَمِنْ شَرِّ النَّفّٰثٰتِ فِي
الْعُقَدِ ۝ واز بدی زنان که جادوئی کنند وبدمند در گرهها وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ
ای وایضا پناه میگیرم به پروردگار از بدی زنان الخ ۱۲ ود
إِذَا حَسَدَ ۝ الحسد والحسود بدخواستن واز بدی بدخواه چون بدخواهی کند
ای وایضا پناه میخواهم به پروردگار از بدی بدخواه
بدانکه در کواشی وغیر آن آورده است که سبب نزول این دو سوره آن بود که رسول
علیه الصلوة والسلام را جادوئی کرده بودند لبید بن اعصم جهود ودختران او رسول
علیه الصلوة والسلام شش ماه دران جادوئی بود وبیمار شد وبعروسان خود صحبت
نمی داشت وموی اعضای او درشت شده بود رسول علیه الصلوة والسلام در خواب
بود که دو فرشته آمدند یکی آن دیگر را پرسید که این مرد را چه شده است دیگری گفت که
او را جادوئی کرده اند دیگرش پرسید که جادوئی که کرده است گفت لبید با دختران
ای کدام کس ۱۲ ود
پلید موی را از شانه ریش او گرفته است ودر دندانهای شانه یازده بار گره کرده اند
ای ریش مبارک آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم ۱۲ ود
وبزه کمان او را در غلاف نخل خرما نهاده اند ودر زیر گل در فلان چاه معین است
ای شانه را با موی ریش مبارک صلی الله علیه وسلم ۱۲ ود ... وبسته اند ۱۲ ود
وسبب خلاصی او اینست که کسی برود وآنرا بیارد از آن چاه واین دو سوره را بروی
از بیماری سحر ۱۲ ود

شان نزول

بخواند آن گرهها کشاده شود و وی صحت یابد چون رسول علیه الصلوة والسلام بیدار شد این هر دو سوره او را یاد شده بود فرمود کسی را که دران چاه در آید و آن مکان را با گرهها بیردن آورد چون یک آیت را میخواند یک گره کشاده می شد چون تمام را بخواند هر یازده گره کشاده و آنحضرت علیه الصلوة والسلام صحت یافت و اشد اعلم و معتزلیان جادوی را منکر اند

سورة الناس مدنية	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○	وَهِيَ ست آيات

قُلْ أَعُوْذُ بِرَبِّ النَّاسِ ○ الناس والاناس مردمان الاناس جماعة بگو ای محمد پناه میگیرم به پروردگار مردمان مَلِكِ النَّاسِ ○ به پادشاه مردمان اِلٰهِ النَّاسِ ○ بخدای مردمان مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ ○ از شر و بدی دیو وسوسه کننده یعنی اندیشه بد در دلها افکننده الْخَنَّاسِ ○ دیو باز پس رونده سر در کشنده در حدیث آمده است که دیو الخناس دیوی باشد باز پس رونده و سر در کشنده در درون آدمی است و دهان وی همچون دهان خوک ست و بقول امام مقاتل و امام قتاده دهان وی همچون دهان سگ است دهان را بر دل آدمی نهاده است و اندیشهای بد در دل وی می اندازد و چون آدمی خدای را یاد کند باز پس رود و چون غافل شود باز گردد و اندیشهای بد پیدا کند همچون زنا کردن و شراب خوردن و خون ناحق کردن

در دل آدمی اندازد همچون خون در رگ پی در آید الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ

آن دیو که اندیشهای بد افکند در سینهای آدمیان مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ○ آن وسوسه ع
کننده از دیوان و آدمیان باشد چنانکه حق تعالی گفت وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا
شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ یعنی همچنین گردانیدیم ما هر پیغمبری را دشمنان که دیوان پریان
باشند و دیوان آدمیان و میگویند دیو آدمی از دیو عرفی بدتر است **بیت** زنهار از
قرین بد زنهار ✤ وقنا ربنا عذاب النار ✤ نصیب درویش صادق آنست که از یار بد و
از همنشین بد که منکر حال درویشان باشد دور باشد و صحبت یکسی که بیگانه باشد یعنی برادر
طریقت او نباشد ندارد **مصرع** یار بد بدتر بود از مار بد ✤ **رباعی** با هر که نشستی
و نشد جمع دلت ✤ وز تو نبرید زحمت آب و گلت ✤ زنهار ازان قوم گریزان می باش
ورنه نکند روح عزیزان بحلت ✤ و دور باشد از کسی که خود را بصالحان و زاهدان مانند
کرده است و شیخ شده و از حرام دنیا میگیرد و از حقیقت هیچ نصیبی ندارد و مریدان را
از حرام خوردن و گرفتن منع نمی کند نعوذ بالله من ذلک و در حقیقت از دشمنان دین است
که شیاطین الانس ایشانند بحق تعالی پناه گیرد از وی و بافعال بد ایشان خاطر خود را
پریشان مدارد و عمل کند بآیت خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ و از
حق تعالی محبت صالحان و دوستان او طلب کند اللهم ارزقنا بفضلک **مثنوی** ای

خدای بی نظیر ایثار کن * گوش را چون حلقه دادی زین سخن * گوش ما گیر و بدان مجلس کشان * کز رحیقت می خورند آن سرخوشان * چون بما بوئی رسانیدی ازین * سر مبند آن مشک را ای رب دین * از تو نوشند از ذکور و از اناث * بیدریغی در عطایا مستغاث * ای دعا ناگفته از تو مستجاب * داده دل را هر دمی صد فتح باب * کار تو تبدیل اعیان و عطا * کار من سهو است و نسیان و خطا * سهو و نسیان را مبدل کن بعلم * من همه خلمم مرا کن صبر و حلم * اللهم لک الحمد علی توفیق الابتداء والاختتام یا ذا الجلال والاکرام *

تمت

تمام شد کتاب مستطاب مسمی بتفسیر یعقوب چرخی معه حاشیه که موسوم بروضة المآرب است

رمض باسامی	ج	روح	کبیر	دو
	جلالین	روح البیان	تفسیر کبیر	ولی محمد

اطلاع

بر ضمائر ارباب بصائر هویدا باد چون این ذره بیمقدار بعون عنایت حضرت آفریدگار به کمال سعی و توجه این نسخه را بقدر وسع محشی ساخته والتماس طبع نمودم تا از فیض و برکت آن علماء و طلبا و غیره علی العموم فیض یاب شوند بواسطه تهیدستی و عدم قدرت از عهده برآمدن نتوانستم جلال نام کاکری و ملا محمد عمر خجندی و میرزا عبد الرحمن خان خجندی و حاجی شیر اندری و ملا پیرداد هوتکی درین باب معاونت کرده بطریق قرض حسنه و هر احدی حتی المقدور

Marfat.com

وجہ عنایت فرمودہ تا اخراجات طباعت انجام پذیر شد اللّٰہم اجعلہم فی الدنیا والعقبی معززین وتوفہم مسلمین والحقہم بالصالحین بحرمۃ نبیک المصطفیٰ ورسولک المرتضیٰ صلی اللہ وآلہ واصحابہ وبارک وسلم یا ارحم الراحمین یارب العالمین۔ آمین

تزییل اغلاط تفسیر حضرت یعقوب چرخی رحمہ اللہ

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۱۱	۶	نورده	نوزده	۱۳۸	۱۳	می شوید	مشوید
۱۲	۴	اہل کتاب	اہل کنایت	۱۴۷	۱	ولکہای	ورنگہای
۱۸	۴	بمشاہدت	بمشاہدت	۱۵۳	۱۰	وہُر	وَبُر
۲۸	۷	ملک ملک باش	ملک باش	۱۵۹	۱۵	میدہید	مدہید
۲۸	۸	برو	براو	۱۶۰	۱۳	ار	از
۳۳	۱۴	شناختن	وشناختن	۱۶۵	۳	محمّدیہ	محمّد
۳۸	۷	گوئیند	گوئید	۱۶۸	۸	دُ	دَ
۴۰	۳	بزد	برد	۱۷۶	۵	لا	را
۵۸	۴	بیشتر	بیشتر	۱۷۶	۸	ولع	لمع
۶۲	۱	گوئیند	گوئید	۱۷۸	۱۵	نار دود	نارو دود
۷۶	۱	خدائے تعالی	خدائے تعالی را	۱۸۶	۱	فَوْقَہُم	فَوَقَہُم
۷۶	۳	بشو	بتو	۱۸۶	۱۰	تنگی	تنکی
۸۰	۶	تک	تگ	۱۸۸	۱۲	نماید	ننماید
۸۲	۴	رید	دید	۱۹۷	۹	م	یم
۸۳	۱۴	فرمان	فرمان	۲۶۳	۶	دروی ای در قرآن	دروی ای در لوح محفوظ
۸۶	۱۳	ترو	زد	۲۶۵	۱۰	بچند	چند
۸۷	۳	قراءۃ	قراءۃ	۲۷۱	۱	وحب وجاہ	وحب جاہ
۹۰	۹	شنود	نشنود	۲۴۶	۶	مؤمناں	مؤمنان را
۹۱	۹	ازخدای	از خدای	۲۵۱	۱۴	نیابدی	نیامدی
۱۰۶	۳	وقیل	وقیل	۲۸۱	۱	وَجَآءَنِی	وَجَآئَ
۱۰۶	۷	بخط	بخط	۳۰۸	۸	زاں	زماں
۱۱۶	۱	اَبْصَارَہُم	اَبْصَارُہُم	۳۲۷	۱	مرغابی	مرغان
۱۲۲	۵	داشتی	داشتنی	۳۴۲	۴	بہ پیچند	بہ پیچند
۱۲۹	۱۳	جُدُّ	جَدُّ	تمت			
۱۳۲	۱۴	می برند	می بردند				

Marfat.com

حسبنا الله ونعم الوکیل وعلی الله توکلت

سپاس بیقیاس مر خالق جن و انس را که درین زمان سعادت اقتران کتاب المستطاب المسمی به

تفسیر یعقوب چرخی

مع تفسیر روضة المآرب

لمولوی ولی محمد خجندی

قندهاری عفی عنه و

عن والدیه سنه ۱۳۳۱ھ

الامیر ابن الامیر ابن الامیر

واتبعت ملة آبائی ابراهیم واسحق ویعقوب ما کان لنا ان نشرک بالله من شیء

در مطبع اسلامیه سٹیم پریس لاهور طبع گردید

حاجی عبدالغفار و پسران تاجران کتب ارک بازار قندهار افغانستان فون ۲۲۳۰

Haji Abdul Ghaffar & Sons, Book-sellers. Ara Bazar, Qandhar, Afghanistan - Phone : 2230

15/-